

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΚΑΤΑ ΤΡΙΜΗΝΙΑΝ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΚΒ'. ΑΡ. 2 (ΑΠΡΙΛΙΟΣ - ΙΟΥΛΙΟΣ 1980)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- ΑΝΑΚΗΡΥΞΙΣ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ - Καθηγητοῦ κ. Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ εἰς
Ἐπίτιμον Πρόεδρον τοῦ ΦΣΠ., σσ. 161 - 168
- ΕΚΔΗΛΩΣΙΣ πρὸς τιμὴν τοῦ Καθηγητοῦ κ. Γ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, σσ. 169 - 189
- ΝΙΚ. Δ. ΤΖΟΥΓΑΝΑΤΟΥ, Ὁ χαρακτήρας τοῦ Κεφαλονίτη, σσ. 190 - 221 (Ὀμλία)
- ΝΙΚ. Γ. ΣΤΑΘΑΤΟΥ, Ὄνομα καὶ ψευδώνυμο, σσ. 222 - 226 (Μελέτη)
- Ω. ΕΡ. ΖΕΓΚΙΝΗ, ... Κωνσταντῖνος Κοβμας, ἕνας διδάσκαλος τοῦ Γένους, σσ. 227-231
(Μελέτη)
- ΑΝΝΑΣ ΚΕΛΕΣΙΔΟΥ - ΓΑΛΑΝΟΥ, Τὸ άτομικὸ καὶ ἡ γνῶσις του, σσ. 232 - 243 (Μελέτη)
- Π. ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΥ - Κ. Γ. ΠΟΥΡΝΑΡΟΠΟΥΛΟΥ, Ἡ χειρουργικὴ εἰς τὸν Ὀμηρον,
σσ. 244 - 258 (Μελέτη)
- ΕΥΘ. Θ. ΣΟΥΛΟΠΙΑΝΝΗ, Ὁ Ἀλέξανδρος Ρίζος-Ραγκαβῆς καὶ τὸ ἱστοριογραφικὸ
ἔργο του, σσ. 259 - 269 (Μελέτη)
- ΚΑΙΤΗΣ ΤΣΙΧΛΗ - ΑΡΩΝΗ, Τὰ κυριώτατα προϊόντα παραγωγῆς τῆς Κέρκυρας κατὰ
τὸ 14ο καὶ 15ο αἰῶνα, σσ. 270 - 285 (Μελέτη)
- ΝΙΚ. Γ. ΣΤΑΘΑΤΟΥ, Ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου, σσ. 286-293 (Μελέτη)
- ΜΙΑ ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΔΙΑΚΗΡΥΞΙΣ Χριστιανικῶν Ἀληθειῶν ὑπὸ τοῦ Παγκοσμίου
Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, σσ. 294-306 (Μελέτη)

ΧΡΟΝΙΚΑ

- Νέα Μέλη σσ. 307 - 308
- Ἐγκύκλιος Προέδρου ΦΣΠ σσ. 308 + 309

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΚΑΤΑ ΤΡΙΜΗΝΙΑΝ ΕΚΔΟΜΕΝΟΝ

Ίδιοκτήτης: ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ «ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ»
Γραφεία: Πλατεία Ἀγ. Γεωργίου Καρότσι 8—Ἀθήναι (Τ.Τ. 124)

Ἐπιτροπὴ Συντάξεως:

- ΓΕΡ. ΚΩ. ΚΟΝΙΑΡΗΣ : Πρόεδρος Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσός»
ΔΗΜ. ΚΩ. ΠΑΛΛΑΣ : Ἀντιπρόεδρος Φιλολογικοῦ Συλλόγου
«Παρνασσός»
Θ. Γ. ΚΟΥΠΟΥΜΤΖΕΛΗΣ : Ἀντιπρόεδρος Φιλολογικοῦ Συλλόγου
«Παρνασσός»
Γ. Κ. ΠΟΥΡΝΑΡΟΠΟΥΛΟΣ : Γενικὸς Γραμματεὺς Φιλολογικοῦ Συλλόγου
«Παρνασσός»
ΕΥΘ. Θ. ΣΟΥΛΟΓΙΑΝΝΗΣ : Εἰδικὸς Γραμματεὺς Φιλολογικοῦ Συλλόγου
«Παρνασσός», Ὑπεθνήσιος Συντάξεως

Ἡ Ἐπιτροπὴ εἶναι κατὰ νόμον ὑπεθνήσιος διὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ περιοδικοῦ
Προστάμενος τυπογραφείου: ΕΥΑΓ. ΜΠΟΥΛΟΥΚΟΣ
Ὁδὸς Φατομάρα 54, Ἀθήναι

Τιμὴ τεύχους Δρχ. 120

(Α.Ν. 1092/1938, ἄρθρον 6, § 1)

ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ (συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ταχυδρομικῶν):

Ἐσωτερικὸν Δρχ. 500 Ἐξωτερικὸν Δολλ. 25

Διὰ Συλλόγους, Σχολεῖα Δρχ. 400.

Διὰ Τραπεζίας, Ἐπιχειρήσεις, Ὄργανισμοῦς, Ἀνώνυμοις Ἐταιρείαις,
Δήμοις καὶ Κοινοῖταις Δρχ. 1000

(Συνέχεια περιεχομένων)

Ἀκολουθία τῆς Ἀναστάσεως	σς. 309
Ἀνακλήρουξ εἰς ἐπίτιμον Πρόεδρον «Παρνασσός» τοῦ Γεν. Γραμματέως τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Καθηγητοῦ κ. Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, κρήνη Προέδρου τοῦ Συλλόγου,	σς. 310
Ἐκδηλώσεις Φιλολογικοῦ - Ἀρχαιολογικοῦ Τμήματος «Παρνασσός»,	σς. 310-311
Ἐκδηλώσεις Φυσιογνάστικοῦ Τμήματος «Παρνασσός»,	σς. 311
Τμητικὴ ἐκδήλωσις ἐξ-ἀφορμῆς τῶν Ἐπιστημονικῶν καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Ἰωβηλαίων τοῦ Προέδρου τοῦ «Παρνασσός» κ. Γ. ΚΟΝΙΑΡΗ	σς. 311-312
Ἐορτασμὸς Ἡμέρας Περιβάλλοντος,	σς. 312
Ἀποτελέσματα 59ου Καλοκαρπίνειου Θεατρικοῦ Διαγωνισμοῦ,	σς. 312
Περιοδικὰ καὶ Βιβλία ληφθέντα εἰς τὸν «Παρνασσόν»,	σς. 312-313
Δωρεαὶ (1979 - 1980),	σς. 314
Ἡ Ριζαρείος Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ καὶ ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν,	σς. 315
Γ. Ι. ΚΟΝΙΑΡΗ, Ἡ ἀποστολὴ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς,	σς. 316-317
ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ συγγραφῆς μελέτης,	σς. 318-319
ΝΕΟΝ ΑΚΡΩΣ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ,	σς. 320

Ἐμβέσματα ἀποστέλλονται ἐκ ὀνόματι τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσός».
Χειρόγραφα δημοσιεύμενα ἢ μὴ δὲν ἐπιστρέφονται.

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΚΒ'

ΑΠΡΙΛΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 1980

ΑΡΙΘ. 2

ΑΝΑΚΗΡΥΞΙΣ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ - ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ
κ. Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ
ΕΙΣ ΕΠΙΤΙΜΟΝ ΠΡΟΕΔΡΟΝ
ΤΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ «ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ»

Τιμητική έκδήλωσις
Παρασκευή 9 Μαΐου 1980

Προσφώνησις ὑπὸ τοῦ Προέδρου τοῦ Συλλόγου καθηγητοῦ κ. Γ. Κονιδάρη.

Ἀγαπητὲ παλαιέ μας Πρόεδρε,

Εἶμαι πολὺ εὐτυχῆς, διότι, ἐξ ὀνόματος τῆς Ἐφορείας καὶ τοῦ Συλλόγου, δύναμαι σήμερα νὰ ἀρχίσω τὴν τιμητικὴν ἐκδήλωσιν τοῦ «Παρνασσού» πρὸς ἓνα ἀπὸ τὰ διαπρεπέστατα μέλη του καὶ διαπρεπῆ Πρόεδρον, ὁ ὁποῖος ἐτίμησε τὸν «Παρνασσόν». Δὲν θὰ ἐξάρω τὸ ἐπιστημονικόν του ἔργον, διότι αὐτὸ εἶναι πασίγνωστο. Ἡ θέσις του εἰς τὴν Φιλοσοφίαν εἶναι ἐδραία, διότι στηρίζεται ὄχι μόνον εἰς τὴν κριτικὴν τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ ὕλικού, ἀλλὰ καὶ τὴν ἰδίαν παρατηρητικότητα, ἡ ὁποία μοῦ ἐνθουμίζει τοὺς διαλόγους τοῦ Πλάτωνος.

Θέλω νὰ ἐξάρω πρῶτον ὅτι ἡ προσφορά τοῦ ἀγαπητοῦ συναδέλφου ἐπὶ καθηγεσίᾳ καὶ Προέδρου τοῦ «Παρνασσού» ὑπῆρξε μεγάλη εἰς μίαν κρίσιμον ὥραν. Ἄλλωστε σήμερα τιμᾶται ὁ Πρόεδρος τοῦ «Παρνασσού», ὁ ὁποῖος ἐπὶ μίαν δεκαετίαν προσέφερεν ἀνιδιοτελῶς τὰς ὑπηρεσίας του. Εἰς μίαν κρίσιμον ὥραν, ὅταν καὶ ἐγὼ εἶχα ἐξουθενωθῆ, ἤλθε ἐδῶ καὶ μετὴν βοήθειαν ὄλων τῶν καλῶν καὶ ἐκλεκτῶν μελῶν τοῦ «Παρνασσού», οἱ ὅποιοι συνδέονται μετὴν λαμπρὰν ἱστορικὴν παράδοσιν τοῦ «Συλλόγου», κατόρθωσε νὰ ὑπερνικήσῃ τὰς δυσχερείας τῆς ὥρας ἐκείνης, ἡ ὁποία ἦτο καὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα μαύρη καὶ νὰ ἀναλάβῃ τὸ ἔργον τοῦ «Παρνασσού», νὰ τὸ συνεχίσῃ. Ἡ προσφορά, λοιπόν, αὕτη τοῦ 1969 εἶναι βαρυσήμαντη καὶ καταγράφεται εἰς τὸ ἐνεργητικόν τοῦ ἀγαπητοῦ μας κ. Θεοδωρακοπούλου.

Δεύτερον, θέλω νὰ εἶπω ὅτι ἡ παραίτησις του, προελθοῦσα ἀπὸ ἐξαιρετικὴν εὐθιμίαν, ἔφερε ἐμένα εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν καὶ θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε,

σμοῦ, τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος, ἡ ἀξιοπρέπεια τῶν Ἑλλήνων. Αὐτό εἶναι τὸ θέμα τοῦ «Παρνασοῦ», τὸ μέγα θέμα τῶν Ἑλλήνων. Τὰ ἄλλα θέματα, κύριε Πρόεδρε, ἀπαιτοῦν κόπον βεβαίως, ἀλλὰ εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ τὰ ἀντιμετωπίσετε μὲ σύνεσιν καὶ μὲ σοφίαν, ἔχετε ἄλλωστε καὶ ἐμπειρίαν πολλήν καὶ μπορεῖτε νὰ τὰ ἀντιμετωπίσετε, πάντοτε μὲ τὴν βοήθειαν τῶν μελῶν τῆς Ἐφορείας. Διότι εἰς τὸν «Παρνασσόν» δὲν εἶναι ἓνας, ὅπως ἴσως ἄλλοῦ. Ὅχι! εἶναι ἡ Ἐφορεία. Γι' αὐτό εἶναι ἡ Ἐφορεία ἀπὸ στελέχη σπουδαῖα, σημαντικά. Διότι εἶναι τὸ ἔργον τῆς Ἐφορείας μέγα. Ἡ προοπτικὴ πρὸς τὸ μέλλον, κύριε Πρόεδρε, εἶναι δυνατόν νὰ ἀνοιχθῆ διὰ τὸν Σύλλογον ἀπὸ τὸ παρὸν καὶ ἀπὸ τὸ ἐνδοξον παρελθόν του. Οἱ καιροί, ὅπως σὰς εἶπα, εἶναι σκληροί. Ὑπάρχει μία ψευδαίσθησις, ἡ ὁποία καὶ ἀπατᾷ ἴσως ὅλους μας, μία ψευδαίσθησις τῆς εὐδαιμονίας. Καὶ πράγματι, ὑπάρχει μία ὕλική ἀνεσις σήμερον εἰς τὴν ζωὴν. Ἀλλὰ κάτω ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀνεσιν καὶ κάτω ἀπὸ αὐτὴν τὴν ψευδαίσθησιν τῆς εὐδαιμονίας ὑπάρχουν τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ζωῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὰ ὁποῖα, ἀκριβῶς, ἐκεῖνα θὰ κρίνουν τὸ μέλλον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐφ' ὅσον τὰ ἀντιμετωπίσωμε. Ἄλλως, τὰ πράγματα θὰ εἶναι πολὺ-πολὺ δύσκολα. Πάρα πολὺ δύσκολα.

Κύριε Πρόεδρε, θέλω τελικῶς νὰ σὰς εὐχαριστήσω, διότι ἐμνημονεύσατε μὴ σχέση πού ἔχομε καὶ οἱ δύο μὲ ἓνα ἄλλο ἐνδοξο Ἰδρυμα, τὴν Ριζάρειο Σχολὴν. Εἶναι ἐξ ἴσου ἐνδοξο, ὅπως καὶ ὁ «Παρνασσός». Θὰ ἔλεγα ὅτι δὲν ἠθελήσατε νὰ τὸ πῆτε, θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ τὸ πῶ ἐγώ.

Εἰς τὴν Ριζάρειο Σχολὴν, λοιπόν, ὅπως ἐνθυμοῦμαι, ἐδώσαμε ἐξετάσεις καὶ εἰσήλαθμεν δεκαῆξ. Καὶ ἐμνημόνευσε, ἀγαπητὲ φίλε, τὸν φίλτατόν μου συμμαθητὴν, τὸν Βασίλειον Βέλλαν, μία δόξαν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ συγχρόνως ἓνα ἐξαιρετὸν ἄνθρωπον, φίλον, ἐπιστήμονα κορυφαῖον. Καὶ σὲ εὐχαριστῶ πάρα πολὺ, γι' αὐτὴν τὴν ἀναφορὰ πού ἔκαμες πρὸς τὴν μεγάλη αὐτὴ μορφή.

Ἐνθυμοῦμαι αὐτὴ τὴν στιγμή, πόσες φορές ἐκαθήσαμε εἰς τὸν ἐξώστην αὐτόν ὡς μαθηταὶ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, γιὰ νὰ ἀκούσωμε ἐδῶ σπουδαίους ἀνθρώπους! Πόσες φορές δὲν ἤλθαμε ἀπὸ τὴν Σχολὴν, συνοδευόμενοι ἀπὸ τοὺς δασκάλους μας καὶ παρακολουθήσαμε τίς σπουδαῖες τότε ἐκδηλώσεις τοῦ «Παρνασοῦ».

Εὐχομαι ἀπὸ βάθους ψυχῆς ὁ Σύλλογος νὰ συνεχίσῃ τὴν λαμπρὰν ἱστορίαν του καὶ ἐπὶ τῆς νέας Ἐφορείας. Σὰς εὐχαριστῶ.

Ὁ Πρόεδρος κ. Γ. Κονιδάρης δευτερολογῶν εἶπε τὰ ἑξῆς:

Θέλω νὰ εὐχαριστήσω θερμῶς, ὄχι μόνον ὅλους ὑμᾶς, ἀλλὰ πρὸ παντὸς τὸν ἀγαπητὸν Πρόεδρον κ. Θεοδωρακόπουλον διὰ τοὺς θερμοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους μοῦ ἀπηύθυνε καὶ ἀπηύθυνε καὶ πρὸς τὸν Σύλλογον. Καὶ ἄθελα ἤλθε ἡ μνήμη μου αὐτὴ τῆς στιγμῆς, ὄχι μόνο στὸ βῆμα αὐτὸ πού ἐρχόμεθα

συχνά, ὅπως λέγει ὁ ἀγαπητὸς συνάδελφος, ἀλλὰ ὅτι ἐδῶ ἐξῆσα, ἐγὼ τοῦλάχιστον, τὴν παρουσίαν ἑνὸς μάρτυρος, τὸν ὁποῖον εἰσήγαγε, γιὰ νὰ διμλήσῃ εἰς τὸν «Παρνασσόν», ὁ Μελέτιος ὁ μετὰ ταῦτα Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, τοῦ Σμύρνης Χρυσοστόμου. Οὐδέποτε θὰ λησμονήσω αὐτὴν τὴν ἡμέραν. Ἐπειτα, ἡ μνήμη μου ἔρχεται εἰς τὴν ὠραίαν χορωδίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἔχων μεταλλικὴν φωνὴν Ἰωάννης Θεοδωρακόπουλος ἦταν ἐξάρχων. Αὐτὸ δὲν τὸ ξέρουν πολλοί, ἦτο ἐξάρχων. Ἐγὼ δὲν μποροῦσα νὰ εἶμαι ἐξάρχων, διότι δὲν εἶχα φωνὴν καλὴν. Ἡμουν τρίτη φωνή, ἀπλῶς εἰς τὸν χορὸν. Οὐδέποτε θὰ λησμονήσω ἀκριβῶς τὴν ἀγάπην του πρὸς τὴν Σχολὴν, ἡ ὁποία ἐκδηλοῦται μέχρι σήμερα καὶ τὴν ὁποίαν θὰ συνεχίσωμεν μαζὶ ἀγωνιζόμενοι δι' αὐτὴν τὴν Σχολὴν, τῆς ὁποίας οἱ σκοποὶ εἶναι μεγάλοι, ἀλλὰ δὲν ἐκπληρώθηκαν εἰς ὁ μῆτρον ἐσκέφθη ὁ Ριζάρης. Αὐτὸ εἶναι εὐθύνη τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας.

Καὶ γιὰ νὰ κλείσω τὴν ἀποψινὴ βραδύα, θὰ πῶ ὅτι ἡ διαφύλαξις τῆς παραδόσεως τοῦ «Παρνασσού» καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ «Παρνασσού» διὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐξεδηλώθη ἤδη ἀπὸ τίς πρῶτες συνεδρίες τῆς νέας Ἐφορείας, ὅποτε ἐθέσαμεν τὸ θέμα, τὸ ὁποῖον θὰ ἀποτελέσῃ τὸ ἀντικείμενον καὶ συζητήσεων στρογγυλῆς τραπέζης ἐδῶ ἐπάνω καὶ διαλέξεων, περὶ τῶν προϋποθέσεων ἐπιβιώσεως καὶ ἀκμῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ. Θὰ ἀγκαλιάσωμε ὅλα τὰ προβλήματα καὶ θὰ γίνῃ τὸ βῆμα τοῦ «Παρνασσού» διακήρυξις ἀληθειῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι πολῦτιμοι διὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ἔργον ἀπεκδεχόμεθα τὴν βοήθειαν τοῦ Ἰωάννου Θεοδωρακοπούλου καὶ τῶν μελῶν τῆς Ἐφορείας τῆς παλαιᾶς, ὅσοι δύνανται νὰ προσφέρουν. Διότι νομίζω ὅτι—καὶ τὸ κατανοεῖ πλήρως ὁ ἀγαπητὸς μου παλαιὸς Πρόεδρος— ὑπάρχει καὶ ἐφηρμοσμένη Ἱστορία. Δὲν εἶναι ἀπλῶς Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας, ἀλλὰ ἐφηρμοσμένη Ἱστορία ἀπὸ τοὺς πρακτικοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι κατανοοῦν τὰ προβλήματα, βλέπουν τὰς ἀτελείας, δύνανται νὰ ἐμβαθύνουν εἰς τὰ αἷτια τῶν ἀποτυχιῶν καὶ ἀτυχιῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ νὰ εὔρουν μὲ τὴν βοήθειαν ἐκείνων ποὺ διαθέτουν δύναμιν πολιτικὴν, τὴν καλυτέραν λύσιν διὰ τὸ μέλλον. Καὶ γι' αὐτὸ θὰ εἴμεθα εὐτυχεῖς, διότι, ὄχι μόνον διὰ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας ἔχομε ἐτοιμάσει ἓνα ψήφισμα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἰδρυσιν ἑνὸς παγκοσμίου Ὄργανισμοῦ διὰ τὸν Ἑλληνισμόν, τοῦ ὁποίου τὰς λεπτομερείας ἐπιφυλάσσομαι νὰ εἰπῶ, ὅταν θὰ γίνῃ μία συνέντευξις τύπου, πιθανώτατα τὸν Ὀκτώβριον. Εἶναι ὅλα ἔτοιμα, διότι ἀγκαλιάζομε τὰ προβλήματα, ὅπως τὰ ἀγκαλιάζει καὶ ὁ φιλόσοφος τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὁ Ἰωάννης Θεοδωρακόπουλος.

Ο ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ "ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ,,

Ψ Η Φ Ι Σ Μ Α

ΕΠΙΤΙΜΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ

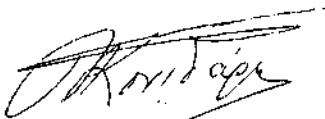
Προεδρεύοντας ἐν τῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ "Παρνασσός,, Γερασίμου Ἰω. Κονιδάρη, Γραμματεύοντας δὲ Γεωργίου Κ. Πουρναροπούλου ἔδοξεν ὁμοθύμως τῷ Συλλόγῳ

ΙΩΑΝΝΗΝ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΝ

ἄνδρα διαπρεπῆ, τὴν ὅλην φιλοσοφίαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ λαμπρῶν ἐπιδόσεων καλλιεργοῦντα καὶ ἐπὶ δεκαετίαν προεδρεύσαντα τοῦ Συλλόγου «Παρνασσός», ἐπαινέσαι τε δημοσίᾳ καὶ Πρόεδρον Ἐπίτιμον ἀναδειῖσαι, τὸ δὲ ψήφισμα τὸδε ἀναγράψαι καὶ τὸν πρόεδρον ἀνειπόντα ἐπιδοῦναι αὐτῷ καθ' ἃ τῷ Συλλόγῳ δέδοκται.

Ἐγένετο Ἀθήνησι Μαρτίου δωδεκάτῃ, ἔτει ὀγδοηκοστῷ καὶ ἑνακοσιοστῷ καὶ χιλιοστῷ.

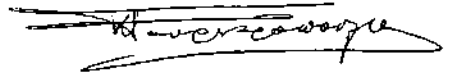
ἽΟ Πρόεδρος

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΙΩ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ

ἽΟ Γενικός Γραμματεὺς

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. ΠΟΥΡΝΑΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΚΔΗΛΩΣΙΣ ΠΡΟΣ ΤΙΜΗΝ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ
κ. ΓΕΡ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΟΥ «ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ»
ΕΠ' ΕΥΚΑΙΡΙΑ, ΤΩΝ ΙΩΒΗΛΑΙΩΝ ΤΟΥ

Δευτέρα 19 Μαΐου 1980

Προσφώνησις ὑπὸ τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως
Γ. Κ. Πουρναροπούλου

Εἶμαι εὐτυχῆς σήμερον προλογίζων τὴν τιμητικὴν ταύτην ἐκδήλωσιν ὑπὲρ τοῦ Καθηγητοῦ Γερασίμου Κονιδάρη, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν Ἰωβηλαίων του.

Ὁ Καθηγητὴς Κονιδάρης τιμᾷ σήμερον τὴν θέσιν τοῦ Προέδρου τοῦ «Παρνασσού», τὴν ὁποίαν ἠγλάισαν ἀπὸ τοῦ πρώτου Προέδρου αὐτοῦ Μιχαήλ Π. Λάμπρου (1865) οἱ Σπυρίδων Λάμπρου, Ἰωάννης Καμπούρογλου, Νικόλαος Λεβίδης, Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος, Ἐμμανουὴλ Δραγούμης, Τιμολέων Ἀργυρόπουλος, Σίμος Μπαλάνος, ὁ Νικόλαος Πολίτης, ὁ Καλιτσουνάκης, ὁ Βλησίδης, μέχρι τοῦ Καθηγητοῦ-Ἀκαδημαϊκοῦ Ἰωάννου Θεοδορακοπούλου, προεδρεύσαντος κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν. Ὁ Καθηγητὴς Κονιδάρης διετέλεσε Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ «Παρνασσού» ἐπὶ 14 ἔτη.

Δὲν θὰ ἀναπτύξω τὰ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ σημερινοῦ τιμωμένου, τοῦ εἶναι ἄλλως τε ἀντικείμενον τῆς ὁμιλίας τοῦ σημερινοῦ ἀγορητοῦ.

Θὰ τονίσω ἀπλῶς καὶ χαρακτηριστικῶς : Ὁ Καθηγητὴς Κονιδάρης εἶναι Προσωπικότης.

Μετὰ τὸν ὁμιλητὴν θὰ εὐχαριστήσῃ δι' ὀλίγων ὁ τιμωμενος.

Τὸν λόγον ἔλαβεν ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Σεραφεῖμ, ὁ ὁποῖος εἶπε :

Σεβασμιώτατοι,

Κύριε Πρόεδρε τῆς Βουλῆς,

Ἀγαπητοί μου,

Δικαία τιμὴ ἀπονέμεται σήμερον εἰς Πανεπιστημιακὸν διδάσκαλον ἀόκνως ἀναλώσαντα ἑαυτὸν εἰς θεραπείαν τῶν θεολογικῶν γραμμάτων, τὸν Ἐλλογιμώτατον καὶ ἀγαπητὸν φίλον Κύριον Γεράσιμον Κονιδάρην.

Ἡ προσφορά τοῦ τιμωμένου ἀνδρός ὑπὲρ τοῦ ὁποίου τὸ σημερινὸν Ἰωβηλαῖον εἶναι μεγάλη καὶ πλουσία τόσον, ὥστε νὰ μὴ ἐπαρκοῦν τὰ στενὰ ὄρια μιᾶς παρουσιάσεως νὰ προβάλουν αὐτήν.

Ἐν λεπτομερεῖα περιλαμβάνεται αὕτη εἰς τὸ ἀπὸ 20ῆς Ὀκτωβρίου 1978 ἐγκύκλιον γράμμα τῆς ὑπὸ τὴν Ἡμετέραν Προεδρίαν Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἐορτασμοῦ πρὸς τὴν Θειοτάτην Παναγιότητα τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην καὶ τοὺς Μακαριωτάτους Πατριάρχας καὶ Ἀρχιεπισκόπους τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ὡς ἐπίσης καὶ τοὺς Σεβασμιωτάτους Ἱεράρχας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τοὺς συναδέλφους, μαθητὰς καὶ φίλους τοῦ Καθηγητοῦ Κυρίου Κονιδάρη.

Ἀρκοῦμεθα νὰ μνημονεύσωμεν τὸν ἐπ' εὐκαιρία τοῦ Ἰωβηλαίου τούτου ἐκδοθέντα τιμητικὸν τόμον τὸν φέροντα τὸν τίτλον «Ἀντίδωρον Πνευματικόν», ὅπου σκιαγραφεῖται ὁ ἐρευνητὴς, ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς καὶ κανονολόγος τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ Θεολογίας ἐν τῇ πλουσίᾳ τοῦ πνευματικῆς πορείας.

Ἡμεῖς ὡς Ἐκκλησία συγχαίροντες καὶ τὸν τιμώμενον ἄνδρα καὶ τοὺς φιλοτίμως συνεργασθέντας διὰ τὴν σημερινὴν ἐκδήλωσιν, κηρύσσομεν τὴν ἑναρξιν τοῦ παρόντος πνευματικοῦ συμποσίου.

Κύριος ὁμιλητὴς τῆς ἐκδηλώσεως ἦτο ὁ Θεολόγος κ. Σήφης Γ. Κόλλιας, Δήμαρχος Κορίνθου, τοῦ ὁποίου τὸ κείμενο τῆς ὁμιλίας δημοσιεύεται εὐθὺς ἀμέσως.

ΣΗΦΗ Γ. ΚΟΛΛΙΑ

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ

ΟΜ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΗΣ ΓΕΝ. ΕΚΚΛ. ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ - Ο ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΑΣ - Ο ΑΚΑΔΗΜΑΤΙΚΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ *

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ὁ ἄνθρωπος, σὰν ἀπόλυτη ἀξία, πρέπει νὰ ἐκφράζει τὸ πνεῦμα τῆς Ἐλευθερίας, ποῦ φορτίζει τὴν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια, σὰν κύρια προσδιοριστικὴ δύναμη ἀποκαλυπτικῆς παρουσίας.

Εἶναι ὁ μεγάλος διάλογος τοῦ γίγνεσθαι, ἢ διαλεκτικὴ τῆς ὑψηλῆς νομοτέλειας, ὁ ἐσωτερικὸς λόγος τῆς δικαίωσης.

Στὶς ἡμέρες μας ἔχει ἀτονήσει τὸ εὐγενὲς συναίσθημα τῆς εὐγνωμοσύνης καὶ μαζί του ἡ λατρεία τῆς ἀλήθειας.

Ἡ ἀναζήτηση τῆς ἐσωτερικῆς λύτρωσης πραγματώνεται μὲ τὴν συνεχεῖ προσέγγιση καὶ οἰκειοποίηση τῆς Ἀρετῆς.

Πορευόμαστε τὴν τραγικὴ πορεία μιᾶς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς παρακμῆς, κάτω ἀπὸ μιὰ φιλοσοφία ἀρνητικῆς φιλαυτίας καὶ δράσης.

Τὸ μέγα ἐπίτευγμα τοῦ σήμερα, εἶναι, ὅτι νοθεύσαμε τὴ ζωὴ, ἀρνηθήκαμε τὴν ἀρετὴ, καὶ προδώσαμε τὸν ἄνθρωπο.

Διδάσκουμε μὲ ἔργα, καὶ διδασκόμαστε ἀπὸ πολύπτυχες ἐμπειρίες τῆ διασπαστικῆ, καὶ κάποτε καταλυτικῆ φιλοσοφία τοῦ παράλογου.

Φορέσαμε περήφανα τὸ φωτοστέφανο τῆς παρακμῆς, καὶ ἐνθρονίσαμε στὴν ψυχὴ τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου τὸ κοσμοεἶδωλο τῆς βαρβαρότητας.

Ἡ ὀριακὴ ἀδιαφορία ἔχει ἐκφυλίσει τὰ ὠραία αἰσθήματα, καὶ ἔχει ἀρνηθεῖ μὲ πάθος ἐξωμότη τὴν ἐπιβεβαίωση τῆς στοργῆς γιὰ τὸ συνάνθρωπο.

Στὴν ἄγονη περιοχὴ μιᾶς σχεδὸν καθολικῆς φοβίας περιμένουμε τὴν

* Διάλεξη, ποῦ δόθηκε τὴν 19ην Μαΐου στὸν «ΠΑΡΝΑΣΣΟ» γιὰ τὸ πολλαπλὸν Ἰωβηλαῖό του, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Προέδρου τῆς ἐπιτροπῆς τῶν Ἰωβηλαίων, Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κυρίου Σεραφεῖμ, καθηγητῶν κλπ. ἐπισήμων, Μελῶν τοῦ Παρνασσοῦ καὶ πλήθους κόσμου.

ανάσταση τῆς μεγάλης ἐλπίδας, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς μεγάλης Ἀνάστασης, ποὺ ἀκτινοβολεῖ ἀπὸ τὸ μεγαλεῖο τῆς Λύτρωσης.

* * *

Καὶ ἡ λύτρωση αὐτὴ πραγματώνεται ἀπὸ τὴν ὥρα ποὺ μὲ καθαρὴ καρδιά καὶ καθαρμένο νοῦ δεχόμεστε τὴν ἀλήθεια καὶ εὐλαβοῦμεθα τὸν ἀνθρώπινο μόχθο. Ξεκινώντας ἀπὸ αὐτὲς τὶς σκέψεις στρέφω τὴν προσοχή μου στὴ σημερινὴ γιορτὴ.

* * *

Ἡ ἀποψινὴ συγκέντρωση, τόσων ἐκλεκτῶν ἀκροατῶν, ἔχει γιὰ κύριο στόχο τῆς τὴν ἔκφραση τιμῆς σὲ διαπρεπῆ ἐπιστήμονα ποὺ μόχθησε πολὺ, σὲ ἀκούραστο ἐρευνητὴ, πολυγλωσσώτατο συγγραφέα, ἐντιμότερο ἀνθρώπο καὶ ἑξοχο πανεπιστημιακὸ Διδάσκαλο.

Μὲ ἀπόφαση τοῦ γεραροῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσός», ἀπόψε, τιμᾶμε τὸν ὁμότιμο καθηγητὴ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ Πρόεδρο τοῦ «Παρνασσοῦ» κ. Γεράσιμο Ι. Κονιδάρη, ποὺ 50 ὀλόκληρα χρόνια δούλεψε μὲ πάθος γιὰ νὰ προσφέρει τὴν πολύτιμη εἰσφορά του στὸν περικαλλῆ ναὸ τῆς Ἐπιστήμης.

Ἡ ἐκπλήρωση τῆς ἐντολῆς τοῦ «Παρνασσοῦ», νὰ μιλήσω γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ καθηγητῆ κ. Γεράσιμου Κονιδάρη, ἀποτελεῖ γιὰ μένα εὐχάριστη ἐνασχόληση, γιατί ὁ τιμώμενος, ἀναντίλεκτα, τίμησε ὅσο ἐλάχιστοι, τὰ Πανεπιστήμια Θεσσαλονίκης καὶ Ἀθηνῶν καθὼς καὶ τὴν Ὁρθοδοξία.

Θὰ προσπαθῆσω μὲ ἀδρὲς γραμμὲς νὰ συμπυκνώσω τὰ καίρια σημεῖα τῆς ζωῆς καὶ τῆς καθόλου προσφορᾶς του.

Ἄν γιὰ μερικοὺς, ἡ γνώση εἶναι χίμαιρα, μὲ ἀπλὲς συσχετίσεις γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἐπιστημονικῆς ἀλήθειας, γιὰ ἄλλους, (καὶ δίκαια) εἶναι μιὰ ὑψηλὴ κατάκτηση γιὰ ὀρθὸ προσανατολισμό, καὶ ἀκόμα γιὰ θετικὴ ἐνεργοποίηση, γιὰ τὴ δικαίωση μεγάλων προσδοκιῶν, ποὺ ἀποβλέπουν, στὴν κατάκτηση τοῦ πολυέδρου Αὔριου.

Ἡ ἐπιστήμη πάντα θεμελιώνεται ἀλλὰ καὶ θεμελιώνει μιὰ νέα θέαση τῆς ζωῆς.

2. ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ¹

Ο καθ. κ. Γ. Ι. Κ. γεννήθηκε στην Αθήνα (25 Φεβρουαρίου) το 1905 από γονείς Κεφαλλήνες.

Τελείωσε το Δημοτικό Σχολείο Άσσου Κεφαλληνίας και το Έλληνικό στο Άργοςτόλι.

Το 1919 εισήχθη, ως υπότροφος τής Έκκλησίας, στη Ριζάρειο Έκκλησιαστική Σχολή, από την οποία αποφοίτησε το 1924 με δίπλωμα διδασκάλου.

Τόν Οκτώβριο του 1924 ενεγράφη στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και αποφοίτησε το 1929 με το βαθμό «Άριστα».

Έργαστηκε για λίγο χρονικό διάστημα, ως δάσκαλος, ως βιβλιοφύλακας τής Θεολ. Σχολής Αθηνών και ως καθηγητής ιδιωτικών Γυμνασίων τών Αθηνών.

Το Νοέμβριο του 1930 άπεστάλη ως υπότροφος του «Άθλου Όθωνος Σταθάτου» και τής «Zentrals»stelle für kirchliche stelle τής Γενεύης.

Τόν ίδιο χρόνο γράφτηκε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου του Βερολίνου, εις το όποιον φοίτησε τρία χρόνια κοντά στους διαπρεπείς καθηγητές: Norden, Jaeger, N. Hartmann, H. Lietzmann, E. Seeberg, E. Stein και Ad. Deissmann.

Το Μάρτιο του 1933 μετέσχε του Β' Διεθνούς Συνεδρίου Σπουδών του Πρακτικού Χριστιανισμού, στην πόλη Rengsolorf τής Ρηνανίας.

Τόν Νοέμβριο του 1933 γύρισε στην Ελλάδα και διορίστηκε στην κεντρική Έπηρεσία του Έπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, ως Γραμματεάς (Έπουργός ό Ι. Μακρόπουλος).

Τόν Αύγουστο του 1935 προήχθηκε σε Τμηματάρχη του Έπουργείου Παιδείας στη διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Ιστορικών μνημείων, όπου παρέμεινε μέχρι το Νοέμβριο του 1939.

Το 1934 αναγορεύτηκε διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Αθηνών, το 1939 εκλέγεται επικουρικός Καθηγητής στην έδρα τής Γενικής Έκκλησιαστικής Έστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Το Μάιο του 1940 όρίζεται εισηγητής για τά διδακτικά βιβλία τής Έκκλ. Έστορίας του Γυμνασίου.

Το Σεπτέμβριο του 1941 διορίζεται καθηγητής τής Θρησκευολογίας στη Μαράσλειο Παιδαγωγική Άκαδημία και στη Ράλλειο Παιδαγωγική Άκαδημία Θηλέων Πειραιώς.

Όταν πέρασε ή κατοχική λαίλαπα, άρχισε τις παραδόσεις του στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, ως τακτικός καθηγητής, διότι τόν Αύγουστο

1. Πρβλ. Σ ή φ η Γ. Κ ό λ λ ι α : Γερ. Ι. Κονιδάρης, στη Θρησκευτική και Έθική Έγκυκλοπαίδεια, τόμος 7, σελ. 777-778.

του 1945 εξέλεγε τακτικός καθηγητής της Γενικής Ἐκκλ. Ἱστορίας του Πανεπιστημίου τούτου.

Τὸ 1951 ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τὸν μετακάλεσε παμψηφεί στὴν τακτικὴ ἔδρα τῆς Γεν. Ἐκκλ. Ἱστορίας.

Ὁ καθ. κ. Γερ. Κονιδάρης ὑπῆρξε ὁ εἰσηγητὴς τῶν «Ἑορτῶν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου» μὲ τὴν συμπλήρωση 19 αἰῶνων ἀπὸ τὴν ἰδρυση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν Οὐρανοβάμωνα Ἀπόστολο τῶν Ἐθνῶν καὶ τῆς χιλιετηρίδος τοῦ Ἁγίου Ὁρους (τὸ 1949 διὰ τὸ 1963). Εἰς ὅλα τὸν ἐβοήθησε ὁ ἀείμν. καθηγητὴς Ἀμ. Ἀλιβιζᾶτος.

* * *

3. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ

«... ἡ ἱστορία, ὡς ἐπιστῆμη, κατανοεῖ καὶ ἐρμηνεύει κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ αἰτιατοῦ τὶς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ πραγματοποιήθηκαν κατὰ τὸ παρελθὸν καὶ ποὺ ἐκφράζουν συνειδητὲς προθέσεις. Οἱ προθέσεις αὐτὲς ἀποβλέπουν στὴν πραγμάτωση ἑνὸς σκοποῦ, γιὰ τὸν ὁποῖον ἡ συνείδηση κρίνει πῶς ἀξίζει νὰ πραγματοποιεῖ. Γι' αὐτὸ ἡ Ἱστορία κατανοεῖ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ἢ ἀκριβέστερα τὶς ἱστορικὲς πράξεις σύμφωνα μὲ τὴν κατηγορία «τοῦ τελικοῦ αἰτίου». («Δεσμός», ἀφιέρωμα εἰς Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλο, σελ. 391-392, Ἀθήναι, 1975).

Ἐνωρὶς ἐκδηλώθηκαν στὸ νέο πτυχιόχο Γ. Ι. Κονιδάρη ἐπιστημονικὰ ἱστορικὰ ἐνδιαφέροντα.

Ἀπὸ τὰ πολυάριθμα ἐπιστημονικὰ του ἔργα ἐλάχιστα θὰ μνημονεύσω ἀπόψε.

Ὅπως εἶναι γνωστό: «Τὰ ἔγχρονα περιστατικά κρίνονται ἀπὸ τὶς ἱστορικὲς ἀπολήξεις καὶ ἀπὸ τὶς μεταἱστορικὲς ἐκβάσεις, πρὸς τὶς ὁποῖες μοιραῖα κατευθύνονται²».

Τὸ ἱστορικὸ ψεῦδος εἶναι ἄρνηση, ὅπως κάθε ψεῦδος «εἶναι δυσμάχητο-σχεδὸν ὄλεθρος», ὅπως καὶ οἱ πλάνες, κοινωνικὲς ἢ ἱστορικὲς, γίνονται καὶ «εἶναι ἐπικίνδυνες ὅταν ἐπιβιώσουν³».

Καὶ εἶναι ἀλήθεια ὅτι «Τὰ ἱστορικὰ φαινόμενα νοηματοδοτοῦνται ἀπὸ τὴν ἐσχατὴ ἱστορικὴ τους ἔκφραση⁴».

2. Ν. Μπερντιάεφ: Ἀλήθεια καὶ Ἀποκάλυψη, μετάφρ. Χρ. Μαλεβίτση, ἐκδ. Δωδώνη, Ἀθήναι 1967, σελ. 10.

3. Ν. Μπερντιάεφ: Ἀλήθεια καὶ Ἀποκάλυψη, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 10.

4. Ν. Μπερντιάεφ: Ἀλήθεια καὶ Ἀποκάλυψη, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 17.

* * *

Πρώτη επιστημονική ένασχόληση του καθ. κ. Γ. Ι. Κονιδάρη υπήρξε η μελέτη : «Περί του θεσμού και του καταρτισμού της Δ. Συνόδου ἐν τῇ Αὐτοκεφάλῳ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος» στὸ περιοδικὸ «Νέα Σιών», (Ἱερουσαλὴμ 1929) ποὺ ἐπαιξε καὶ καθοριστικὸ ρόλο σ' ὀλόκληρη τὴν κατοπινὴ ζωὴ καὶ δράση του, διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ἦτανε ἡ πρώτη του λαμπρὴ ἐργασία καὶ γι' αὐτὸ σοβαρὴ ὑπόσχεση γιὰ μιὰ ἐξαιρετὴ επιστημονικὴ ἐξέλιξη, ἡ ὁποία καὶ πραγματώθηκε.

Ἀπὸ τὸ 1929 μέχρι σήμερα συνέγραψε μέγαν ἀριθμὸν πραγματειῶν περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἔρευνες ἐπὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς γεωγραφίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Βορρᾶ, συμβολὲς στὴν ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου.

Μιὰ σειρά ἀπὸ μελέτες του ἀναφέρονται στὴν Ἱστορία τῶν Δογμάτων καὶ τὶς Σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας καὶ μάλιστα στὸ Βυζάντιο ποὺ διατύπωσε νέες σκέψεις καὶ ἴδια Θεωρία γιὰ τὸ περιώνυμο αὐτὸ πρόβλημα.

Τὸ 1938 ἐκδίδει τὴν Ἐπιτομὴ ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας με ἀξιολογώτατα Προλεγόμενα.

Μὲ τὸ ἔργο αὐτὸ ὁ καθηγητὴς κ. Γεράσιμος Κονιδάρης προσφέρει καὶ ἀξιολογεῖ τὴν ἐκκλησιαστικὴ καὶ πνευματικὴ ἱστορικὴ ἐνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἴκοσι περίπου αἰῶνες στὴν κοιτίδα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους.

Μετὰ τὴν ἀ' ἐκδόση τῆς Ἐπιτομῆς τοῦ 1938 ἐπεξέτεινε τὸ ἔργο σὲ δύο ὀγκώδεις τόμους, στοὺς ὁποίους συμπεριελήφθη καὶ ἡ συμβολὴ στὴν εἰσαγωγὴ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος. Μὲ τὸ ἔργο αὐτὸ θεμελίωσε τὸν εἰδικὸ αὐτὸ κλάδο. (Α' τόμος 1954-60 σελ. 543, Β' τόμος 1970, σελ. 365).

Οἱ διατριβὲς «Σταθμοὶ Ἐκκλησιαστικῆς Πολιτικῆς ἀπὸ τοῦ Καποδιστριαίου μέχρι σήμερα» (σελ. 300) μαζὶ μὲ τὸ ἔργο «Περί τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐκκλησιαστικῆς Δικαιοσύνης σήμερον» 1971-72, (σελ. 343) ἀνήκουν στὶς πρωτότυπες ἐργασίες, στὶς ὁποῖες δημοσιεύονται ἀνέκδοτα ἱστορικὰ κείμενα καὶ ἔγγραφα. Οἱ δύο αὐτὲς πραγματεῖες καταξιώνουν τὸν ἱστορικὸ καὶ ὡς νομοκανολόγο, ὁ ὁποῖος ἀντέδρασε στὴν χεῖριστη ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ τῶν θλιβερῶν Ἀπριλιανῶν τοῦ 1967.

Ἀπὸ τὸ 1934 ἀρχίζει νὰ δημοσιεύει τὶς ἔρευνές του στὸ χῶρο τῆς ἐκκλησιαστικῆς Γεωγραφίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς καὶ ἰδιαίτερα τῆς κυρίως Ἑλλάδος καθὼς καὶ τῆς Κύπρου. Ἡ εἰδικότητά του αὐτὴ τὸν κατέστησε ὀνομαστό.

Τὸ 1947 ἀρχίζει ἡ ἐκδόση θεμάτων τῆς Γεν. Ἐκκλ. Ἱστορίας καὶ ἐνδιάμεσα ἐκδίδονται ἔρευνες πηγῶν ποὺ ἀναφέρονται στὴν ἱστορία τῶν ἐκκλη-

σιών Κωνσταντινοπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἱεροσολύμων, Κύπρου καὶ Ἑλλάδος.

Τὸ 1948 κυκλοφορεῖ τὸ νέο συνθετικὸ ἔργο του, πρωτότυπο στὴ σύλληψη, καὶ ἀναφέρεται στὴν ἀρχαία, βυζαντινὴ, μεταβυζαντινὴ καὶ νεώτερη περίοδο τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς καὶ Ὀρθοδόξου Ἀνατολῆς καὶ φέρνει τὸν τίτλο «Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ὡς πολιτιστικὴ δύναμις ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου».

Στὸ ἔργο αὐτὸ ὁ συγγραφεὺς ἐρευνᾷ καὶ ἐκθέτει στὸ σύνολό της τὴν ἱστορία τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τοῦ Ὀρθοδόξου καὶ Οἰκουμενικοῦ ἑλληνικοῦ κέντρου τῆς Κωνσταντινοπόλεως, δηλ. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Συμπλήρωση τῆς ἐργασίας αὐτῆς ἀποτελεῖ ἡ πραγματεία τοῦ καθηγητοῦ κ. Γερ. Ι. Κονιδάρη : «Περὶ ἄρσεως τοῦ Βουλγαρικοῦ σχίσματος» ποὺ σημείωσε τρεῖς ἐκδόσεις. Ἡ μελέτη αὐτὴ στηρίχθηκε σὲ σύγχρονο ἀρχεῖακὸ ὕλικὸ καὶ ἀποτελεῖ πολύτιμη συμβολὴ στὴν σύγχρονη ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῆς Ἀνατολῆς.

Μᾶς πρόσφερε μελέτες κατὰ πάντα ἀξιόλογες, ἀναφερόμενες στὴν ἀρχαία ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία καὶ μάλιστα τὴν ἀρχέγονο καὶ μέχρι τέλους τοῦ 2ου αἰῶνα περίοδο.

Συνδύαζει μὲ πολλὴ ἀνεση τὶς πηγὲς καὶ τὰ πορίσματα μὲ τὴν ἐνδελεχῆ ἔρευνα.

Τὸ 1954-55 ἐδημοσίευσε τὴν ἐμπεριστατωμένην πραγματεία : «Ἡ διαμόρφωση τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας μέχρι τοῦ 5ου αἰῶνος καὶ οἱ τρεῖς Ἱεράρχες» μὲ ὑπότιτλο «Περὶ τὰ εἰσαγωγικὰ προβλήματα τῆς οὐσίας καὶ τῆς μορφῆς τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας».

Τὸ 1956 ἀνακοίνωσε στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν τὴν σπουδαιότατη ἔρευνά του 24 ὄλων ἐτῶν : «Περὶ τῶν φερομένων μορφῶν τοῦ πολιτεύματος, τοῦ ἀρχεγόνου χριστιανισμοῦ», ποὺ προσφέρει τὴ λύση τῆς διαφωνίας τῶν πηγῶν. Εἶναι μιά μακροχρόνια φιλολογικὴ καὶ ἱστορικὴ ἔρευνα (Πρβλ. Σήφη Γ. Κόλλια).

Ἄλλη σειρά μελετῶν καὶ ἐρευνῶν τοῦ καθηγητοῦ κ. Γερ. Κονιδάρη ἀναφέρεται στὴν ἱστορία τῶν δογμάτων, τὴν Φιλοσοφικὴ καὶ Θεολογικὴ ὕψη καὶ σχέση τους πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ τῶν Αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου.

Στὶς τέσσερες αὐτὲς σειρὲς μελετῶν ὁ συγγραφεὺς ὑπέδειξε, ὡς βασικὸ σημεῖο συμφωνίας τοῦ Θεολογικοῦ διαλόγου τὴν ἀδιάσπαστη ἐσωτερικὴ ἀκολουθία καὶ ἐνότητα τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς διατυπώσεως τῶν δογμάτων τριαδικοῦ καὶ χριστολογικοῦ, ἐδραζομένων στὴν Ἀποκάλυψη καὶ τὴ λογικὴ ἀκολουθία τῶν ὄρων τῶν δύο πρώτων οἰκουμενικῶν Συνόδων (Ni-

καίας - Κωνσταντινουπόλεως 325-361)· ἐπ' αὐτῶν ἐδράζονται αἱ ἀποφάσεις τῶν ἐπομένων πέντε οἰκουμενικῶν Συνόδων κλπ.

Πρώτη θέση στό χώρο του κατέχει ἡ πρωτότυπη ἔρευνα, Φιλολογική καί Ἱστορική, τοῦ προβλήματος: «Ἀρχαιότης τοῦ ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ καί Ἀποστολικαί Διαδοχαί».

Τήν ἐπιστημονική ἀνακοίνωση περι συνολικῆς ἐκδόσεως τῶν ἐν λόγῳ ἔρευνῶν ἔκαμε στήν Κεντρική ἐπιτροπή τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν στή Γενεύην τό 1977· εἰς αὐτήν περιλαμβάνονται καί ἡ κατά τό 1961 στήν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν διὰ τόν ἀείμν. Σ. Κουγέα καί κατά τό 1960 γενομένη στό Πανεπιστήμιο τοῦ Μονάχου, κατά τήν Ἑλληνική Ἑβδομάδα.

Συνεχίζει, λοιπόν, 48 ἔτη τῆ μεγάλη ἔρευνα περι τοῦ πολιτεύματος τῆς Ἐκκλησίας, τό ὁποῖον εἶναι ὄχι μόνον ἀσθηρᾶ ἐπιστημονική ἀλλά καί βασική στίς συζητήσεις τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, οἱ ὁποῖες ἀφοροῦν εἰς τήν ἐπίτευξη τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν.

Διαρκοῦν πολλά χρόνια οἱ συζητήσεις αὐτές καί ἀπό τό 1974 κυκλοφοροῦν τρία κείμενα περι Βαπτίσματος, Θείας Εὐχαριστίας καί λειτουργήματος, (ἐνώ κατά τήν Ὁρθόδοξο ἄποψη πρόκειται περι τῆς Ἱερωσύνης), τὰ ὁποῖα ἐξήτασε ὁ καθηγητής, ἀλλ' ἐρεύνησε τό τελευταῖο, ὡς βασικό.

Γιά τό λόγο αὐτό οἱ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίες μέ ἐπικεφαλῆς τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἀσκοῦν κριτική. Ἡ Ἐκκλησία δέ τῆς Ἑλλάδος μάλιστα ἀπέρριψε τὰ τρία κείμενα.

Ὁ καθηγητής κ. Κονιδάρης ἀνέλαβε νά αἰτιολογήσῃ αὐτήν τήν στάση ἐπὶ τῆ βάσει τῶν πηγῶν τῶν δύο πρώτων αἰῶνων, μέ τήν παλαιά καί νέα ἔρευνα.

Ἡ νέα ἔρευνα, ὑπό ἐκδοση Γερμανιστί, εἰσέρχεται καί στό ἀκανθῶδες πρόβλημα κατά πόσον ὑπῆρξε Ἀποστολική Διαδοχή στοὺς Ἐπίσκοπους.

Ἡ δύναμη τῆς ἔρευνας αὐτῆς στηρίζεται στή φιλολογική καί ἱστορική ἐπανεξέταση τῶν πηγῶν τῶν δύο πρώτων αἰῶνων, ἡ ὁποία ἀποκαλύπτει ὅτι ὑπάρχουν στίς πηγές αὐτές ἐννέα φιλολογικῆς μορφῆς τοῦ ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ, ἀπό τίς ὁποῖες, ἀρχαιότερες συνδέονται μέ τό ὄνομα τοῦ Ἐπισκόπου π.χ. Πολύκαρπος Σμυρναίων, σημαίνον καί τήν Ἀποστολική Διαδοχή.

* * *

Ἡ ὀξύνοια καί ἡ παρατηρητικότητα ἀνήκουν στίς ἀρετές τοῦ ἔρευνητοῦ καθηγητοῦ κ. Γερ. Κονιδάρη.

Ἀμερόληπτη κρίση καί ἀντικειμενική θεώρηση μέ κύριο στόχο τήν κάρπωση τῆς ἀλήθειας.

Ἀπό ὀλόκληρο τό συγγραφικό του ἔργο καί τήν καθόλου θεωρητική καί πρακτική Θεολογική του δραστηριότητα ὁ κ. Κονιδάρης ἀναγνωρίζεται

ὡς ἕνας ἀπὸ τοὺς διαπρεπεῖς Θεολόγους καὶ ἀπὸ τοὺς σοβαρότερους παράγοντας τῆς Οἰκουμενικῆς Ὁρθοδοξίας.

Ὡς ἐπιστήμονας συνέβαλε στὴν ἐπίλυση δυσχερῶν προβλημάτων τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας καὶ μὲ τὴν ἀντικειμενικὴ θεώρηση τῶν πηγῶν κατέδειξε τὸ βαθὺ σεβασμὸ του στὴν ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια (καὶ γενικώτερα στὴν Ἐπιστήμη).

* * *

Ἔχει ἀσφαλῆ γνώση τῶν πηγῶν γιὰ τὶς περιόδους καὶ ἐποχὲς ποὺ ἐρευνᾷ.

Ὡς ἐπιστήμονας ὁ Καθηγητὴς Γερ. Κονιδάρης ἔχει τὴν ἰκανότητα τῆς ἀναλύσεως τῶν πηγῶν καὶ θεμάτων καὶ τὴν ἀνετη σύνθεση ποὺ χαρακτηρίζουν ὅλα, σχεδόν, τὰ ἔργα του, ποὺ ἀναφέρονται στὰ θέματα Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας (ἀρχαίας, βυζαντινῆς, μεταβυζαντινῆς καὶ νεώτερης).

Οἱ ἀνακοινώσεις του στὴν Ἀκαδημία (1956 καὶ 1961), στὸ Μόναχο (1960), στὰ βυζαντινὰ Συνέδρια καὶ στὶς ἀντιχαλκηδόνιες συζητήσεις στὴ Δανία (1964), στὴν Ἀγγλία (1967) καὶ στὴ Γενεύη (1970), ἦταν συμβολὲς στὸ χῶρο τῆς Θεολ. ἐπιστήμης.

Ἀπὸ τὸ ὅλο ἔργο του καταδεικνύεται πολυμέρειά του στὴν ἔρευνα καὶ ἀληθινὰ ἀσυνήθιστη δραστηριότητά του.

Εἶναι κάτοχος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας καὶ Γραμματείας τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου καὶ τῆς Ἑλλάδος.

Σὲ καμμιά ἐργασία του δὲν διακατέχεται ἀπὸ τὸ ἀντιεπιστημονικὸ πνεῦμα τῆς μονομέρειας, πρᾶγμα ποὺ διακρίνουμε σ' ὅλες τὶς ἔρευνες, στὶς μελέτες καὶ τὰ συνθετικὰ του ἔργα.

Καὶ τὰ ἱστορικὰ θέματα καὶ τὰ Νομοκανονικὰ ζητήματα ὁ καθηγητὴς Γερ. Κονιδάρης τ' ἀντιμετωπίζει μὲ «ἐπιστημονικὴ νηφαλιότητα», μὲ δίκαιη κρίση καὶ τόλμη ποὺ εἶναι καὶ ἀπόρροια τῆς καθόλου προσωπικότητός του.

Σὲ λεπτομερῆ κριτικὸ ἔλεγχο ὑποβάλλει τὶς ἔρευνές του γιὰ νὰ μὴ ὑπάρχει χῶρος γι' ἀμφιβολίες, δίνοντας γόνιμες λύσεις.

Οἱ πραγματεῖες του δὲν ἀνάγονται σ' ἕνα ὀρισμένο τομέα ἢ ἐποχὴ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, ἀλλὰ εἰς ποικίλα θέματα σ' ὅλες τὶς ἐποχὲς καὶ ἀναφέρονται μὲ πλήρη γνώση τῶν συνθηκῶν καὶ τῶν γεγονότων, μὲ συστηματικὴ ἔκθεση, ἀντικειμενικὴ ἀξιολόγηση καὶ θεμελιωμένη πλήρως κριτικὴ ἐπεξεργασία καὶ γνώση τῶν συναφῶν πηγῶν.

Ὁ καθ. Γεράσιμος Κονιδάρης καλλιέργησε μὲ πολλὴ ἀνεση τὸν πλατύτατο κλάδο τῆς Γενικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας καὶ δημιούργησε μιὰ

έξοχη έπιστημονική σταδιοδρομία που λάμπρυνε την έδρα των διαπρεπών προκατόχων του, Άναστ. Διομήδη Κυριακού, Χρυσόστομου Παπαδόπουλου και Βασιλείου Στεφανίδη.

Τήν οξύτητα των παρατηρήσεών του άμιλλώνται ή σαφήνεια τής διατυπώσεως, ή άντικειμενικότητα των εκθέσεων, ή αυστηρή έπιστημονική διαπραγμάτευση του θέματος, με στόχο την προαγωγή τής έπιστήμης και τον άφθαρτο έπιστημονικό έξοπλισμό των νέων έπιστημόνων.

Άνήκει στους έπιστήμονες που θέτουν προβλήματα και με κριτική οξύνοια οδηγεί στην πλήρη κατανόηση του προβλήματος και τή λύση.

Άπό την ώρα που ό έπιστήμονας άνετα ξεχωρίζει τό ουσιασδες από τό έπουσιώδες, τή λεπτομέρεια από τό σύνολο, έχει καταξιώσει έαυτον στο χώρο τής έπιστήμης.

Άνετα συνδέει τά ιστορικά γεγονότα με την κριτικήν θεώρηση κατά την άρχήν του αίτιου και αίτιατου.

Τό αξιόλογο και ταυτόχρονα όγκώδες συγγραφικό του έργο δ ί κ α ι α ά π έ σ π α σ ε εύμενέστατες κριτικές Έλλήνων και ξένων διαπρεπών έπιστημόνων. Φέρνει την σφραγίδα τής πλατειάς έπιστημονικής γνώσης, την ευρύτητα τής σκέψης, την πολυμέρεια τής ιστορικής θεώρησης, την κριτική οξύνοια, την ίκανότητα τής πρωτότυπης άνάλυσης.

Έκλεκτή και πλούσια είναι σε ποιότητα και ποσότητα ή συγγραφική του δημιουργία σε συνδυασμό με μιá άκάματη έξωπανεπιστημιακή του δράση.

Με τό όλο έργο του ή έπιστήμη τής Θεολογίας προάγεται και πλουτίζεται και γι' αυτό δίκαια ό καθ. κ. Γ.Ι.Κ. κατέχει επίζηλη θέση ανάμεσα στους συναδέλφους του.

4. Ο ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ

Ός άκαδημαϊκός διδάσκαλος ποδηγέτησε τους πολυπληθείς μαθητές του στα πρώτα τους βήματα στον ιστορικό χώρο, με άμέριστη την συμπαράσταση και συστηματική καθοδήγησή του, σαν ίερο χρέος στους νέους που πρέπει να όδοιπορήσουν σταθερά για μόρφωση ιστορικής παιδείας και συνείδησης.

Δημιουργόσε ώραίες παρορμήσεις στις ψυχές και στη σκέψη των φοιτητών με στόχο την δημιουργική άφομοίωση των πηγών τής Έκκλ. Ιστορίας.

Δίδασκε με γόνιμο τρόπο, λίαν άποδοτικό, πλήρη σαφήνειας και ευμέθοδο.

Τὸν βοηθοῦσε ιδιαίτερα ὁ τόνος τῆς φωνῆς, ἡ σωστὴ ἄρθρωση καὶ ἡ διαύγεια τῶν ἰδεῶν ποῦ συγκροτοῦσαν, μαζί με τὴν ἐπιστημονικὴ ἀνάλυση καὶ τοποθέτηση τῶν θεμάτων, ἐξοχη διδασκαλία, εὐμέθοδη καὶ παιδαγωγοῦσα ἀκαδημαϊκὴ διδαχὴ καὶ γνώση.

Ἐνέπνεε ἐνθουσιασμό καὶ προβληματισμούς.

Εἶχε τὸ τάλαντο τοῦ ἐξοχου ἀκαδημαϊκοῦ δασκάλου, ποῦ ἄνετα ξεκινούσε ἀπὸ τὴ λεπτομέρεια καὶ ἐρευνοῦσε τὸ σύνολο, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν συνολικὴ θεώρηση τοῦ προβλήματος ἐπανήρχετο στὴ λεπτομέρεια, γιὰ τὴ βαθύτερη κατανόηση τῶν ἱστορικῶν γεγονότων.

Ἐπῆρξε καὶ εἶναι ἱκανὸς δάσκαλος, μετὰ τὸ ἔμφυτο νὰ καθιστᾷ κοινωνοὺς τῶν ἰδεῶν του τῆς μαθητῆς του, γιὰ νὰ μποροῦν αὐριο νὰ μετῆχουν ὁλόθυμα ὄχι μονάχα εἰς τὰ θεωρητικὰ ἀλλὰ καὶ τὰ πρακτικὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα, ποῦ μερικὰ ἀπ' αὐτὰ εἶναι φλέγοντα καὶ μετὰ ἔθνικες διαστάσεις.

5. ΠΟΙΟ ΕΙΝΑΙ ΓΕΝΙΚΑ ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΓΕΝ. ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΝ κ. ΓΕΡ. Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗ

Τὸ νόημα εἶναι κατὰ πόσον ἡ Ἐκκλησία τὴν ὁποία ἱδρυσεν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ ἐθεμελίωσεν εἰς τὴν Οἰκουμένην ὁ Παῦλος διετήρησε τὶς θεμελιώδεις Χριστ. ἀλήθειες, τὶς ὁποῖες ἐκήρυξεν ὁ Χριστὸς καὶ ὁ πρῶτος μετὰ τὸν Ἐνα, ὁ Παῦλος. Βρήκανε ἀπήχηση στὸ χῶρο τῆς κοιτίδας αὐτῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Κόσμου;

α) Ἡ ἀπάντηση εἶναι, ὅτι βραδέως ἐπεκράτησε ἡ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ Παύλου, ὡς ἐκηρύχθη στοὺς Φιλίππους, τὴν Θεσσαλονίκη, τὴν Βέρροια, τὴν Ἀθήνα, τὴν Κόρινθο καὶ τὴν Κρήτη. Ὁ Θεός, ὡς ἀπόλυτον πνεῦμα ἐν Τριάδι καὶ ἐν ἀγάπῃ καὶ ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἀξία ἀπόλυτη τῆς δημιουργίας, ἔνωσαν τὸν Ἑλληνισμό, γιὰ πρώτη φορά τόσο ἰσχυρὰ ὥστε ν' ἀποκτήσῃ ἡ ἐνότητά του, ἄγνωστη στὴν ἀρχαιότητα, βάθος. Ἡ δημιουργία ὁμοῦ τῶν ἄλλων Καθολικῶν Ἐκκλησιῶν πρὸ τῆς Ἑλλάδος, στὰ Ἱεροσόλυμα, τὴν Ἀντιόχεια, ποῦ ὠνομάσθησαν «Συριάδες, Ἀθηναί», καὶ κατόπιν τῆς Κωνσταντινοπόλεως, ὅπου μετετέθη τὸ βᾶρος τοῦ ἐλληνίζοντος Οἰκουμενικοῦ Χριστιανισμοῦ στὸ Ἀνατολικὸ Ρωμαϊκὸ Κράτος, τὸ ὁποῖον μετεβλήθη στὴν Ἀνατολικὴν Αὐτοκρατορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, μετὰ τὴν Ὁρθοδοξία τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τῶν 7 Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ὡς θεμελιακὸ στήριγμα καὶ χαρακτηριστικὸ, εἶχε παγκόσμια ἀκτινοβολία.

β) Ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία τοῦ Βυζαντίου, μετὰ τὴν προσθήκη τοῦ χαρακτηρισμοῦ ὁρθόδοξος, «Καθολικὴ Ὁρθόδοξος», εἶναι ὁ ἀκριβῆς

τίτλος της, (ὅπως γράφεται στὸ Συνόδ. Τόμο τοῦ 1850), ἔδωκε τὴν σφραγίδα τῆς καὶ στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀνατολῆς καθόλου, μὲ δύο τελικὰ κέντρα τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὴν Θεσσαλονίκη. Λατρευτικὴ ζωὴ, διδασκαλία καὶ Τέχνη, ἤκμασαν στὴν ἑλληνικὴ Ἀνατολή, καὶ εἰς τὸ Κράτος τοῦ Βυζαντίου βρῆκαν ἓνα διαρκὲς κέντρον.

γ) Αὐτὸ δὲ εἶναι φανερὸ στὸ γεγονὸς, ὅτι διετήρησαν, α) ὀρθοδόξως τὴν πίστη τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τῶν διωγμῶν καὶ τῶν μαρτύρων καὶ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων β) τὰ θεμέλια στὴν διοίκηση γ) τὴν κλασσικὴ μορφή τῆς πνευματικῆς λογικῆς λατρείας καὶ τὶς οἰκουμενικὰς τάσεις τῆς Θεολογίας καὶ τῆς Οἰκουμ. πολιτικῆς τῆς Ἐκκλησίας, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία διῆλθεν ἐποχὴ καταπτώσεως μορφωτικῆς, κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἄλωση χρόνους. Τότε ἡ τυπολατρεία, ἡ ὁποία ἄρχισε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Εἰκονομαχίας, προσέλαβεν διαστάσεις δυνάμενες νὰ ἐπηρεάσουν τὴν ἀπόλυτη πνευματικότητα καὶ ἠθικότητα τῆς Θρησκείας τοῦ Χριστοῦ. Παρὰ ταῦτα διετηρήθη τὸ δημοκρατικὸ πνεῦμα στὴ λειτουργία τῶν Συνόδων, ὡς θεμελιακοῦ παράγοντος στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἀνανέωση τοῦ Παυλείου Πνεύματος τῆς Ἐλευθερίας καὶ τῆς Οἰκουμενικότητος εἶναι ζήτημα ἀνανεώσεως τῆς Θεολογίας τῆς Ἐκκλησίας, μὲ τὴ γόνιμη χρησιμοποίησι τῆς φιλοσοφίας τῶν Ἑλλήνων, ἐκλεκτικῶς λαμβανομένης. Τὸ μέγα πρόβλημα τῆς Καθολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ διῆ καὶ τῆς Ἑλλάδος εἶναι τὸ τῆς μορφώσεως τοῦ Κλήρου σὲ πλάτος καὶ βάθος μὲ δύο βάθρα: τὴν Ἁγίαν Γραφὴν καὶ τὴν Παράδοση, τῆς ὁποίας ἡ πρώτη ἀποτελεῖ μέρος. Στὸ βάθος βοηθεῖ ἡ φιλοσοφία, ὅπως ἐπέδρασε πάνω στὴ γόνιμη σκέψη τῶν Πατέρων, μὲ τὸ ἐκλεκτικὸ πνεῦμα τους.

Καὶ τίθεται τὸ ἐρώτημα : «Ποιὸ εἶναι τὸ νόημα τῆς Ὀρθοδοξίας» κατὰ τὸν καθ. κ. Γερ. Κονιδάρη :

Μὲ ὅσα ἐλέχθησαν περὶ τῆς «Καθολικῆς Ὀρθοδοξίας» καὶ τῶν τάσεων δόθηκε ἀπάντησι στὸ καίριο ἐρώτημα : ποῖον τὸ νόημα τῆς Ὀρθοδοξίας μὲ τὴν πνευματικὴ καὶ ἰδιάζουσα καὶ θερμὴ λειτουργικὴ ζωὴ.

Ἡ Ὀρθοδοξία σημαίνει διατήρησι τῶν θεμελιῶν τῆς πίστεως, ὡς ἐξεφράσθησαν διὰ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως, τὸ ὅποιον ἐδημιούργησε *τ ε λ ι κ ἄ ἢ Β'* Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (381) κι ἡ πλαστικὴ δύναμις τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνεύματος, τὸ ὅποιον ἐγκατέλειψε τὸν μῦθο καὶ δέχθηκε τὴν οἰκουμενικὴν θρησκείαν τοῦ Χριστοῦ, ὡς τὴν θρησκείαν γὰ τὸν ἄ ν θ ρ ω π ο, ἀνεξάρτητα φυλῆς ἢ κοινωνικῆς ὑποστάσεως (Γαλάτας : οὐκ ἓνι Ἰουδαῖος κλπ.).

Τὸ δὲ ὑστατὸ νόημα τῆς Ὀρθοδοξίας διατηρεῖται μόνον ἐκεῖ ὅπου ὄχι μόνον διατηροῦνται ὀρθοδόξως τὰ ἀρχαῖα θεμέλια, ἀλλὰ καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἀγάπης, τὴν ὁποία ὑμνήσεν ὁ Παῦλος, ὅσον κανεῖς ἄλλος, γράφοντας πρὸς Κορινθίους ἐπιστολάς καὶ διεμόρφωσαν οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας,

έμπνευσθέντες από τις ροπές της Πλατωνικής Φιλοσοφίας. Αυτή υποβοηθεί στην κατανόηση της Πνευματικότητας της θρησκείας της απολυτρώσεως και της δημιουργικής δυνάμεως της αγάπης στη σχέση του Θεού προς τον Κόσμο και της 'Εκκλησίας του Χριστού και προς τον άνθρωπο και τον προορισμό του. Δέν είναι τυχαίο τὸ γεγονός, ὅτι ὁ διαπρεπής Γερμανὸς ποιητὴς Γ κ α ι τ ε, ἔλεγε, πρὸ διακοσίων ἐτῶν, ὅτι ὁ κόσμος θὰ προοδεύσει πολὺ ἀλλὰ κάτι καλλίτερον δέν θὰ τὸ βρεῖ ἔξω ἀπὸ τὸν Χριστιανισμόν. Ἐμεῖς προσθέτουμε, στὴν Ὁρθόδοξο Ἐκκλησία, Ἀκριβῶς δὲ ἡ θέση τῆς αγάπης στὴ Θεολογία τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν Καθολικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἡ ἐκφραζομένη καὶ μὲ τὸν ὄρον «συνέργεια», γιατί ὁ ἄνθρωπος διατήρησε καὶ μετὰ τὴν πτώση δυνάμεις πνευματικὲς καὶ ἠθικὲς γιὰ νὰ οἰκειωθῇ τὴν διδασκαλία καὶ τὴν δύναμη τοῦ Χριστοῦ ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὴν Ἱστορία. Ὁ E d. S p r a n g e r, ὁ μεγάλος παιδαγωγὸς καὶ φιλόσοφος, κατακλείων τὰ μαθήματα περὶ τοῦ ἐσχάτου σκοποῦ τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ, εἶπεν (1932) ὅτι αὐτὸς εἶναι ἡ πραγμάτωση τῆς Θείας αγάπης, ὅπως τὴν ὑμνήσε ὁ Παῦλος. Ἐνεκα τούτου, ἡ Ὁρθοδοξία διαφέρει οὐσιωδῶς τῆς Ρ ω μ α ι ο κ α θ ο λ ι κ ῆ ς, πὺ δίνει μεγαλύτερη σημασία στὴ σχέση τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο. Ὅχι, δέν εἶναι τοῦτο ὀρθόν. Εἰς τὴν αγάπην ὑπόκειται ἡ δικαιοσύνη.

*

Τὰ φροντιστηριακὰ μαθήματα τοῦ καθ. κ. Κονιδάρη ὑπῆρξαν κατὰ πάντα καρποφόρα, μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ ἀνάλυση τῆς λ ε π τ ο μ ἔ ρ ε ι α ς, σὲ συνάρτηση τῆς ἐ π ε ξ ε ρ γ α σ ί α ς μὲ τὸ ὄ λ ο, γιὰ τὴν ἀσφαλῆ γνώση τῶν προβλημάτων τῶν πηγῶν καὶ τῆς ἐπεξεργασίας μὲ ἄφθονα παραδείγματα τῆς μεθόδου. Διὰ τοῦτο ἐπέδρασε πολὺ εἰς τοὺς μαθητὰς του, μερικοὶ τῶν ὁποίων ἀνεδείχθησαν εἰς ὀνομαστοὺς ἐπιστήμονας.

6. ΕΘΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ

1. Στὰ σκληρὰ χρόνια τῆς Κατοχῆς, πὺ τόσο κινδύνευσε ἡ ἔθνικὴ μας ὑπόσταση καὶ ὁ Λαὸς μας ἀνέβηκε περήφανα τὸν ἔθνικὸ του Γολγοθᾶ, σπρωγμένος ἀπὸ τὶς βάρβαρες δυνάμεις τοῦ ἀνθρωποκτόνου φασισμού, ὁ καθηγητὴς Γερ. Κονιδάρης ἐργάστηκε δημιουργικὰ στὸν Ε.Ο.Χ.Α. (Ἐθνικὸς Ὁργανισμὸς Χριστιανικῆς Ἀλληλεγγύης), πὺ εἶχε ἰδρύσει ὁ μεγάλος Ἐθνάρχης, Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, ὁ ἀπὸ Κορινθίας Δ α μ α σ κ η ν ὄ ς.

Ὁ Καθηγητὴς Κονιδάρης ὑπῆρξε πολὺτιμος συνεργάτης του καὶ ὅπως εἶναι γνωστὸ, δεξὶ χέρι τοῦ Δαμασκηνοῦ στὸ νευραλγικὸ αὐτὸ τομέα τῆς

στοργής και συμπαράστασης της Ἐκκλησίας στὸν σκληρὰ δοκιμαζόμενο Λαὸ μας διὰ τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος.

*

2. Στὸ μεγάλο ἐθνικὸ ζήτημα τῆς Κύπρου ὑπῆρξε ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτες καὶ πολύτιμους συνεργάτες τοῦ μεγάλου ἐθνικοῦ ἡγέτη κι' ἀκατάβλητου ἀγωνιστῆ Ἀρχιεπίσκοπου Κύπρου Μακάριου τοῦ Γ'.

Στὸ σπίτι τοῦ καθηγητοῦ, τὴν 7 Μαρτίου 1953, στὴν ὁδὸ Ἀσκληπιοῦ 36β, ὠρκίσθησαν ὁ Μακάριος, ὁ Γρίβας, οἱ ἀδελφοὶ Λουϊζίδης, ὁ Γ. Στράτος κ.ἀ. γιὰ τὸν ξεσηκωμὸ τῆς Κύπρου.

*

3. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας τοῦ ἀνέθεσαν, ἀπὸ βαθύτατη ἐκτίμηση, τὴν ἐκπροσώπηση σὲ γενικὲς συνελεύσεις τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ σὲ Συνοδικὲς Ἐπιτροπές.

Παραδοσιακὸ εἶναι τὸ ἐκκλησιαστικὸ φρόνημα ἐπικυρωμένο ἀπὸ τὴν πλούσια ἐκκλησιαστικὴ συγγραφικὴ δράση καὶ δραστηριότητά του.

*

4. Ἐπίσης πολύτιμη ὑπῆρξε ἡ συμπαράστασή του σ' ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Βοήθησε ἐλάχιστα ἀλλὰ θετικὰ τὸν ἀείμνηστο καθηγητὴ Β. Μ. Βέλλα, στὴν ἀναμόρφωση καὶ δραστηριοποίηση τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὄργανισμοῦ.

*

5. Ὄταν ἦλθε ἡ δικτατορία, ὁ κ. Κονιδάρης, τὴν ἀντιμετώπισε ὑπερήφανα κι' ἔδειξε ὅλη τὴν περιφρόνησή του στοὺς καταλυτὲς τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ.

Ἄρχισε τὴν πολεμικὴ τὸ Μάη τοῦ 1967 καὶ συνέχισε μέχρι τέλος.

Γιὰ ν' ἀπαλλαγεῖ ἡ δικτατορία ἀπὸ τὴν παρουσία του τὸν ἔπαψε ἀπὸ Γεν. Γραμματέα τοῦ «Παρνασσοῦ», (Ἰούνιος 1968) καὶ τὸ 1969 τὸν ἔθεσε ὡς καθηγητὴ σὲ ἐξάμηνη διαθεσιμότητα. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν βρῆκε συνηγορία δὲν παρέτεινε τὴν διαθεσιμότητα, ἀλλὰ μὲ τὸ νέο ὄριο ἡλικίας ποῦ ἐθέσπισε τὸν ἀπεμάκρυνε πρόωρα ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο.

Ὁ καθηγητὴς κ. Γεράσιμος Ι. Κονιδάρης εἶχε καὶ ἔχει συνείδηση τῆς Ἐλευθερίας καὶ γι' αὐτὸ δὲν ἦταν δυνατό νὰ προσαρμοστεῖ στὸν κόσμον τῆς βίας καὶ τῆς ἀνελευθερίας.

Ἀπὸ τὴν ὥρα ποῦ ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος δὲν διαθέτει εὐαισθησία Ἐλευθερίας ἀποτελεῖ μιὰ ἔκφραση ἀνυποληψίας καὶ κατὰπτωσης.

Ἡ συνείδηση Ἐλευθερίας εἶναι μιὰ πλήρης ἀπόδειξη τῆς ὑπαρξιακῆς μας ὄντοτητας, ὑψηλὴ μαρτυρία μιᾶς βαθύτατης ἀνθρωπιστικῆς ἀγωνίας - κορυφαία ἐπικαιρότητα ἀσάλευτης προσήλωσης στὸ μέγα Ἰδεῶδες καὶ στὴν οὐσία τῆς ζωῆς.

7. Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

Ὁ καθ. Γ. Κονιδάρης ὡς ἄνθρωπος ξεχωρίζει γιὰ τὴν ἀκαμψία τῶν Ἰδεῶν του καὶ τὴν ἀγωνιστικὴ διάθεση.

Ὁλόκληρη ἡ ζωὴ του ὑπῆρξε μιὰ συνεχῆς παρρησία καὶ γι' αὐτὸ ἦρθε σὲ σύγκρουση μὲ πρόσωπα καὶ καταστάσεις.

Μονάχα οἱ «ὀσφυοκάμπτες»⁵ αὐτοὶ ποὺ ἔχουν σπονδυλικὴ στήλη ἀπὸ καουτσούκ, γιὰ τὸ εὐλύγιστο τοῦ πράγματος, παραμένουν χωρὶς τὸ μέγα προνόμιο τῶν ἐχθρῶν.

Ξεκίνησε μὲ τὴν ἐντιμότητα καὶ τὴ φιλομάθεια καὶ προχώρησε ἀκαμπτos μέσα ἀπὸ ἀντιξοότητες, καὶ μὲ θάρρος, ψυχραιμία καὶ σωστὴ ἐκτίμηση κέρδιζε τίς πολύτροπες μάχες ποὺ ἐπιβάλλει ἡ ζωὴ στοὺς ἀνθρώπους ποὺ στοχεύουν ψηλά.

Ὑπῆρξε καὶ εἶναι ἓνας εὐγενικὸς φιλόδοξος. Ἄλλοίμονο ἐὰν στὴ ζωὴ οἱ ἄνθρωποι δὲν κατέχονται ἀπὸ ὑψηλές φιλοδοξίες, ποὺ ἀνοίγουν τὸ δρόμο τῆς λαμπρῆς δημιουργίας καὶ δράσης.

Μιὰ ἀκατάβλητη ἀγωνιστικὸτητα στεφανώνει ὀλόκληρη τὴ ζωὴ του καὶ πιστεύω πὼς ὁ κ. Κονιδάρης ποτὲ δὲν θὰ ὑποστείλει τὴν λευκὴ σημαία τῶν εὐγενικῶν ἐπιδιώξεων ποὺ ἀποτελεῖ σῆμα κατατεθῆν ὄλων τῶν ἀνθρώπων μὲ τὰ χαριτόβρυτα αἰσθήματα καὶ συναισθήματα, ποὺ ὠραΐζουν τὴν ζωὴ καὶ καταξιώνουν τὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξιν.

Ἐνας ἐντιμος ἄνθρωπος, χωρὶς συναλλαγές, ὑποδειγματικὸς σύζυγος καὶ πατέρας.

Ἐὰν καμμιά φορὰ ὑπερασπίζεται ἀκραῖες θέσεις εἰς μεγάλα θέματα τὸ κάνει ἀπὸ πίστη, ποτὲ ἀπὸ ὑπολογισμό.

Δὲν ἀνήκει στοὺς ἀνθρώπους ποὺ μπαίνουν σὲ κυκλώματα, σὲ κλίκες καὶ σὲ φατρίες.

Εἶναι φτιαγμένος ἀπὸ τὴν πάστα τῶν ἐλευθέρων ἀνθρώπων γι' αὐτὸ καὶ ἀποθεῖ τίς ἔλλοχεύουσες δυνάμεις τῆς καταλυτικῆς ἀρνήσεως μὲ μιὰ ἐπίμονη ἀγωνιστικὸτητα.

Ὁλόκληρο τὸ εἶναι του, ἀπὸ ἐφηβο, τὸ μαστίγωναν ὠραίες ἀνησυχίες.

Ἄλλωστε ἡ ἀγωνιστικὸτητα καὶ ἠθικὴ πλήρωση καθιστοῦν ἀξιοβίωτη τὴ ζωὴ, τὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξιν.

Εἶναι ἀνίκανος νὰ διαπραγματευτεῖ μὲ ταπεινοὺς ὑπολογισμοὺς, και-

5. Νεολογισμὸς τοῦ καθηγητοῦ.

ροσκοπική διάθεση, προσωπικό ύλικό συμφέρον — απαλλοτριώνοντας τὸν ἑαυτό του στὴ μεγάλη π ὀ ρ ν η τῆς ἐποχῆς μας — ποὺ λέγεται σκοπιμότητα, ἄθλιος καιροσκοπισμός, ἰδιοτέλεια.

Ὡς ἄνθρωπος εἶναι ἐκδηλωτικός, ὅπως ταιριάζει στὸν ἄνθρωπο ποὺ φέρνει μέσα του ἕναν ἕξοχο ψυχικὸ κόσμον καὶ δονεῖται ἀπὸ ὑψηλὰ συναισθήματα.

Πηγαῖος στὶς ἐκδηλώσεις του καὶ ἀφιλοκερδῆς σ' ὄλες του τὶς ἀναστροφές.

Οἱ ἀμέτρητοι Βαραβάδες τῆς ζωῆς καὶ οἱ δειλοὶ Πιλάτοι, ποὺ συναντᾶμε κάθε μέρα, εἶναι ἀνάγκη, ἐ π ι β ἄ λ λ ε τ α ι, σὲ κανένα ἀπ' αὐτοὺς νὰ μὴν ἐπιτρέψουμε νὰ μᾶς κλείσουν τὸ δρόμον τῆς δημιουργίας, ἢ νὰ μᾶς ὀθήσουν, μὲ τὶς μ ι σ ο γ ὄ ν ε ς ἐνέργειές τους ἢ τὴν μισόκαλη στάση τους, στὴ δυναστεία τῶν ἀδιαφόρων ἀνθρώπων, ἄ λ λ ἄ, πορευόμενοι τὴν ἱερὴ ὁδὸ τοῦ τίμιου, ἐναγωνίου μόχθου, νὰ ἐναποθέτουμε κάθε στιγμή τὴν προσωπικὴ μας συνεισφορά στὴν ἅγια Τράπεζα τοῦ χρέους.

Μὲ εὐθεῖες ἀναφορές : στὸ π α ρ ε λ θ ὄ ν, στὸ π α ρ ὄ ν καὶ στὸ μ ἔ λ λ ο ν, νὰ ὑπογραμμίζουμε ἕνα ὑψηλὸ πάθος ἀνθρωπιᾶς καὶ μιὰ ἀπαρασάλευτη δικαιοκρισία γιὰ τὸ Ἄγαθὸ καὶ τὴν Ἐλευθερία.

Καὶ ὁ κ. Κονιδάρης ὑ π ἦ ρ ξ ε καὶ ε ἶ ν α ι ἄνθρωπος τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς Ἐλευθερίας μὲ τόλμη καὶ μ' ἀρετὴ.

Ὁλόκληρη ἡ ζωὴ του εἶναι ἕνα μήνυμα ὑψηλῆς ἀνθρώπινης ἀποστολῆς καὶ ἐκφράζει τὸ ὑπέρτατο χρέος τοῦ γνήσιου πνευματικοῦ ἀνθρώπου κι' ἐπιστήμονα.

*

Θὰ ἤμωνα ἄδικος εἰάν, τὴν ὥρα αὐτῆ, δὲν ἀνέφερα τὴν ἀλησμόνητη σ' ὄλους μας, σύζυγο τοῦ καθ. Γ.Ι.Κ., ἀείμνηστη Ἄ ν ν α καὶ τὴν λαμπρὴ θυγατέρα του Ζωὴ Κονιδάρη, ποὺ τοῦ συμπαρίσταται ἀφοσιωμένη.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Κυρίες και Κύριοι,

Δικαιολογημένα ή Έκκλησία τής Ελλάδος και ό Φιλολογικός Σύλλογος «Παρνασσός» τίμησαν άπόψε, σεμνά κι' άπέριττα, τό πολλαπλόν Ίωβηλαίο τής επιστημονικής, εκκλησιαστικής και κοινωνικής δράσης του καθηγητού κ. Γ. Κονιδάρη (που τίμησε τήν Ίορθόδοξη επιστημονική Θεολογία και τήν Έκκλησία).

Η πλούσια θεολογική και εκκλησιαστική προσφορά του και ταυτόχρονα ή άκάματη συγγραφική του δημιουργία και ή καταπληκτική δραστηριότητά του δικαιολογούν πλήρως τήν βαθύτατη εκτίμηση και εδύοτερη άναγνώριση του επίλεκτου Έλληνα θεολόγου.

Έκφράσαμε τήν βαθύτατη εκτίμησή μας στον Ίστορικό, Κανονολόγο και Έρευνητή για τήν πλούσια προσφορά του.

Κι' άκόμα τόν άνθρωπο που πρότεινε και πραγματοποιήθηκαν οί Πανελληνίες και Πανορθόδοξες εορτές τής χριστιανικής Ελλάδος τό 1951 και ή χιλιετηρίδα του Άγίου Όρους τό 1963.

Είναι γνωστή ή άμετακίνητη θέση του για τήν Όρθοδοξία και ό πόθος του για τήν άνύψωση τής Έκκλησίας.

Πονά τήν Έκκλησία και ήθελε και θέλει νά τήν δει πρωτοπορούσα σε μεγάλα έργα εδποιίας, σ' έργα άληθινής στοργής για τόν άνθρωπο.

Ίδου γιατί ή ίεραρχία τής Έκκλησίας τής Ελλάδος «εκτιμώσα δεόντως τήν επί 45ετιάν δλην τήν εργώδη και άπρυστον προσπάθειαν περί τήν διερεύνησιν του σπουδαιοτάτου τούτου από Όρθοδόξου έπόψεως θέματος και τήν κατόπιν λαμπράς μελέτης επιστημονικών κατοχύρωσιν αυτού, ήχθη εις τήν άπόφασιν, όπως έκφράση τήν άκραν τής Έκκλησίας ευαρέσκειαν».

Με τό συγγραφικό του έργο και τή γεμάτη συνέπεια ζωή του έ πεκυρωσε τήν πλήρη δικαίωση στη ζωή.

Και άκόμα, οί πράξεις του, δέν είχαν ποτέ σκοτεινές άφετηρίες, ήσαν καθαρές και ό λόγος του εδύς προς φίλους και αντίπαλους.

Κύριε Καθηγητά,

Οί πολυπληθείς φίλοι Σας, οί μαθητές Σας κι' έγώ, όλόθυμα Σας εδχομαστε, υγεία και κάθε πνευματική χαρά — και συνέχιση των λαμπρών

έπιστημονικῶν, ἐκκλησιαστικῶν καὶ κοινωνικῶν Σας δραστηριοτήτων.

Ἄλλωστε ἀνήκετε στοὺς ἀνθρώπους ποὺ κα μ μ ι ἂ δύναμη δὲν εἶναι ἱκανὴ νὰ Σᾶς ἀδρανοποιήσει.

Σᾶς εὐχόμεαστε μὲ τὸ ἴδιο πάθος καὶ τὴν ἴδια ἐνθεη πίστη, μὲ τὴν ἴδια ἐσωτερικὴ φλόγα, μὲ τὴν ἴδια εὐγένεια, μὲ τὴν ἴδια συνείδηση χρέους πρὸς τὴν ἐπιστῆμη καὶ τὴν ἁγία μας Ἐκκλησία, μὲ τὴν ἴδια στοργή στὸν προδομένο σύγχρονο ἄνθρωπο νὰ γεμίζετε τίς μέρες τῆς δημιουργικῆς Σας ζωῆς, γιατί ὁποῖος δουλεύει μὲ π ἄ θ ο ς, μὲ ἀ ν ι δ ι ο τ ἔ λ ε ι α⁶ καὶ ἀ γ ω ν ι σ τ ι κ ὴ τ ῆ τ α καταξιώνει τὴν ὑπαρξή του καὶ ταυτόχρονα διαμνηύει στοὺς ἄλλους πὸς ἡ ζωὴ ἔχει ἀξία ἀπὸ τὴν ὥρα ποὺ διακονεῖς ὀλόψυχα τὴν ἁγία Δημοκρατία, τὴν Ἄλήθεια καὶ τὴν Ἐλευθερία.

Ἄκολουθῶς, συγκεκινημένος ὁ τιμῶμενος Καθηγητῆς, Πρόεδρος τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσός» κ. Γ. Κονιδάρης εἶπε τὰ ἑξῆς :

Μακαριώτατε,
Σεβασμιώτατοι,
Κύριοι Συνάδελφοι,
Κυρίες καὶ Κύριοι,

Εἶναι ἀνθρώπινον τὸ αἶσθημα τῆς ἱκανοποιήσεως ἀπὸ τὴν ἀναγνώρισιν, ἀλλὰ εἶναι ἀκόμη ἀνώτερον τὸ αἶσθημα τῆς εὐγνωμοσύνης, τὸ ὁποῖον θέλω νὰ ἐκφράσω αὐτὴν τὴν ὥραν ὄχι μόνον πρὸς ἐκείνους ποὺ εἶναι παρόντες, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Μακαριώτατον Ἀρχιεπίσκοπον καὶ τοὺς Σεβασμιωτάτους Ἱεράρχας, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐκείνους ποὺ εἶναι ἀπόντες.

Δὲν λησμονῶ οὔτε τὸν πατέρα μου, ὁ ὁποῖος ἐδῶ εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον Καρύτση ἐχειροτονήθη διάκονος, καὶ τὸ 1917 ἦτο ἱεροκῆρυξ καὶ ὁ ὁποῖος μοῦ ἐπέβαλε τὴν ἰδέαν τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονήσω καὶ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι μὲ παρώρμησαν νὰ γίνω ὄ,τι ἔγινα. Ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος ἔρχεται πρῶτος. Αὐτὸς μοῦ ἔστρεψε τὴν προσοχὴν ἀπὸ τὴν Νομικὴν Ἐπιστῆμην, τὴν ὁποῖαν δὲν ἐγκατέλειπα, πρὸς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν.

Εἰς τὴν Ριζάρειον Σχολὴν ἓνα μῆνα πρὶν γίνῃ Ἀρχιεπίσκοπος μὲ ᾠδήγησεν πρὸς τὴν γραμμὴν αὐτὴν καὶ μοῦ προεῖπε ὅτι θὰ γίνω ἱστορικός. Καὶ τὸν διδέχθη, μετὰ τὸν ἀείμν. Ἀρχιμ. Καθηγητὴν Βασ. Στεφανίδην εἰς τὴν ἔδραν. Ἐπειτα ἔρχεται ὁ Ἀμίλκας Ἀλιβιζάτος, πατρικὸς φίλος, ὁ ὁποῖος

6. Ὁ καθηγητῆς ἱδρυσε τὸ ἴδρυμα «Οἰκουμενικῆς Ὁρθοδοξίας» (1978/79) μὲ ἐπίτιμον Πρόεδρον τὸν Οἰκομ. Πατριάρχην, μὲ τακτ. Πρόεδρον τὸν ἐκάστοτε Ἀρχ/πον Ἀθηνῶν καὶ ἀναπληρωτὴν του τὸν ἐκάστοτε Μητροπολίτην Κορινθίας.

μέ βοήθησε νά σπουδάσω εἰς τὴν Ριζάρειον, διὰ τῆς ὑποτροφίας Μελετίου Μεταξάκη. Ἔδωσε πολλές ὑποτροφίες τότε. Καὶ ἤμουν ἐξ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἐπωφεληθήσαν αὐτῶν καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε, ὅτι τελικῶς ὑπηρετήσα ὄχι μόνον τὸν κλάδον, τὸν ὁποῖον ἐλάμπρυνεν ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος καὶ ἔπειτα ὁ Στεφανίδης, ἀλλὰ καὶ ἓνα ἄλλον κλάδον, τὸν ὁποῖον πρωτοεδημιούργησεν ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ἔδωκα λοιπὸν μὲ τὸ ἔργον μου τῶν δύο τόμων μίαν θεμελίωσιν εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἔδωκα τὴν ἐνότητα τοῦ χώρου τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ τῆς Β. Ἡπείρου καὶ Μοναστηρίου μέχρι τῆς Κρήτης, 2000 ἐτῶν.

Ἐπειτα ἦλθαν οἱ δάσκαλοι μου εἰς τὸ ἐξωτερικόν, οἱ ὁποῖοι μοῦ ἔθεσαν ὀξύτατα τὰ προβλήματα τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν σήμερα.

Διὰ νά εἶπω δυὸ λόγια σήμερα, εἶναι ὅτι εὕρισκόμεθα εἰς τὸν Διάλογον μὲ τὴν Ρώμην καὶ μὲ τὴν Δύσιν. Πρέπει νά ἐκφράσω τὰς εὐχαριστίας μου πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, τὴν ὁποίαν ἀντιπροσωπεύω πάρα πολλὰ χρόνια εἰς τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν, εἰς τὰ δύο ἀνώτατα σώματα καὶ εἰς τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν. Διότι ἐκεῖ ἀκριβῶς ἀποδεικνύεται, ὅτι εἶναι βασικῆς σημασίας ἡ μεγάλη ἔρευνα τὴν ὁποίαν ἤρχισα τὸ 1932, ἐνεφάνισα τὸ 1956 εἰς τὴν Ἀκαδημίαν, τὸ 1960 καὶ 1961 εἰς τὸ Μόναχον καὶ πάλιν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τὸ 1961 διὰ τοῦ ἀειμνήστου Σ. Κουγέα. Καὶ ἔδω θέλω ἀκριβῶς νά εἶπω, ὅτι αὐτὴ ἡ ἔρευνα ὑπῆρξεν ἀναγκαιοτάτη καὶ εἶναι τὸ μόνον θεμέλιον, αὐτὴν τὴν στιγμὴν, εἰς τὸν Διάλογον τόσον μὲ τὸν Προτεσταντισμόν, ὁ ὁποῖος ἀντιπροσωπεύει τὴν ἄποψιν ὅτι δὲν ὑπῆρχαν εἰς τὴν ἀρχὴν Ἐπίσκοποι, ὅσον καὶ μὲ τὴν Ρώμην, ἡ ὁποία ὑποστηρίζει τὴν διαδοχὴν τοῦ Πέτρου καὶ τὸ πρωτεῖον τοῦ Πέτρου.

Ἡ ἔρευνα αὐτὴ ἡ κολοσσιαία, τεσσάρων τόμων, ἔχει ἐκδοθῆ μόνον τμηματικῶς καὶ ἡ τελευταία ἐργασία θὰ ἐκδοθῆ ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς. Ἐδῶ δὲ πρέπει νά εὐχαριστήσω τὴν γενεάν τοῦ 1950-1960 τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἡ ὁποία μὲ βοήθησε νά ἀνακοινωθοῦν τὰ πρῶτα πορίσματα τῶν ἐρευνῶν, τὰ ὁποῖα ἔχουν συμπεριληφθῆ εἰς τὴν γαλλικὴν καὶ τὴν ρωσικὴν ἐκδοσιν. Πρέπει νά ἀναφέρω μὲ εὐγνωμοσύνην τὰ ὀνόματα τοῦ Πουλίτσα, τοῦ Κων. Ρωμαίου, τοῦ Ἰω. Καλιτσουνάκη καὶ τοῦ Σωκράτους Κουγέα, οἱ ὁποῖοι εἰς τὴν ἀντίδρασιν, ἡ ὁποία εἶχε ἐκδηλωθῆ, ἔδωκαν διεξοδον. Μὲ βοήθησαν νά κάμω ἐκείνην τὴν πρώτην μεγάλην εἰς τὴν Ἀκαδημίαν ἀτοπρὸσωπον ἀνακοίνωσιν, ποὺ ἔχει δύο γαλλικὰς ἐκδόσεις καὶ θὰ ἐμφανισθῆ εἰς τὴν τρίτην. Οὕτω, προσφέρω μίαν ὑπηρεσίαν, ἡ ὁποία, πιστεύω, ὅτι συνεχίζεται ἀπὸ λαμπροὺς μαθητάς μου.

Θὰ προσθέσω ὅμως καὶ κάτι ἄλλο. Τί εἶναι ἐκεῖνο ποὺ μὲ πονάει σήμερα. Ὅτι δὲν ἠμπορῶ νά διαβάσω ὅσα θέλω, ὅτι δὲν ἠμπορῶ νά προφθάσω νά

τελειώσω όσα έχω σχεδιάσει και ότι, σχεδιάσας την λύσιν τοῦ παμμεγίστου προβλήματος τῆς Ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί τῆς παρούσης ζωῆς τῆς, την λύσιν τοῦ ὑπ' ἀριθμόν ἕνα προβλήματος, τῆς μορφώσεως τοῦ κλήρου τῆς Ἑλλάδος, δέν ἠτύχησα μέχρι σήμερα νά ἴδω πραγματοποιουμένην, ὡς ἀξίζει, τώρα μάλιστα πού γινόμεθα μέλη εἰς τήν Εὐρωπαϊκὴν Κοινότητα καί πρέπει ἡ δύναμις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος νά ἀξηθῆ διὰ τῆς ἰσχύος τῆς μορφώσεως. Αὐτὴ εἶναι ἡ βαθυτάτη ἐπιθυμία τὴν ὁποίαν ἐκφράζω. Χαίρω δὲ πολὺ καὶ εὐχαριστῶ ὅλους, ὅτι σήμερα εἶχατε τὴν καλωσύνην νά ἀκούσετε τὸν ἀγαπητὸν ὁμιλητὴν, τὸν κ. Σήφην Κόλλιαν, ὁ ὁποῖος προσήλθε πρὸ δύο ἐτῶν πρῶτος, καὶ ἐζήτησε νά γίνῃ οὐτὴ ἡ ἀποβινῆ τελετὴ. Αἰσθάνομαι δὲ τὴν ἀνάγκην νά εὐχαριστήσω ἰδιαζόντως τὸν Μακαριώτατον Ἀρχιεπίσκοπον καὶ ὀλόκληρον τὴν Ἐπιτροπὴν ἑορτασμοῦ τῶν Ἰωβηλαίων, ἡ ὁποία ἐτοιμάζει τὸν τόμον, διότι προσεφέρθη νά μοῦ δώσῃ θάρρος καὶ δύναμιν. Διότι θάρρος καὶ δύναμις εἶναι ἡ ἀναγνώρισις ἀπὸ ἐκείνους πού γνωρίζουν τὸ συμφέρον τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἔθνους.

Σᾶς εὐχαριστῶ ὅλους.

Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΟΝΙΤΗ

Σωστά έχει παρατηρηθεί, πώς δύσκολα αντιμετωπίζει τὸ θέμα του ὅποιος ἐπιχειρήσει νὰ μιλήσει ἢ νὰ γράψει γιὰ τὶς ἰδιορρυθμίες τοῦ τόπου του. Ὅταν μιᾶς γιὰ τὸν τόπο σου, εἶναι σὰν νὰ μιᾶς γιὰ τὸν ἑαυτό σου καὶ γιὰ τοῦτο αἰσθάνεσαι σὰν νὰ ὑπάρχει κάτι, ποῦ νὰ σοῦ δένει τὴ γλώσσα!

Δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ προβάλλουμε τὴ φωτογραφία μας καὶ νὰ κοινολογοῦμε τὶς χάρες ἢ τὰ κουσούρια μας! Δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ προβάλλεται τὸ «γνώθι σαυτόν»! Νὰ γιὰ τὸ θέμα μας, ποῦ ἔχει στόχο του τὸ χαρακτήρα τοῦ Κεφαλονίτη, μπορεῖ νὰ προκαλέσει ποικίλους ἐρεθισμούς!

Ὅμως, παρὰ τὶς ἀναμφισβήτητες δυσκολίες, θὰ ἐπιχειρήσω «ἀφόβως καὶ ἀπαθῶς» νὰ φέρω στὸ φῶς τὶς ἐντυπώσεις δικῶν μας καὶ ξένων, εἴτε ἱστορικοὶ εἶναι αὐτοὶ εἴτε ἀπλοὶ ἐπισκέπτες, ὅσοι κατὰ καιροὺς ἦρθαν σ' ἐπαφὴ μὲ τὴν Κεφαλονιά καὶ μελέτησαν τὸ χαρακτήρα τοῦ Κεφαλονίτη.

Ἄς ξεκινήσουμε ἀπὸ τὴν Κεφαλονιά. Τὸ ὄνομά της ἔχει συνδεθεῖ μὲ τὸ μυθικὸ ἦρωα Κέφαλο· ὅμως οἱ μῦθοι εἶναι δημιουργήματα μεταγενέστερα ἀπὸ τὴν ἐπίσημη Ἱστορία. Πρὶν ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στὸ νησι φυλὲς προελληνικὲς κατὰ τὴν περίοδο τῆς Προϊστορίας. Τὸ ἀποδεικνύουν εὐρήματα τῆς λιθικῆς ἐποχῆς, «ποῦ ἀφθονοῦν μάλιστα στὴν περιοχή τῆς Σκάλας καὶ τῆς Σάμης... Οἱ λαοὶ αὐτοὶ πότε ὀνομάζονται Τάφιοι, πότε Τηλεβῶι ἢ Λέλεγες...»¹. Οἱ Κεφαλλῆνες (ἢ Κεφαλλᾶνες) εἶναι φυλὴ ἑλληνικὴ καὶ τ' ὄνομά της συγγενεῖ μὲ ὁμοιοκατάληκτα ὀνόματα ἄλλων ἑλληνικῶν φυλῶν, ὅπως Ἑλληνες, Ἀκαρνᾶνες, Εὐρυτᾶνες κ.ἄ.π. Οἱ Κεφαλλῆνες ἐκτόπισαν τὴν προελληνικὴ ὀνομασίαν Σάμη, ποῦ σημαίνει τόπο ὑψηλό, ὄρεινό, κι ἔδωσαν στὸ νησί τὸ ὄνομα Κεφαλληνία. Στὰ δημηρικὰ ἔπη ἀναφέρεται πὼς οἱ Κεφαλλῆνες κατοικοῦσαν στὴ Σάμη. Τὸ ὄνομα Κεφαλληνία δὲν ὑπάρχει.

1. Βλ. σχετικὰ Σπύρου Μαρινάτου, «Κεφαλληνία», («ἱστορικὸς καὶ ἀρχαιολογικὸς περίπατος»), 1962, σ. 19 κ.έ.

Κατὰ τὸν Ἀκαδημαϊκὸ Σπύρο Μαρινάτο «ἡ νῆσος φαίνεται νὰ φιλοξένησε τὸν παμπάλαιον ἄνθρωπο... Ἀπέκτησεν ἀθανασίαν καὶ φήμην παγκόσμιον ὡς ὑπήκοος τοῦ πολυμηχάνου Ὀδυσσεῶς, τοῦ πορθητοῦ τῆς Τροίας... Ὁ ἥρωας Ὀδυσσεὺς βασιλεύει μὲν εἰς τὴν Ἰθάκην, ἀλλὰ ὁ λαός, τοῦ ὁποῖου ἠγεῖται, λέγονται Κεφαλλῆνες. Κατέχουν ἐπίσης τὴν Ἰθάκην, τὴν Ζάκυνθον, τὴν Ἀκαρνανικὴν ἀκτὴν καὶ ἄλλα μέρη, κυρίως δὲ τὴν Σάμην. Ἡ Κεφαλληνία μὲ τὸ ὄνομά της δὲν ἀναφέρεται ἀκόμη».

Ὁ μεγαλύτερος γεωγράφος τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ὁ Στράβων (65 π.Χ.-23 μ.Χ.), στηρίχθηκε σὲ ὄσα γράφει ὁ Ὅμηρος (κυρίως στὴ ραψωδία τῆς Ἰλιάδας Β.631. κ.ἔ.) γιὰ νὰ συμπεράνει : «Κεφαλλῆνας δὲν νῦν μὲν τοὺς ἐκ τῆς νήσου Κεφαλληνίας λέγουσιν, Ὅμηρος δὲ πάντας τοὺς ὑπὸ τῷ Ὀδυσσεῖ», δηλαδὴ ὅλους τοὺς ὑπηκόους τοῦ Ὀδυσσεῶς.

Μιὰ ἐμπεριστατωμένη ἐξήγηση τῆς προσωπικότητος τοῦ Ὀδυσσεῶς καὶ τῶν Κεφαλλήνων μᾶς δίνει ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλίας Σ. Τζαννετάτος, καθὼς παρατηρεῖ : «Ὁ Ὀδυσσεὺς παρ' Ὀμήρῳ οὐδέποτε λέγει τὸν ἑαυτὸν τοῦ βασιλέα τῆς Ἰθάκης ἢ τῶν Ἰθακησίων οὐδὲ κἂν Ἰθακήσιον. Λέγει ἀπλῶς «ναϊετάω δ' Ἰθάκην εὐδαιελλον», ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει κατ' ἀνάγκην ἰδιαίτεραν καταγωγὴν... Ὁ Ὀδυσσεὺς «ἤγε Κεφαλλῆνας», δηλαδὴ «ἦτο ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Κεφαλλήνων...».

Προχωρώντας στὴν ἀνάλυση τῆς προσωπικότητος τοῦ Ὀδυσσεῶς συμπεραίνει : «Ὁ Ὀδυσσεὺς ὡς ζωντανὸς ἄνθρωπος, ὡς τὸν συνθέτουν ἐνώπιόν μας ὁ χαρακτήρ, αἱ πράξεις καὶ οἱ λόγοι του, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι ξένος πρὸς τοὺς Κεφαλλῆνας... Καθὼς τὸν χαρακτηρίζει ὁ Stanford εἶναι «ἥρωας ἰδιαζόντως πολυσύνθετος... δημιουργεῖ τὸν τύπον τοῦ Ἑλληνοῦ τῶν Ἑλλήνων».

«Οἱ σύγχρονοι Κεφαλονίτες, ζῶντες ἐντόνως τὴν παράδοσιν καὶ τὰ πράγματα, τόσοσιν τὰ παλαιά, ὅσων καὶ τὰ νέα, εὐρίσκομεν... ὅλοι μας, ὁ καθένας διὰ τὸν ἑαυτὸν του, ὅτι ἔχομεν ἀνακαλύψει ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν μας εἰς τὸν Ὀμηρικὸν Ὀδυσσεῶς. Ἔτσι φθάνομεν εἰς τὸ συμπέρασμα..., ὅτι ὁ Ὀδυσσεὺς ἐκπροσωπεῖ κατ' ἐξοχὴν τοὺς Ἑλληνας καὶ ἐκ τῶν Ἑλλήνων κατ' ἐξοχὴν ἐπίσης ἐκπροσωπεῖ τοὺς Κεφαλλῆνας»².

Δὲν εἶναι ὑπερβολὴ νὰ ἰσχυρισθεῖ κανεὶς, πὼς «ὁ πολὺτλας δῖος Ὀδυσσεὺς», ποὺ οἱ περιπλανήσεις του μετὰ τὸν Τρωικὸ Πόλεμον ἀπετέλεσαν τὴν ὑπόθεσιν τῆς ὁμηρικῆς Ὀδυσσειας, ἐνσαρκώνει τὸν τύπον καὶ τοῦ μεταγενέστερου Κεφαλονίτη, ποὺ «πολύπλαγκτος» κι αὐτὸς γυρίζει τὴν οἰκουμένην. Κι οἱ μεταγενέστεροι Κεφαλονίτες, σὰν τὸν προπάτορά τους,

2. Βλ. Θεσσαλίας Σ. Τζαννετάτου, «Οἱ Κεφαλλῆνες καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς», περιοδικὸν *Νέα Ἔστια*, τ. 81/1 Φεβρουαρίου 1967, σσ. 144-154.

τόλμησαν νά διεισδύσουν στὰ πιό άπίθανα άδυστα, νά φθάσουν ώς τις πιό άπόμερες γωνιές τής ύδρογειού και νά πραγματοποιήσουν καταπληκτικές κατακτήσεις σ' όλους τούς τομείς τής ανθρώπινης δραστηριότητας. Όμως κι αὐτοί είχαν πόθο άκοίμητο τό «νόστιμον ήμαρ», όπως άκριβώς και ό πορθητής τής Τροίας, πού είχε επίμονο τόν πόθο ν' άντικρύσει «καπνόν άποθρώσκοντα» άπό τήν πατρική του γή κι άς πέθαινε. Τόν ίδιον έχει πόθο κάθε Κεφαλονίτης, πού γυροφέρει τήν οίκουμένη, ν' άντικρύσει τις βουνοκορφές τού Αίνου και νά πατήσουν τά πόδια του στά χώματα τού νησιού του!

Τό ριζικό τού Κεφαλονίτη είναι νά γυρίζει στεριές και θάλασσες. Ή έλλξη πρós τήν άποδημία είναι έμφυτο συστατικό τής κεφαλονίτικης ίδιουσυγκρασίας. Ξεκινάει γυρεύοντας τήν τύχη και κυνηγώντας τήν περιπέτεια. Έλκεται πρós τó άγνωστο! Είναι μέσα στο αίμα του ή φυγή! Λένε χαρακτηριστικά πώς όποια πέτρα κι άν σηκώσεις, Κεφαλονίτη θάβρεις! Λένε επίσης πώς οί Κεφαλονίτες έχουν τó ένα τους μάτι στην ξενιτιά και τó άλλο στο νησί τους, πώς έχουν τó ένα τους πόδι στο καράβι και τó άλλο στην άκτή, πώς διχάζονται ανάμεσα στην ξενιτιά, όπου ή έπιχείρηση και τó χρήμα, και στην Κεφαλονιά, όπου τó σπίτι τους τó πατρικό! Άγωνίζονται τó σκληρόν άγώνα τής ξενιτιάς, μά πάντα μένουν νοσταλγοί τού νησιού τους!

Και δέν είναι μόνο ό Κερδώς Έρμής, πού άπασχολεί τή σκέψη τους! Είναι κι ό Λόγιος, πού τούς σαγηνεύει και τούς συγκινεί. Έχει τήν ίκανότητα ό Κεφαλονίτης νά κατανέμει τή λατρεία του στο Θεό και τó Μαμωνά. Με ίσην έπιτυχία άφοσιώνεται στις ύλικές επιδόσεις και στις πνευματικές άπολαύσεις.

Στήν έποχή τής διάδοσης τού Χριστιανισμού, καθώς αναφέρει ό Κεφαλονίτης καθηγητής τού Πανεπιστημίου Ίωάννης Μεσολωρής, οί Κεφαλονίτες ήταν σκορπισμένοι στην Άλεξάνδρεια και Μέση Άνατολή, στη Ρώμη, τή Μακεδονία, τήν Κόρινθο και τήν Άχαία και προσθέτει : «Κατά τήν άποστολικήν περίοδον, επί τών άποστόλων Άνδρέου και Παύλου, οί έμπορευόμενοι και θαλασσοποροῦντες Κεφαλλήνες έπιστρέφοντες εις τήν πατρίδα των μετέδιδον και τού χριστιανισμού τά διδάγματα»³.

Παράδειγμα ό νεαρός Έπιφάνης, άπό μάνα Κεφαλονίτισσα. Όταν από τήν Άλεξάνδρεια ήρθε στη Σάμη, έφερε μαζί του και τήν αίρεση τού

3. Ίωάννου Ε. Μεσολωρής, «Πότε και πώς εισήχθη ό χριστιανισμός εις Κεφαλληνίαν», (*Παγκεφαλληνιακόν Ήμερολόγιον* 1939, σσ. 25-30. Έπίσης «Πρακτικά Α' Πανοιονίου Συνεδρίου», Άθήναι 1915, σ. 625. Βλ. σχετικά και Νικ. Α. Τζουγανάτου, «Τά μουσεία τής Κεφαλλονιάς», περιοδ. «Παργασός», άριθ. 1/1978, σσ. 15 κ.έ. Έπίσης Σπυρ. Μαρινάτου, ό.π., σ. 36.

Γνωστικισμοῦ, ποῦ σαγήνεψε τὴν νεολαία. Ἰχνη του ὑπάρχουν ἀκόμη καὶ σήμερα στὸ λόφο τῶν Ἁγίων Φανέντων.

Ἐπεκτείνοντας ὁ Μεσολωρᾶς τὶς παρατηρήσεις του γιὰ τὸν ιδιόρρυθμο χαρακτήρα τοῦ Κεφαλονίτη ἔγραψε: «Ἄς μὴ νομισθῶμεν ὅτι αἰτιολογοῦμεν, ἂν εἴπωμεν περὶ τῶν συμπολιτῶν ἡμῶν ὅτι κατέχουσιν εἰς ὕψιστον βαθμὸν τὸ ἀεικίνητον καὶ τὸ φύσει περίεργον τοῦ χαρακτήρος τοῦ πνεύματος. Ὁ Κεφαλλῆν εἶτε διὰ τὸ δραστήριον καὶ φιλόπονον αὐτοῦ εἶτε διὰ τὸν διακαῆ πόθον πρὸς ἀπόκτησιν πνευματικῶν ἢ ὕλικῶν ἀγαθῶν εἶτε διὰ λόγους κλιματολογικοὺς ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ὀρέγεται καὶ τελεσφόρως ἐπιτελεῖ ἀποδημίας καὶ εἰς μεγάλας πόλεις, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἀπωτάτας τῆς γῆς ἄκρας, ἵνα δημιουργήσῃ ἐργασίαν ἢ μάθητι νέον καὶ ἄγνωστον. Ἴδιον ὅμως τοῦ Κεφαλλῆνος εἶναι νὰ μὴ λησμονῇ τὴν γενέτειραν, ἀλλὰ νὰ τὴν ποθῇ καὶ τὴν εὐσεγετῇ πολυτρόπως προσκομίζων αὐτῇ τὰ ἐν τῇ ξένῃ ἐν ἰδρωτί κτώμενα ἀγαθὰ».

Πολλὰ χαρακτηριστικὰ παραδείγματα ἐπιβεβαιώνουν τὶς παρατηρήσεις αὐτές. Ἄς ἀναφέρουμε τὸν τολμηρὸ θαλασσοπόρο Χουάν ντὲ Φούκα, δηλαδὴ τὸν Κεφαλονίτη Ἰωάννη Φωκᾶ ἢ Βαλεριάνο, τὸ μεγάλο ἐξερευνητὴ τοῦ 16ου αἰῶνα, ποῦ ἔβαλε σκοπὸ τῆς ζωῆς του ν' ἀνακαλύψει θαλασσινὸ πέρασμα γιὰ τὴν ἐπικοινωνία τῶν δύο μεγάλων ὠκεανῶν. Ἡ τύχη δὲν τὸν ἐνόησε! Γύρισε ἀπογοητευμένος στὸ χωριό του, τὸ Βαλεριάνο, ὅπου καὶ πέθανε (1602). Ἡ φήμη του ὅμως δὲ χάθηκε!

Ὁ πορθητὸς ἐκεῖνος πῆρε τὴν ἰσπανικὴν του ὀνομασίαν «San Juan de Fuca» (Στενὸ ἢ θάλασσα τοῦ Φωκᾶ). Ἐνας βιογράφος του μᾶς δίνει τὴν πληροφορίαν, ὅτι στὴ Νέα Ὑόρκη βρῆκε στὴν ἐκεῖ βιβλιοθήκῃ ἕνα σωρὸ τόμους, ποῦ μιλοῦν γιὰ τὸν Κεφαλονίτη αὐτόν, ποῦ ἔδωσε τ' ὄνομά του στὸ «Στενὸ τοῦ Φωκᾶ»⁴.

Ἄλλος δωδεκάχρονος Κεφαλονίτης τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ ξεκίνησε γιὰ τὸ ἄγνωστο. Καὶ τὸ ἀνήσυχο ἐκεῖνο ἀγόρι ἀξιοποιώντας τὶς ἱκανότητές του ἔφτασε νὰ γίνῃ ἀπόστολος τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ καὶ μεγάλος ἐπιχειρηματίας! Κατάφερε νὰ ξεπεράσῃ τὴν ἔχθρα τῶν ἀλλοφύλων καὶ ἀλλοθρήσκων τοῦ Σιάμ καὶ νὰ γίνῃ ὁ πραγματικὸς κυβερνήτης. Πρόκειται γιὰ τὸν Κωνσταντῖνο Γεράκη, ποῦ γεννήθηκε στ' Ἄργοςτόλι τὸ 1647. Κι ὅταν ἡ τύχη ἄλλαξε, τὴν ἀντιμετώπισε μὲ θάρρος καί, καθὼς γράφει ὁ ἱστορικὸς τῆς Κεφαλονιάς Ἡλίας Τσιτσέλης, «ἐπέρανε τὸν βίον ἐν μέσῳ

4. Βλ. Ἡλία Α. Τσιτσέλη, «Κεφαλληνιακὰ Σύμμικτα», τ. Α' Ἀθήναι 1904. Βλ. ἐπίσης Κώστα Καιροφύλα, «Ἕλληνες τυχοδιώκτες», Ἀθήναι 1943, σ. 195 κ.έ. Βλ. σχετικὰ καὶ Ἀντωνίου Μηλιαράκη, «Γεωγραφία τοῦ Νομοῦ Κεφαλληνίας», Ἀθήνησιν 1890 σ.σ. 37 καὶ 91. Ἐπίσης Ἰωάννου Π. Λοβέρδου Κωστή, «Ἱστορία τῆς νήσου Κεφαλληνίας», Κεφαλληνία 1888, σ.σ. 148 καὶ 150.

βασάνων ἀνηκούστων ὡς ἀληθῆς ἥρωος καὶ μάρτυς τῆ 5ῃ Ἰουλίου 1688»⁵.

Ἄλλος βιογράφος του, ὁ Ζακυνθινὸς ἱστοριοδίφης καὶ ἱστοριογράφος Κώστας Καιροφύλας, ἔτσι ἔχει σχολιάσει τὸ κατόρθωμά του: «Ἐνας Κεφαλονίτης κυβερνήτης τοῦ Σιάμ! Μὰ τί ἄλλο μπορούσε νὰ εἶναι παρὰ Κεφαλονίτης; Τὸ νησί τῶν τολμηρῶν ἀνθρώπων, ποὺ ἀποφασιστικοὶ παίρνουν τῶν ματιῶν τους στὰ πέρατα τοῦ κόσμου, ἔχει δώσει ἕως τώρα ἀναρίθμητους νικητὲς στὸ ἐμπόριο καὶ στὶς τέχνες ὄχι μόνο στὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ σ' ὅλον τὸν κόσμο!... Τὸ περιστατικὸ αὐτὸ δὲν εἶναι καθόλου παράξενο προκειμένου γιὰ Κεφαλονίτες, γιατί εἶναι γνωστὴ ἡ κλίση τους στὸν ἐκπατρισμό καὶ τὶς παράτολμες περιπέτειες... Ἄλλὰ Ζακυνθinoὶ νὰ τολμήσουν τέτοιες περιπέτειες δὲν εἶναι πρᾶμα συνηθισμένο, γιατί οἱ συμπολίτες μου ἔχουν τὸν τίτλο τοῦ «σπουργίτη» καὶ σπάνια, κατὰ τὴν ἐποχὴ μάλιστα ἐκείνη, ἀποφάσιζαν ν' ἀφήσουν τὸ δμορφο νησί τους».

Πολλοὶ ἄλλοι Κεφαλονίτες ἀπόδημοὶ ἀγωνίστηκαν μ' ἐπιτυχία σὲ ξένες καὶ ἀγνωστες χώρες. Θὰ φανεῖ ἴσως ἀπίθανο, μὰ ἔχει λεχθεῖ, πῶς, ἂν ἔλειπε ἡ Κεφαλονιά, θὰ ἔλειπαν μερικὲς σελίδες ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσίας! Γιὰ τοῦτο πολλοὶ ἀκατατόπιστοι ξένοι φαντάστηκαν τὸ νησί μας σὰν μιὰ χώρα πολυάνθρωπη, σὰν κράτος τοῦ θρύλου!

* * *

Πρὶν ὅμως δώσω τὸ λόγο σὲ δικούς μας καὶ ξένους, ποὺ κατὰ καιροὺς ἀσχολήθηκαν μὲ τὴν Κεφαλονιά καὶ τοὺς Κεφαλονίτες, θὰ πρέπει νὰ σημειώσω πῶς οἱ πιδ πολλοὶ ἔχουν ἀποδώσει τὴν ἰδιορρυθμία τοῦ κεφαλονίτικου χαρακτήρα στὴν ἰδιομορφία τοῦ κεφαλονίτικου τοπίου.

Νὰ τί ἔχει γράψει σχετικὰ ὁ Σ. Μαρινᾶτος: «Ὅλοι αἱ νῆσοι τοῦ Ἰονίου εἶναι ὠραῖαι, ἀλλὰ τὴν ποικιλίαν καὶ τὸ κάλλος τοῦ κεφαλληνιακοῦ τοπίου δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν μοναδικά... Ὅπως τὸ ἄγριον τοπίον ἐναλλάσσεται μὲ τὸ ἡμερον... οὕτω καὶ ὁ χαρακτήρ τῶν κατοίκων ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀρμονίαν ἀντιθέσεων. Εἶναι κρᾶμα αὐστηροῦ καὶ τραχέος, ἀλλὰ μαζὶ καὶ τρυφεροῦ ἤθους...»⁶.

Καὶ ὁ Θέμος Ποταμιάνος σ' ἓνα χαριτωμένο του δημοσίευμα ἔχει γράψει: «Εἶπανε τὴν Κεφαλονιά χώρα τῶν ἀντιθέσεων. Καὶ πραγματικὰ εἶναι! Πουθενὰ δὲν συναντᾷς τόσες ἀντιθέσεις σὲ κάθε σου βῆμα... Ἐδῶ ἄγρια κατσάβραχα καὶ λίγο παραπέρα κῆποι γεμάτοι λουλούδια... Ἐδῶ γελαστὰ ἀκρογιάλια καὶ παραπέρα βουνὰ γκρεμισμένα στὴ θάλασσα!

5. Βλ. Ἡλίαν Τσιτσέλην, ὁ.π., σσ. 73-79 καὶ Κώσταν Καιροφύλαν, ὁ.π. σ. 97.

6. Βλ. Σπυρ. Μαρινᾶτον, ὁ.π., σ. 46.

Ὅ,τι εἶπαμε γιὰ τὸν τόπο μποροῦμε νὰ τὸ ἐπαναλάβουμε καὶ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους. Ἐὰν εἶναι δύσκολο νὰ βρεῖ κανεὶς στὴν Κεφαλονιά δυὸ περιοχές, ποὺ νὰ μοιάζουν, εἶναι ἀπειρῶς δυσκολώτερο νὰ βρεῖ δυὸ Κεφαλονίτες, ποὺ νὰ ἔχουν τὰ ἴδια γοῦστα καὶ τὰ ἴδια μυαλά»⁷.

Μεταφέρω τώρα τὸ παρακάτω ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ «Ταξίδι στὴν Ἑλλάδα» τοῦ Σικελοῦ οἰκονομολόγου καὶ ἱστορικοῦ Saverio Scrofanì, ποὺ ἐπισκέφθηκε τὴν Ἑλλάδα τὸ 1794 καὶ 1795 : «Στὶς εὐνοϊκὲς κλιματολογικὲς καὶ φυσικὲς συνθήκες ὀφείλεται ὁ χαρακτήρας τοῦ Κεφαλονίτη... Λιτοδίαιτος, ἐνεργητικὸς, ἐπιτήδειος καὶ μεγαλεπήβολος. Ἐὰν καὶ ἀπέχουν μόνο μιὰ μέρα ἀπὸ τὴν Κέρκυρα καὶ τὴ Ζάκυνθο, δὲν μοιάζουν καθόλου μὲ τοὺς κατοικοὺς τῶν δύο αὐτῶν νησιῶν. Ζωηροί, πνευματώδεις, εὐστροφοί, θὰ μποροῦσα νὰ πῶ πονηροί καὶ προσκολλημένοι στὸ κέρδος, δὲν διστάζουν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πατρίδα τους ἀκόμη καὶ γιὰ 20 χρόνια. Ὅσον καιρὸ οἱ Ζακυνθῖνοί καὶ οἱ Κερκυραῖοι τρῶνε καὶ ἐξανεμίζουν τὰ ὑπάρχοντά τους στὸν τόπο τους, οἱ Κεφαλονίτες διασχίζουν τὶς θάλασσες, ἐγκαθίστανται παντοῦ, ἰδρύνουν ἀποικίες στὴ Μαύρη Θάλασσα, στὴ Μικρὰ Ἀσία, στὴν Αἴγυπτο καὶ μετὰ ἀπὸ πολλὰ χρόνια ξαναγυρίζουν στὸν τόπο τους μὲ δ,τι ἔχουν μαζέψει, γιὰ νὰ περάσουν τὰ γηρατιὰ μὲ τὴν οἰκογένειά τους»⁸.

Καὶ σ' ἄλλο σημεῖο συμπεραίνει : «Οἱ Κεφαλονίτες εἶναι ἴσως οἱ μόνοι ἀνάμεσα σ' ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς γῆς, ποὺ εἶναι πλασμένοι ἀπὸ τὴ φύση γιὰ νὰ βρίσκονται παντοῦ... Φαίνονται μᾶλλον σὰν κάτοικοι μιᾶς μεγάλης πρωτεύουσας παρὰ ἐνὸς μικροῦ νησιοῦ τοῦ Ἰονίου Πελάγους. Κατὰ τὴν ἐποχὴ μας ἔχουν ἓνα ἀντιβασιλεῖα στὴ Σικελία, ἓνα παιδαγωγὸ στὴ Βραζιλία, ἓνα μεγάλο στρατηγὸ κι ἓνα διάσημο ἀρχιτέκτονα στὴ Ρωσία... Ἐχουν καλλιεργήσει ἀποτελεσματικὰ τὴ χημεία καὶ τὴν ἰατρική· μὰ ἡ προτίμησή τους εἶναι ἡ θάλασσα. Ὁ πληθυσμὸς τους φτάνει μόνο τὶς 60 χιλιάδες, ἀλλὰ ἔχουν στὴ θάλασσα περισσότερα ἀπὸ 200 μεγάλα καράβια καὶ 5.000 μικρά. Ἡ Ἀδριατικὴ, τὸ Ἀρχιπέλαγος, ἡ Μαύρη Θάλασσα εἶναι γεμάτα ἀπὸ κεφαλονίτικα καράβια, ποὺ εἰσχωροῦν μέχρι τὴν Ἀμερικὴ καὶ τὴν Ἰνδία. Ἀλλὰ δὲν εἶναι λιγότερο δραστήριοι καὶ μέσα στὴν ἰδιαίτερη πατρίδα τους... Τὸ 1790 ἰδρυσαν στ' Ἀργοστόλι μιὰν Ἀγροτικὴ Ἀκαδημία...»⁹.

7. Βλ. Περιοδ. «*Ἡώς*», ἀριθ. 58-60/1962, σ. 169.

8. Βλ. Saverio Scrofanì, «*Viaggio in Grecia*», Londra 1799. Καὶ σὲ γαλλικὴ μετάφραση «*Voyage en Grèce*» fait en 1794 et 1795.

9. Κατὰ τὸν Ἡλῖα Τσιτσέλη, (δ.π., τ. Α' σ. 622 καὶ τ. Β' σ. 438) ἡ Ἀκαδημία ἰδρύθηκε τὸ 1791 ἐπὶ τοῦ προνοητῆ Giorgi (1790 - 1792) μὲ πρωταγωνιστὴ τὸν ἰατροφιλόσοφο Ἀγγελον - Ἀναστάσιον Τσουλάτην. Βλ. ἐπίσης τοῦ ἰδίου τ. Β' σ. 539, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὸν Angelo Maria Giorgio.

Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ παραπέμψω καὶ πάλιν στὸν Κώστα Καιροφύλα, ποὺ ἀναφέρει σχετικὰ: «Ἡ Κεφαλληνία, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι εἶναι περισσότερο θετικοὶ καὶ πρακτικοὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἑπτανησίους, συνέστησαν μίαν Ἀγροτικὴν Ἀκαδημίαν, ἡ ὁποία ἔσχε καρποὺς ἀγαθοῦς... Εἰς αὐτὴν συχναὶ ἦσαν αἱ συνεδριάσεις, ἀνεγινώσκοντο διάφοροι μελέται..., μετὰ δὲ τὴν διάλεξιν ἐγίνοντο συζητήσεις ἐπὶ τοῦ θέματος. Ἡ Ἐταιρεία εἰσήγαγε τότε τὴν καλλιέργειαν τῆς πατάτας, ἡ ὁποία τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο ἀγνωστος... Πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν σκοπῶν τῆς ὤριζε διάφορα βραβεῖα καὶ διαγωνίσματα... Ἡ πτώσις τῆς Βενετικῆς κυριαρχίας ἐνέκρωσε τὴν δρᾶσιν τῆς πολυτίμου αὐτῆς Ἀκαδημίας.»¹⁰

Ἐγγραφο μὲ ἀνάλογο περιεχόμενο πρὸς ἐκεῖνο τοῦ Scrofani, ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴ Georgafia τοῦ Mandel, ἔχει δημοσιεύσει ὁ ἱστορικὸς Ἡλίας Τσιτσέλης. Ἴδου τὸ περιεχόμενό του:¹¹

«Ἡ αἰὼν. Οἱ Κεφαλλῆνες μεταξὺ πάντων τῶν λαῶν τῆς γῆς εἶναι ἴσως οἱ μόνοι, τοὺς ὁποίους ἡ φύσις διέπλασεν ἱκανοὺς νὰ εὐδοκιμῶσιν ὅπου ὑπάγουσι. Πρὸς τὸ φυσικὸν πνεῦμα ἐνώνουσι ποιάν τινα εὐτολμίαν, ἥτις ἀποδεικνύει αὐτοὺς ὡς κατοίκους μεγάλης πρωτεύουσῆς... Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν παρέσχον ἓνα ἀντιβασιλέα ἐν Σικελίᾳ, τὸν Γεώργιον Χωραφᾶν, ἓνα παιδαγωγὸν εἰς τὸν πρίγκηπα τῆς Βραζιλίας, τὸν Μιχαὴλ Φραντζῆν, ἓνα μηχανικὸν ἐν Ρωσίᾳ, τὸν Μαρίνον Χαρμπούρην, ἓνα μέγαν στρατηγὸν ἐν Μοσχοβίᾳ, τὸν Πέτρον Μελισσηνόν, ἓνα εἰρηνοποιὸν εἰς τὴν Πύλην, Ἀγγλίαν καὶ Πρωσσίαν. Οἱ Κεφαλλῆνες ἔτι εὐδοκίμως ἐθεράπευσον τὴν ἱατρικὴν καὶ τὴν χημείαν, ἀλλὰ πάντων τῶν σταδίων προτιμῶσι τὰ ναυτικά... Εἰσχωροῦσιν εἰς τὸν Ὠκεανόν, εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ μέχρις Ἰνδιῶν... Μία τοσαύτη ἐδκόλια τῆς ἀπὸ τῆς πατρίδος ἀπομακρύνσεως σπανίως μένει ξένη ἀπληστίας. Ἐκεῖνοι ἐξωθοῦσιν αὐτὴν τοσοῦτον, ὥστε νὰ νομίζωνται κοινῶς ὡς οἱ δεξιότεροι πειραταί. Ἐὰν πρέπη τις νὰ δώσῃ πίστιν εἰς τὰ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου λεγόμενα, οἱ Κεφαλλῆνες εἶναι πάντων τῶν λαῶν τῆς Μεσογείου οἱ ἱκανότεροι εἰς πραξικοπήματα. Ἐντεῦθεν ἡ Ρωσία ὑπηρετήθη ὑπ' αὐτῶν λίαν ἐπιτυχῶς κατὰ τῶν Τούρκων. Δὲν εἶναι ὀλιγώτερον δραστήριοι ἐν τῷ τόπῳ των. Ἦρχισαν ἤδη νὰ παρέχωσιν ἀπόδειξιν τῆς εὐφυΐας των προάγοντες τὴν γεωργίαν. Ἐξάγουσι κατ' ἔτος 5 ἑκατομμύρια σταφίδος. Τῷ 1790 συνέστησαν Ἀγροτικὴν Ἀκαδημίαν»¹².

10. Βλ. Κώστα Καιροφύλα, «Ἡ Ἑπτανήσος ὑπὸ τοῦ Βενετοῦς», Ἀθῆνα 1942, σ.σ. 293 καὶ 289.

11. Βλ. Ἡλίαν Τσιτσέλην, ὀ.π., τ. Β', Ἀθῆνα 1960, σ. 439.

12. Βιογραφίαι τῶν ἀναφερομένων βλ. στὸν Ἡλίαν Τσιτσέλη (ὀ.π., τ. Α') γιὰ τὸν Γεωρ. Α. Χωραφᾶ (1695-1775), σ.σ. 827-842. Γιὰ τὸ Μιχαὴλ Φραντζῆ (1725-1790), σ.σ.

Ὁ ἱστορικὸς William Miller ἔτσι προσδιορίζει τὸν κεφαλονίτικο χαρακτήρα: «Ὁ χαρακτήρας τῶν δύο νησιῶν, Κεφαλονιάς καὶ Ζακύνθου, μολονότι χωρίζονται ἀπὸ ἓνα στενὸ κανάλι, ἦταν πολὺ διαφορετικὸς. Ἡ Κεφαλονιά, μὲ τὸν ἀγνότερο ἑλληνικὸ τῆς πληθυσμὸ, συνταραζόταν ἀπὸ τὰ δημοκρατικὰ αἰσθήματα, τόσον οἰκεία στὴν ἑλληνικὴ φυλὴ, παρά τὴν ὑπαρξὴ τῶν ἕξι βαρωνιῶν, κατάλοιπο τοῦ φεουδαλικοῦ συστήματος...»¹³. Προχωρώντας ὁ Miller στὶς παρατηρήσεις του ὑπογραμμίζει καὶ τὴ διαφορὰ, ποὺ ὑπῆρχε ἀνάμεσα στὸ κεφαλονίτικο ἀρχοντολὸι καὶ τῶν ἄλλων νησιῶν. Καθὼς γράφει, καὶ εἶναι αὐτὸ ἀναμφισβήτητο, τὸ Συμβούλιο τῶν Εὐγενῶν-Χρυσοβιβλικῶν τῆς Κεφαλονιάς διακρινόταν «μὲ τὸ πολυτάραχο καὶ ἀτακτὸ τους, ποὺ ἔκανε τοὺς Βενετσιάνους διοικητὲς συχνὰ νὰ παραπονοῦνται... Θορυβώδεις συνεδριάσεις γίνονταν στοὺς δρόμους, ὅπου καὶ χωρικοὶ ἔπαιρναν μέρος».

Γιὰ τὸ Συμβούλιο τῶν Εὐγενῶν (General Consiglio) τῆς Κεφαλονιάς εἶναι ἐξακριβωμένο πὼς κατάντησε νὰ συνεδριάζει στὸ ὑπαίθρο σὰν ἀγγελη! Ἐφτασε κάποτε νὰ ἔχει 900 μέλη, γιὰ τὴν μερικὴ κατόρθωσαν μὲ πολλοὺς καὶ ποικίλους τρόπους νὰ γράφονται στὸ Libro d'oro! Ἀλλοιώτικη ἦταν ἡ κατάσταση στὴν Κέρκυρα καὶ τὴ Ζάκυνθο, ὅπου ὁ ἀριθμὸς τῶν εὐγενῶν ἦταν ἀπόλυτα περιορισμένος στοὺς 150. Καθὼς γράφει ὁ Ζακυνθινὸς ἱστοριογράφος Ἑρμάννος Λούντζης: «Μέχρι τοῦ 1545 συνεκροτεῖτο ἐν Ζακύνθῳ τὸ Συμβούλιον ὑπὸ 100 μόνον μελῶν· προϊόντος ὁμοῦ τοῦ χρόνου καὶ αὐξανομένου τοῦ πληθυσμοῦ τὰ μέλη αὐτοῦ ὠρίσθησαν εἰς 150». Ἀλλὰ στὴν Κεφαλονιά ὁ ἀριθμὸς ἦταν μεγάλος καὶ γιὰ τοῦτο «οἱ εὐγενεῖς τῆς Κεφαλληνίας ἐτάσσοντο εἰς ὑποδεστέραν μοῖραν ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς τῶν ἄλλων νήσων· ἐθεωροῦντο «μὴ καθαροὶ» καὶ δὲν ἐγίνοντο δεκτοὶ κατὰ τὴν ψηφοφορίαν εἰς τὰ Συμβούλια Ζακύνθου ἢ Κερκύρας παρεπιδημοῦντες ἐκεῖ Κεφαλλῆνες εὐγενεῖς»¹⁴.

Γιὰ τὴν περιγραφή τῆς γενικῆς κατάστασης στὴν Κεφαλονιά ὁ Λούντζης ἐπικαλεῖται ἀναφορὰ τοῦ προβλεπτῆ Κεφαλληνίας Pasquale Cicogna, ποὺ σὲ ἐκθεσὴ του πρὸς τὸ Δόγη τῆς Βενετίας τὸ 1754 ἔγραφε: «Ἡ Κεφαλληνία, πολὺ μεγαλυτέρα πασῶν τῶν ἄλλων νήσων τῶν ἀποτελουσῶν τὸ Κράτος τῆς Ἀνατολῆς, φέρει εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς πολυάριθμον λαόν,

782-785, γιὰ τὸ Μαρίνο Χαρβούρη (1729-1782), σ.σ. 800-808 καὶ γιὰ τὸν Πέτρο Μελισσηνὸ (1726-1796), σ.σ. 392-395).

13. Βλ. William Miller, «Ἡ Φραγκοκρατία στὴν Ἑλλάδα», Ἀθήνα 1960, σ. 626.

14. Βλ. Ἑρμάννου Λούντζη, «Ἐνετοκρατία στὰ Ἑπτάνησα», ἔκδοση Κάλβος, Ἀθήνα 1969, σ.σ. 47, 61 καὶ 150-160. Βλ. ἐπίσης καὶ Νικολάου Φωκᾶ-Κοσμετάτου, «Τὸ Κάστρο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κεφαλληνίας», Ἀθήνα 1966, σ.σ. 49-50.

δστις ανερχόμενος εις την αρχαίαν αὐτοῦ καταγωγὴν εἴωθεν εἰσέτι νὰ διακρίνεται κατὰ τὴν ὀξυδέρκειαν καὶ οὐδὲν νὰ ἐπιχειρῇ ἄνευ ἀπληστίας καὶ ἀτάκτου περιπαθείας. Ὅ,τι δὲ ἡ ματαιοφροσύνη καὶ τὸ συμφέρον τοῦ ἰσχυροτέρου δύναται νὰ ὑπαγορεύσῃ πρὸς καταπίεσιν τῶν ἀσθενεστέρων, εἶναι ἐν χρήσει εἰς ἐκείνους τοὺς κατοίκους, οἵτινες ὑπολογίζουσι τὴν εὐδαιμονίαν τῶν οὐχὶ ἐκ τῆς τηρήσεως τῶν νόμων, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τῆς ὑπεροχῆς, τὴν ὁποίαν κατορθώνουν νὰ ἐξασκοῦν ἐπὶ τῶν ἄλλων. Εἶδον, λέγει ὁ Προβλεπτής, ἀπὸ μακρᾶς σειρᾶς ἐτῶν παραλελυμένον τὸ Συμβούλιον τῶν πολιτῶν καὶ πεπαυμένας τὰς ἐκλογὰς τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων ἕνεκα τῶν ὑπερβολικῶν ἀξιώσεων τῶν κομματαρχῶν δισχυριζομένων καθ' ὅλους τοὺς τρόπους νὰ διαθέτουν ἀθαιρέτως τὴν τύχην ἀπάσης τῆς Κοινότητος».

Καθὼς εἶναι γνωστὸ, οἱ Βενετσιάνοι, γιὰ νὰ ἐνισχύσουν τὸν ἀραιὸ πληθυσμὸ τῆς Κεφαλονιάς, πρὸς τὸ 1500, ὅταν κατέλαβαν τὸ νησί, ἦταν μόνον 10.000 κάτοικοι, ἔκαμαν ἀλλεπάλληλους ἐποικισμοὺς ἀπὸ τὴν Ἄλβανίαν, τὴν Ἡπειρο, τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν καὶ τὴν Πελοπόννησο, καὶ μάλιστα τὴ Μεθώνην καὶ τὴν Κορώνην. Ἀποτέλεσμα τῶν ἐποικισμῶν αὐτῶν εἶναι νὰ ἔχουν πολλὰ χωριά τὸ ὄνομα τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἐποίκων καὶ νὰ ὑπάρχουν στὴν Κεφαλονιά ἐπώνυμα καὶ τοπωνύμια, πρὸ πάντων στὸ Ξώμερο, μὲ ἀρβανίτικὴ τὴν προέλευση. Σ' αὐτὰ στηρίχθηκε ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀπόστολος Βακαλόπουλος, καθὼς καὶ στὰ συμπεράσματα τοῦ Scrofanì, γιὰ νὰ προσδιορίσῃ ἔτσι τὸ χαρακτῆρα τοῦ Κεφαλονίτη: «Ἀπ' ὅλους τοὺς Ἑπτανησιῶτες ξεχωρίζουν οἱ Κεφαλονίτες καὶ γι αὐτοὺς πρέπει νὰ γίνῃ ἰδιαιτέρος λόγος. Εἶναι ἐπιχειρηματικοί, τολμηροὶ καὶ τραχεῖς... Θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ὁ σκληρὸς πυρήνας τοῦ δημιουργήθηκε ἀπὸ τοὺς καταδιωγμένους ἐκείνους Ρουμελιῶτες ἀποίκους καὶ ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας καὶ Ἄλβανοὺς Stradioti, πρὸς μὲ τις οἰκογένειάς τους εἶχαν ἐγκατασταθεῖ κατὰ καιροὺς στὸ Νησί μετὰ τὴν Ἀλώση. Ἔτσι δημιουργεῖται μιὰ ζύμη ἀνθρώπων διαφορετικὴ ἀπὸ τῶν ἄλλων νησιῶν, ὅπου τὰ ἐντόπια πληθυσμιακὰ στοιχεῖα ξεπερνοῦσαν τοὺς ἐπήλυδες»¹⁵.

* * *

Ὅποιος κατάγειται ἀπὸ τὴν Κεφαλονιά, ὅσα χρόνια κι ἂν λείπει ἀπὸ τὸ νησί, δὲ λησμοναεῖ τὴ φύτρα του. Μένει πάντα στὴν ψυχὴ του μιὰ νο-

15. Βλ. Ἀποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, «Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ», τ. Δ', Θεσσαλονίκη 1973, σ. 491. Γιὰ τοὺς ἐποικισμοὺς βλ. τοῦ ἰδίου τ. Γ' σ. 82. Ἐκεῖ γράφεται ὅτι στοὺς ἐποικιστὰς δόθηκαν τιμάρια καὶ μηνιαῖοι μισθοί. Γιὰ τοὺς Stradioti ἢ Estradiots (ἀπὸ τὸ Strada, πρὸς σημαίνει «δρόμος») βλ. καὶ Διονυσίου Ζακυνθίου, «Ἡ Τουρκοκρατία», Ἀθῆναι 1957, σ.σ. 63-64. Ἐκεῖ σημειώνεται ὅτι ὑπερέτη-

σταλγική θύμηση. Παράδειγμα ὁ Ξακουστός λογοτέχνης καὶ ἀκαδημαϊκὸς Ἡλίας Βενέζης, ποὺ παντοῦ ἀναφέρεται σὰν Μικρασιάτης. Καὶ ὁμως! Σ' ἓνα ἀπὸ τὰ τελευταῖα του βιβλία, στὶς «Ἑλληνικὲς θάλασσες» (1973), ποὺ τὸ χαρακτηρίζει σὰν «Μυθιστορία τοῦ Ἴονιου καὶ τοῦ Αἰγαίου», ἀποδεῖχνει πὼς μέσα του ἀναθερμάνθηκε ἡ στοργή, ὅταν ἐπισκέφθηκε τὴν Κεφαλονιά, στὴν ὁποῖαν ἀφιερώνει τὸ πρῶτο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου του. Δίπλα στὴν ἐπικεφαλίδα ὑπάρχει μιὰ σύντομη, ἀλλὰ σημαντικὴ ἀφιέρωση: «Στὴ μνήμη τοῦ πάππου μου Δημητρίου Μιχαὴλ Βενέζη, Κεφαλονίτη, ποὺ ἀφῆσε τὸ νησί του μετὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821, ταξίδεψε κι ἐγκαταστάθηκε στὴ Μικρασία, στὰ παράλια τῆς Αἰολίδας, στὸ Ἀϊβαλί»¹⁶.

Ἡ ἐπίσκεψή του στὸ νησί τοῦ ἔδωσε τὸ κίνητρο νὰ μελετήσει τὸν τόπο καὶ νὰ γνωρίσει τὴν ἱστορία του, ἀπὸ ἄγνωστες μάλιστα κι ἀνεξερεύνητες σημαντικὲς πηγές. Ἔτσι βρέθηκε στὸ τοπικὸ καὶ ἱστορικὸ περιβάλλον. «Ταξίδεψα», καθὼς γράφει, «τὴν περιπέτεια τοῦ περιπετειώδους νησιοῦ μας. Ἡ ἱστορία τῆς Κεφαλονιάς ἐρμηνεύει καὶ ἐξηγεῖ τοὺς κατοίκους τῆς, τὸ χαρακτήρα τους». Στὴ συνέχεια παραθέτει ἱστορικὰ ντοκουμέντα κι ἔτσι ἀνακεφαλαιώνει: «Περιπλανηθήκαμε τὸν πλάνητα βίον τοῦ Κεφαλονίτη... τὸν αἰώνιον Ὀδυσσεά. Τὸν διεκδικεῖ ἡ Ἰθάκη, τὸν διεκδικεῖ ἡ Λευκάδα τοῦ Δαίρπφελδ. Ἀλλὰ, περισσότερο ἀπ' ὅλα τὰ νησιά τοῦ Ἴονιου, τὸν ἐκφράζει ἡ Κεφαλονιά! Ἡ Κεφαλονιά εἶναι θρύλος μέγας καὶ περιπέτεια ἑλληνικὴ. Εἶναι τὸ πάθος τῆς περιπέτειας ὄχι μόνο γιὰ τὴν ἀναζήτηση τύχης, ἀλλὰ γιὰ κάτι βαθύτερο, γιὰ νὰ κατασιγάσει ἡ ἐσωτερικὴ φωνή, ποὺ δὲν σιωπᾷ».

Μεγάλο μέρος τοῦ Κεφαλαίου του ἀναφέρεται σ' ἐκείνους ποὺ ἀφιέρωσαν τὴν ἀγάπη καὶ τὸ μόχθο τους στὸ νησί. Ἰδιαίτερα γίνεται θαυμαστής

σαν ὡς μισθοφόροι τῶν Βενετῶν, τῶν Γάλλων καὶ ἄλλων ἡγεμόνων ἀνακαινίσαντες τὴν εὐρωπαϊκὴν τακτικὴν». Βλ. ἐπίσης καὶ Ἰωσὴφ Πάρτς, «Κεφαλληνία καὶ Ἰθάκη» (γεωγραφικὴ μονογραφία), Ἀθήνα 1892, σ. 115. Ἐπίσης Γεωργ. Φίνλεϋ, «Ἱστορία τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τῆς Ἐνετοκρατίας στὴν Ἑλλάδα», Ἀθήνα 1958, σ. 93. Βλ. καὶ Ἰ. Δοβέρδον, ὁ.π., σ.σ. 130 καὶ 133. Ἐπίσης Ἡλῖαν Τσιτσέλην, ὁ.π., τ. Α', σ. 611-612, ὅπου γίνεται λόγος περὶ «στρατιωτικῶν οἰκογενειῶν» (Strathioti-Estradiots = ὀδίτες (Marcheur) ἢ καὶ περιπλανώμενοι, Errant). Στὸν ἴδιο τόμο (σ. 259) ἀναφέρει ὁ Τσιτσέλης ὀνόματα οἰκογενειῶν, ποὺ «ἤλθον καὶ συνφίσησαν ἐν Κεφαλληνίᾳ ἀπὸ τοῦ ἸΕ' αἰῶνος προσκλήσει τοῦ Βεν. Πεζάρου». Προσθετεῖ ἐπίσης ὅτι «εἰς τὰ Τάγματα Stradiotti (Cernidi καὶ Ἀλβανέζοι) ἀπενεμήθησαν γαῖαι, κατοικίαι καὶ συντάξεις».

16. Ἄς σημειωθεῖ ἐδῶ πὼς ὁ Ἀντώνιος Μηλιαράκης (ὁ.π. σ. 121) στὸν κατάλογο τῶν ἐπωνύμων τῆς Κεφαλονιάς ἀναφέρει ἐπώνυμο Μπενέζης. Εἶναι συνηθισμένο φαινόμενο ἢ μεταβολὴ τοῦ φθόγγου σὲ Βενέζης. Παράδειγμα τὸ ὄνομα Μπενιζέλος (Κρεββατᾶς) ποὺ μετασχηματίσθηκε σὲ ἐπώνυμο Βενιζέλος, ὅταν μάλιστα ἡ οἰκογένεια μετακινήθηκε ἀπὸ τὴ Μάνη στὰ Χανιά τῆς Κρήτης μετὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Ὀρλώφ.

και επαινέτης του μεγάλου φιλέλληνα και φιλοκεφαλονίτη Κάρολου-Ίάκωβου Νάπιερ, Ίρλανδοῦ τὴν καταγωγή, ποῦ ἤρθε στὴν Κεφαλονιά σὰν τοποτηρητὴς (ρεζιντέντες) και μὲ τὶς ἐξουσίες, ποῦ τοῦ ἔδινε τὸ ἀξίωμα του, «ἐργάσθηκε πολὺ γιὰ νὰ βοηθήσει τὴν Κεφαλονιά, ποῦ τὸν εἶχε κατακτήσει».

Δὲν ἔκαμε τὸ Νάπιερ διστακτικὸ ἢ ἀγριότητα τοῦ τοπίου, ἢ ἄλλειψη δρόμων και ἡ ὑπανάπτυκτη πρωτεύουσα τοῦ νησιοῦ. Γίνθηκε ἀντάξιος συνεχιστὴς τοῦ ἔργου, ποῦ εἶχε ἀρχίσει ὁ προκάτοχός του Ἐλβετὸς στρατιωτικὸς και πολιτικὸς διοικητὴς στὴν ὑπηρεσία τῶν Ἀγγλων Φίλιππος-Κάρολος Δὲ Βοσσέτ. Κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Ἡλία Τσιτσέλη «ὁ Νάπιερ μετὰ τοῦ Δὲ Βοσσέτ εἶναι οἱ κοσμήτορες τοῦ Ἀργοστολίου»¹⁷.

Ὁ Νάπιερ, ἀντίθετα μὲ τὴν ἐπίσημη πολιτικὴ τῆς Μεγάλης Βρετανίας, ποῦ ἐκφράζεται μὲ τὴν ἐπίμομφη πολιτικὴ τοῦ φοβεροῦ μισέλληνα και φιλότουρκου τύραννου-ἀρμοστή Θωμᾶ Μαίτλανδ, ἔγινε θαυμαστὴς τῶν Ἑλλήνων και τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀγώνα τοῦ 1821. Νὰ τί ἔγραψε τὸ 1825: «Τέσσερα χρόνια πολεμοῦν οἱ Ἕλληνες ἐναντίον τῆς Τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας χωρὶς ἐφόδια και ὄπλα και τοὺς τιμοῦν οἱ ἕως τώρα ἐπιτυχίας των... Ἀγαπῶ ὅ,τι ἔχει σχέση μὲ τοὺς Ἕλληνες και ἐπιθυμῶ ὅλοι οἱ δικοί μου νὰ εἶναι ἐδῶ. Ὁχι, ὄχι στὴν Κέρκυρα, ἀλλὰ στὴν Κεφαλονιά, ποῦ μοῦ εἶναι τόσο ἀγαπητὴ, ὥστε κάθε ὥρα, ποῦ δὲν χρησιμοποιεῖται πρὸς ὄφελός της μοῦ φαίνεται χαμένη!» Καὶ τὴν ἀγάπη του ἐκδήλωσε πιὸ ἔντονα, ὅταν ἀγάπησε και παντρεύτηκε στὴν Κεφαλονιά κι ὅταν στὴν πρώτη θυγατέρα ποῦ ἀπόκτησε ἔδωσε τὸ ὄνομα Κεφαλληνία!¹⁸.

* * *

Ἀλλὰ καιρὸς εἶναι νὰ δώσουμε τὸ λόγο σὲ ὑπεύθυνο ἱστορικὸ, ποῦ

17. Βιογραφία τοῦ Νάπιερ και λεπτομερειακὴ ἐκθεση γιὰ τὸ ἔργο του βλ. στὸ Β' τόμο τῶν «Κεφαλληνιακῶν Συμμίκτων» τοῦ Ἡλίου Τσιτσέλη (σ. 584 κ.έ.), ὅπου εἰδικὸ κεφάλαιο. Ὁ Νάπιερ ἄφησε ἐποχὴ στὴν Κεφαλονιά. Σ' ἓνα παλιὸ σημειωματάριο (1867) τοῦ Παναγιῆ Βεργωτῆ, Κεφαλονίτη ἱστοριοδίφου, ἀναφέρονται διάφορα ἀνέκδοτα σχετικὰ μὲ τὸ κοινωνικὸ-πολιτικὸ ἔργο και τὴν προσωπικότητα τοῦ Νάπιερ. Βλ. και Ἡλίου Βενέζη, ὁ.π., σ. 16 κ.έ.

18. Κατὰ μίαν ἐκδοχὴ ἡ γυναίκα του ἦταν Κεφαλονίτισσα, κατ' ἄλλην ὅμως πιὸ πιθανὴ ἀποψη, ἡ γυναίκα ποῦ ἐρωτεύθηκε ἦταν Ἡπειρώτισσα προσφυγοπούλα στὴν Κεφαλονιά κι ἀπ' αὐτὴν ἀπόκτησε δυὸ κόρες. Ἡ πρώτη, ἡ Κεφαλληνία, παντρεύτηκε ἀργότερα στὴν Ἀγγλία μὲ τὸν ἀνηψιὸ τοῦ Νάπιερ και διαιώνισε τοὺς Νάπιερς ὡς τὶς ἡμέρες μας. Βλ. Ἡλίου Βενέζη, ὁ.π., σ. 16. Γιὰ τὸ Νάπιερ και τὰ ἔργα του βλ. και Σπύρου Βεργυκίου, «Ἱστορία τῶν Ἠνωμένων Κρατῶν τῶν Ἰονίων Νήσων», Ἀθήνα 1964, σ. 182.

ἀσχολήθηκε συστηματικὰ μὲ τὴν ἱστορία τῆς Κεφαλονιάς. Πρόκειται γιὰ τὸ σοφὸ καθηγητὴ τοῦ Πενεπιστημίου τῆς Βρεσλαυίας (Breslau) Ἰωσήφ Πάρτς, ποὺ ἔμεινε πολὺν καιρὸ στὸ νησί κι ἔγραψε τὴν πολὺτιμη γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Κεφαλονιάς γεωγραφικὴ μονογραφία του. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ εἰσαγωγή του, ὅπου ἀναφέρεται πῶς, ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὶς κρίσεις διαφόρων ἄλλων περιηγητῶν, φανταζόταν τὸ νησί σὰν Cefalonia-Malincopia. Ἄλλὰ ἡ προσωπικὴ του πείρα ἀπὸ τὴν παραμονὴ καὶ τὴ φιλοξενία του στ' Ἀργουστόλι καὶ ἡ περιοδεΐα του στὴν Κεφαλονιά καὶ στὴν Ἰθάκη ὁμολογεῖ ὅτι θὰ τοῦ μείνουν «διὰ παντὸς εὐάρεστοι ἀναμνήσεις»... Τὸ ὄνομα τῆς νήσου εἰς ἐμὲ ἄλλως ἢχεῖ ἢ εἰς ἐνίους ἐπιπολαίους περιηγητὰς : Cefalonia Allegria!

Ἰδιαίτερα γιὰ τὸ χαρακτῆρα τοῦ Κεφαλονίτη τέτοιες εἶναι οἱ διαπιστώσεις του : «Οἱ Κεφαλλῆνες, ἀποβλέποντες εἰς τὴν μεγαλυτέραν ἔκτασιν καὶ τὸ ἀφθονώτερον κέρδος..., ἀπέρχονται ἐπιχειρηματικοὶ καὶ ἀκμαῖοι ἐκ τῶν στενῶν ὁρίων τῆς νήσου. Εἰς πάσας τὰς παραλίας πόλεις τῆς Νοτίου Ρωσίας καὶ Ρουμανίας ἐρριζοβόλησαν οὐ μόνον ὡς μικρέμποροι, ἀλλὰ καὶ ὡς μέγιστοι ἐπιχειρηματῆαι. Ἄλλους ὠθεῖ ἡ ἐλπίς ἀφθονωτέρου κέρδους εἰς τὸν Νέον Κόσμον. Εἰς τὰ ἀπώτατα χωρία τῆς νήσου βλέπει κανεὶς ἐπιστολὰς συγγενῶν των, οἱ ὅποιοι ζοῦν εἰς τὸ Περού, τὴν Καλιφόρναν ἢ τὴν Νέαν Ζηλανδίαν. Πόσον βαθέως ὁ ἀποικισμὸς οὗτος ἐπιδρᾷ εἰς τὴν ὄλην μόρφωσιν καὶ τὰ ὑλικά ἀγαθὰ ἐν Κεφαλληνίᾳ, θὰ ἐννοήσῃ τις εὐκόλως, ἐὰν ἀναμνησθῇ ὅτι ἐκ τῶν ἐγγεγραμμένων δημοτῶν τοῦ Ἀργουστολίου σχεδὸν τὸ 1/3 διατρίβει ἐκτὸς τῆς χώρας, ἐκ δὲ τῶν τῆς Λιβαθοῦς τὸ 1/4».

Προχωρώντας στὶς παρατηρήσεις του σημειώνει : «Εἰς τὸν γνώστην τῆς Κεφαλληνίας, τὸν ἐπὶ μίαν γενεάν συζήσαντα καὶ συνεργασθέντα μετὰ τῶν κατοίκων αὐτῆς, παρέχουσι τὸ δικαίωμα νὰ ἐξάρῃ ἐκ τοῦ συνόλου τοῦ Ἔθνους τὸν μικρὸν τοῦτον λαὸν ὡς ἔχοντα χαρακτῆρα ἰδιαίτερον καὶ αὐτοτελεῆ. Ἄν καὶ δὲν εἶναι οἱ Κεφαλλῆνες οὔτε ὑψηλοὶ οὔτε ἄδριοι τὸ σῶμα, εἶναι ὅμως ἐργατικώτατοι, ἀγνοοῦν τὰ ἥθη καὶ σταθεροὶ τὴν πίστιν ἐν τῇ συγκρατήσει τῆς οἰκογενείας, ὀλιγαρκεῖς πολλὰκις μέχρι φιλαργυρίας καὶ τόσῳ μᾶλλον ἀκαταπόνητοι, ὅσῳ ἀγονώτερον τὸ ἔδαφος, ἐπιχειρηματικοὶ καὶ καρτερικοὶ, δραστήριοι καὶ πανοῦργοι ἐν τῇ θεραπείᾳ τῶν συμφερόντων των· ἀλλ' ὅμως παρὰ πᾶσαν τὴν αὐστηρὰν ἰδιοτέλειαν καὶ ἰσχυρογνωμοσύνην προθυμότατοι εἰς θυσίας ὑπὲρ τῆς οἰκογενείας τῶν συγγενῶν καὶ τῆς πατρίδος. Τοιοῦτοι ὄντες οἱ Κεφαλλῆνες ἐνώνουν πλῆθος ἰδιοτήτων, αἵτινες καθιστῶσιν αὐτοὺς κράτιστον καὶ πλείστον ἐλπίδων πάροχον μέλος τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Ἐνυπάρχει ἀλήθειά τις εἰς τὰς λέξεις, διὰ τῶν ὁποίων θερμὸς φίλος τῶν νησιωτῶν τούτων ἐπέρανε τὴν εὐγλωττον περι-

γραφὴν τῶν προτερημάτων αὐτῶν. «Οἱ Κεφαλλῆνες θὰ ἦσαν οἱ Πρῶσσοι τῆς Ἑλλάδος, ἐὰν ἦσαν πολυαριθμότεροι!»¹⁹

Καὶ ὁ Ἀντώνιος Μηλιαράκης, ἀξιόλογος συγγραφέας τῆς Γεωγραφίας τῆς Κεφαλονιάς καὶ τῆς Ἰθάκης, ἔτσι συνοψίζει τὶς παρατηρήσεις του: «Οἱ Κεφαλλῆνες ἐξεταζόμενοι ὡς πρὸς τὸν χαρακτήρα τῶν ὑπὸ καθολικώτεραν τινὰ ἄποψιν διακρίνονται διὰ τὸ φιλελεύθερον πνεῦμα καὶ τὸ ἀρειμάτιον ἦθος. Ἐν τῷ ἰδιωτικῷ αὐτῶν βίῳ εἶναι λίαν φιλόπονοι, σώφρονες καὶ οἰκονόμοι, φιλόξενοι εἰς ἄκρον καὶ αὐστηρῶν οἰκογενειακῶν ἠθῶν. Παρὰ πᾶσαν ἄλλην χώραν τῆς Ἑλλάδος ἴσης ἐκτάσεως. . . ἡ Κεφαλληνία ὑπῆρξε μῆτηρ πλειοτέρων ἐνδόξων ἀνδρῶν διαπρεψάντων ἐν τῷ στρατιωτικῷ καὶ πολιτικῷ σταδίῳ, ἐν τοῖς γράμμασιν, ἐν ταῖς ἐπιστήμαις. Πολλοὶ τούτων ἔδρασαν καὶ ἀνεδείχθησαν εἰς εὐρωπαϊκὰς πολιτείας. . . , ἄλλοι δὲ ἐν αὐτῇ τῇ νήσῳ καὶ λοιπῇ Ἑλλάδι»²⁰.

Καὶ ὁ Σπύρος Μαρινᾶτος ἀναφέρει ἀπόσπασμα ἀπὸ μιᾶ περιγραφῆ παλιοῦ περιηγητῆ, ποῦ εἶχε γνωρίσει τὴν Κεφαλονιά κι ἔτσι περιγράφει τὸ χαρακτήρα τους: «Γενικῶς, ὅταν ὁ Κεφαλλῆν συλλάβῃ μιάν ιδέαν, σπανίως ἤμποροῦν νὰ τὸν ἀποτρέψουν τὰ ἐμπόδια. Συμβαίνει μάλιστα νὰ ὀθῆ τὴν ἐμμονὴν του τόσον πολὺ, ὥστε τὰ μέσα πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ σκοποῦ του νὰ μὴ εἶναι πάντοτε τὰ πλέον εὐσυνειδήτα. Κατὰ τὰ ἄλλα ὅμως διακρίνεται διὰ τὰ ἦθη του περισσότερον πάντων τῶν Ἰονίων ἀδελφῶν του καὶ προξενεῖ χαρὰν εἰς τὸν ξένον μὲ τὴν φιλομάθειάν του, μὲ τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ συμμορφωθῆ πρὸς κάθε ὥραϊον πρᾶγμα»²¹.

Ὁ Μαρινᾶτος χρησιμοποιεῖ τὶς παρατηρήσεις καὶ τὰ συμπεράσματα τοῦ ξένου περιηγητῆ, γιὰ νὰ βεβαιώσει ὅτι αὐτὰ ἰσχύουν ἀκόμη. Καὶ καταλήγει ὁ ἴδιος σὲ δικά του παρεδείγματα καὶ συμπεράσματα: «Ὅπως τὰ φυσικὰ φαινόμενα εἰς τὴν Κεφαλληνίαν εἶναι μοναδικὰ καὶ περίεργα, διότι μόνον εἰς τὴν Κεφαλληνίαν κινοῦνται οἱ ὀγκόλιθοι καὶ ἡ θάλασσα καταπίνεται ἀπὸ τὴν ξηρὰν. . .», ἔτσι καὶ ὁ χαρακτήρας τοῦ Κεφαλονίτη παρουσιάζει ἰδιότητες ἀντιθέσεων, ποῦ δὲν διακρίνονται εὐκόλα ἀπὸ τὸν ἐπιπόλαιο παρατηρητῆ. Ὅπωςδήποτε τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ τῆς κεφαλονίτικης ἰδιοσυγκρασίας εἶναι «ἡ παροιμιώδης ἐργατικότης τῶν κατοίκων, ἡ αὐστηρὰ οἰκογενειακὴ ζωὴ, ὁ εὐθυμος καὶ φιλοπαίγμων χαρακτήρ, τὸ λεπτὸ χιοῦμορ ποῦ διανθίζει τὴν ὁμιλίαν». Καὶ οἱ χαρακτηριστικὲς αὐτὲς ἰδιότητες παραμένουν ἀμετάβλητες, «ἔστω καὶ ἂν ἡ νῆσος ἔχει ὑποστῆ πραγματικὴν ἐξουθένωσιν συντελοῦσης καὶ τῆς μανίας τῶν ὑποχθονίων. Οἱ Κεφαλλῆνες παραμένουν πάντοτε Κεφαλλῆνες. Ἀγαποῦν νὰ τὸ λέγουν

19. Βλ. Ἰωσήφ Πάρτις, ὅ.π., σ. 132.

20. Βλ. Ἀντώνιον Μηλιαράκη, ὅ.π., σ. 99.

21. Βλ. Σπυρ. Μαρινᾶτον, ὅ.π., σ. 44, κ.έ.

μέ υπερηφάνειαν. Τὸ ἀπέδειξαν καὶ κατόπιν τῆς τελευταίας θεομηνίας τοῦ 1953»!

Καὶ ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Κωνσταντῖνος Ν. Ἀλιβιζάτος στὴ μελέτη του : «Ἡ συμβολὴ τῶν Κεφαλλήνων ἰατρῶν εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ εἰς τὸν Ἑθνικὸν Ἀγῶνα» διατυπώνει ἀξιόλογες παρατηρήσεις γιὰ τὸν κεφαλονίτικο χαρακτήρα²². «Εἶναι ἄξιον προσοχῆς», γράφει, «τὸ φαινόμενον τοῦ ἰδιάζοντος χαρακτήρος τοῦ Κεφαλλήνου, ὁ ὁποῖος ἔξω ἀπὸ τὰ στενὰ ὄρια τοῦ νησιοῦ του ρίπτεται εἰς τὸν ἐπιχειρηματικὸν ἢ τὸν ἐπιστημονικὸν στίβον, τολμηρὸς, χωρὶς ἐνίοτε ἀντίληψιν τῶν ἀμέσων συνεπειῶν, χωρὶς ψυχρὸν ὑπολογισμόν καὶ μὲ ὄνειρα ἐκ πρώτης ὄψεως ἀπραγματοποιήτα. Εἶναι εὐφάνταστος, ριψοκίνδυνος, ἀρέσκεται εἰς τὸ νὰ ἀκολουθῇ παραδείγματα παλαιότερων ἐπιτυχόντων εἰς τὴν ζωὴν, ἔχει μὲ ἄλλα λόγια ψυχικὴν παράδοσιν ὡς τέκνον μιᾶς μεγάλης οἰκογενείας, τὰ μέλη τῆς ὁποίας εἶναι ὅλοι οἱ ἐπὶ τῆς γῆς Κεφαλλήνες. Ἡ ἀμιλλα εἰς οἰονδήποτε τομέα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς εἶναι ἔμφυτος εἰς αὐτόν, τὸ δὲ «κεφαλονίτικο φιλότιμον» ἀνδραγαθεῖ εἰς τὴν προσπάθειαν ὄχι μόνον μιμήσεως, ἀλλὰ καὶ ὑπερκεράσεως τῶν μέχρι τότε συντελεσθέντων εἰς τὸν ἐπιλεγέντα τομέα τῆς μελλούσης δραστηριότητός του. Φαίνεται ὅτι εἰς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ὑπάρχει κάποιος ἀταβισμὸς διοχετευόμενος ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν διὰ μέσου τῶν αἰῶνων ἀρμονικὰ καὶ ἀποδεικνύων ἐν τῷ μέτρῳ καὶ τὴν ξεχωριστὴν ἰδιοσυγκρασίαν τῶν κατοίκων τοῦ νησιοῦ μας».

Σὲ μιὰ ἀξιόλογη μελέτη σχετικὰ μὲ τὴ συμβολὴ τοῦ κεφαλονίτικου χαρακτήρα στὴ διατήρησιν τῆς ἑλληνικότητος τοῦ νησιοῦ γράφει ὁ Χρῆστος Θεοδωρῆτος : «Ἐπισημαίνουμε ἓνα πρῶτο καὶ σημαντικὸ γνῶρισμα τῶν ἔργων τοῦ λόγου τῆς Κεφαλονιάς, μάλιστα κατὰ τὴν μακρὰ περίοδο τῆς ξένης κυριαρχίας στὸ νησί: τὴν ἑλληνικότητα. Τί σημασία ἔχει αὐτὸ ἐννοεῖ κανεὶς, ὅταν σκεφθῇ ὅτι τὸ νησί ἔμεινε ἐπὶ ἐξήμισυ περίπου αἰῶνες ὑπὸ ξένους κυριάρχους· ἔχασε τὴν ἐλευθερίαν του πρὶν ἀπὸ τὸ 1204 καὶ τὴν ἀπέκτησε τὸ 1864, ὅταν οἱ Ἕλληνοὶ ἐξαναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ νησί... Ποῦ ὀφείλεται ὅμως ἡ ἑλληνικότης τῶν κεφαλληνιακῶν πνευματικῶν ἔργων κατὰ τὴν μακρὰν περίοδον τῆς δουλείας τοῦ νησιοῦ; Πρῶτα νομίζω στὸν κεφαλονίτικο χαρακτήρα. Ὁ Κεφαλονίτης, τύπος κατ' ἐξοχὴν ὀδυσσειακός, οὔτε μιμεῖται τυφλὰ οὔτε ἀφομοιώνεται. Γυρίζει σ' ὅλον τὸν κόσμον, ἀλλὰ μένει προσκολλημένος στὸ βράχο του, αἰώνιος νοσταλγὸς τῆς πατρίδας καὶ τηρητὴς τῶν παραδόσεων. Εἶναι ἓνα πνεῦμα ἐλεύ-

22. Βλ. τὸ περιοδ. «Ἡώς» 1962, ἀριθ. 58-60, 6-8 κ.ἑ. Στὴ συνέχεια ἀναφέρει κατάλογο Κεφαλλήνων ἰατρῶν, οἱ ὁποῖοι ὄχι μόνον ἐλάμπρυναν τὸν ἐπιστημονικὸν ὀρίζοντα τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ καὶ προσέφεραν ὑψίστας ὑπηρεσίας εἰς τὸν Ἀγῶνα διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ Ἑθνους μας».

θερο και δημιουργικό, ποῦ δέχεται τις ἐπιδράσεις, τις ἀναχωνεύει και δημιουργεί...»²³.

* * *

Ἡ ἰδιορρυθμία τοῦ κεφαλονίτικου χαρακτήρα ἀποτυπώνεται ἐπίσης και στή χριστιανική λατρεία του. Αὐτό ὑποστηρίζει στο ὥραιο βιβλίο του «Κεφαλονίτικη Λατρεία» ὁ καθηγητῆς Πανεπιστημίου Δημήτριος Σ. Λουκάτος. Παρουσιάζει τὴν Κεφαλονιά σάν «τόπο με ἰδιότυπη θρησκευτικότητα και λατρεία, με ἀξιώλογα πανηγύρια, ἦθη και ἔθιμα». Πρόθεση τοῦ συγγραφέα εἶναι νὰ ζωντανέψει στις σελίδες του διάφορες λαογραφικές ἐκδηλώσεις τοῦ λαοῦ μας. Καθὼς γράφει στὸν Πρόλογό του : «Ἡ πρόθεσή μου ἦταν νὰ δώσω μέσα σ' αὐτό, ὅσο μπορούσα πιὸ παραστατικά, τὴν περιέργη θρησκευτική ζωὴ και τὸν τρόπο τῆς λατρείας τῶν ἀνθρώπων τοῦ τόπου μου... Μέσα ἀπὸ τις σελίδες του ὁ κεφαλονίτικος λαὸς βγαίνει διασκεδαστικά ἐξυπνος, ζωντανός, καλλιτέχνης, ἰδιορρυθμός».

Και ἡ πρόθεσή του ἀποδόθηκε με ἀμίμητη γραφικότητα. Καθὼς ἔχει γραφεῖ σὲ βιβλιοκρισία : «Ἡ λαογραφία τοῦ Δ. Λουκάτου δὲν εἶναι ἀπλῶς μιὰ στεγνὴ ἀφήγησις διαφόρων ἀνεκδότων γιὰ παπάδες και ψάλτες. Ἐχει ἀνάλαφο τὸ σατιρικό πνεῦμα και παρουσιάζει μιὰν ἀναπαράσταση προσώπων και πραγμάτων»²⁴.

Ἐνας παλιὸς Κεφαλονίτης λόγιος και ἱστοριοδίφης, ὁ Παναγῆς Βεργωτῆς, σ' ἓνα παλιὸ σημειωματάριό του ἀποθησαυρίζει διάφορες πληροφορίες με σχέδιο νὰ συγγράψει ἓνα μυθιστόρημα με θέμα τὴν Κεφαλονιά. Τὸ εἶχε τιτλοφορήσει : «Ἡ μικρὰ Κεφαλληνία και ἡ Μεγάλῃ Βρεταννία». Ἔτσι εἶχε προσδιορίσει τὸ σκοπὸ τοῦ μυθιστορήματος : «Θέλομεν διὰ τοῦ μυθιστορήματος τούτου νὰ στειλωμεν τρόπον τινὰ ἐκμαγεῖον τῆς Κεφαλληνίας εἰς πάντα Κεφαλλῆνα. Θέλομεν οὕτως εἰπεῖν νὰ μεταθέσωμεν τὴν Κεφαλληνίαν και νὰ τὴν πλησιάσωμεν ὅπου Κεφαλλῆν ὑπάρχει ὡς ἀντίδοτον κατὰ τῆς νοσταλγίας. Θέλομεν νὰ τὸ δώσωμεν διὰ τὴν μικρὰν βιβλιοθήκην οἰουδήποτε ξενητεμένου ἀπογόνου τοῦ Κεφάλου».

Ἄλλὰ ἀπ' ὅσα ξένοι ἔγραψαν γιὰ τὴν Κεφαλονιά ἰδιαίτερη ἐντύπωση μοῦ προξένησαν οἱ ἐντυπώσεις τοῦ Ζακυνθινοῦ Γεωργίου Δ. Μάνεση, ποῦ

23. Βλ. Χρίστου Σ. Θεοδωράτου, «Ἡ συμβολὴ τῶν Κεφαλλῆνων στὰ Νεοελληνικά Γράμματα, περιοδ. «Ἡώς» 1962, ἀριθ. 58-60 σ. 85 κ.έ.

24. Βλ. Δημητρίου Σ. Λουκάτου «Κεφαλονίτικη λατρεία, Ἀθήνα 1947. Βλ. σχετικὰ και τὴ βιβλιοκρισία τοῦ Μιχ. Ροῦᾶ στήν ἐφημ. «Τὰ Νέα» 6/1/1944.

δημοσιεύθηκαν τὸ 1894 στὸ περιοδικὸ τῆς Ζακύνθου «Αἱ Μοῦσαι»²⁵. Ὁ Μάνσης, καθὼς ὁμολογεῖ στὴν ἀρχή, ἦρθε στὸ νησί μὲ κάποιους δισταγμοὺς, γιατί, καθὼς γράφει, τὸν εἶχαν ἐπηρεάσει οἱ φήμες καὶ τὸ γνωστὸ ἐκεῖνο Cefalonia-Malinconia, ποὺ «ἐπὶ τινα ἔτη ἦτο ἡ χαρακτηριστικὴ φράσις διὰ τὴν νῆσον τῶν μεγαθύμων... Μὲ τοιαύτην προκατάληψιν εἶχον μεταβῆ εἰς Κεφαλληνίαν ἔτοιμος νὰ ὑποστῶ ὅλας τὰς περιπετείας μελαγχολικοῦ καὶ σκεπτικοῦ βίου, ὅλην τὴν εἰκόνα ζωῆς πληκτικῆς καὶ ἀσφυκτιώσης... , μὲ τὴν προκατάληψιν, ὅτι διευθύνομαι εἰς τόπον βαρὺν καὶ μελαγχολικόν... , ὅτι δὲν θὰ συναντήσω εἰμὴ πρόσωπα σκεπτικά καὶ κατηφῆ, βλέμματα περιέργα, χαρακτήρας θετικούς...».

Ἄλλὰ, καθὼς ὁμολογεῖ, μετὰ τὴν ἐπαφὴν του μὲ τοὺς Κεφαλονίτες ἄλλαξε γνώμη! Καμάρωσε «τὸν θετικὸν ἐκεῖνον χαρακτήρα, τὸ σκεπτικὸν ἦθος, τὸ ἐπιχειρηματικὸν πνεῦμα». "Ὅλα αὐτὰ τὸν ἐπεισαν, ὥστε νὰ ὁμολογήσει ὅτι «ἴσως δὲν ὑπάρχει ἐν Ἑλλάδι λαὸς προσομοιάζων τὸν θετικισμὸν τοῦ Κεφαλλῆνος. Εἶναι λαὸς τοῦ ΝΑΙ καὶ τοῦ ΟΧΙ. "Αν σοὶ εἴπῃ ΝΑΙ, τετέλεσται, ἂν ΟΧΙ, τὸ ἴδιο...»!

Τοῦ ἔκαμε ἐντύπωση ἡ μετὰ τὴν ἔνωσιν γενεά. «Εἶναι ὀλίγον κατ' ὀλίγον ζωηροτέρα, διασκεδαστικωτέρα, εὐθυμοτέρα καὶ μετέβαλε τὴν ὄψιν τῆς Νήσου ἐπὶ πολὺ»! Ἦρθε σ' ἐπαφὴ μὲ τοὺς ἀσπρομάλληδες ριζοσπάστες ἀγωνιστῆς, μίλησε μὲ τὸν ἥρωα τοῦ Ριζοσπαστισμοῦ Ἡλία Ζερβό, γύρισε ὅλο τὸ νησί, χάριξε τὸ τοπίο, ἀπόλαυσε τὸ θέατρο καὶ ἄλλαξε γνώμη γιὰ τοὺς κατοίκους. Πάντως σημειώνει ὅτι «πολλοὺς περιέργους τύπους δύναται τις νὰ ἴδῃ ἐν Κεφαλληνίᾳ». Συγκεφαλαιώνοντας τὶς ἐντυπώσεις του γράφει: «Γενικῶς ἡ Κεφαλληνία δὲν εἶναι δυσάρεστος διαμονή· στερεῖται μὲν ζωηρότητος καὶ τῆς σχετικῆς εὐθυμίας (ἐδῶ φυσικὰ θὰ ἐννοοῦσε μόνο τὸ Ἄργοςτόλι!), ἔχει ὅμως ἄλλην τινὰ χάριν, τὴν χάριν τὴν ἑπτανησιακὴν, εἶναι δηλαδὴ πλουσία ἐξ ἀνδρῶν διαπρεψάντων καὶ διαπρεπόντων ἐν ταῖς ἐπιστήμαις, τοῖς γράμμασιν, τῷ ἐμπορίῳ καὶ ἡ χάρις αὕτη δὲν εἶναι μικρά. Ὁ Κεφαλλῆν εἶναι γλυκὺς εἰς τὰς εὐφυολογίας του, ἀλλὰ πικρός, πικρότατος εἰς τὸ σκῶμμα· λεπτότατα δύναται νὰ εὐρωνευθῆ χωρὶς κομπλιμέντα». Καὶ τελειώνει τὰ συμπεράσματά του μὲ τὴν ἐλπίδα, πὼς δὲν θὰ παρεξηγηθεῖ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, μεθ' ὧν συναναστράφημεν καὶ ... συνευωχήσαμεν»!

Στὸ ἴδιο περιοδικὸ διάβασα κι ἓνα στιχοῦργημα τοῦ Ἡλία Τσιτσέλη.

25. Περιοδ. Ζακύνθου «Αἱ Μοῦσαι», ἔτος Γ' 1/9/1894, ἀριθ. 49 καὶ σὲ συνέχειας. Ἔχει τίτλο «Δημόσια θεάματα ἐν Κεφαλληνίᾳ». Γιὰ τὸ Γεώργιο Δ. Μάνση σημειώνεται στὸ «Λεξικὸν Φιλολογικὸν καὶ Ἱστορικὸν Ζακύνθου» ὑπὸ Λεων. Ζώη, τεύχ. Α', 1898: «Ἐγεννήθη ἐν Ζακύνθῳ τὸ 1863, ἐσπούδασε εἰς Ἀθήνας φιλολογίαν, ἀναγκασθεὶς δὲ λόγῳ σοβαρᾶς ἀσθενείας νὰ διακόψῃ τὰς σπουδὰς του διωρίσθη ἑλληνοδιδάσκαλος. Ἐγραψεν ἐν περιοδικοῖς, ἡμερολογίοις καὶ ἐφημερίσι πλείστας μελέτας καὶ παντοῖα ἄρθρα».

Δέν ξέρω ἂν εἶναι γνωστό σέ πολλούς, ὅτι ὁ σοφὸς ἐκεῖνος ἱστορικὸς τῆς Κεφαλονιάς ἀσχολήθηκε ἐπίσης καὶ μὲ τὴν ποίηση. Κίνητρο τοῦ στιχουργήματός του ἦταν τὸ ὅτι δύο συγγενεῖς καὶ φίλοι του εἶχαν διοριστῆ ἐπὶ ἀγγλοκρατίας σὲ τιμητικὲς ἐπίκαιρες θέσεις. Πρόκειται γιὰ τὸ Γεράσιμο Τσιτσέλη καὶ τὸ Σπυρίδωνα Βαλσαμάκη, «πρὸς οὓς ἀπευθύνεται τὸ στιχούργημα, ὑπηρετήσαντας ἐν Κυθήροις κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς προστασίας». Ἐνάμεσα στοὺς ἄλλους ἐπαίνους γιὰ τὰ ἐπαινούμενα πρόσωπα ἐποφελήθηκε τῆς εὐκαιρίας νὰ ἐπαινέσει καὶ τὴν πατρίδα του :

.....

*Μὲ ἀρκεῖ ὅτι εἶναι ἄνδρες ἀπὸ τὴν Κεφαλληνίαν
τὴν περίφημον πολλά,
πὸν ἀνθοῦσιν οἱ ἀνδρεῖοι, οἱ σοφοί, οἱ προκομμένοι,
πὸν φρονοῦσι τὰ καλά.
Ὅπου πράττουν τὰ μεγάλα ἔργα τὰ ἀνδρειωμένα
καὶ ἀπέριως τολμηρὰ
καὶ εἰς καθεμίαν ἀνάγκην, εἰς περίστασιν τοῦ Γένους
δείχουν ἔργα φοβερά!
Δὲν εὐρίσκονται ὅμοιοί των νὰ τοὺς ὁμοιάζον ἄλλοι
καὶ νὰ μεγαλοφρονοῦν.
Εἰς τὰ τίμια ἐπάνω καὶ στὰ δίκαια τὰ ἔργα
σύμφωνοι ὁμοφρονοῦν.
Χθὲς ἀκόμα τὰ λαμπρὰ των κὶ ἔργα τὰ ἡρωικά των
ἔδειξαν μ' ἡρωισμόν
καὶ στὰ ἄρματα τοῦ Λάλα, τὰ περιφανῆ κὶ ἀνδρεῖα,
ἔδωκαν ἀφανισμόν...²⁶*

* * *

Ἄν ἐπιχειροῦσα νὰ ξαναφέρω στὴ μνήμη ὄσους Κεφαλονίτες ἔγραψαν γιὰ τὴν ἰδιαίτερή τους πατρίδα, δὲν θὰ τὸ ἐπέτρεπε ὁ χῶρος. Καὶ ὅμως πρέπει ν' ἀκουστοῦν μερικὰ δείγματα. Ὁ Ἄνδρέας Καλογηρᾶς στὴν «κοινωνικὴ σάτιρα», πὸν ἐπιγράφει «Ὁ Ζαβογεράσιμος ὁ μαυραγορίτης», ἔτσι παρουσιάζει τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ Κεφαλονίτη: «Τὸ φιλαπόδημο, προοδευτικὸ, δημιουργικὸ καὶ ἀποφασιστικὸ πνεῦμα τοῦ

26. Βλ. περιοδ. «Αἱ Μοῦσαι» 1895, σ. 372. Τίτλος τοῦ στιχουργήματος εἶναι: «Ἕνμος εἰς τοὺς εὐγενεστάτους Κυρ. Κυρ. Ρεγγέντε καὶ Πρεζιντέντε ἐν Κυθήροις». (Ἐν Ληξουρίῳ τῇ 5ῃ Μαΐου 1893)

Κεφαλονίτη, ἀλλὰ καὶ ἡ φιλοδοξία του νὰ δράσῃ γιὰ τὸ ἀτομικὸ καὶ γενικὸ καλὸ τὸν ἐσπρωξαν στὶς πλατιῆς θάλασσες καὶ σὲ ἄγριες στεριές, ὅπου πάντα μεγαλοῦργησε ... Τίμιος, δραστήριος, ἐφευρέτης, ἀλλὰ καὶ καρπομονέδα, τσαχπίνος, βλάστημος, παλληκαράς, τζογαδόρος, ὅλα τὰχει ἀπάνω του καὶ μ' αὐτὰ ὑποσκέλισε ὅλες τσὴ φυλές :

*Κεφαλονίτης βλάστημος,
παλληκαράς διάσημος!
"Ὅπου βρεθεῖ Γεράσιμος,
ποῦ μ' ἐπιτηδειότητα
μ' ὅποια φυλὴ καθίστη
εὐθὺς τὸν ἕναν ἄνθρωπο
στὸν ἄλλον θὰ πουλήσῃ ... !²⁷*

Ἄξιζει νὰ μὴ παραλείψουμε καὶ τοὺς χαρακτηρισμοὺς τοῦ ἔξοχου σατιρικοῦ τῆς Κεφαλονιάς Γεωργίου Μολφέτα, ποῦ μὲ τὸ σπινθηροβόλο πνεῦμα του μεσουράνησε στὸ πανελλήνιο στερέωμα μὲ τὴν πανέξυπνη ἐφημερίδα του «Ζιζάνιο» ἐπὶ μίαν εἰκοσιπενταετία (1892-1916). Ὁ Μολφέτας καμαρώνει τὸν Κεφαλονίτη, ποῦ δὲν ξεχνάει τὴν πατρίδα. Στὸ χαριτωμένο διάλογο τοῦ Γιάννη καὶ τοῦ Μαρῆ ὁ Γιάννης ἐκφράζοντας τὰ αἰσθήματα τοῦ ποιητῆ λέει :

— Τοὺς καμαρώνω, βρε Μαρῆ, γιὰ τὰ αἰσθήματά τους
τοὺς μισεμένους πούρχονται νὰ ἰδοῦν τὰ χώματά τους
καὶ μοναχὰ δὲν ἤμπορῶ ποτέ μου ν' ἀγαπήσω
ἐκείνους ποῦ μισεῖονε καὶ δὲ γυρίζουν πίσω.
Ἄδύνατο μοῦ φαίνεται Κεφαλονίτες νᾶναι
ἐκείνοι, ποῦ γιὰ πάντοτε τὸν τόπο λησμονᾶνε
κι' ἀρνιῶνται τοῦ Ψηλοῦ Βουνοῦ τῆ δοξασμένη ράχη
κι' ἄλλοθενεῖς γεννοβολοῦν μ' ὅποια γυναίκα λάχει!

.....
Φιλότιμοι καὶ πρακτικοὶ Κεφαλονιταράδες
στὴν ξενιτιά νὰ πγαίνετε μόνο γιὰ τοὺς παράδες!
Κι' ὅταν τὰ καταφέρετε νᾶν' ἡ σακκούλα στίβα,
βγάλετε τὸ μπιλιέτο σας καὶ μάρε γιὰ τὴν καλύβα!
Τί ὠφελεῖ νὰ χαιρέστε τῆς ξενιτιάς παλάτια

27. Βλ. Ἄ ν δ ρ ε α Χ. Κ α λ ο γ η ρ ᾶ, «Ὁ Ζαβογεράσιμος ὁ μαυραγορίτης», Ἀθήνα 1949, σ. 30. Βλ. καὶ σ.σ. 35, 57 κ.ᾶ.

*καὶ νὰ μὴ βλέπετε ποτὲ τ' ἀγαπημένα μάτια
τῆς μάνας, ποὺ σᾶς γέννησε, τοῦ γέροντος σας πατέρα,
ποὺ γιὰ τὴν ἀπουσία σας δακρύζουν νύχτα-μέρα;*

Καὶ ὁ Ἄνδρέας Καλογηρᾶς στὸ βιβλίο του «Ἡ Σάτιρα τῆς Κεφαλονιάς» γράφει :

*Σὲ ὅποια χώρα βρισκοστέ κι ὅπου ἄλλοῦ κι ἂν πάτε,
τῆ μάνα τὴν Κεφαλονιά ποτὲ μὴ λησμονᾶτε.
Καὶ νᾶχετε σὰν ὄνειρο, φτωχοὶ ἢ κι ἂν πλουτίσετε,
στὴν ἐνδοξη πατρίδα σας ὀπίσω νὰ γυρίσετε...*

Ἡ φήμη, ποὺ ἀναφέρει ὁ Μολφέτας, πὼς ὁ Κεφαλονίτης ξενιτεύτηκε γιὰ παράδες, ἔκαμε τὸν κόσμο νὰ χαρακτηρίζει τὸν Κεφαλονίτη τσιγγούνη. Καὶ ὁμως! Καθὼς γράφει ὁ Καλογηρᾶς! «Σὲ χίλια παραδείγματα τὸν βλέπουμε ν' ἀφήνει τεράστιες περιουσίες, τὰ κόπια τῆς πολυτάραχης ζωῆς του, γιὰ τὸ γενικὸ καλὸ... Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια! Κι ὡς λέει ὁ Μικελάκης, πὼς ὁ Ὀδυσσεύς, σὰν Κεφαλονίτης ποὺ ἦταν, ἔκανε δέκα χρόνια πλιάτσικο στὴν Τροία κι ἄλλα δέκα κοντραμπάντο στὴ Μεσόγειο!»²⁸.

Θὰ παραπέμψω τώρα σὲ ἐντελῶς σύγχρονες παρατηρήσεις, ποὺ ἔχει γράψει σὲ μιὰ σειρά χρονολογημάτων ὁ ἐξαίρετος χρονογράφος Παῦλος Παλαιολόγος ὕστερα ἀπὸ μιὰ τριήμερη ἐπίσκεψή του στὴν Κεφαλονιά. Χαρακτηριστικοὶ εἶναι οἱ τίτλοι : «Τρεῖς ἡμέρες στὴν πατρίδα τοῦ πνεύματος», «Τὸ νησί τῆς εὐφυΐας», «Πάνω στὰ ἐρείπια», «Τὰ εἰς -ἄτα καὶ -ἄτος», «Κρυμμένοι θησαυροὶ», «Στήλη εὐεργετῶν». Σταχυολογῶ μερικὰ ἀποσπάσματα : «Καὶ στὰ μὲν ἄλλα νησιά τοῦ Ἰονίου δὲν ἀποκλείεται νὰ βρῆτε κάποια κοινὰ σημεῖα. Ἡ Κεφαλονιά εἶναι μοναδική! Ἡ ἰδιορρυθμία στὰ πρόσωπα, στὰ πράγματα, στὴ φύση! Τέτοιες ἀντιθέσεις...! Ἄνθρωποι ἀνήσυχτοι ποὺ πᾶνε γυρεύοντας περιπέτειες... μὲ τὸ ὄνειρο ὅμως τῆς ἐπανόδου στὸν τόπο τους. Πανάρχαιη ἢ παράδοση. Κεφαλονίτες συνοδεύουν στίς περιπλανήσεις του τὸν Ὀδυσσεύα...! Ὅλοι τους νοσταλγοὶ τοῦ καπνοῦ τῆς πατρικῆς γῆς! Ἀποδημητικοὶ μὲ τὴν ψυχὴ στὸ νησί τους! Εὐερέθιστοι καὶ διπλωμάτες. Πρόχειροι σὲ βρισιὲς θεῶν καὶ ἁγίων, ποὺ προσκυνοῦν τὸν Ἅγιό τους καὶ ὀρκίζονται στ' ὄνομά του. Μὲ τὴ φήμη τοῦ τσιγγούνη οἱ ἄνθρωποι, ποὺ σπαταλοῦν περιουσίες καὶ διαθέτουν τὰ πλούτη τους στὸ κοινὸ ἀγαθό»²⁹.

28. Βλ. Ἄνδρ ε ἄ Κα λ ο γ η ρ ᾶ, «Ὁ Ζαβογεράσιμος», σ. 57. Γράφοντας «Μικελάκη» ἐννοεῖ πιθανῶς τὸν Κεφαλονίτη σατιρικό ποιητὴ Μικέλη Ἄβλιχο.

29. Βλ. τὸ χρονολόγημα τοῦ Π. Παλαιολόγου στὴν ἐφημερίδα «Τὸ Βῆμα» (25-5-1962). Συνεχόμενες οἱ ἡμερομηνίες καὶ τῶν ἄλλων χρονολογημάτων.

Σὲ ἄλλο χρονογράφημά του γράφει : « Ἐνα προῖον σὲ ἀφθονία! Ἡ εὐφροσύνη! Χωρὶς πέρας ἡ αὐτὴ σ' ἓνα νησί, ὅπου ὅλοι εἶναι ἐξυπνοὶ! Τοὺς εἶδε ὁ Ἑβραῖος καὶ φοβήθηκε. Δὲν στέρωσε στὴν Κεφαλονιά Ἑβραῖος³⁰. Ἄλλὰ μήπως στέρωσαν οἱ ἴδιοι οἱ Κεφαλονίτες; Σὲ ξένες ἀγορὲς προσφεύγουν, γιὰ νὰ τοποθετήσουν τὸ πολυτίμον προῖον, τὸ δαιμόνιό τους. Ἐνας κόσμος, ποὺ λατρεύει καὶ συγχρόνως ἐγκαταλείπει τὸν τόπο του. Ἀνάγκη γιὰ νὰ ζήσει, ἀλλὰ καὶ ἀνησυχία καὶ ροπή στὴν περιπέτεια καὶ λαχτάρα γιὰ μεγάλη ζωὴ. Τὸν χάνετε ἀπὸ τὴν Κεφαλονιά καὶ σὲ λίγα χρόνια τὸν βρίσκετε βασιλέα τοῦ Σιάμ, τὸν βρίσκετε Βούρβαχη, στρατηγὸ τοῦ Ναπολέοντα τὸν βρίσκετε (νεώτεροι χρόνοι) Ζερβό, γιαιτρὸ καὶ σύμβουλο τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Ἀβησσυνίας. Δυναστείες ἐφοπλιστῶν, δυναστείες πανεπιστημιακῶν δασκάλων, ἄρχοντες τοῦ πλοῦτου στὴ Ρωσία, στὴ Ρουμανία, στὴν Τουρκία, πρὶν ἀπὸ τοὺς πολέμους. Ἄλλαξαν στέκι σήμερα. Στὴν Ἀμερικὴ, στὴν Ἀφρικὴ, στὴν Αὐστραλία τοὺς φέρνουν οἱ καινούργιοι ἄνεμοι. Ἀκόμα καὶ στὴ Γερμανία. Τρία διαβατήρια τὴ βδομάδα ὑπογράφει ὁ Νομάρχης γιὰ τίς ἐργατικὰς ἐργατοπόλεις... Σαραντα ἑπτὰ χιλιάδες οἱ κάτοικοι... Τριάντα τρία τοῖς ἑκατὸ ἡ ἐλάττωσις τοῦ πληθυσμοῦ. Φθίνει, θὰ πῆτε, τὸ νησί. Φθίνει ἀριθμητικὰ, γιὰτὶ φεύγοντας ὁ Κεφαλονίτης παίρνει μαζί του τὸ σῶμα, τὸ μυαλό, τὴ δραστηριότητα, ἀφήνει ὅμως τὴν ψυχὴ του. Κανένας δὲν δένεται μὲ τὸν τόπο του, ὅσο αὐτός... »!

Γράφοντας γιὰ τὴ μετασεισμικὴ Κεφαλονιά παρατηρεῖ : « Πολλὰ τὰ ἀνομήματα, πλεῖστα τὰ δείγματα τῆς ἀδιαφορίας καὶ τῆς ἀσυνειδησίας... Παρ' ὅλα ὅμως τὰ μνημεῖα τῆς τσαπατσουλιάς ἔργο ὑπάρχει. Ἐργο σημαντικό ποῦ, ἂν χρονομετρήσουμε μὲ τοπικὰ καὶ ὄχι μὲ ἀμερικάνικα χρονομέτρα, ξεπέρασε σὲ ταχύτητα τίς καθιερωμένες ἐθνικὰς μας ἐπιδόσεις³¹. »

* * *

Ἐπάρχουν βέβαια πολλὰ χαρακτηριστικά, ποὺ συνθέτουν τὸ φαινόμενο «Κεφαλονίτης», ἀλλὰ δὲν εἶναι εὐκόλο ν' ἀπομονωθοῦν μερικά, γιὰ νὰ δημιουργηθεῖ μιὰ στερεότυπη προσωπικότητα! Οἱ Κεφαλονίτες δὲν εἶναι στερεότυποι, ὁμοίομορφοι, ἀποκλειστικοί! Τὸ ἀντίθετο μάλιστα! Εἶναι

30. Γιὰ τοὺς Ἑβραῖους στὴν Κεφαλονιά βλ. καὶ στὸ περιοδ. «*Ἡ Κεφαλονίτικη Πρόδοσις*», ὅπου Νικολάου Δ. Τζουγανάτου, «Οἱ Ἑβραῖοι στὰ Ἐπτάνησα καὶ ἰδιαίτερα στὴν Κεφαλονιά», τεύχ. 71-72, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1977.

31. Βλ. σχετικὰ στὸ περιοδ. «*Κεφαλονίτικη Πρόδοσις*», ὅπου Νικ. Δ. Τζουγανάτου «25 χρόνια μετὰ τοὺς σεισμοὺς τοῦ 1953», τεύχ. 79-80. Ἐκεῖ ἀναδημοσιεύεται καὶ τὸ χρονογράφημα τοῦ Π. Παλαιολόγου «Πάνω στὰ ἐρεῖπια». Βλ. καὶ Ἀγγελό-Διονύση Δεμπόνο, «Τὸ χρονικὸ τοῦ σεισμοῦ τοῦ 1953», Ἀργοστόλι 1976.

ιδιότυποι, ιδιόρρυθμοι, ανεπανάληπτοι. Κύριο γνώρισμά τους είναι ή έλλειψη γνωρισμάτων! 'Εδώ ό σοβαρός, ό μετρημένος, ό λιγομίλητος' εκεί ό επιπόλαιος, ό άστειος, ό φαφλατάς! 'Εδώ ό στρυφνός, ό επιφυλακτικός, ό τσιγγούνης' εκεί ό άνοιχτόκαρδος, ό χαμογελαστός, ό άπλοχέρης. 'Εδώ ό μελαγχολικός και γκρινιάρης' εκεί ό πρόσχαρος και γλυκομίλητος! 'Εδώ ό έγωιστής και τοπικιστής' εκεί ό άλτρονιστής και κοσμοπολίτης!

'Υποστηρίχθηκε ότι ή διαμόρφωση ιδιότυπης προσωπικής ζωής πρέπει ν' άποδοθεί στους ιδιόμορφους έδαφικούς σχηματισμούς. Καθώς οι όροσειρές διατέμνουν τό νησί, άποχωρίζουν σχεδόν έδαφικές περιοχές και συντελούν στη διάπλαση τής προσωπικής και κοινωνικής ιδιομορφίας. 'Ετσι επισφραγίζονται ιδιόμορφα τοπικά στοιχεία, πού σε γενικές γραμμές προσιδιάζουν σε κάθε γεωγραφική περιοχή. 'Ετσι εξηγούνται οι παραλλαγές στο γλωσσικό ιδίωμα, στους τρόπους, στο ντύσιμο³², αλλά πρό πάντων στη φωνητική έκφραση. Για μās τους Κεφαλονίτες είναι αισθητή ή κατά περιοχές φωνητική παραλλαγή και τά ιδιόμορφα χαρακτηριστικά. Οι κάτοικοι λ.χ. τών όρεινών περιοχών έχουν έντονότερο τό άρειμάνιο ήθος και στερεότυπο τό τοπικό περιβάλλον, ενώ οι πεδινοί παρουσιάζουν άλλην ήμερότητα, χάρη και εύκολία προσαρμογής στην κοινωνική ζωή. Τήν ύπαρξη τής ιδιότυπης αυτής ποικιλίας μεταφράζουν οι ίδιοι οι Κεφαλονίτες σε χαριτωμένα ή πειρακτικά παρατσούκλια, πού χαρακτηρίζουν εύστοχα τό χωριανό και τό γείτονα.

Διαπιστώνοντας τέτοιες χαρακτηριστικές περιπτώσεις ό Γεώργιος Δεστούνης γράφει στα «Κεφαλληνιακά» του: «Ό Κεφαλονίτης είναι πρωτότυπος' έχει πάντα δική του άντίληψη και γνώμη, πού εκφράζει άφοβα, συνήθως με ειρωνεία και σκώμμα. 'Ασσοι τής ειρωνείας οι Ληξουριώτες! 'Αλλοίμονό σου, άν πέσης στη γλώσσα τους! 'Η ειρωνεία τους είναι καλλιεργημένη, έχει θάλαγα φιλολογικό ύφος. 'Όλοι οι Κεφαλονίτες είναι ειρωνες, μά πάντα ντόμπροι! Κι αυτό τό χάρισμα τό χρωστάνε στη φύση του νησιού τους, στη διαύγεια τών γραμμών και τών μορφών. Πολεμικοί

32. Για τό ντύσιμο τών όρεινών περιοχών γράφει ό Ά ν δ ρ έ α ς Λ α σ κ α ρ ά τ ο ς («'Απαντα» τ. Γ' σ. 492) «τά πλατοβράκια», λεγόμενα κουδες, τά πασουμάκια, οι σκούφιες οι άσπρες, ή ξέσκλια, ή λέρα και ή έλεινότης. Τώρα πλέον (αυτά γράφονται τό 1880) έλειψαν από τους δρόμους μας και οι φτωχοί χωραίτες ένδύονται εύπρεπέστερα όντας λίγη ή διαφορά από εκείνα τών κυρίων». Και στο σημειωματάριο του Πα ν α γ ή Β ε ρ ο γ ω τ ή διαβάζουμε: «Τήν έποχή εκείνη στην Κεφαλονιά φορούσαν ρούχα από ντόπιο διπλάρι άχάλαγο, σκούφιες άσπρες και γαμπάδες με τά φιλία άπ' έξω. Οι πλούσιοι είχαν κατακόκκινα ζωφόρια και καπέλλα τρικαντά». Βλ. σχετικά και Κ. Π. Φ ω κ ά - Κ ο σ μ ε τ ά τ ο υ, «Κεφαλληνιακά» Α' 1953. Τό «Κοργιαλένιο Μουσείο» κυκλοφόρησε καρτοποστάλ με τήν ένδυμασία τών χωρικών τής Κεφαλονιάς του 19ου αιώνα.

καὶ αἰσιόδοξοι, εἰλικρινεῖς καὶ εἰρωνες, γεμάτοι ἀντοχὴ καὶ μαχητικότητα. Αὐτὴ εἶναι ἡ Κεφαλονιά καὶ οἱ Κεφαλονίτες»!³³.

Ὁ μουσικολόγος Θεόδωρος Συναδινὸς ἐξετάζοντας τὰ ἑπτανησιακὰ τραγούδι, καὶ ἰδιαίτερα τὴν καντάδα, σὲ ὁμιλία του, ποὺ προλογίζοντας ὁ Διονύσιος Λαυράγκας χαρακτηρίζει «πολύτιμον συμβολὴν διὰ τὴν μουσικὴν μας ἀναγέννησιν», θεωρεῖ τοὺς Κεφαλονίτες δημιουργοὺς τῆς καντάδας καὶ ὄχι τοὺς Κερκυραίους ἢ τοὺς Ζακυνθινούς, ἀλλὰ μόνον τοὺς Ληξουριώτες. Σχετικὰ μὲ τὸ χαρακτῆρα τοῦ Κεφαλονίτη γράφει: «Πιὸ γενικὰ μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς πὼς τὸ φυσικὸ τῶν κατοίκων ὅλης τῆς Κεφαλονιάς εἶναι πολὺ διαφορετικὸ ἀπὸ τοὺς ἄλλους νησιώτες. Ὁ Κεφαλονίτης εἶναι βαθύς, στοχαστικὸς, διορατικὸς, λιγόλογος, ἐρευνητικὸς, ἐλάχιστα διαχυτικὸς. Δὲν ξανοίγεται πρὶν σὰς γνωρίση καλά...» Ἰδιαίτερα τὸν Ἀργοστολιώτη χαρακτηρίζει «μελαγχολικὸ καὶ λιγομίλητο... γιὰτὶ ὀλόγυρά του ὑψώνονται οἱ κρεμαστὲς βουνοπλαγιῆς τοῦ Εὐγυρου καὶ τῆς Ὀμορφιάς, κάστρα βαριά, πλατύστηθα καὶ μελαγχολικά, ποὺ κατακλειοῦν ἀπὸ παντοῦ τὸν ὀρίζοντα καὶ σκοτώνουν κάθε φαιδρότητα... Τὸ Ληξούρι εἶναι φαιδρὸ, γελαστὸ, πάντα χαρούμενο. Εἶναι ἡ ὁμορφὴ χωροπούλα τοῦ Λασκαράτου. Ὁ ὀρίζων του εἶναι ἀνοιχτός, διάπлатος, γεμάτος φῶς καὶ εὐθυμία»³⁴.

Ἄς ἀκουστοῦν τώρα καὶ τὰ συμπεράσματα ἐνὸς ἀνθρώπου, ποὺ ἀφιέρωσε τὸ μόχθο του, γιὰ νὰ μᾶς ἀφήσει τὰ τρίτομα «Ἄπαντα», τοῦ Ἀνδρέα Λασκαράτου. Μελέτησε παράλληλα τὴν ἀνθρωπογεωγραφία τοῦ νησιοῦ μας κι ἔτσι διατύπωσε τὰ πορίσματά του: «Ἡ Κεφαλονιά ἀπ' ὅλα τὰ νησιά τοῦ Ἰονίου ξεχωρίζει γιὰ τὴν ἐδαφολογικὴ τῆς διαμόρφωση καὶ δείχνει ἀνάγλυφα, πόσο σημαντικὴ εἶναι πολλὰς φορὰς ἡ ἐπίδραση τοῦ περιβάλλοντος στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου. Στερημένη ἀπ' ὅλα ἐκεῖνα τὰ ἀγαθὰ, ποὺ ἀπλόχερα ἔχει χαρίσει ἢ φύση σ' ἄλλα νησιά... γεμάτη βουνὰ μὲ σκυθρωπὴ μᾶλλον καὶ ἄγρια φυσιογνωμία... εἶναι ἀνίκανη νὰ θρέψει καὶ νὰ κρατήσῃ τὰ παιδιὰ τῆς. Γι' αὐτὸ οἱ κάτοικοί τῆς ἀναζητοῦν διέξοδο πρὸς τὴ θάλασσα· γίνονται ριψοκίνδυνοι καραβοκύρηδες, ποὺ ἀυλακώνουν τοὺς ὠκεανούς... Οἱ περισσότεροι... ξενητεύονται καὶ ξοδεύουν τὴν δραστηριότητά τους

33. Βλ. Γεωργίου Δεστούνη, «Κεφαλληνικά», Ἀθήναι 1968, σ.σ. 112-113.

34. Βλ. Θεοδώρου Ν. Συναδινοῦ, «Τὸ Ἑλληνικὸ τραγούδι», Ἀθήναι 1922, σ.σ. 98, 140 καὶ 158-159. Σχετικὰ μὲ τὴν καντάδα βλ. καὶ Σπύρου Α. Σκιαδάρεση, «Ἀριέττα καὶ καντάδα στὴ γνήσια λαϊκὴ κεφαλονίτικη μορφή τους», περιοδ. «Ἡὼς», ἀριθ. 58-60/1962, σ.σ. 146-148. Τοῦ ἴδιου: «Ἡ καντάδα τὸ κεφαλονίτικο λαϊκὸ τραγούδι», περιοδ. «Ἑπτανησιακὴ Πρωτοχρονιά», 1960, σ. 231. Βλ. σχετικὰ καὶ Διονυσίου Λαυράγκα, «Τὰ ἀπομνημονεῦματά μου», ἔκδοση Γκοβόστη. Ἐκεῖ ὑποστηρίζει πὼς «ἡ ἐμφάνιση τῆς κεφαλληνιακῆς χορωδίας ἔδωσε τὴν πρώτην ὄθησιν διὰ τὴν δημιουργίαν λαϊκῶν χορωδιῶν εἰς τὴν πρωτεύουσιν...».

μακριά από την πατρίδα τους ύπηρετώντας την έπιστήμη, την πολιτική και αναζητώντας έμπορικούς δρόμους...» Έξετάζοντας έπειτα τις κοινωνικές αναταραχές, «τους πολυτάραχους έθνικοκοινωνικούς άγώνες», που προκάλεσαν στην Κεφαλονιά οί δυσμενείς επιδράσεις τής ξενοκρατίας, αλλά και τής άφεντοκρατίας, διαπιστώνει πώς οί κοινωνικοοικονομικοί αυτοί όροι πλάι στα φυσικά αίτια διαμόρφωσαν τόν κεφαλονίτικο χαρακτήρα. 'Η μιζέρια τόν έκαμε εδερθέσιμο και δξύθυμο, έριστικό και φιλόδοκο· ή συμμετοχή του στους πολυτάραχους άγώνες τόν έκαμε άνήσυχο και ριψοκίνδυνο, μαχητικό και έπαναστάτη...»³⁵.

* * *

Και τώρα θά μάς άπασχολήσει ένα άλλο κεφάλαιο, που άφορᾶ σε μιᾶ κοινή διαπίστωση του κάθε Κεφαλονίτη, αλλά και του κάθε ξένου, που έχει πατήσει τό πόδι του στο νησί μας. Πρόκειται για τις παραλλαγές των χαρακτήρων των κατοίκων τής Κεφαλονιάς, όχι μόνο σαν άτομων, αλλά και σαν κοινωνικών ομάδων. 'Από γειτονιά σε γειτονιά, από χωριό σε χωριό αντιζηλίες, άλληλοειρωνείες, κανυγάδες και πετροπόλεμοι.

Βέβαια δέν είναι εύκολο ν' άνοιξει κανείς στη γενικότητά του ένα τέτοιο κεφάλαιο, αλλά και δέν πρέπει νά παραλειφθεί ή πιό χαρακτηριστική παραλλαγή χαρακτήρων ανάμεσα στους 'Αργοστολιώτες και τους Ληξουριώτες. Οί αντιζηλίες αυτές κορυφώθηκαν, όταν τό 1757, με τή μεταφορά τής πρωτεύουσας του νησιού από τό Κάστρο στ' 'Αργοστόλι, συγκρούσθηκαν οί δραματισμοί, αλλά και τά συμφέροντα, των δύο πόλεων, του 'Αργοστολιού και του Ληξουριού. 'Από τότε ένας άκήρυχτος πόλεμος ταλαιπώρησε τό νησί... Δέν παραδεχόταν τό Ληξούρι νά παραχωρηθεί ή τιμή τής πρωτεύουσας αείς τό νεότευκτον πολισμάτιον του 'Αργοστολίου! Τό Ληξούρι πρόβαλλε τά δικαιώματά του και διεκδικούσε τήν τιμή τής πρωτεύουσας του νομού. 'Ιδού μιᾶ περίληψη των επιχειρημάτων του Ληξουριού: «'Η πόλις κατοικείται υπό 6.000 κατοίκων. 'Εν αυτή διαμένουσι πλείστοι οικογένειαι εύγενών. Κλείζεται υπό εύφυών άνδρών, περιέχει τεχνίτας και έπιτηδευματίας· τό έμπόριον αυτής διατελεί έν άνθηρᾶ καταστάσει· κειμένη έν τερπνή φυσική θέσει διακρίνεται διά τήν ευπρέπειαν των αυτής λεωφόρων!»³⁶

35. Βλ. Άνδρέα Λασκαράτου, «'Απαντα», τ. Γ', 'Αθήνα 1959. 'Εκει εισαγωγή και σημειώσεις 'Αλέκου Γ. Παπαγεωργίου, σ. κγ'.

36. Βλ. Μάρκου Θεοτόκη, «'Ο 'Ιωάννης Καποδίστριας έν Κεφαλληνία και αί στάσεις αυτής έν έτεσι 1800, 1801, 1802», Κέρκυρα 1889, σ. 26. Βλ. επίσης και 'Επαμεινώνδα Μεταξᾶ, «'Ιστορία τής Οικογενείας Μεταξᾶ από του 1801 μέχρι του 1864», 'Αθήνα 1893 σ. 83. 'Επίσης 'Ερμάννου Λούντζη, «'Επτάνησος Πολιτεία», Κέρκυρα 1968, σ. 42. 'Επίσης 'Ιωάννη Λοβέρδου, δ.π., σ. 207. 'Εκει σημείωση του μετα-

Ἄλλὰ καὶ οἱ Ἀργοστολιῶτες μὲ πολλοὺς ἐχθρικοὺς τρόπους ἐκδήλωναν τὴν ἀντιζηλία τους. Καθὼς μᾶς πληροφορεῖ ὁ Ἡλίας Τσιτσέλης: «Πολλὰ ὑφίσταντο οἱ Ληξουριῶται μεταβαίνοντας εἰς Ἀργοστόλιον, ἔνθα οὔτε στέγης φιλοξένου οὐδὲ ἄρτου ἀπήλαυον προπηλακιζόμενοι, ὕβριζόμενοι, καὶ ἐν ὑπαίθρῳ διανυκτερεύοντες, πολλαχῶς δὲ ζημιούμενοι καὶ κακούμενοι».

Κατὰ τὴν μεταπολίτευση τοῦ 1799 τὸ πάθος καὶ ὁ πόλεμος ἀποκορυφώθηκαν ἐξ αἰτίας τῶν συγκρούσεων ὀρισμένων χρυσοβλικῶν οἰκογενειῶν ἀπὸ τὴν κομματικὴν ἡγεσίαν τῶν οἰκογενειῶν Μεταξᾶ καὶ Ἀννίνων, μὲ τις ὁποῖες εἶχαν συνασπισθεῖ πολλές ἄλλες ἀριστοκρατικὲς οἰκογένειες. Ὁ πόλεμος ἐκεῖνος προκάλεσε πολλὰ προβλήματα καί, γιὰ νὰ κατασταλοῦν τότε οἱ πολεμικὲς συγκρούσεις, χρειάστηκε νὰ σταλοῦν στὸ νησί αὐτοκρατορικοὶ ἐπίτροποι μὲ σπουδαιότερο μέλος τὸ νεαρὸ Ἰωάννη Καποδίστρια, ποὺ ἀπὸ τότε ἐγκαινίασε τὴν πολιτικὴ του σταδιοδρομία... «Ριφθεις εἰς τὸν λαβύρινθον τῶν κεφαλληνιακῶν διαπληκτισμῶν ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ σπουδάσῃ τὰ ἀνθρώπινα πάθη... καὶ τέλος νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν τέχνην τοῦ κυβερνᾶν»³⁷.

Ἀργότερα, τὸν Ἰούνιο τοῦ 1807, ὅταν ὁ Καποδίστριας βρισκόταν στὴ Λευκάδα σὰν ἔκτακτος ἀπεσταλμένος, ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς Κεφαλλήνας πλοιάρχους εἶπε: «Ἐλαβον τὴν τύχην νὰ γνωρίσω ὑμᾶς διαρκοῦντος τοῦ Ὑπουργείου μου. Ἦρχισα τὸ πολιτικόν μου στάδιον ἐν μέσῳ ὑμῶν ἐν Κεφαλληνίᾳ. Αἰσθάνομαι ὅτι εἶμαι Κεφαλλήν»³⁸.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πῶς καὶ σήμερα θὰ μπορούσε τὸ Ληξούρι νὰ προβάλεῖ τὰ ἐπιχειρήματά του. Νὰ ἔνα τέτοιο τωρινὸ ἐπιχείρημα: Ἐπὶ τοὺς πέντε Κεφαλονίτες προέδρους τῆς Ἀκαδημίας οἱ τέσσαρες εἶναι Παλικισιάνοι! Σωστὸ τὸ ἐπιχείρημα ἄλλὰ δὲν ὑπάρχει ἐπίσης ἀμφιβολία, πῶς χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τοῦ Ληξουριώτη εἶναι καὶ ὁ φανατικὸς τοπικισμός. «Δὲν ἀλλάζει τὸ Ληξούρι μ' ὅλον τὸν κόσμον... εἶναι ἐπίμονος μαχητὴς σ' ὅ,τι πιστεῦει. εἶναι γλεντζές καὶ σαρκαστὴς σὲ μεγάλο βαθμὸ. Καθὼς ἔγραψε ὁ Γεωργ. Μολφέτας:

φραστῆ Παύλου Γρατσιάτου. Γιὰ τὶς ἀριστοκρατικὲς οἰκογένειες, ποὺ ἔλαβαν μέρος στὴ σύγκρουση, βλ. καὶ Ἡλίας Τσιτσέλης, ὁ.π., τ. Α', σ. 323. βλ. καὶ Κ. Π. Φωκᾶ-Κοσμετάτου, «Κεφαλληνιακά» Β', Ἀθήναι 1962, σ.σ. 7, 8, 9, 13.

37. βλ. Μ. Θεοτόκη, ὁ.π., Ἐπίσης Ἡλίας Τσιτσέλης, ὁ.π. τ. Α', σ. 680 καὶ τ. Β', σ. 553. Ἐπίσης Ἰωάν. Λοβέρδου, ὁ.π., σ.σ. 238 καὶ 225. Ἐπίσης Σπύρου Λουκάτου, «Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας καὶ ἡ Ἐπὶ τῆς Πολιτείας», Ἀθήναι 1959.

38. βλ. Μ. Θεοτόκη, ὁ.π. σ.σ. 133 καὶ 150, Ι. Λοβέρδου, ὁ.π., σ. 235 καὶ Γερασίμου Μαυρογιάννη, «Ἱστορία τῶν Ἰονίων Νήσων», Ἀθήναι 1889, τ. Α', σ. 124 κ.ε.

*Κι' ἂν ἐκατέβαινε ὁ Χριστὸς στὸν κόσμον σὰν ἐτότες,
μ' ἄλλους δὲν θᾶχε συντροφιά παρὰ μὲ Ληξουριώτες.³⁹*

Εἶναι ὅμως οἱ Ληξουριώτες καὶ καλοὶ νοικοκύρηδες κι ἐργατικοὶ τόσο, ποῦ ἓνα παλιὸ δίστιχο συσταίνει στὶς ὑποψήφιες νύφες:

*Πάρε ἄντρα ἀφ' τὸ Ληξούρι
νᾶχεις ἄντρα καὶ γαϊδούρι!*

Ἄλλὰ καὶ οἱ Ληξουριώτισσες δὲν ὄστεροδν. Σύμφωνα μὲ ἄλλο παλιὸ στιχοῦργημα εἶναι ἀπὸ τὰ καλύτερα προϊόντα τῆς Κεφαλονιάς:

*Τυρὶ ἀφ' τὸ Πυργί,
μυζήθρα ἀφ' τὸν Ἀθέρα,
νερό ἀφ' τὸ Μεσολούρι
καὶ γυναίκα ἀφ' τὸ Ληξούρι!*

Καὶ σ' ἄλλο κεφαλονίτικο δίστιχο ἀναφέρεται:

*Κρασιὸ Μηγισιάνικο, τυρὶ Πυργισιάνικο
καὶ γυναίκα ἀφ' τὸ Ληξούρι!*

Ἐνας παλιὸς Ληξουριώτης δικηγόρος, ὁ Ν. Γ. Μαντζαβίνος, σὲ μιὰ ὀμιλία του στὸν «Παρνασσὸ» (15/12/1891), μιλώντας γιὰ τὴν ἀδιάκοπη ἀλληλοειρωνεία ἀνάμεσα στοὺς Ἀργοστολιώτες καὶ τοὺς Ληξουριώτες ἀνέφερε: «Ὅτε ἐσχάτως οἱ Ληξουριῶται κατὰ τὰς ἀπόκρῳ ἠθέλησαν νὰ παραστήσωσι ἐντὸς ἄρματος τὴν ἀνακάλυψιν τῆς Ἀμερικῆς μετὰ τοῦ σχετικοῦ ἐννοεῖται Κολόμβου τῆς, οἱ Ἀργοστολιῶται ἔκτοτε εὐρόντες εὐκαιρίαν ἀποκαλοῦν τοὺς Ληξουριώτας μετὰ σκληροῦ σαρκαστικοῦ μειδιάματος «Κολόμπους». . . οἱ δὲ Ληξουριῶται τοὺς Ἀργοστολιώτας «ἀραχνιασμένους», ἀμφοτέροι δὲ τοὺς μὴ Κεφαλλήνας «σγούρδους», ἡ ἐτυμολογία τῆς ὁποίας διαφεύγει τὰς ἐρεῦνας μου»⁴⁰.

Ἄλλὰ καὶ κάποια ἄλλη πληροφορία μᾶς δίνει ὁ Μαντζαβίνος: «Εἶναι δυσανάλογος ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν Κεφαλληνίᾳ παραφρονούντων, διότι τυγχάνει γνωστὸν στατιστικῶς, ὅτι ἐξ ὅλης τῆς Ἑλλάδος ἐν Κεφαλληνίᾳ ἀπαντᾶται ἀναλογικῶς ὁ πλειότερος ἀριθμὸς τῶν παραφρόνων, οὓς ἀπαντᾶ τις εἰς πᾶν βῆμα ἐν ταῖς ὁδοῖς τῶν πόλεων ἢ τῶν χωρίων μονολογοῦντας, ρητορεύοντας ἢ χειρονομοῦντας ἀγρίως». Ἄλλὰ, προσθέτει σὰν παρατήρηση, πὼς δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο στὸ εὐθυμο Ληξούρι!

Ἄλλὰ καὶ ὁ Μολφέτας στὸ «Ζιζάνιο» παρουσιάζει τὸ Γιάννη νὰ λέει:

39. Βλ. Ἄ ν δ ρ έ α Κ α λ ο γ η ρ ᾶ, «Ἡ σάτιρα στὴν Κεφαλονιά» τ. Γ' Ἀθήνα 1952, σ. 38. Βλ. ἐπίσης καὶ Ἡ λ ί α ν Τ σ ι τ σ έ λ η ν, ὁ.π., τ. Α', σ. 379 κ.έ.

40. Ν. Γ. Μ α ν τ ζ α β ί ν ο υ, «Ἀναμνήσεις Κεφαλληνίας» (ἀνεγνώσθη εἰς τὸν Φιλολογικὸν Σύλλογον «Παρνασσὸν» τῆ 15/12/1891).

Μ — Εἶδες, Γιάννη, στὸ Ληξούρι τί ζωὴ, τί λεβεντιά;

*Γ — Μοῦντζες νᾶχη τ' Ἀργοστόλι μ' ὄλη του τὴν Ἀρχοντιά.
Μοῦντζες νᾶχη τ' Ἀργοστόλι μὲ τὰ πλούτη τὰ κρυμμένα,
μὲ τὰ μοῦτρα τὰ πενσάδα, μὲ τὰ σπίτια τὰ κλεισμένα
καὶ χαλάλι στὸ Ληξούρι, π' ὄση πείνα κι ἂν τραβᾷ,
δὲν τὸ ἐννοεῖ ν' ἀφήσῃ τσ' ἀλεργίας τὸ χαβά!*

.....

*Σὰν τὸ Ληξούρι, βρὲ Μαρή, δὲν εἶδα κι ἄλλο μέρος,
ποῦ νᾶχη τόση πέραση ὁ φίλος μας ὁ Ἐρωσ!
Καθὼς ὁ περονόσπορος δριμύς κι ἐκεῖνος πέφτει
καὶ κάθε νέος π' ἀγαπᾷ
περιπατεῖ περικοπᾷ
καὶ τὴν φιλιτάτην κλέφτει!⁴¹*

Καὶ τώρα θὰ πρέπει νὰ μὴ παραλειφθοῦν ὅσα ἔγραψε γιὰ τὴν ἰδιαίτερη πατρίδα του ὁ διακρεπὴς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας Μαρίνος Γερουλάνος σ' ἓνα μικρὸ βιβλίο του, τὸ «Ληξούρι», ποῦ εἶχε γράψει σὲ προχωρημένη ἡλικία γεμάτος νοσταλγία.

«Ὁ Ληξουριώτης», γράφει «διαφέρει κάπως ἀπὸ ἄλλους κατοίκους τῆς νήσου. Ἔχει τὰς αὐτὰς πνευματικὰς ιδιότητες, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ ἑκατονταετηρίδων ἀνέδειξαν Κεφαλλήνας διακριθέντας εἰς τὰς ἐπιστήμας καὶ εἰς πᾶσαν ἓν γένει πνευματικὴν ἢ κοινωνικὴν κατεύθυνσιν. Ἰδιαίτερον ἔχει ὅτι εἶναι εὐθυμὸς ἀπὸ χαρακτήρος, κοινωνικὸς καὶ φιλόξενος πλέον τοῦ συνήθους. Ἔχει εὐχέρειαν λόγου καὶ εἶναι ἐτοιμόλογος. Ἀρέσκειται διὰ τοῦ λόγου νὰ πειράζῃ καὶ νὰ εἰρωνεύεται τὸν ἄλλον, ἀλλὰ δέχεται εὐχαρίστως καὶ τὴν ἀρμόζουσαν ἀπάντησιν, ἂν ὁ ἄλλος ἔχη πρὸς τοῦτο τὴν πνευματικὴν ἐτοιμότητα. . . Ὁ Ληξουριώτης ὡς ἄτομον καὶ ὡς λαὸς διεκρίνετο πάντοτε διὰ τὰ ἔθνικὰ του φρονήματα, τὰ ὁποῖα σύμφωνα μὲ τὸ ζωηρόν του χαρακτῆρα ἐκδηλῶνει εἰς πᾶσαν περίστασιν»⁴².

Θὰ κλείσω τὸ κεφάλαιο αὐτὸ μὲ κάτι, ποῦ θὰ φανεῖ τελείως παράξενο! Ὁ ἄνθρωπος, ποῦ ἔκαμε τὸ Θεὸ νὰ πλάσει πρῶτα τὸ Ληξούρι κι ὕστερα τοὺς ἀνθρώπους, ὁ μεγάλος μας σατιρικός ποιητὴς Ἀνδρέας Λασκαράτος, στὴν ὄριμη ἡλικία του (1854), μετακόμισε ἀπὸ τὸ Ληξούρι στ' Ἀργοστόλι, γιατί, καθὼς εἶπε, ἐκεῖ εὗρισκε πιὸ ὁμορφὴ τὴ ζωὴ!

* * *

Ἄλλὰ, θ' ἀναρωτηθοῦν μερικοί: Πῶς δὲν ἔγινε λόγος ἀκόμη γιὰ τὸ κοινὸ

41. «Ζιζάνιον» 375/29-10-1905 (Βλ. Α. Καλογηρᾶν, δ.π., τ. Α', σ.σ. 122,226 καὶ 249).

42. Βλ. Μαρίνου Γερουλάνου, «Τὸ Ληξούρι», Ἀθῆνα 1956, σ. 57.

μυστικό, πού ξέρει ο κόσμος όλος; Γιατί όλοι δυό κύρια χαρακτηριστικά άναγνωρίζουν στόν Κεφαλονίτη, τής βλαστήμιας και τής τρέλας! Και για μὲν τὴν τρέλα δὲν ἔχουμε ἀνάγκη μαρτύρων. Ὑπάρχει κοινὴ ὁμολογία:

*Ποιός λίγο, ποιός πολὺ
όλοι εἴμαστε ζουρλοί!*

Νὰ ἐξηγούμεθα ὁμῶς! Γιὰ τὸν Κεφαλονίτη ἡ ζουρλαμάδα δὲν εἶναι ἡ κοινῶς θεωρούμενη τρέλα! Γι' αὐτὴν ἔχουμε τὰ μέσα θεραπείας! Διαθέτουμε θεραπευτήρια κάθε μορφῆς. Ἀλλὰ γιὰ τὸν Κεφαλονίτη ζουρλαμάδα εἶναι κάθε μορφή λόξας καὶ ἀπὸ λόξες, δόξα τῷ Θεῷ, ἔχουμε κάθε λογῆς ἰδιόρρυθμες, πρωτότυπες, χαριτωμένες! Ὅχι παρανοϊκά στίγματα, ἀλλὰ τρέλα μὲ ἰδιόρρυθμο σῆμα. Αὐτὸ εἶναι τὸ οἰκόσημο τοῦ Κεφαλονίτη!

Ὅσο γιὰ τὴν ἰδιότητα τοῦ βλάστημου καὶ πόσα δὲν ἀκούστηκαν! Ἐδῶ καὶ χρόνια ὁ γιατρός καὶ βουλευτῆς Ριχάρδος Λιβαθινόπουλος σὲ μιὰ ὁμιλία του στὸν «Παρνασσό» ἔτσι προσπάθησε νὰ προσδιορίσει τὴν κεφαλονίτικη αὐτὴ ἰδιότητα: «Ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἶναι ἐξ ἴσου βλάσφημοι. Ὁ Κεφαλονίτης ὁμῶς, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ ἓνα ἰδιαίτερον τύπον Ἕλληνας... ἔχει καὶ ἰδιότυπους βλασφημίας. Τοῦτο συνετέλεσε, πιστεύω, ὅπως χαρακτηρισθῆ ὡς ὁ βλασφημότερος τῶν Ἑλλήνων. Δὲν πρόκειται δηλαδὴ περὶ ποσότητος, ἀλλὰ περὶ ποιότητος βλασφημιῶν»⁴³.

Δὲν εἶναι λοιπὸν ἡ κεφαλονίτικη βλαστήμια κοινοτοπία! Εἶναι ἔμπνευση, ἐπινόημα, ἐφεύρημα, δημιουργία! Ἐχει ἰδιαίτερο ἀσυναγώνιστο σῆμα ποιότητος!

Ὁ Ἀνδρέας Καλογηρᾶς σ' ἓνα σατιρικό του στιχοῦργημα, πού τὸ ἐπιγράφει «Ἐγώ», ἔτσι ἀρχίζει περιγράφοντας τὰ σπουδαιότερα χαρακτηριστικὰ τοῦ Κεφαλονίτη:

*—Γετήθηκα σ' ἓνα νησί, πού καὶ μουρλοὺς γεννάει
καὶ — Θειὸς φυλάξει — ἐκεῖ κανεῖς ποτὲ δὲ βλαστημάει!
Ἀλλὰ γεννᾶ καὶ πνεύματα, πού ἀχτινοβολοῦνε
καὶ σὲ στεριᾶς καὶ θάλασσες τὰ πάντα κυβερνοῦνε!
Κεφαλονιά, εἰσεργετῶν μεγάλων ἢ πατρίδα,
μὰ καὶ κατσικοκλέφτηδων, πού δὲν ἀφήνουν γίδα!*

Καὶ ὁ μουσικολόγος καὶ λογοτέχνης Σπύρος Σκιαδαρέσης στὶς χαριτωμένες «Κεφαλονίτικες Ἱστορίες» του, πού ὁ καθηγητῆς Δημ. Λουκάτος τὶς χαρακτήρισε «Λουτρό κεφαλονιτισμοῦ», νὰ πῶς παρουσιάζει τὴν κεφαλονίτικη βλαστήμια⁴⁴: «Τὸ ξεθάρρεμα τοῦ Κεφαλονίτη γιὰ τὸ Θεὸ καὶ τοὺς

43. Βλ. Ριχάρδου Λιβαθινοπούλου, «Διαλέξεις», Ἀθήνα 1955.

44. Βλ. Σπύρου Α. Σκιαδαρέση, «Κεφαλονίτικες Ἱστορίες», πρόλογος Δημ. Λουκάτου, Ἀθήνα 1959.

Ἅγιους του ἀκόμα καὶ στὴν περίπτωση, ποὺ τοὺς βλαστημάει, δὲν εἶναι καθόλου δείγμα ἀσέβειας ἢ ἀπιστίας. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι ὁ «βλάστημος» Κεφαλονίτης ποτὲ δὲν πιάνει στὸ στόμα του τὸ δικό του τὸν Ἅγιο Γεράσιμο! Μπορῶ κι ἀπὸ λαογραφικὴ πείρα νὰ ὑποστηρίξω πῶς ὁ λαὸς αὐτός, ποὺ τὸν θεωροῦν ἀσυναγώνιστα βλάστημο, εἶναι ἀπὸ τοὺς πιὸ θρησκευόμενους».

* * *

Στενὴ σχέσηη μὲ τὸ θέμα μας ἔχει ἡ κεφαλονίτικη ἐπίδοση στὸν ἀλληλοσατιρισμὸ μὲ ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργοῦνται πρωτότυπα καὶ τσουχετὰ παρατσούκλια.

Καθὼς ἔχει παρατηρηθεῖ: «Ἡ παλιὰ παράδοση τῶν ριμναδόρων, ποὺ διακομωδοῦν πρόσωπα καὶ πράγματα, τὸ γλωσσοφάγωμα, ποὺ ἐκφράζεται στὰ δηκτικὰ παρατσούκλια, τὰ εδφουολογήματα καὶ τὶς φάρσες, ἀποτελοῦν τὴν περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα, μέσα στὴν ὁποία καλλιεργεῖται ὁ ἐντελῶς ιδιόρρυθμος κεφαλονίτικος τύπος... Ἔτσι δικαιώνεται ὁ Παλαμᾶς, ὅταν λέει πῶς ὁ Κεφαλονίτης ἔχει μέσα του κάτι τὸ διαβολικὸ, «μιά πενγosity, κάτι ἀνάμεσα ἐξυπνάδας καὶ τρέλας»⁴⁵!

Στὶς κλειστὲς κοινωνίες, καὶ μάλιστα στὰ χωριά, πολὺ σπάνιοι εἶναι ἐκεῖνοι, ποὺ ἔχουν ξεφύγει ἀπὸ τὸ ἐλαφρὸ πείραγμα ἢ τὸ τσουχετὸ δάγκωμα, ποὺ δίνει τὸ παρατσούκλι.

Πολλὰ χαρακτηριστικὰ κεφαλονίτικα παρατσούκλια ἔχει ἀποθησαυρίσει στὸ «Λεξικογραφικὸ Ἄρχειο» (τόμος ΣΤ') ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Παναγῆς Λορεντζάτος καὶ ἀναφέρει ἐπίσης μερικὰ καὶ σὲ σύντομη μελέτη του στὸ «Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος», ὅπου καὶ σημειώνει: «Ἐδῶ ἀρκοῦμαι ν' ἀναφέρω χάριν τῶν ἀναγνωστῶν ὀλίγα μόνον σκωπτικὰ (παρατσούκλια), ἀπὸ τὰ ὁποῖα διαφωτίζεται ὁ βίος τῆς Νήσου καὶ φαίνεται πῶς οἱ Κεφαλονίτες σκόπτουν καὶ μυκτηρίζουν». Ἐξηγώντας τὴν ἔρευνά του αὐτὴ παρατηρεῖ πῶς «τὰ νεοελληνικὰ παρωνύμια... εἶναι σπουδαῖον κεφάλαιον τοῦ ἔθνικοῦ μας βίου καὶ ἡ ἐξέτασις των θὰ μᾶς ἐδίδασκε πολλὰ περὶ τῆς καταστάσεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς κοινωνίας μας καὶ θὰ διεφώτιζε τὸν βίον καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ λαοῦ μας»⁴⁶.

Νὰ τώρα μιά μικρὴ ἐπιλογή ἀπὸ παρατσούκλια τῆς συλλογῆς τοῦ Λορεντζάτου: ὁ Ρουσίας, ὁ Γαλιάντρας, ὁ Γαρούφαλος, ὁ Γιάννης τῆ Φω-

45. Βλ. τὴν εἰσαγωγή τοῦ Ἀλέκου Παπαγεωργίου στὸν Γ' τόμο τῶν «Ἀπάντων» τοῦ Ἀνδρέα Λασκαράτου.

46. Βλ. Παναγῆ Λορεντζάτου, «Τὰ παρατσούκλια» στὸ Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1922, σ.σ. 111-117. Βλ. σχετικὰ καὶ Κωνσταντίνου Ἀμάντου, «Κεφαλληνικὰ ἐπώνυμα», περιοδ. «Ἑλληνικά», τ. I (1937-1938), σ.σ. 117-121.

τιάς, ὁ Γιάννης τσῆ Ἀπερπισίας, ὁ Τζαντσαμίνης, ὁ Καζαμίας, ὁ Κλαιμέντε-Πουτσιάς, ὁ Κόντε-Πεινάος, ὁ Μπαγόρδας, ὁ Νάχα-νάχας, ὁ παπα-Ποντικός, ὁ Πιλάτος, ὁ Φουσεκής, ὁ Φώκιας. . . Κι ἄλλο πολλά, στὰ ὁποῖα προσπαθεῖ νὰ δώσει ἐξηγήσεις γιὰ τὴν προέλευση καὶ τὴ σημασία τους. Ἐνα μονάχα παρέλειψε νὰ ἀναφέρει. Τὸ δικό του τὸ παρατσούκλι! Ὅταν ἦταν γυμνασιάρχης στ' Ἀργοστόλι, γιὰ τὴν αὐστηρότητά του τὸν εἶπαν Προῦτζο!

Πολλά ὁμορφα παρατσούκλια κεφαλονίτικα ἔχει ζωντανέψει στὶς «Κεφαλονίτικες Ἱστορίες» του ὁ Σπύρος Σκιαδαρέσης. Ἐκεῖ χαίρεται κανεῖς πολλοὺς κεφαλονίτικους τύπους, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐπιζοῦν ἀκόμη στὴ λαϊκὴ παράδοση καὶ χαρακτηρίζουν μὲ ἄφθογο χιοῦμορ ὄχι μόνο πρόσωπα, ἀλλὰ καὶ τὸ κοινωνικὸ περιβάλλον τῆς περασμένης γενεᾶς.

Στὶς σελίδες τοῦ Σκιαδαρέση ξαναβλέπουμε τὸν Κόντε Ρεστέλο, τὸν Κόντε Πίτουρα, τὸ σιῶρ Μπάμπη τὸ Μετζάο, τὸν Καραπατάλια, τὸ Γιᾶκουμο, τὸν Ἀμπάσο, τὸν Μίκιο τὸν Τσιρότο, τὸ Τζῶρτζινα, τὸν Κωλοχτυπάκια, τὸν Παπὰ-Μούρμουρα, τὸ Μπαμπάουλα, τὸν Ἀντριελη, τὸ Μπιομπό, τὸ Δεσπέτο, τὸν Κοσπετώνη κι ἕνα σωρὸ ἄλλους τύπους στὰ χαριτωμένα αὐτὰ διηγήματα, ποὺ μόλις πρόσφατα ἔχουν ξαναεκδοθεῖ.

Θὰ ἦταν εὐκόλο νὰ ἀναφέρει κανεῖς καὶ σύγχρονα πετυχημένα παρατσούκλια, ἀλλὰ εἶναι προτιμότερο ν' ἀποφύγει τὸν πειρασμό!

* * *

Ἀπομένει τελευταῖο τὸ στοιχεῖο ἐκεῖνο τοῦ κεφαλονίτικου χαρακτήρα, ποὺ ἔχουν ἐπισημάνει ἰδιαίτερα ὅσοι ἔχουν ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν Ἱστορία τῆς Κεφαλονιάς. Πρόκειται γιὰ τὸ ἥρωικὸ στοιχεῖο, ποὺ τὴν ἐπιβεβαίωσή του μαρτυρεῖ ἡ ἐπίσημη Ἱστορία.

Ὅποιος διαβάσει τὴν Ἱστορία τῆς πατρίδας μας θὰ πεισθεῖ ὅτι στὰ χρόνια τὰ παλιὰ καὶ τὰ νεώτερα ἑκατόμβες ἡ Κεφαλονιά ἔχει προσφέρει στοὺς ἔθνικούς μας ἀγῶνες, στοὺς ἀγῶνες τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ στοὺς ἀγῶνες τοὺς κοινωνικούς.

Καθὼς ἀναφέρει ὁ Ἀντώνιος Μηλιαράκης: «Ἀπὸ τῆς προϊστορικῆς ἀρχαιότητος οἱ Κεφαλλῆνες, εἰς τοὺς ὁποίους κατ' ἐξοχὴν ὁ Ὅμηρος ἀποδίδει τὸ ἐπίθετον τῶν μεγαθύμων, εἰς πάσας τὰς περιόδους τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, καθ' ἃς ὑπὸ ξένων ἐπιδρομῶν ἠπειλεῖτο ἡ ἐλευθερία τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, ἠγωνίσθησαν ἀνδρείως παρὰ τὸ πλευρόν τῶν ὁμοφύλων τῶν. . . Οἱ Κεφαλλῆνες μετέσχον πάντων τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνων ἀπὸ τῆς ἀπωτάτης ἀρχαιότητος μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων· συνηγωνίσθησαν δὲ καὶ μετὰ τῶν στρατῶν τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων τῆς Εὐρώπης ἐν τοῖς πολέμοις κατὰ τῶν βαρβάρων τῆς (Ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου)»⁴⁷.

47. Βλ. Ἀντώνιον Μηλιαράκη ν, ὁ.π., σ. 99.

Καὶ ὁ Παναγῆς Βεργωτῆς ἐξαίροντας τὸ ἥρωικὸ στοιχεῖο ἔγραψε: «Εἰς τὸν Κεφαλλῆνα μετέδωκε ἡ νῆσος του τὸ τραχὺ καὶ ἀγέρωχον τῶν ὄρέων της. Εἶναι ὁ Κεφαλλῆν φύσις τραχεῖα καὶ ἀδάμαστος καὶ φλογερά. Εἶναι καρτερικὸς μέχρις αὐταπαρνήσεως καὶ ἐσχάτου πείσματος. Ὑποφέρει μωρίας κακουχίας πρὸς πραγματοποίησιν ἐνὸς σχεδίου, μιᾶς Ἰδέας. Μολονότι κοσμοπολίτης τὸ φρόνημα, ἀπὸ ἄκραν φιλοτιμίαν εἶναι εἰς ἄκρον φιλόπατρις, ὅταν καὶ τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος προσβληθῆ, καὶ δὲν διστάζει νὰ προτάξῃ γενναῖον στήθος καὶ ἀνδρεῖον μεταξύ της καὶ τῶν προσβολῶν της. Τὸ φρόνημα τοῦτο ἀνέδειξεν ἀνδρείας τῶν χρόνων τῶν ἠρωικῶν ἀξίας, αἱ ὁποῖαι καὶ τὸ κεφαλληνιακὸν ὄνομα ἐτίμησαν καὶ τὸ ἑλληνικόν»⁴⁸.

Καὶ στὸ «Ἐθνεγερτήριον» του ὁ Βεργωτῆς ἀναφέρει: «Ἰδίως ἡ Κεφαλληνία... εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνα τοῦ 1821 προσέφερε καὶ περιθάλψιν καὶ χρήματα καὶ πλοῖα πολλὰ καὶ φορτία καὶ βραχίονας πολλοὺς στιβαροὺς καὶ νικηφόρους. Κατὰ δὲ τὸν ὑπὲρ τῆς Ἐνώσεως ἀγῶνα ἡ τραχεῖα αὐτῆ νῆσος ἀνύψωσεν ἐντονώτερον τὴν φωνὴν καὶ μαρτυρικώτερον τὴν ὑπεστήριξεν...»⁴⁹.

Ἐνας ἀπὸ τοὺς Κεφαλονίτες ἀγωνιστῆς τοῦ 21, ὁ Κωνσταντῖνος Μεταξᾶς, στὴν εἰσαγωγή τῶν «Ἀπομνημονευμάτων» του, ἐξαίροντας «τὸ φιλοπόλεμον τῶν Κεφαλλήνων» κατὰ τὴν περίοδο τῆς Βενετοκρατίας, ὅταν Κεφαλονίτες ἀγωνιστῆς πολεμώντας στὸ πλευρὸ τῶν Βενετῶν συμμετείχαν στὶς νίκες ἐναντίον τῶν Τούρκων, ἀπαριθμεῖ τοὺς ἀγῶνες καὶ τονίζει: «Καὶ ἐπὶ τῆς Ἐνετικῆς Δημοκρατίας... συνεχῶς ἀπαντῶμεν τοὺς Κεφαλλῆνας σχηματίζοντας δι' ἰδίας τῶν δαπάνης στρατιωτικὰ σώματα, ὀπλιζοντας πλοῖα καὶ μαχομένους διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης, συμεριζομένους τοὺς κινδύνους καὶ συμετέχοντας εἰς τὰς νίκας τῶν Ἐνετῶν. Ἀναμφιβόλως ὀφείλεται καὶ εἰς τοὺς Κεφαλλῆνας μερὶς τῆς δόξης ἐκείνης, ἣν ἀπῆλυσαν οἱ Ἐνετοὶ καταβαλόντες τοὺς ἐπιπεσόντας κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἄλλοφύλους Ὀθωμανοὺς...». Καὶ γιὰ τὴν περίοδο τῆς Ἀγγλοκρατίας σημειώνει: «Καίτοι ἡ Κεφαλληνία στενάζει ὑπὸ ξένην κυριαρχίαν, οὐχ ἤττον ὁμως διατηρεῖ ἀγνὸν τὸ ἔθνικόν αἶσθημα καὶ τοῦτο μαρτυροῦσι καὶ αὐτοὶ οἱ Ἄγγλοι, οἵτινες ἐν τῇ βρετανικῇ εἰλικρινείᾳ τῶν ἀπεκάλεσαν τὴν Κεφαλληνίαν ἑλληνικωτέραν καὶ αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος»⁵⁰.

Θὰ χρειάζοταν μακρὸς λόγος, γιὰ νὰ ἀπαριθμήσουμε καὶ νὰ ἐξάρουμε τὴ συμμετοχὴ τῶν Κεφαλλήνων ἀγωνιστῶν στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση.

48. Βλ. Παναγῆ Βεργωτῆ, «Ὁ ἔρωσ τῆς Ἰδέας», Ἀργοστόλι 1877, σ. 9.

49. Βλ. Παναγῆ Βεργωτῆ, «Ἐθνεγερτήριον», Κεφαλληνία 1866, σ. 25.

50. Βλ. Κωνσταντῖνου Μεταξᾶ, «Ἱστορικὰ Ἀπομνημονεύματα ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως». Ἐπιμελητῆς ἐκδόσεως Ἐμμανουὴλ Πρωτοψάλτης, σσ. 14 καὶ 16.

Ἄρκει νὰ ὑπενθυμίσουμε πὼς μιὰ ἀπὸ τὶς πρῶτες ἀξιόλογες νίκες, ἡ νίκη στὴ μάχη τοῦ Λάλα, δφείλεται κατὰ μέγα μέρος στὴ συμμετοχὴ τῶν ἀγωνιστῶν, ποὺ ἀγνόησαν τὶς ἀπειλὲς τῶν Ἄγγλων καὶ διέφυγαν ἀπὸ τὴν Κεφαλονιά, γιὰ νὰ προσφέρουν τὴν περιουσίαν τους καὶ τὴ ζωὴ τους στὸ Μεγάλον Ἐθνικὸν Ἀγῶνα τοῦ 1821.

Θὰ χρειάζοταν ἐπίσης ἰδιαίτερη ὁμιλία γιὰ τοὺς ἐπικοὺς ἀγῶνες τῆς Κεφαλονιάς γιὰ τὴν Ἑνωσὴ τῆς Ἑπτανήσου μὲ τὴ μάνα Ἑλλάδα. Εἶναι ἀναμφισβήτητο πὼς ὁ ἔθνικὸς ἐκεῖνος ἀγῶνας ριζοβόλησε στὴν Κεφαλονιά! Ἐκεῖ ὁ Κεφαλονίτης ἱστορικὸς καὶ ποιητὴς Γεράσιμος Μαυρογιάννης (1823-1905) ἔγραψε στὸν «Ὑμνο τῶν Ριζοσπαστῶν», πὼς «ἡ ψυχὴ δὲν λησμονάει πὼς ἐπλάσθη ἑλληνικὴ! Καθὼς ἔγραψε ὁ Ζακυθινὸς ριζοσπάστης Γεώργιος Βερούκιος (1819-1891): «Ἰδίως ἐν Κεφαλληνίᾳ τὸ πρῶτον οἱ ἔθνικοὶ πόθοι ἐξεδηλώθησαν δι' ἐφημερίδων καὶ συλλόγων, ἐν ἧ τὸ κοσμοπολιτικὸν φρόνημα διευρύνει τὸν κύκλον τῶν βουλευμάτων καὶ τῶν πράξεων τοῦ μεγαθύμου τούτου λαοῦ»⁵¹.

Πρῶτὴ ἡ Κεφαλονιά σήκωσε τὴ σημαία, πρῶτὴ ἄρπαξε τὸ ὄπλο καὶ τὴν πέννα, πρῶτὴ ὀργάνωσε τὸ ριζοσπαστικὸ κίνημα, πρῶτὴ διακήρῳξε τὴν ἔνωσιν! Οὐτε δελεάστηκε οὔτε παραπλανήθηκε ἀπὸ τὶς ψευτοελευθερίες τῶν ψευτοπροστατῶν. Καθὼς παρατηρεῖ στὰ «Κεφαλληνιακά» τοῦ ὁ ἔθνικὸς ἥρωας καὶ μάρτυρας Ἡλίας Ζερβός: «Ἡ ἀναγνωρισθεῖσα εἰς ἡμᾶς ἐλευθερία τοῦ λόγου ὁμοιάζει μὲ τὸν Δούρειον Ἴππον, ὅστις προσφερόμενος εἰς τοὺς Τρῶας ὡς προσφιλὲς δῶρον ἐσώκλειε δολίως ἐντὸς αὐτοῦ φονικὰ καὶ πατριδοκτόνα ξίφη...».

Καὶ σ' ἄλλο σημεῖο τονίζει: «Τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθεροτυπίας δὲν μᾶς ἀνεγνωρίσθη διὰ νὰ ὑποστηρίζωμεν τὰς καταχρήσεις, νὰ προσφέρωμεν θυμιάματα εἰς τὴν τυραννίαν καὶ νὰ διαιωνίσωμεν τὰς ἀλύσεις μας»⁵².

Ὁ Ζερβός στὴ γεροντικὴ του ἡλικία ἐκφώνησε λόγο ἐπικήδειο στὸ μεγάλο του συναγωνιστὴ Ἰωσήφ Μομφερράτο (1816-1888). Ἀνάμεσα στὰ ἄλλα εἶπε καὶ τοῦτα τὰ ἐπιγραμματικὰ γιὰ τοὺς ἀγῶνες στὴν Κεφαλονιά: «Ἡ Κεφαλληνία ὡς ἐστία τῆς ἐθνικῆς ἐνώσεως ἦτο ὅλη ποιήσις ἥρωικῆ, λυρισμὸς ἐξαλλος, διθύραμβος ἐνθουσιώδης, διάχυσιν πανηγυρικὴ»⁵³.

Παραλείπουμε ἐδῶ τὸ κεφάλαιο γιὰ τὰ μαρτύρια, τὶς φυλακίσεις, τὶς ἐξορίες, τὶς ἐκτελέσεις καὶ τὶς θυσίες τῶν ἀγωνιστῶν. Ὁ χῶρος δὲν τὸ ἐπι-

51. Βλ. Γεωργίου Βερούκιου, «Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς πρώην Ἰονίου Πολιτείας», Κεφαλληνία 1870, σ. 151.

52. Βλ. Ἡλίας Ζερβοῦ Ἰακωβάτου, «Τὰ Κεφαλληνιακά», Κεφαλληνία 1850, σ.σ. 64, 82.

53. «Λόγος ἐκφωνηθεὶς ἐπὶ τὸν νεκρὸν τοῦ Ἰωσήφ Μομφερράτου ἐν τῷ ναῷ τῆς Θεοτόκου τῶν Σισίων ὑπὸ Ἡλίας Ζερβοῦ Ἰακωβάτου κατὰ τὴν 8ην Ἀπριλίου 1888» Ἐν Κεφαλληνίᾳ 1888, σ. 13.

τρέπει. Τελειώνοντας θὰ ἐπικαλεσθῶ ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ ἰδιαίτερο κεφάλαιο τῆς δωδεκάτομης Ἱστορίας τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Διονυσίου Κοκκίνου, ποῦ ἐπιγράφεται: «Οἱ Κεφαλλῆνες συμμετέχουν εἰς τὸν Ἄγωνα».

Ἔτσι χαρακτηρίζει ὁ συγγραφεὺς τὰ γεγονότα: «Ἡ Κεφαλληνία εἶχε τὴν πολεμικὴν ἱστορίαν της κατὰ τὴν μακρὰν περίοδον τῆς Ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας. Ἡ ζωικότης τοῦ λαοῦ της εἶχεν ἤδη δώσει πρὸς τῆς Ἐπαναστάσεως ἐξαιρετικὰς φυσιογνωμίας κατὰ τοὺς δραματικοὺς ἀγῶνας τῆς φυλῆς. . . Δικαίως ὁ λαὸς τῆς Κεφαλληνίας ἦτο ὑπερήφανος διὰ τὸ ἔνδοξον παρελθόν του. Τοῦ ἐπετρέπετο νὰ καυχᾶται, διότι ἦτο ἰκανὸς καὶ διὰ τὸ μέγα παρόν. . . Ἡ εἶδησις τῆς κηρύξεως τῆς Ἐπαναστάσεως ἐπροκάλεσεν ἀλλόφρονα ἐνθουσιασμόν. Καὶ ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας ἐξεδήλωσαν πολλοὶ τὴν διάθεσιν νὰ σπεύσουν εἰς τὸν Ἄγωνα. . . Κληρικοὶ καὶ πολῖται συνεννοοῦντο διὰ τὸν τρόπον τῆς μεταβάσεώς των εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἄλλοι φανερά. . . καὶ ἄλλοι κρυφά. . . Ἡσθάνοντο διττὴν ἡρξίζεν ὁ μέγας ἀγὼν»⁵⁵.

Οἱ μαχητὲς τῆς Κεφαλονιάς ἀψηφόντας τὴν τρομοκρατίαν τοῦ Ἄγγλου μισέλληνα, τοῦ τύραννου-ἀρμοστή Θωμᾶ Μαίτλανδ, πρόσφεραν τὸ αἷμα τους στὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα καὶ ἀντιμετώπισαν μὲ αὐτοθυσίαν τὰ ἀπάνθρωπα μέσα τοῦ ἀγγλικοῦ φιλοτουρκισμοῦ, ἀλλὰ «ἐπλήρωσαν ἀκριβὰ τὸ πατριωτικὸ αἶσθημα καὶ τὴν γενναιότητά των»⁵⁶.

Μὲ τέτοια ἀταπάρνηση οἱ Κεφαλονίτες ὑπηρετήσαν παντοῦ καὶ πάντοτε τὴν ἐθνικὴν Ἰδέαν, κι ἄς ἦταν ἀλυσοδεμένοι στὰ δεσμὰ τῆς δουλείας. Κατὰ τὴ διάρκειαν πολλῶν αἰώνων σκλαβιάς κάτω ἀπὸ ποικιλῶν δυνάστεων κατακτητῶν διατήρησαν τὴ γλῶσσαν τους, τὴ θρησκείαν τους, τὴν ἑλληνικότητά τους. Ὅχι μόνον δὲν ἀφομοιώθηκαν, ἀλλὰ ἀφομοίωσαν τοὺς δυνάστες ἀφεντὰδες τους!

Δίκαια λοιπὸν οἱ σημερινοὶ Κεφαλονίτες στρέφουν μ' εὐγνωμοσύνη τὸ νοῦ στοὺς ἡρωικοὺς τῶν προγόνους, ποῦ μὲ τὴν ἰδιοφυίαν, τὴν ἐργατικότητα, τὴν ἐπίμονη δραστηριότητα, τὴν ἀντοχὴν στὸ μόχθο καὶ τίς θυσίας καὶ τὴν ἀμετακίνητην προσήλωσιν εἰς τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν τίμησαν τὸν τόπον τους.

Χρέος βαρὺ τῆς σύγχρονης, ἀλλὰ καὶ τῶν μεταγενεστέρων γενεῶν, εἶναι νὰ φυλαχτεῖ ἀμόλυντη ἡ κληρονομία αὐτῆ ἢ πολύτιμη.

55. Βλ. Διονύσιον Κόκκινον, «Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις», ἐκδόσις τρίτη, τ. Β', 1957, σ. 125.

56. Βλ. Διονύσιον Κόκκινον, δ.π., σ. 143, ὅπου τὸ κεφάλαιον: «Σκληρὰ μέτρα ἐναντίον τῶν Ἐπτανησιῶν ἀγωνιστῶν».

ΝΙΚ. Γ. ΣΤΑΘΑΤΟΥ

Δικηγόρου παρ' Ἀρείῳ Πάγῳ

ΟΝΟΜΑ ΚΑΙ ΨΕΥΔΩΝΥΜΟ

Η ΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥΣ

Εἶναι φανερό πόσο μεγάλη σημασία ἔχει γιὰ τὸν ἄνθρωπο τὸ ὄνομά του. Ὁ Ι. Θ. Κακριδῆς σὲ μιὰ ἀξιόλογη μικρὴ μελέτη του γιὰ τὰ «Ἑλληνικὰ Ὄνόματα» γράφει πολὺ σωστά, ὅτι «μὲ τὸ ἰδιαιτέρο κύριο ὄνομα ποὺ παίρνει κανεὶς ἀρχίζει νὰ ξεχωρίζει σὰν ἄτομο ἀπὸ τὸ σύνολο. Καὶ τὸ ὄνομα αὐτὸ ὃ ἄνθρωπος τὸ αἰσθάνεται βαθιὰ δεμένο μὲ τὴν ὑπαρξή του». Τὴν ἴδια ἀκριβῶς σημασία ἔχει καὶ τὸ ψευδώνυμο. Γι' αὐτὸ καὶ τὰ δύο, πραγματικὸ ὄνομα καὶ ψευδώνυμο, εἶναι ἀπὸ κάθε ἄποψη ἰσοδύναμα μὲ μόνη διαφορὰ, ὅτι τὸ δεύτερο προϋποθέτει τὸ πρῶτο. Πολὺ ὀρθὰ ὁ Κ. Θ. Δημαρᾶς παρατηρεῖ πὼς τὸ ψευδώνυμο «προϋποθέτει ὅτι κάθε ἄνθρωπος ἔχει ἓνα ὄνομα σωστὸ, ἀληθινὸ, καὶ ὅτι ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα, ὃ λόγιος, ἢ ὅποιος ἄλλος, ἂν τὸ θεωρήσει σκόπιμο γιὰ κάποιον λόγο, κατασκευάζει ἓνα δεύτερο, ἓνα ἄλλο ὄνομα, πλαστὸ, καὶ ἐκδηλώνεται σὲ κάποιες ὥρες μὲ ἓνα ἢ περισσότερα τέτοια πλαστὰ ὀνόματα».

*

1. Τὸ πραγματικὸ ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ἐπεκράτησε νὰ λέγεται καὶ «ἐπίσημο ὄνομα», στὴ γενικὴ νομικὴ του ἔννοια ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ μικρὸ, τὸ «κύριο ὄνομα» καὶ τὸ «ἐπώνυμο». Τὸ «κύριο ὄνομα» παίρνει ὃ ἄνθρωπος κατὰ τὴ βάπτισή του. Τὸ «ἐπώνυμο» παίρνει ἀπὸ τὴν οἰκογενεῖά του σύμφωνα μὲ τὶς σχετικὲς διατάξεις τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικα, ἀπὸ τὶς ὁποῖες δύο εἶναι οἱ κυριώτερες: Τὸ ἄρθρο 1499 γιὰ τὸ «γνήσιον τέκνον», ποὺ παίρνει τὸ ἐπώνυμο τοῦ πατέρα του, καὶ τὸ ἄρθρο 1531 γιὰ τὸ «ἐξώγαμον», ποὺ παίρνει τὸ ἐπώνυμο τῆς μητέρας του.

Ἐνα σοβαρὸ ζήτημα, ποὺ ἔχει καὶ κάποια σχέση μὲ τὸ ψευδώνυμο, εἶναι ἂν τὸ πραγματικὸ ὄνομα μπορεῖ μὲ νόμιμη διαδικασία νὰ μεταβληθεῖ. Λέμε μὲ νόμιμη διαδικασία γιατί ἡ ἀδθαίρετη μεταβολὴ τοῦ ὀνόματος ἀποτελεῖ ποινικὸ ἀδίκημα καὶ τιμωρεῖται κατὰ τὴ διάταξη τοῦ ἄρθρου 415 τοῦ Ποινικοῦ Κώδικα. Ἡ ἀλλαγὴ τοῦ ἐπωνύμου δὲν παρουσιάζει δυσκολία.

Υποβάλλονται ώρισμένα δικαιολογητικά, πού απαιτεί ο νόμος, γίνεται σχετική δημοσίευση στον τύπο μήπως έχει κανείς αντίρρηση, κι' έπειτα ο αρμόδιος νομάρχης εγκρίνει την αλλαγή. Μεγάλη δυσχέρεια παρουσιάζει ή μεταβολή του μικρού, του «κυρίου» ονόματος, πού παίρνει ο άνθρωπος μόλις βαφτισθεί. Άν θεωρηθεί ότι ή «ονοματοδοσία» ή ο «ονοματισμός» (τό δόσιμο δηλ. του μικρού ονόματος) συνδέεται με το μυστήριο του βαπτίσματος, τότε το μικρό όνομα δε μπορεί να μεταβληθεί. Άν όμως γίνει δεκτό ότι ή ονοματοδοσία είναι αυτοτελής και ανεξάρτητη από το βάπτισμα, τότε το κύριο όνομα μπορεί ν' αλλάξει. Το νομικό τουτο ζήτημα άπασχόλησε κατ' επανάληψη τὰ δικαστήριά μας και έφθασε στον Άρειο Πάγο. Άτυχώς όμως το άνώτατο δικαστήριο σε όλες τις περιπτώσεις δεν έδωσε την ίδια λύση και με τις αντιφατικές αποφάσεις του εμπέρδωσε περισσότερο το ζήτημα. Έπιφανείς νομομαθείς στη χώρα μας, καθώς οι άείμνηστοι Γεώργιος Μπαλής και Θεμιστοκλής Τσάτσος υποστηρίζουν σθεναρώτατα, ότι ο ονοματισμός δεν συνδέεται καθόλου με το μυστήριο του βαπτίσματος και συνεπώς το μικρό όνομα μπορεί να μεταβληθεί. Την όρθή αυτή άποψη υπεστήριξε στον Άρειο Πάγο κατά την τελευταία σχετική δίκη (Γενν. 1975) και ο τότε εισαγγελεύς κ. Μπλέτσας.

II. Το δικαίωμα, πού έχει ο άνθρωπος στο όνομά του, κατατάσσεται σε μιá κατηγορία ειδικών δικαιωμάτων, πού λέγονται «δικαιώματα επί της ίδιας προσωπικότητας». (Τό άτομον, γράφει ο Μπαλής (Γενικαί Άρχαί του Άστικού Δικαίου-Κατά τον Κώδικα, 1941, σελ. 52) έχει δικαίωμα επί των έκδηλώσεων της προσωπικότητας αυτού ήτοι δικαίωμα επί της πνευματικής και σωματικής αυτού εργασίας, επί της ελευθερίας (δηλ. της ελευθέρας πνευματικής και σωματικής αυτού κινήσεως), της σωματικής άκεραιότητας, επί της υγείας, της ζωής, της τιμής, επί της ίδιας εικόνας, επί της άπορρήτου περιοχής της προσωπικότητας, επί του διακριτικού αυτής ονόματος, επί του διακριτικού ονόματος του έμπορίου ή της βιομηχανίας και των προϊόντων αυτής». Άπό τὰ δικαιώματα αυτά, δύο θεωρούνται πιο σοβαρά, γιατί έχουν μεγαλύτερη πρακτική σημασία, το δικαίωμα «επί του ονόματος» και το δικαίωμα «επί των προϊόντων της διανοίας» (δηλ. της πνευματικής ιδιοκτησίας). Για το λόγο αυτό, τὰ δύο αυτά δικαιώματα «έξαιρονται εις αυτοτελή δικαιώματα» με τις ειδικές διατάξεις των άρθρων 58 και 60 του Άστικού μας Κώδικα. Η συνέπεια, πού ενδιαφέρει περισσότερο, είναι ότι τὰ δύο αυτά δικαιώματα έχουν ιδιαίτερη έννομη προστασία. Και ή προστασία τους είναι όχι μόνο άστική, αλλά και ποινική.

III. Το ψευδώνυμο έχει τον ίδιο σκοπό με το πραγματικό όνομα: Και τὰ δύο διακρίνουν την προσωπικότητα. Μεταξύ τους όμως υπάρχει μιá διαφορά. Το πραγματικό όνομα εξαρτάται από το νόμο, πού καθορίζει το σχηματισμό και την άπόκτησή του. Το ψευδώνυμο εξαρτάται, από τον ίδιο

τόν άνθρωπο, πού τὸ καθορίζει κατὰ τὴν ἀπόλυτη κρίση καὶ ἐπιθυμία του. Στόν καθορισμὸ αὐτὸν ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐντελῶς ἐλεύθερος. Μπορεῖ νὰ διαλέξει, νὰ πάρει καὶ νὰ χρησιμοποιεῖ ὅποιο ψευδώνυμο θέλει. Ὑπάρχει μόνο ἓνας, αὐτονόητος, νομικὸς περιορισμὸς: Τὸ ψευδώνυμο δὲν πρέπει νὰ προσβάλλει καθόλου τὸ πραγματικὸ ὄνομα ἄλλου ἢ τὸ ψευδώνυμο, πού ἔχει πάρει καὶ χρησιμοποιεῖ ἄλλο πρόσωπο.

Ὁ «Ἀστικὸς Κώδιξ» (Α.Ν. 2250/1940), πού ἰσχύει στὴ χώρα μας ἀπὸ 23.2.1946, δὲν ἀναφέρει τίποτε γιὰ τὰ ψευδώνυμα. Ἀντίθετα τὸ «Σχέδιον Ἀστικοῦ Κώδικος - Τὸ Δίκαιον τῶν Προσώπων» (ἔκδ. ἔθν. τυπογραφείου, 1936), πού κατήρτισε ἡ τότε Συντακτικὴ Ἐπιτροπὴ μὲ εἰσηγητὴ τὸν ἀείμνηστο καθηγητὴ Γεωργ. Μαριδάκη, εἶχε προβλέψει τὸ ζήτημα. Καθὼς ἀναφέρει στὴν Αἰτιολογικὴ του Ἐκθεση (σελ. 68) ὁ σοφὸς Εἰσηγητὴς «πρὸς λύσιν τῆς ἐν Γερμανία ἀμφισβητήσεως καὶ κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ ἄρθρου 12 τοῦ Ἰταλικοῦ Σχεδίου», τὸ ἄρθρο 36 τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχεδίου ὄρισε ὅτι «Ἐπώνυμον θεωρεῖται καὶ τὸ ψευδώνυμον». Ἔτσι μὲ μιὰ ἀπλὴ διάταξη τὸ Σχέδιο ἐρρῦθμισε τὸ σοβαρὸ θέμα κατὰ τὸν καλύτερο τρόπο. Τὸ Σχέδιο ἐκεῖνο τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικα εἶχαν συντάξει οἱ ἐπιφανέστεροι νομομαθεῖς τῆς χώρας μας καὶ στίς συζητήσεις τῆς Ἀναθεωρητικῆς Ἐπιτροπῆς εἶχε λάβει μέρος καὶ ὁ ἴδιος ὁ πρωθυπουργὸς Ἐλευθ. Βενιζέλος. Ἀτυχῶς παρέμεινε μόνο Σχέδιο. Μὲ τὴν πραξικοπηματικὴ κατάλυση τῆς Δεύτερης Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας δὲν ἐπρόφθασε νὰ ψηφισθεῖ καὶ νὰ γίνεαι νόμος τοῦ κράτους.

Καὶ τὸ πρῶτο ἀτύχημα διαδέχθηκε δεύτερο, ὄχι λιγώτερο σοβαρὸ. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, ἴσχυσε γιὰ μικρὸ χρονικὸ διάστημα ὁ «Ἑλληνικὸς Ἀστικὸς Κώδιξ», Α.Ν. 777/1945, πού κι' αὐτὸς σὲ πολλὰ σημεῖα ἦταν καλύτερος ἀπὸ τὸν σημερινὸ Κώδικα. Ὁ Κώδικας αὐτὸς εἶχε ἐπίσης προβλέψει καὶ ρυθμίσει τὸ ζήτημα μὲ δύο τοῦ ἄρθρα, 91 καὶ 92. Μὲ τίς διατάξεις αὐτὲς τὸ ὄνομα καὶ τὸ ψευδώνυμο εἶχαν τὴν ἴδια νομικὴ προστασία. Ἀτυχῶς ὅμως μὲ τὸ Ν.Δ. 7/10.5.1946 καταργήθηκε ὁ Α.Ν. 777/1945 καὶ ὄρίσθηκε ὅτι ἰσχύει ὁ Α.Ν. 2250/1940 τῆς προπολεμικῆς πολιτικῆς δικτατορίας.

Ὁ Ἀστικὸς Κώδικας λοιπὸν πού ἰσχύει σήμερα δὲν ἀναφέρει τίποτε. Παρὰ ταῦτα τὸ ψευδώνυμο δὲν μένει χωρὶς προστασία. Ὁ Μπαλῆς, πού εἶναι καὶ ὁ συντάκτης τοῦ Α.Ν. 2250/1940, ὑποστηρίζει, ὅτι παρὰ τὴ σιωπὴ τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικα τὸ ψευδώνυμο προστατεύεται ἀπὸ τὸ νόμο, καθὼς καὶ τὸ πραγματικὸ ὄνομα. Ὅτι ὀρίζεται γιὰ τὴν προστασία τοῦ πραγματικοῦ ὀνόματος, γράφει ὁ Μπαλῆς (σελ. 54) ἐφαρμόζεται ἀνάλογα «καὶ ἐπὶ τῶν ψευδωνύμων ἢ συνθηματικῶν ὀνομάτων, ἅτινα τὸ πρόσωπον μεταχειρίζεται πρὸς χαρακτηρισμὸν τῆς ἰδίας αὐτοῦ προσωπικότητος, ἐφ' ὅσον, ἐννοεῖται, πράγματι διὰ τῆς τοιαύτης χρήσεως τὸ ψευδώνυμον ἢ συνθηματικὸν αὐτὸ

Όνομα κατέστη εις εδρὸν κύκλον τὸ διακριτικὸν γνώρισμα τοῦ προσώπου».

Τὸ συμπέρασμα εἶναι, ὅτι τὸ ψευδώνυμο ἔχει τὴν ἴδια νομικὴ σημασία καὶ τὴν ἴδια νομικὴ προστασία, ποῦ ἔχει καὶ τὸ πραγματικὸ ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ὑπογραφή, ποῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ πραγματικὸ ὄνομα, μπορεῖ νὰ ἀποτελεῖται καὶ ἀπὸ τὸ ψευδώνυμο.

IV. Στὸν τομέα τῆς πνευματικῆς ἰδιοκτησίας τὸ ψευδώνυμο ἀναγνωρίζεται, ὅπως καὶ τὸ πραγματικὸ ὄνομα. Κι' αὐτὸ βέβαια ἐνισχύει περισσότερο τὴ νομικὴ σημασία καὶ προστασία του. Στὴ χώρα μας ὁ βασικὸς νόμος γιὰ τὴν προστασία τῶν ἔργων τοῦ πνεύματος, Ν. 2387/1920, στὸ ἄρθρο 4 ὀρίζει :

«Ὁ ἐκδίδων ἢ παραδίδων εἰς τὴν δημοσιότητα ἔργον ἀνώνυμος ἢ ὑπὸ ψευδώνυμον χαίρει αὐτὸς τῶν ὡς ἀνω δικαιωμάτων· συνεχίζει δὲ ταῦτα ὁ τὸ ἔργον συγγράψας ἢ φιλοτεχνήσας εὐθὺς ὡς καταστῆσῃ ἑαυτὸν γνωστόν».

Ἡ διάταξη αὐτή, καθὼς εἶναι φανερόν, ἐξισώνει τὸ ψευδώνυμο μὲ τὸ πραγματικὸ ὄνομα. Ἀλλὰ τὸ ψευδώνυμο ἀναγνωρίζει καὶ ἡ Διεθνὴς Σύμβαση τῆς Βέρνης, τῆς 9.9.1886, γιὰ τὴν προστασία τῶν λογοτεχνικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν ἔργων. Ἡ ἀξιόλογη αὐτὴ Σύμβαση μετὰ τὶς ἀναθεωρήσεις στὸ Βερολίνο-1908, Ρώμη-1928, Βρυξέλλες-1948 καὶ Στοκχόλμη-1967, ἀναθεωρήθηκε γιὰ τελευταία φορὰ (24-7-1971) στὸ Παρίσι καὶ τὸ νέο κείμενό της ἐπεκυρώθηκε στὴ χώρα μας μὲ τὸ νόμο 100 τοῦ 1975. Μὲ τὶς διατάξεις τῆς παραγρ. 3 τοῦ ἄρθρου 7 τοῦ νόμου τούτου ἀναγνωρίζεται τὸ ψευδώνυμο καὶ γιὰ τὶς νομικὲς του συνέπειες ἐξομοιώνεται μὲ τὸ πραγματικὸ ὄνομα.

V. Ὅχι μόνο στὴ χώρα μας, ἀλλὰ καὶ στὶς ἄλλες χώρες τὸ ψευδώνυμο χρησιμοποιεῖται ἐδρῦτα. Ἡ διάδοσή του ἔχει λάβει τεράστιες διαστάσεις καὶ δὲν εἶναι ὑπερβολή, ἂν πεῖ κανεὶς, ὅτι οἱ περισσότεροι συγγραφεῖς καὶ καλλιτέχνες χρησιμοποιοῦν κι' ἔχουν γίνει γνωστοὶ μὲ ψευδώνυμα. Τὰ πραγματικὰ τους ὀνόματα δὲν τὰ ξέρει κανεὶς καὶ γίνονται εἰδικὲς ἐρευνες γιὰ τὴν ἀποκάλυψή τους. Στὴν Εὐρώπη, καὶ εἰδικότερα στὴν Ἀγγλία, Γερμανία καὶ Ἰταλία ἔχουν ἐκδοθεῖ γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ «Λεξικά Ψευδωνύμων», ποῦ βοηθοῦν ὅποιον ἐνδιαφέρεται νὰ βρεῖ τὸ ἀντίστοιχο μὲ τὸ ψευδώνυμο πραγματικὸ ὄνομα. Ἀξίζει μάλιστα νὰ σημειωθεῖ καὶ τὸ ἐξῆς ἀρκετὰ παράδοξο γεγονός : Ὑπάρχουν περιπτώσεις ποῦ τὰ ψευδώνυμα μὲ τὴν ἀδιάκοπη πολύχρονη χρησιμοποίησή τους τόσο πολὺ ἐπεβλήθησαν, ὥστε τὰ πραγματικὰ ὀνόματα ἐλησμονήθησαν καὶ ἡ ἐρευνα δὲν μπόρεσε νὰ τὰ ἀποκαλύψει.

Στὴ χώρα μας ὁ καθηγητὴς Κυριάκος Ντελόπουλος ἔκαμε μιὰ σχετικὴ ἐρευνα καὶ ἐργασία. Ἐγραψε καὶ κυκλοφόρησε ἓνα βιβλίον μὲ τίτλο «Νεοελληνικὰ Φιλολογικὰ Ψευδώνυμα», ποῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ 144 σελίδες καὶ τὸ περιεχόμενό του δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ πραγματικὰ ὀνόματα καὶ ψευδώνυμα. Πολὺ καταποτιστικὸ ὅμως εἶναι καὶ τὸ ἄρθρο τοῦ Γ. Μ. Βαλέτα

στή Μ.Ε.Ε., τ. 24ος, σελ. 834. Το ενδιαφέρον άρθρο συνοδεύεται από ένα «Πίνακα ψευδωνύμων τών νέων Έλλήνων», πού ο Βαλέτας διαιρεί σέ τρείς κατηγορίες. Ἡ πρώτη κατηγορία εἶναι «Ψευδώνυμα Νεοελλήνων ποιητῶν καί συγγραφέων, λογίων καί καλλιτεχνῶν, πολιτευτῶν καί ἐπιστημόνων». Στήν ἀνάπτυξη τοῦ θέματος ὁ Βαλέτας θεωρεῖ, ὅτι οἱ λόγοι στοὺς ὁποίους ὀφείλεται ἡ χρησιμοποίηση τῶν ψευδωνύμων εἶναι πολιτικοί, κοινωνικοί, οἰκονομικοί, αἰσθητικοί καί ψυχολογικοί. Ἀναφέρει ἐπίσης ὁ Βαλέτας, ὅτι ὑπάρχουν ἄνθρωποι, πού χρησιμοποίησαν ὄχι ἓνα ἀλλά περισσότερα ψευδώνυμα. Στήν πρώτη γραμμὴ βρίσκεται ὁ Βολταῖρος, πού ἐχρησιμοποίησε 160 ψευδώνυμα!

ΙΩΑΝΝΟΥ ΕΡ. ΖΕΓΚΙΝΗ

Εισαγγελέως Ἐφετών

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΟΥΜΑΣ, ΕΝΑΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ

Ὁ Κωνσταντῖνος Κούμας ἐγεννήθη ἐν Λαρίσῃ τὴν 26 Σεπτεμβρίου 1777. Ὁ πατὴρ του, ὀνόματι Μιχαήλ, ἦτο γουνοποιὸς τὸ ἐπάγγελμα, καὶ σχετικῶς εὐκατάστατος. Ὁ Κούμας ἐγεννήθη εἰς μίαν ἀπὸ τὰς δυσκολωτέρας ἐποχὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου τῆς Λαρίσης κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν. Μετὰ ἀπὸ τὸν ρωσοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1768-1770 καὶ τὴν ἐν Πελοποννήσῳ ἐπανάστασιν τοῦ Ὀρλώφ, οἱ Τούρκοι εἶχον ἀποβῆ εἰς τὴν Λάρισαν πολὺ θηριώδεις. Κατεκρήμνισαν καὶ τὸν μόνον ναὸν τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλεῖου, ποῦ εἶχε τότε ἡ πόλις. Ὅπως δὲ διηγείται τὸ χειρόγραφον τοῦ ἐκ Λαρίσης Ἰωάννου Λογιωτάτου, οἱ χριστιανοὶ ἐκκλησιάζοντο εἰς τοὺς ναοὺς τῶν περιχώρων. Εἶχον δὲ οἱ κάτοικοι τῆς Λαρίσης μέγαν πόθον νὰ ἀνοικοδομήσουν τὸν ναὸν τοῦ πολιούχου τῶν Ἁγίου Ἀχιλλεῖου. Καὶ μόλις μετὰ 25 ὀλόκληρα ἔτη, ἦτοι τὴν 15 Μαρτίου 1794, ὅτε ἦτο διερμηνεὺς ὁ Γεώργιος Μουρούζης καὶ μητροπολίτης Λαρίσης ὁ κλεινὸς Διονύσιος Καλλιάρχος, ἀλλὰ καὶ μετὰ «πολλότατα ἐξόδα», ηὐτύχησαν οἱ κάτοικοι τῆς Λαρίσης νὰ λάβουν ἄδειαν τῆς Πύλης καὶ νὰ ἀνεγείρουν μεγαλύτερον καὶ ὠραιότερον τὸν κρημισθέντα ναὸν τῶν. Λόγω τῶν διωγμῶν αὐτῶν εἶχε τότε κλείσει καὶ τὸ σχολεῖον τῆς πόλεως. Ἔτσι ὁ Κούμας εἶχε γίνοι δέκα ἐτῶν καὶ δὲν εἶχε ἴδει ποτὲ οὔτε ναὸν, οὔτε σχολεῖον.

Δὲν εἶχε καταληφθῆ ἀκόμη ἡ Κωνσταντινούπολις ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ πολλοὶ Ἕλληνες λόγιοι, ὡς οἱ Μανουὴλ καὶ Ἰωάννης Χρυσολωρᾶς, Θεόδωρος Γαζῆς, Γεώργιος Τραπεζούντιος, Βησσαρίων, Ἰσιδωρος, εἶχον καταφύγει εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην. Ὅταν δὲ ἐπεσεν ἡ Κωνσταντινούπολις, οἱ περισσότεροὶ λόγιοι τοῦ ἔθνους, ὡς οἱ Δημήτριος Χαλκοκονδύλης, Κωνσταντῖνος καὶ Ἰωάννης Λάσκαρις, Μάρκος Μουσοῦρος, ἐζήτησαν ἄσυλον εἰς τὴν Δύσιν. Οὗτοι συνετέλεσαν ὄχι μόνον εἰς τὸ νὰ ἀναζωπυρῆσουν τὴν σπουδὴν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων εἰς τὴν Ἑσπερίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ νὰ ὑποθάλψουν τὴν συμπάθειαν τῶν λογιωτέρων αὐτῆς τάξεως πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Ἀλλὰ ἐὰν οἱ Ἕλληνες λόγιοι συνέβαλον εἰς τὴν ἀνα-

τολήν τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀναγεννήσεως, ἄφησαν εἰς τὴν πατρίδα τῶν κατὰ τοὺς δυσκόλους ἐκείνους χρόνους ἓνα μεγάλο κενόν. Περί τούτου γράφει ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους (τόμ. Ε' μέρος Β' σελ. 27) τὰ ἑξῆς : « Ἀμφιβάλλομεν ἂν οἱ ἄνδρες οὗτοι, σωρηδὸν ἀποδημήσαντες εἰς τὴν ἄλλοδαπήν, ἐξεπλήρωσαν τὸ κυριώτερον αὐτῶν πρὸς τὴν πατρίδα καθήκον. Οὐ μόνον ἅπαντες σχεδόν, ἢ ἐξ ἀρχῆς ἢ προ-τόντος τοῦ χρόνου, ἐξελατινίσθησαν, ἀλλά, αὐτῶν ἀπελθόντων, ἔμειναν τὰ μὲν σχολεῖα τῆς πατρίδος αὐτῶν ἄνευ διδασκάλων καὶ ἔκλεισαν τὰ πλεῖστα, τὰ δὲ ἐκκλησιαστικά καὶ πολιτικά πράγματα ἄνευ λογίων καὶ ἐμπείρων λειτουργῶν καὶ κακῶς διακλήθησαν. Τὸ οὕτως ἐγκαταλειφθὲν ἔθνος εὐρίσκετο ἐν τούτοις εἰς περιστάσεις, αἰτινες δὲν ἐπέτρεπαν εἰς αὐτὸ ν' ἀναπληρώσῃ ἐκ τοῦ προχείρου τοὺς φυγάδας, καὶ ἐδέησε νὰ παρέλθουν δύο ἑκατονταετηρίδες πρὶν ἢ δυνηθῆ νὰ συγκροτήσῃ νέα σχολεῖα καὶ νὰ μορφώσῃ νέους ἐπιτηδεῖους ὑπηρέτας τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ συμφερόντων».

Τὸ 1787 ἐνέσκηψεν εἰς τὴν Λάρισαν μία ἐπιδημία, ἡ ὁποία ἠνάγκασε τοὺς γονεῖς τοῦ Κούμα νὰ καταφύγουν εἰς τὸν Τύρναβον. Οἱ πολλοὶ ναοὶ καὶ αἱ ἐκκλησιαστικαὶ τελεταὶ καὶ λιτανεῖαι ἐνεποίησαν μεγάλην ἐντύπωσιν εἰς τὸν νεαρὸν Κούμαν. Ἐκεῖ ἔμαθε οὗτος ἀνάγνωσιν καὶ γραφήν. Καὶ ὅταν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Λάρισαν ἠσχολεῖτο μὲ τὸ νὰ ἀναγινώσκῃ τὰ συναξάρια καὶ τὴν ἁμαρτωλῶν σωτηρίαν. Ἡ φιλομάθεια τοῦ παιδὸς ἔπεισε τοὺς γονεῖς του νὰ τὸν στείλουν τὸ 1790 εἰς τὸν Τύρναβον, ἵνα μαθητεύσῃ εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ Πεζάρου. Τὸ 1796 ὁ Κούμας ἐπεράτωσεν ὅλα τὰ μαθήματα, τὰ ὁποῖα ἐδιδάσκοντο ἐκεῖ. Διακριθεὶς εἰς τὰς σπουδὰς του προσελήφθη, εἰς ἡλικίαν 21 ἐτῶν, διδάσκαλος τοῦ ἐν Λαρίσῃ ἑλληνικοῦ σχολείου καὶ βραδύτερον τοῦ ἐν Τσαριτσάνῃ, εἰς τὸ ὁποῖον ἐδίδασκεν ἑλληνικὰ καὶ μαθηματικά, συγχρόνως δὲ ἐκήρυττεν ἀπὸ τοῦ ἁμβωνος τῆς Ἐκκλησίας.

Εἰς τὸ σχολεῖον τῆς Τσαριτσάνης μεταξὺ τῶν μαθητῶν του, ἦτο καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἐλασσόνος Ἰωαννίκιος «ἀνὴρ φλεγόμενος ὑπὸ πολυμαθείας», ὡς καὶ ὁ μετέπειτα ἐπίσκοπος Ῥογῶν Ἰωσήφ, ὁ ἦρωσ τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου, ὁ ὁποῖος ἔπεσε κατὰ τὴν ἐξοδὸν τῆς φρουρᾶς καὶ τῶν κατοίκων του.

Λόγω ἐλλείψεως βιβλίων, καθυστέρει ἢ εἰς τὰ μαθηματικά ἐπίδοσις τῶν μαθητῶν του. Ἦκμαζε τότε ὁ περίφημος συνεταιρισμὸς τῶν Ἀμπελακίων καὶ ὁ ἐκ Κεφαλληνίας Σπυρίδων Ἀσάνης εἶχε προσληφθῆ ὡς ἰατρὸς τῆς ἱστορικῆς ταύτης κωμοπόλεως. Ὁ Κούμας μετέβη εἰς τὰ Ἀμπελάκια καὶ μετὰ τοῦ Ἀσάνη προέβη εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν «Κωνικῶν τομῶν» τοῦ Καλλίου, τὰς ὁποίας καὶ ἐξέδωκεν ἐν Βιέννῃ τὸ 1803. Ἐδίδαξε δὲ ἐπὶ ἔτος εἰς τὸ σχολεῖον τῶν Ἀμπελακίων. Ἐφθασε τότε ἀπὸ τὴν Βιέννην εἰς τὰ Ἀμπελάκια ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς καὶ ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν τοῦ πλουσίου

συνεταιρισμού τῶν Ἀμπελακίων διὰ τὴν ἐκδότησιν ἐν Βιέννῃ Ἑλληνικὸν λεξικόν. Ἡ συνδρομὴ τοῦ ἐδόθη καὶ παρέλαβε μαζί του τὸν Κωνσταντῖνον Κούμαν, ἵνα συνεργασθοῦν ἐν Βιέννῃ εἰς τὴν ἐκδοσιν τοῦ ἀνωτέρου λεξικοῦ. Ἀλλὰ μετὰ δύο μῆνας ὁ Ἄνθιμος Γαζής ἐδειλίασεν εἰς τὴν ἐκδοσιν τοῦ λεξικοῦ. Ὁ Κούμας προσελήφθη τότε ὡς διδάσκαλος τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης κατ' οἶκον τοῦ Στεφάνου Μόσχου καὶ εἶχε καὶ ὁ ἴδιος τὸν χρόνον τὴν φοιτᾶ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Βιέννης, σπουδάζων μαθηματικά.

Συγχρόνως μετέφρασεν ἐκ τῆς γαλλικῆς εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐφρόνει, ὅτι ἔπρεπε νὰ γράφονται αἱ μαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι, καὶ ἐξέδωκε τὸ 1807 μετὰ ἀπαντήσεων τὸ περὶ μαθηματικῆς καὶ φυσικῆς ἔργον τοῦ Φονταίου. Ἐπίσης τὸ 1808 ἐξέδωκε τὴν χημείαν τοῦ Ἀδήτου, τὴν ὁποίαν μετέφρασεν εἰς τὴν νεωτέραν διάλεκτον, ἐπηρεασθεὶς ἐν τῷ μεταξύ ἀπὸ τὰς περὶ γλώσσης γνώμας τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραΐ.

Ἐν συνεχείᾳ ἡ δημογεροντία τῆς Σμύρνης ἐκάλεσε τὸν Κούμαν διδάσκαλον ἐν Σμύρνῃ. Τῇ προτροπῇ καὶ τοῦ Κοραΐ, ἐδέχθη καὶ ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Σμύρνην τὸν Ἰούνιον τοῦ 1809. Εἰς τὴν Σμύρνην ἐκάλεσεν ὁ Κούμας καὶ τὸν ἐκ Τσαριτσάνης μαθητὴν τοῦ Κωνσταντῖνου Οἰκονόμου, τὸν ἐξ Οἰκονόμων, διαπρεπῆ ἱεροκήρυκα, καὶ μαζί ἵδρυσαν τὸ Φιλολογικὸν γυμνάσιον τῆς Σμύρνης. Εἰς τὸ γυμνάσιον αὐτὸ ὁ Κούμας «με ἀδιάκοπον δραστηριότητα», ὅπως ὁ ἴδιος λέγει, ἐδίδαξε μαθηματικά, φιλοσοφίαν, ἠθικὴν, φυσικὴν καὶ γεωγραφίαν. Προέβη καὶ εἰς φυσικὰ καὶ χημικὰ πειράματα, τὰ ὅποια ὡς τότε ἦσαν ἄγνωστα εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ δὲ Οἰκονόμος ἐδίδασκε τοὺς κλασσικοὺς συγγραφεῖς κατὰ τὴν μέθοδον, τὴν ὁποίαν ὑπεδείκνυεν ὁ Κοραΐς εἰς τοὺς αὐτοσχεδίους στοχασμοὺς του.

Ὁ Κούμας ἔγραψε καὶ ἐξέδωκεν εἰς τὴν Βιέννην, χάριν τῶν μαθητῶν του, πειραματικὴν φυσικὴν, σύνταγμα φιλοσοφίας, εἰς 4 τόμους, σύνοψιν χρονολογίας, σύνοψιν παλαιᾶς γεωγραφίας, σύνοψιν ἐπιστημῶν διὰ τοὺς πρωτοπείρους, περιέχουσαν ἀριθμητικὴν καὶ γεωμετρίαν, κ.ἄ. Μετέφρασε δὲ καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας τοῦ Τενεμάνου. Τὸ σπουδαιότερον ὅμως ἔργον τοῦ Κούμα εἶναι ἡ ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. Τὸ φιλολογικὸν γυμνάσιον τῆς Σμύρνης ἦτο τὸ φωτεινότερον καὶ ἀνώτερον σχολεῖον τοῦ Γένους εἰς τὴν ἐποχὴν του. Εἰς τὰς μικροτέρας τάξεις ἐδίδασκον πέντε ὑποδιδάσκαλοι. Εἶχε 300 μαθητὰς, οἱ ὅποιοι συνέρρεον ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλληνικῆς γῆς. Μετὰ τὴν ἀποφοίτησίν των διεσκορπίζοντο ὡς διδάσκαλοι εἰς τὰς νήσους καὶ εἰς τὴν Χέρσον Ἑλλάδα, ὡς καὶ εἰς οἶκους Φαναριωτῶν, εἰς τὸ Βουκουρέστιον, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν Ρωσίαν. Τὸ φιλολογικὸν γυμνάσιον τῆς Σμύρνης ἦτο τὸ πανεπιστήμιον τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ.

Τὸ 1814, κατόπιν ἐπιμόνων προσκλήσεων τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Κυρίλλου καὶ τῆς Συνόδου, μετέβη ὁ Κούμας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀνέλαβε τὴν σχολαρχίαν τοῦ Κουροτσεσμεῖου σχολεῖου, ἔνθα

ἐδίδαξεν ἑλληνικά, μαθηματικά καὶ φιλοσοφίαν. Ὁ ἴδιος διηγείται ὅτι, τὴν 1 Σεπτεμβρίου τοῦ 1914 ἐορτάσθη εἰς τὴν σχολὴν αὐτὴν ἡ ἑναρξίς τῶν μαθημάτων, παρουσία τοῦ πατριάρχου Κυρίλλου, ὄλων τῶν ἐγκρίτων ἀρχιερέων, τοῦ μεγάλου διερμηνέως Μιχαὴλ Σούτσου, πολλῶν Φαναριωτῶν καὶ πλήθους λαοῦ, ἐξεφώνησεν δὲ ὁ Κούμας τὸν πανηγυρικὸν τῆς ἡμέρας. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐδίδαξεν ἐπὶ ἓνα σχολικὸν ἔτος καὶ τὸν Αὐγουστον τοῦ 1815 ἐπανήλθεν εἰς τὴν Σμύρνην, διὰ τὴν νομφεύση τὴν μονογενῆ κόρην του. Ἐπὶ δύο ἔτη ἐδίδαξεν εἰς τὸ γυμνάσιον τῆς Σμύρνης.

Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1817 ὁ Κούμας μετέβη εἰς τὴν Βιέννην, διὰ τὴν ἐκτύπωσιν τῶν βιβλίων του. Κατὰ τὰ ἔτη αὐτὰ (1817-1819) ἑκατοντάδες Ἑλλήνων νέων ἦσαν διεσπαρμένοι εἰς τὴν Ἰταλίαν, Γαλλίαν καὶ Γερμανίαν καὶ ἐσπούδαζον εἰς τὰ ἐκεῖ Πανεπιστήμια. Ὁ Λόγιος Ἑρμῆς, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τοῦ 1816 ἐπανεξεδίδετο ὑπὸ τῶν Θεοκλήτου Φαρμακίδου καὶ Κοκκινάκη, εἶχε καταστήσῃ ἔθνικὸν σύγγραμμα.

Τὸ 1819 ὁ Κούμας ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν καλῶν τεχνῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Λειψίας. Ὡσαύτως καὶ αἱ βασιλικαὶ ἀκαδημίαι τοῦ Μονάχου καὶ τοῦ Βερολίνου κατέλεξαν αὐτὸν τὸ 1820 μεταξὺ τῶν μελῶν των.

Τὸ 1820 ἐπανήλθεν ὁ Κούμας εἰς τὴν Σμύρνην διὰ τὴν διευθετήση τὰ τοῦ γυμνασίου. Ἐκεῖ ἤρχισε νὰ μεταφράζη τὸ Ἑλληνογερμανικὸν λεξικὸν τοῦ Ρειμέρου. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἐξερράγη ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις καὶ οἱ διωγμοὶ τῶν Τούρκων μετέβαλον τὴν πόλιν τῆς Σμύρνης εἰς κοιλάδα κλαυθμῶνος. Τὸν Μάιον τοῦ 1821 ὁ Κούμας μετὰ τῆς οἰκογενείας του κετέφυγεν εἰς τὴν Τεργέστην, ἡ δὲ οἰκία του μετὰ τῆς βιβλιοθήκης του ἐδημεύθη εἰς τὴν Σμύρνην.

Ἀπὸ τὴν Τεργέστην ἀπῆλθεν εἰς Βιέννην, ὅπου συνεπλήρωσε καὶ ἐξέδωκε τὸ 1326 τὸ ἀνωτέρω ἑλληνογερμανικὸν λεξικόν. Εὐθὺς κατόπιν ἤρχισεν νὰ γράφῃ τὴν ἱστορίαν τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ 1831, τὴν ὁποίαν ἐξέδωσεν ἐν Βιέννῃ τὸ 1832 εἰς δώδεκα τόμους. Τοῦτο εἶναι μίᾳ παγκόσμιος ἱστορία. Εἶναι δέ, ὡς προεῖρηται, τὸ σπουδαιότερον ἔργον τοῦ Κούμα. Τὸ 1833 ἐξέδωσεν ἐν Βιέννῃ καὶ ἑλληνικὴν γραμματικὴν.

Ὁ βασιλεὺς Ὀθων δὲ ἐπιστολῆς του ἐκ Ναυπλίου (1833) ἐκφράζει πρὸς τὸν Κούμαν τὴν εὐαρέσκειάν του διὰ τὰς πρὸς τὴν σπουδάζουσαν ἑλληνικὴν νεολαίαν πολυτίμους ὑπηρεσίας του. Κληθεὶς δὲ νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, δὲν ἠθέλησε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐν Τεργέστῃ ἑλληνικοῦ σχολείου. Ἐκεῖ προσεβλήθη ὑπὸ χολέρας καὶ τὴν 1 Μαΐου 1836 ἀπεβίωσεν, εἰς ἡλικίαν 59 ἐτῶν.

Ὁ Σάθας εἰς τὴν Νεοελληνικὴν φιλολογίαν τοῦ (σελ. 677) γράφει τὰ ἑξῆς: «Ὁ Κούμας ἀνεδείχθη ἐκ τῶν φιλοπονωτέρων καὶ κοινωφελεστέρων λογίων τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, κατατρίψας τὸν βίον εἰς εὐεργεσίαν τῆς πατρίδος διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς συγγραφῆς, οὔτε κόπων, οὔτε δαπανῶν, οὔδὲ τῆς ὑγείας αὐτοῦ φειδόμενος».

ΤΟ ΑΤΟΜΙΚΟ ΚΑΙ Η ΓΝΩΣΗ ΤΟΥ

(J. - Cl. Piguët, *La connaissance de l'individuel et la logique du réalisme*, Neuchâtel 1975) *

I

Ἡ μεγαλύτερη ἀλήθεια γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴ ζωὴ του εἶναι πὼς εἶναι ἓνα συγκεκριμένο ὄν διψασμένο γι' ἀνάλογη μεταχείριση καὶ μορφοποίηση. Κι' ὁμως ἡ ἐπιστήμη, ὁ πολιτισμός του δὲν κάνουν ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ χτίζουν γύρω του κάστρα, προστατευτικά τάχα, μὲ ἀφηρημένα ὄλικά. Ἡ κραυγὴ τοῦ Κίρκεγκωρ «τί νὰ τὴν κάνω τὴν ἀλήθεια ἂν δὲν εἶναι ἀλήθεια γιὰ μένα», ἐνῶ ἰσχύει γιὰ τὸν καθένα μας, καμωνόμαστε πὼς δὲν εἶναι καὶ δική μας. Ἀπὸ τὴν ἄλλη κάθε λόγος γιὰ τὴν πολλαπλότητα τῆς ὑπαρκτικῆς ἀλήθειας ὡς πολλαπλότητας τῶν πραγμάτων σταματᾷ ἀπρόσδεκτος στὰ τείχη τῆς ψυχρῆς λογικῆς, ποὺ σήμερα περισσότερο ἀπὸ ἄλλοτε χαρακτηρίζεται ἀπὸ μιὰ τάση ἀντιστροφῆς τῶν μέσων σὲ σκοπούς¹. Οἱ λέξεις κινδυνεύουν στὸ γενικὸ καὶ ἄρα εἶναι σὲ ἀπόσταση ἀπὸ τὰ συγκεκριμένα, ἢ τὸ ἄλλο τους στρώμα, τὸ ὑπονοούμενο, χάνει τὴν πολλαπλὴ δυναμικότητά του ὅσο στενεύουν οἱ δυνατότητες νὰ βιωθεῖ προσωπικὰ ὁ λόγος ἀπὸ τὰ δύο μέλη του, τὸν ὁμιλητὴ καὶ τὸν ἀκροατὴ. Ἡ συγκρότησις τῆς ἀλήθειας σὲ σύνολα θυσιάζει στὸ βωμὸ τοῦ γενικοῦ καὶ τοῦ ἀφηρημένου τὶς ἀτομικὲς πραγματικότητες.

Ἐπιστροφή στὰ πράγματα εἶναι ἡ ἐπιταγὴ τοῦ Χούσσερλ. Ἐπιστροφή στὸ πράγματα ὡς αὐτορρησία εἶναι ἡ ἐπιταγὴ τοῦ Καθηγητῆ τῆς Φιλοσοφίας στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Λωζάννης, Ἀκαδημαϊκοῦ J. Cl. Piguët. Ἡ αὐτορρησία εἶναι πάντα παρούσα στὴ φύση, στὴν τέχνη, στὴν ἐλευθερία,

1. Ἀνακοίνωσις στὴν Ἑλληνικὴ Φιλοσοφικὴ Ἑταιρεία, παρουσία τοῦ Ἑλβετοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ καὶ Καθ. τῆς Φιλοσοφίας J. - Cl. Piguët, Ἑλλ. Ἀρχ. Ἑταιρεία, Φεβρ. 1980.

1. Βλ. καὶ τὴ μελέτη τοῦ Καθ. P i g u e t, *La Crise contemporaine du langage*, Lausanne 1960, βιβλιοκρισία τῆς ἐστὶ *Φιλοσοφία* 7 (1977) 519 κμ.

στό ἀτομικὸ. «Ὁ δάσκαλος τῶν δασκάλων εἶναι ἡ ζωὴ, ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος.» Ὁ Καθηγητὴς Ρ. δείχνει ὅτι τὸ θέμα τοῦ θανάτου στάθηκε γόνιμο γιὰ τὴ φιλοσοφικὴ ζωὴ, ὅμως ἡ βεβαιότητά τοῦ θανάτου εἶναι λιγότερο ἔντονη ἀπὸ κείνη τῆς γέννησης καὶ συμπίπτει μὲ τὴν ὑπαρξή. Παρόλ' αὐτὰ — τονίζει — «μιά φιλοσοφία τῆς γέννησης δὲν ἔχει ἀκόμη γραφτεῖ». «Ἡ γέννηση εἶναι ἓνα θαῦμα, ἐνῶ ὁ θάνατος εἶναι πεπρωμένο καὶ οἱ φιλόσοφοι δὲν ἀγάπησαν τὰ θαῦματα, σήμερα ἀκόμη λιγότερο» (1497)².

Ἄν ἡ κύρια ἀντινομία εἶναι σήμερα ἡ ἀντινομία λόγου-Εἶναι, τὸ πρόβλημα ποῦ θὰ ἐξετάσουμε εἶναι σύγχρονο: «Ὅταν» λέει ὁ Καθηγ. Ρ., «ἀπάρχει τὸ Εἶναι ἢ Φιλοσοφία δὲν ξέρει τί νὰ πεῖ γι' αὐτό, ὅταν μιλά γι' αὐτό δὲν εἶναι γιὰ τὸ Εἶναι.»

Θέμα καὶ προβληματικὴ τοῦ βιβλίου «Ἡ γνώση τοῦ ἀτομικοῦ καὶ ἡ λογικὴ τοῦ ρεαλισμοῦ».

Τὸ ἰδιαίτερο γιὰ ὅλο τὸ ἔργο γνώρισμα τῆς ὑπέρβασης τῶν κατηγοριῶν ἀπαντᾷ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ κιόλας τοῦ βιβλίου στὴν ἀναίρεση τῆς διάκρισης παλαιοῦ καὶ νέου³, μὲ τὸν παραλληλισμὸ Παρμενίδη καὶ σύγχρονης ἐπιστημονικῆς φιλοσοφίας· ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρεται στὸν τρίσημο χαρακτήρα τῆς προβληματικῆς τῆς γνώσης: α) στὴ γνώση τοῦ Εἶναι, β) στὴ γνώση τοῦ λόγου γιὰ τὸ Εἶναι, γ) στὴ γνώση τῆς μεθόδου ποῦ ὁδηγεῖ στοῦ Εἶναι. Περνώντας ἀπὸ τὸν ὄρισμὸ τῆς γνώσης στὴν ἔννοια τοῦ ἀτομικοῦ ὁ Καθηγ. Ρ. ἐπισημαίνει ἀμέσως καὶ τὶς δυσκολίες ὀρισμοῦ τῆς ἔννοιας. «Οἱ φιλόσοφοι», λέει «μπόρεσαν νὰ δεχτοῦν τὸ ἀτομικὸ, ἀλλὰ καθόλου νὰ τὸ γνωρίσουν» (0200²-0210).

Οἱ ρίζες τοῦ προβλήματος τῆς γνώσης τοῦ ἀτομικοῦ — ποῦ δὲν λύθηκε μέσα στὴν ἱστορία τῶν φιλοσοφικῶν ἰδεῶν καὶ εἶναι ἰδιαίτερα σύγχρονα, ἂν τὸ κύριο πρόβλημα εἶναι πάντα τὸ πρόβλημα τοῦ ὄντος — βρίσκονται στὸν Ἀριστοτέλη. Ἐδῶ ἔχουμε διάλογο μὲ τὰ πράγματα μέσα ἀπὸ μιὰ διπλὴ σύλληψη: Οἱ ἰδέες, τὸ εἶδος ἐνυπάρχει στοῦ τόδε τι, τὸ συγκεκριμένο. Ἡ γνώση εἶναι γνώση τοῦ γενικοῦ. Ὁ Ἀριστοτέλης βρίσκεται λοιπὸν στὰ θεμέλια

2. Πβ. τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας ὡς ἐξωτερικὰ διαδοχὴ ἔργων φιλοσοφικῶν, ἐσωτερικὰ νόημα: «L'histoire n'est pas l'étude du passé, mais la prise de conscience présente du passé en vue de l'avenir» 1220. Ἀντίθετος εἶναι ὁ Καθ. Ρ. καὶ στὸν ἱστορικισμὸ καὶ στὸν ἀνιστορικισμὸ: τὸ γεγονὸς ἀναφέρεται καὶ στοῦ παρόν καὶ σὲ κείνον ποῦ ἀσχολεῖται μ' αὐτό, ἐξ ἄλλου ἂν τὸ παρελθὸν εἶναι ἀτομικὸ, ἡ γνώση τοῦ παρελθόντος εἶναι γεμάτη ἀπὸ τὸ μέλλον ποῦ πρέπει νὰ συσταθεῖ.

3. Βλ. καὶ Μιχαηλίδη, Εἰκονικὴ καὶ Ἀνεικονικὴ Συμβολικὴ, Κέντρο Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν, Λευκωσία, 1979, 189. Πβ. Bruno Snell, Die Sprache Heraklits, *Hermes* LXI, 373.

του προβλήματος που διαρκεί όσο επικρατεί ή θέση ότι δεν υπάρχει επι-
στήμη παρά ως επιστήμη του γενικού.

Με ιδιαίτερη επιμονή στέκεται ο Καθηγ. Ρ. στο εμπόδιο που υπήρξε
για τη γνώση του ατομικού ή προσδιορισμός της πραγματικότητας με προϊ-
όντα της σκέψης στη σχέση της με τη γλώσσα. Το νομιναλισμό (secundum
sermonem) παρακολουθεί ο συγγραφέας από την αρχαιότητα ως σήμερα
(Εϋδοξος, Occam, Leibniz, Μαθηματικά. Στο σημείο αυτό παραπέμπω τον
Έλληνα αναγνώστη και στην πρόσφατα δημοσιευμένη μελέτη του Μιχαη-
λίδη «Εικονική και άνεικονική συμβολική». «Η σύγχυση που γεννήθηκε
από την έριδα των γενικών έννοιων προσδιόρισε όλόκληρη τη σύγχρονη
φιλοσοφία» (1334). «Η εποχή μας βέβαια δεν ανακάλυψε τα προβλήματα
της γλώσσας, άλλ' ίσως ανακάλυψε τη γλώσσα ως πρόβλημα» (1337).

Το ατομικό αντίκειται στο νομιναλισμό ως το έσωτερικό του ή γνώση
του γενικού δίνει έξωτερικά. Ο Καθηγ. Ρ. χρησιμοποιεί την έκφραση
«έσωτερική ολότητα» για να δείξει την απόλυτη μοναδικότητα του ατομι-
κού. Παράδειγμα είναι ο έλληνικός λόγος⁴, ως ένότητα σκέψης-γλώσσας-
πραγματικότητας. Θα θυμίσω ή ίδια το ήρακλειτικό «κατά φύσιν διαιρέ-
ων έκαστον και φράζων όκως έχει» (B 1). Και θα επιμείνω λίγο στα σχετικά
με την έλληνική σκέψη. Η γνώση του ιστορικού είναι κατά τον Καθηγ.
τυπική περίπτωση για την προβληματική μας. Οι τρεις πλάνες σχετικά με
τη γνώση του ιστορικού είναι: α) ή άπάτη της άναγωγής, που άπορρεί
από το συνθετικό πνεύμα, π.χ. το «ιστορικό είναι» και ή σύγχρονη φιλολογία:
«On a platonisé Parménide» (1231). Θα πρόσθετα ότι και τον Παρμενίδη
συνέβη να τον δουν άριστοτελικά (π.χ. Holscher): β) ή άπάτη της προβολής
που άπορρεί από το πνεύμα του συστήματος, όχι άκριβώς ως άναχρονισμός,
γ) ή μικτή (άναλυτικό πνεύμα). Ο Καθηγ. παρατηρεί για την έρμηνεία του
έλληνικού λόγου: περιόρισαν τον έλληνικό λόγο στην άναπαράσταση είτε
της πραγματικότητας του κόσμου είτε της σκέψης και των νόμων της είτε
της γλώσσας και της ίδιας της φύσης της.

Νομίζω όμως ότι δεν μπορούμε να πάρουμε για παράδειγμα την περιπτώ-
ση του Θαλή (1231), όχι γιατί ο Comperz τον έρμήνευσε με άφετηρία μιá
παράσταση θεμελιακή, το κάτι στην πραγματικότητα του κόσμου (Urstoff
γενικά), πράγμα που είναι σφάλμα άναγωγής, αλλά γιατί ο Θαλής ήδη υπάρ-
χει για μäs με τα σφάλματα προβολής των αρχαίων. Θα έβλεπα ισχυρότερο
το έπιχείρημα, αν δειχνόταν ή άριστοτελίζουσα παράδοση της σκέψης του
Θαλή (άρχη, στοιχείο κ.λπ.). Επίσης, επειδή ο όρος άρχή στα σωζόμενα
των προσωκρατικών άπαντά: ως χρονική άφετηρία και ως γενετική βάση
στον Άναξίμανδρο (με πολλή συζήτηση για την παραδοχή του από τους
έρμηνευτές) θα είχα άπορίες ως προς την άποψη ότι ή «άρχη στους προσω-

κρατικούς δὲν ἦταν πιθανὸν μιὰ ὑπόσταση — ἢ μιὰ Urstoff — ἀλλὰ ποιότητα».

Θὰ ξαναγυρίσουμε στὴ θεώρηση τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου ὡς ἐσωτερικῆς ὁλότητας. Τὸ ρήγμα ἐγινε ἀπὸ τὴ στωικὴ φιλοσοφία ποῦ, κατὰ τὸν Καθηγ. Piguet, εἶδε ἀπ' ἐξω τὴ σχέση μέρους — συνείδησης — ὄλου (κόσμου). Μέσα στὴν ἱστορία κατὰ κανόνα οἱ ἐσωτερικὲς ὁλότητες ἢ διαλύθηκαν ἢ ξανασυστήθηκαν σ' ἐξωτερικότητα, πράγμα ποῦ ἐξυπηρέτησε τὸ νομιναλισμό. Κάθε διανοητικὴ σχέση γιὰ τὸν καθορισμὸ τῶν πραγματικῶν ὄντων εἶναι ἐξωτερικὴ. Περνώντας στὸν ἔλεγχο τῆς σημερινῆς κατάστασης τοῦ προβλήματος ὁ Καθηγ. P. κρίνει τὴ γαλλικὴ στοχαστικὴ ἀνάλυση (Analyse réflexive), τὸ θετικισμό καὶ τὸν ὑπαρξισμό. Ὁ ὀρισμὸς τῆς πραγματικότητας ἀπὸ τὴ γνώση ἀναπτύσσεται ὡς θεωρία τῆς γνώσης σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ ἀνθρώπινη συνείδηση θάμνε καὶ δταν ἀκόμη δὲν θὰ ἦταν παρὰ συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ της. Γιὰ τὸν Καθηγ. Piguet, ἀντίθετα ἀπὸ τοὺς Hamelin, Le Senne κ.ἄ., μιὰ συνείδηση ποῦ δὲν θὰ ἦταν συνείδηση κανενός, δὲν θὰ ἦταν τίποτα (1411). Ἀντίθετος στοῦ αὐτοκλεισμοῦ τῆς συνείδησης εἶναι καὶ ὁ ὑπαρξισμός. Ὁ ὑπαρξισμός ὁμως (1430) ἔχει ἓνα ἔντονο αἶσθημα γιὰ τὸ ἀτομικὸ, ὄχι γιὰ τὴ γνώση τοῦ ἀτομικοῦ. Ὁ θετικισμὸς τέλος εἶναι μιὰ τεχνικὴ secundum mentem καὶ secundum serminem.

Σήμερα στοῦ πρόβλημα καὶ στὶς δυνατότητες λύσης γιὰ τὴ γνώση τοῦ ἀτομικοῦ προέχει ἡ σαφὴς τοποθέτηση τῆς ὑπαρξῆς ἐσωτερικῶν ὁλοτήτων. Ἀντίθεση σ' αὐτὴν ἀποτελοῦν: ἡ σύνθεση καὶ τὸ σύστημα, ὅπου ἡ σχέση εἶναι σχέση μέρους-ὄλου καὶ ἀντίστροφα: τὸ σύστημα καὶ ἡ σύνθεση προκύπτουν ἀπὸ μιὰ ἐξωτερικὴ συγκρότηση σὲ ὁλότητα μὲ θεμέλιο τὴ σχέση μέρος -ὄλο. Αὐτὸ δὲ σημαίνει πὼς δὲν ὑπάρχουν σχέσεις, ἀλλ' οἱ σχέσεις δὲν εἶναι πάντα λογικὲς πρῶτα, εἶναι σχέσεις τοῦ πράγματος καὶ δὲν εἶναι ἀναστρέψιμες: π.χ. ἡ ζωὴ ἀπαγορεύει νὰ εἶμαι πατέρας τοῦ πατέρα μου. Τὸ ἴδιο, σ' ἄλλο πλέγμα, ὁ ἄνθρωπος εἶναι a priori ἄνθρωπος, δηλαδὴ δημιούργημα καὶ ὄχι αὐτὸς ποῦ θέλει ἢ ποῦ κρίνει πὼς εἶναι σήμερα, δηλαδὴ Θεός. Ὁ Καθηγ. P. καταγγέλλει τὴν πλάνη τῆς μετατροπῆς σὲ κατάσταση τοῦ πραγματικοῦ μιὰς πρὸθεσης, ὅπως π.χ. τῆς σύνθεσης τοῦ πραγματικοῦ σὲ ὄλο — τῆς λογικῆς ὀργάνωσής του θεωρημένης ὡς ιδιότητας τοῦ πραγματικοῦ — ἀφοῦ πρῶτα ἀναδομηθεῖ τὸ ἓνα μέρος μετὰ τὸ ἄλλο. Μὲ τὸν ὄρο «ἐσωτερικὴ ὁλότητα» δὲν ἔννοεῖ ὁ Καθηγ. ὅτι ὁ Russel (καὶ ὁ Whitehead): σχέση τέτοια ποῦ νὰ ἐκφράζει τὶς ιδιότητες καθενὸς ἀπὸ τοὺς ὄρους της. Τὸ νόημα σὲ μιὰ ἐσωτερικὴ ὁλότητα εἶναι ἀδιαίρετο καὶ δὲ συνάγεται ἀπὸ τὶς σημασίες τῆς γλώσσας ποῦ φέρει, δὲν εἶναι οὔτε σύνθετο οὔτε διαιρετό. Αὐτὸ δὲ σημαίνει ὅτι δὲν ὑπάρχει νόημα ἢ ὅτι εἶναι πέραν τῆς γλώσσας:

π.χ. τὸ νόημα μιᾶς συμφωνίας τοῦ Μπετόβεν. Γιὰ τὴ μουσικὴ εἰδικὰ θὰ ἀναφέρω συνοπτικὰ τὰ ἑξῆς: 1) εἶναι πραγματικότητα, 2) ἔχει νόημα, 3) εἶναι παράδειγμα ἀτομικοῦ, ἔχει δική της γλώσσα, 4) ἡ γνώση της δὲν πραγματοποιεῖται στὴ γλώσσα τῆς μουσικῆς, 5) εἶναι ἀνάγκη οἱ σημασίες τῶν φράσεων τῆς μουσικῆς αἰσθητικῆς νὰ καθορίζονται ἀπὸ τὸ νόημα τῆς μουσικῆς.

Ἡ ἄποψη τοῦ Καθηγ. Ρ. δὲν ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴ θεωρία τοῦ ἄρρητου (ἀσύλληπτου) τοῦ μυστικισμοῦ. Πρέπει νὰ καταλάβουμε ὅτι σὲ μιὰ ἐσωτερικὴ δόλότητα οἱ σχέσεις δὲν γνωρίζονται ἀλλὰ, γιὰ τὴν ὑπάρχον, ἀναγνωρίζονται καὶ δὲ λέγονται κατὰ τὸ συνήθη τρόπο τοῦ λέγειν («logiquement parlant»). Γιὰ νὰ τὸ ἐννοήσουμε αὐτὸ μεταφέρω ἕνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ Καθηγ. Ρ. «Ἐλευθερία αἰσθητικὴ καὶ ἠθικὴ ἐλευθερία» ποῦ δημοσιεύτηκε σὲ μετάφρασή μου στὶς Τομὲς τοῦ Φεβρουαρίου 1980: «Ἡ ἠθικὴ ἐλευθερία δὲν ἐπιδέχεται ὄρισμό οὔτε μέτρημα. Δὲ σημαίνει αὐτὸ ὅτι δὲν εἶναι κάτι: πολλὰ πράγματα ὑπάρχουν στὸν οὐρανὸ καὶ στὴ γῆ ποῦ κανεὶς ὀπαδὸς τῆς λογικῆς δὲν μπόρεσε ἀκόμη νὰ ὀρίσει. Ἡ ἠθικὴ ἐλευθερία, ὅταν ἐνσαρκώνεται σ' ἕνα ὠραῖο ἔργο τέχνης, γίνεται ἀντιληπτὴ, μόνο ποῦ δὲν ὀρίζεται ἢ δὲ συλλαμβάνεται σὲ χωριστὴ κατάσταση. Ἡ ἀντίληψη... (συλλαμβάνει) στοὺς φθόγγους καὶ στὰ σύνολά τους νότες, δηλαδὴ φορεῖς κάποιου μηνύματος... τίνος δὲν ξέρω. Μπορεῖ τῆς ἀγάπης, τοῦ θανάτου, τῆς νύχτας, τῆς χαρᾶς, τοῦ ἥρωισμοῦ, τοῦ περωμένου. Λίγο ἐνδιαφέρει. Αὐτὸ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἠθικὴ ἐλευθερία. Οἱ ἴδιες οἱ νότες, ὅταν τὶς ἀντιλαμβανόμαστε στὴν ἁρμονία τους, ἀποκαλύπτουν αὐτὸ ποῦ φανερόνεται σημειωμένο ἀπ' αὐτές. Ὁποῖος στὴ μουσικὴ δὲν ἀκούει παρὰ ἤχους, λιγότερο ἢ περισσότερο εὐχάριστους, αὐτός, τοῦτο εἶναι γνωστό, δὲν ἀκούει ἀκόμη μουσικῆ.»

Στὴ μουσικὴ εἰκόνα ἡ μουσικὴ δὲ συμπίπτει μὲ τοὺς ὑλικοὺς ὄρους τῆς ἐκτέλεσης οὔτε μὲ τοὺς ἤχους ποῦ χρησιμοποιοῦνται. Ἐδῶ σημασία ἔχει ἡ ποιότητα τοῦ μουσικοῦ φαινομένου ὄχι ἡ ποσότητα τοῦ μουσικοῦ γεγονότος. Ἀνατρέπεται ἔτσι ἡ σχέση προσδιορισμοῦ μεταξὺ μετρούμενου πράγματος καὶ μέτρου τοῦ πράγματος. Ὁ Καθηγ. Ρ. ὑποστηρίζει ὅτι ἡ σύγκρουση ἐξωτερικῆς δόλτητας-ἐσωτερικῆς δόλτητας φαίνεται στὴ σύγκρουση τῆς σύγχρονης ἀναλυτικῆς σκέψης (Porree) - διαλεκτικῆς σκέψης (Σχολὴ Φραγκφούρτης).

Τὸ ἐρώτημα τώρα: τὸ «ἀτομικὸ εἶναι ἀδύνατο νὰ γνωστεῖ» ὅπως καὶ τὸ ἀντίθετό του θετικὸ κρίνονται ἀπὸ τὸ συγγραφέα ὡς δογματικά. Ὁ Καθηγ. τονίζει τὴ σημασία τῆς κριτικῆς στάσης, ποῦ υἰοθετεῖται στὸ ἔργο μὲ τὴν κατάδειξη τῶν ἀντινομῶν τῶν ἀντιτιθεμένων θεωριῶν, τὴ χρῆση τους ὡς Π ρ ο λ ε γ ο μ ἔ ν ω ν στὴν κριτικὴ θεώρηση.

Πρόκειται ἐδῶ γιὰ μιὰ τριπλὴ θεματικὴ: τῶν προϋποθέσεων τῆς γνώσης ὡς γνώσης, τοῦ ἀτομικοῦ ὡς ἀτομικοῦ, τῆς γνώσης τοῦ ἀτομικοῦ. Τὸ ἀτομικὸ δὲν πρέπει νὰ συγγέεται μὲ τὸ εἰδικό. Τὸ εἰδικὸ προσδιορίζεται ἀπὸ

τῆ γνώση ὡς γνώση τοῦ γενικοῦ, εἶναι ἡ ἐξειδίκευση τῆς γενικῆς οὐσίας ἢ ὅποια καὶ τὸ καθορίζει. Τὸ ἀτομικὸ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἀνεξαρτοποίηση τοῦ νοήματός του ὡς πρὸς τὸ γενικὸ νόμο. Ἡ πραγματικότητα τοῦ ἀτομικοῦ δὲν νοεῖται μὲ τὴν ὑπόταξη στὸ γενικὸ νόμο: ἓνα ἔργο τέχνης, ὁ Θεὸς στὴ χριστιανικὴ θεολογία, εἰδικὰ στὴν ὀρθόδοξη, τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα, ἡ ἀγαπημένη, τὸ διδακτικὸ ἔργο, ὁ πόνος εἶναι ἐσωτερικὲς ὀλότητες, δὲν εἶναι ἓνα ἀνάμεσα σ' ἄλλα· ὁ γενικὸς νόμος δὲν εἶναι καθοριστικὸς τῆς σημασίας τῆς πραγματικότητάς τους (0322). Μὲ διδακτικὸ ἔργο δὲν ἐννοοῦμε αὐτὸ ποὺ περιέχει γενικὲς πάνω σ' ἓνα θέμα γνώσεις, ἀλλ' αὐτὸ ποὺ ἀποτελεῖ ἀτομικὸ ἔργο. Ὅσο γιὰ τὸ Θεὸ τὸ πρόβλημα τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ εἶναι στὸ κέντρο τῆς προβληματικῆς τῆς γνώσης τοῦ ἀτομικοῦ: οὔτε μόνο ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ οὔτε ὁ ἀνθρώπινος λόγος γιὰ τὸ Θεὸ (νομιναλισμός). Ὁ Καθηγ. Ρ. παρατηρεῖ: «τὴν προσδοχὴ τοῦ νοήματος πρέπει νὰ ἀκολουθήσει ἓνα κριτικὸ καὶ ριζικὸ ἐρώτημα τῆς γλώσσας τῆς λογικῆς, τῆς ἴδιας δηλαδὴ τῆς λογικῆς, ποὺ τὴν ἐξαναγκάζει νὰ ἐγκαταλείψει τὴ λογικὴ τῆς αὐτοτέλεια ἀναγνωρίζοντας αὐτὸ τὸ *opus alienum* ποὺ εἶναι τὸ ἔργο τοῦ Θεοῦ». Τὸ ἔργο τέχνης εἶναι ἡ βιωμένη ἐμπειρία τοῦ ὄραίου μέσα στὴν τέχνη, τὸ ἀτομικὸ μὲ τὴ δική του ὑπερβατικότητα ποὺ εἶναι παγκόσμια (ὄ ν τ ο λ ο γ ι κ ὸ ς μ ο ν ι σ μ ὸ ς). Ἀπὸ τὴν ἄλλη εἶναι ἀπαραίτητη ἡ κριτικὴ προβληματικὴ τῆς δυνατότητας τῆς γνώσης αὐτοῦ τοῦ ἔργου (ἐπιστημονικὸς δυσμοδὸς τῆς κριτικῆς μεθόδου). Ἡ γνώση πρέπει πάντα νὰ βασίζεται στὴν παγκοσμιότητα καὶ ἀντικειμενικότητα τοῦ ὄραίου ποὺ διαφαίνεται στὴν ἀτομικότητα τοῦ πράγματος. Στὴ συνήθη γνώση τὸ *in mente* προσδιορίζει τὸν *in re* (σκεφθεῖτε τὴν προέκταση στὸ «ἔτσι εἶναι ἂν ἔτσι τὸ νομίζετε»). Στὴν ἀτομικὴ πραγματικότητα τὸ *in re* προσδιορίζει τὸν *in mente*. Τὸ ἀτομικὸ καθορίζει τὴ γνώση, παράδειγμα ἡ ἀγάπη: γιὰ τὴ γνώση αὐτὴ ἀνακαλύπτεται τὸ ἐρωτικὸ λεξιλόγιο (καὶ θά θυμίσω ἐδῶ γιὰ μᾶς τὸ παράδειγμα τοῦ Πλωτίνου)⁵. Ὅσο γιὰ τὴ σχέση σκέψης-γλώσσας-πραγματικότητας⁶ θά παρατηρήσουμε ὅτι ἐνῶ εἶναι δυνατό στὴ μὴ ἀτομικὴ πραγμα-

4. Βλ. Ἄννας Κελεσιδου, *Le voyage érorique de l'âme dans la mystique platinienne*, *Πλάτων* 24 (1972) 88 - 101.

5. Πβ. Rémi d'Auxerre (Remigius von Auxerre. 9. αἰ.). ἀναφέρεται ἀπὸ τὸ συγγρ. (1300) στὴν ἱστορικὴ εἴσοδο στὸ πρόβλημα τῆς γνώσης τοῦ ἀτομικοῦ: «*Tria sunt quibuscum omnis collocatio disputatioque percipitur: res, intellectus et voces*». Ἡ ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας κατέβηκε ἀπὸ τὸ ὄν στὴν κρίση καὶ ἀπὸ τὴν κρίση στὴ γλώσσα. Τώρα πρόκειται νὰ συσταθεῖ ἡ γνώση τοῦ ἀτομικοῦ, δηλαδὴ τὸ ἀνέβασμα ἀπὸ τὴ γλώσσα στὰ προβλήματα τῆς κρίσης καὶ ἀπὸ κεῖ στὸ πρόβλημα τοῦ ὄντος.

6. Ὁ Καθηγ. Ρ. ἐπιμένει στὸν καθορισμὸ τῆς σκέψης ἀπὸ τὰ πράγματα. Πρόσοφατα ὑποστήριξα τὴν ἀποψη γιὰ τὴ γνώση ὡς «πρᾶγμα» — μὲ τὴν πλατωνικὴ σημασία — τοῦ

τικότητα τὸν *in sermone* νὰ προσδιορίζει τὸ *in mente* (π.χ. Einstein), στὴν ἀτομικὴ τὸ *in mente* προσδιορίζει τὸ *in sermone* (π.χ. οἱ ἔγνοιες γιὰ τὰ παιδιά μου). Ἐδῶ δηλαδὴ ἡ σκέψη προσδιορίζεται ἀπὸ τὸ πραγματικὸ καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ καθορίσει τὴ δική της γλώσσα. Ἡ πρόταση τοῦ Καθ. πού συνοψίζει τὴ θέση αὐτὴ εἶναι ἡ ἀκόλουθη: Τὸ ἀτομικὸ προκύπτει ἀπὸ μιὰ θέαση τοῦ ἔσωτερικοῦ (συγκεκριμένου) αἰσθητικῆ, στὴν ὁποία προβάλλεται διάφανα ἡ παρουσία τοῦ παγκόσμιου (3020). Ἐπιχειρεῖται λοιπὸν ἐδῶ μιὰ ἀνατροπὴ στὴ θεώρηση τοῦ προσδιορισμοῦ (*Umkehrung, renversement*): ὁ συγγραφεὺς θέλει τὸ ἀτομικὸ προσδιοριστικὸ τῆς γνώσης καὶ τῶν σημασιῶν τῆς γλώσσας τῆς γνώσης, ὄχι τὴ γνώση προσδιοριστικὴ γιὰ τὰ πράγματα οὔτε τὴ σκέψη, ὅπως στὴν ὀνοματοκρατία καὶ τὸν ἐννοιολογισμό, ἀλλὰ τὴν πραγματικότητα προσδιοριστικὴ τῆς γνώσης τῆς καὶ τῆς γλώσσας τῆς. Καμμιά λογικὴ δὲν ἔχει νόημα δίχως τὴν προϋπαρξὴ τοῦ νοήματος.

Λογικὴ τοῦ ρεαλισμοῦ ὀνομάζεται λοιπὸν ἡ λογικὴ πού δίνει προτεραιότητα στὸ νόημα τῆς πραγματικότητος ἔναντι τῶν σημασιῶν πού τῆς δίνουν ἡ σκέψη καὶ ἡ γλώσσα. Τὴ λογικὴ τοῦ ρεαλισμοῦ ὀνομάζει ὁ Καθηγ. Ρ. λογικὴ τοῦ κινδύνου (0500) καὶ κάνει λόγο γιὰ τὴν περιπέτεια, τὴν *Adventura* τοῦ πνεύματος. Ἐναντὶ τοῦ περιπέτεια, γιὰ νὰ καταλάβουμε τὸ νόημα πού θέλει νὰ δώσει ὁ Καθηγ. Ρ. θὰ πρότευνα γιὰ μᾶς τὴν ἔκφραση «ἐνσυνείδητη ἔκθεση στὸν κίνδυνο»: «Δὲν ὑπάρχει *Adventure*, λέει ὁ Καθηγ. δίχως προθεσιακὴ δέσμευση στὸν κόσμος (0510). Ἄλλα στοιχεῖα εἶναι ἡ ἄποψη γιὰ τὴν ἀποστολὴ τῆς Φιλοσοφίας νὰ μᾶς μάθει νὰ κρατοῦμε τὰ μάτια μας ἀνοιχτὰ καὶ ἡ ἐτυμολογία τοῦ ὄρου *Adventura*: «τὰ πράγματα μᾶς συμβαίνουν στὸ μέλλον, ἢ γιὰ τὴν ἀκρίβεια θὰ ἔρθουν σὲ μᾶς». Τὸ πνεῦμα τῆς *Adventure* εἶναι σύνθετο ἀπὸ φρονιμάδα καὶ τόλμη (σήμερα λείπει, γιὰτὶ ἡ ἀστροναυτικὴ περιπέτεια εἶναι τεχνικὴ ἐφαρμογὴ τῆς ἐπιστήμης στὸ χῶρο

ὑποκειμένου καὶ ἀντιμετώπισα σύγχρονες ἀπολυτοποιήσεις, ὅπως τῆς μεθόδου πού γίνεται σκοπὸς τῆς Φιλοσοφίας: «Ὁ στρουκτουραλισμός... δὲ ζητᾷ τις κατηγορίες στὸ ὑποκείμενο ἀλλὰ μέσα στὰ πράγματα, πιστεύοντας στὴ δυνατότητα τῆς συγκρότησης ἐνὸς κώδικα με ὄλους τοὺς δυνατοὺς συνδυασμοὺς καὶ δίνοντας προτεραιότητα στὴν ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια ἔναντι στὸν ἄνθρωπο τῆς ἀλήθειας του. Σὺν νάνα ἡ ἀλήθεια ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὸ πρόσωπο, ὅπως εἶναι τὰ προϊόντα τῆς τεχνικῆς· σὺν ἡ ἐπιστῆμη νὰ μὴ εἶναι ὁ ἐπιστήμων, καὶ ἡ ἀλήθεια τῆς νὰ μὴ εἶναι γιὰ ἀντικείμενα πού εἶναι θεωρήσιμα ἀπὸ κάποιον, φαινόμενα πού βεβαιώνονται μὲ τὴ βεβαίωσή τους σὲ λήπτες» (Ἡ γνώση ὡς «πρᾶγμα» τοῦ ὑποκειμένου, *Φιλοσοφία* 7 (1977) 69). Τὸ ὑποκείμενο ἐδῶ ἐμπεριέχει τὴ σημασία τοῦ ἀτομικοῦ, ὄχι ἐκείνη τοῦ καρτεσιανοῦ — γενικοῦ — ὑποκειμένου τοῦ *cogito*. Ὁ Καθηγ. Ρ. ἀντιμετωπίζει στὸ πρόβλημα τὴ σχέση σκέψης-πράγματος, ὅπου τὸ πρᾶγμα, ὡς ἀτομικὸ, προσδιορίζει τὴ σκέψη καὶ τὴ γλώσσα τῆς. Ὁ ἴδιος ἀντικρούει τις σύγχρονες μεθόδους γνώσης στὸ ἔργο του (1400 κ.μ.) χαρακτηρίζοντας τὸ θετικισμό ὡς τεχνικὴ τῆς γνώσης ὑψηλὰ ἀναπτυγμένη, πού ἀντιμετωπίζει τὸ πρόβλημα τῆς γνώσης ὄχι ὁμῶς τῆς γνώσης τοῦ ἀτομικοῦ (1421).

δὲν εἶναι περιπέτεια τοῦ πνεύματος(0519)⁷. Τὸ ἀτομικὸ στὴν πραγματικότητά του δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ μᾶς, ἡ γνώση ὁμοῦ τοῦ ἀτομικοῦ ἐξαρτᾶται ἀπὸ μᾶς, εἶναι ἔργο τοῦ φιλοσόφου (1101).

Χρέος τῆς σημερινῆς φιλοσοφίας εἶναι ν' ἀντιμετωπίσει τὸ πρόβλημα τῆς γνώσης τοῦ ἀτομικοῦ ὄχι ἀκόμη ὡς ἔργο λύσης, ἀλλ' ὡς ἐργασία πρόσβασης στὶς προϋποθέσεις μὲ τίς ὁποῖες τὸ φιλοσοφικὸ ἔργο ἀπὸ σήμερα θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἀντικείμενο σκέψης καὶ συγγραφῆς. Τὸ φιλοσοφικὸ ἔργο δὲν εἶναι κατὰ τὸν Καθηγ. ἔργο τέχνης (1110), γιατί θὰ εἶχε κοπεὶ ἡ ἐξωτερικὴ σχέση μὲ τὸ πραγματικὸ, τὸ φιλοσοφικὸ ἔργο θὰ ἦταν γιὰ τὸν ἑαυτὸ του ἡ ἴδια ἡ πραγματικότητά του, ἐφόσον ἡ τέχνη γεννᾷ τὸ ἀτομικὸ, ἀλλὰ δὲν ἰσχυρίζεται ὅτι τῆς ἀνήκει ἡ γνώση του. Ὅπως ἀντιτίθεται ἔτσι ἀπὸ τὸν Souriau, διαφωνεῖ ὁ Καθηγ. Ρ. καὶ μὲ τὸν Gueroult ὑποστηρίζοντας ὅτι τὸ φιλοσοφικὸ ἔργο δὲν εἶναι οὔτε ἔργο ἐπιστήμης (1120)⁸, γιατί ἡ ἀλήθεια θὰ ἦταν ἐξωτερικὴ, ἀφοῦ ἡ ἐπιστήμη ὀρίζει τὸ ἀντικείμενό της σύμφωνα μὲ νόμους τῆς γνώσης τοῦ γενικοῦ κι ἡ νόηση μετρᾷ μὲ ἀφετηρία τὸν ἑαυτὸ της. Τὸ φιλοσοφικὸ ἔργο εἶναι μικτὸ (1130).

Τὸ συμπέρασμα γιὰ τὸ χρέος τῆς Φιλοσοφίας εἶναι ἡ ἄρνηση τῆς ἐξήγησης, δηλαδὴ τῆς ὑποκατάστασης τοῦ νοήματος τῆς πραγματικότητας μὲ τὸ ἐννοιολογικὸ παιγνίδι τῶν σημασιῶν ποὺ προσιδιάζουν σ' αὐτὴ καὶ μὲ ἓνα παιγνίδι γλώσσας. Ἡ φιλοσοφία πρέπει ν' ἀνασχηματίζει τὸν τρόπο ἐρμηνείας, ὥστε αὐτὸς νὰ εἶναι λειτουργημὰ τοῦ πράγματος ποὺ ἐρμηνεύεται λαμβανόμενον μέσα στὴν ἔκφραση, στὸ νόημά του. Ἡ ἐρμηνεία θὰ εἶναι δική μας ἀλλὰ ἡ ἔκφραση, νόημα τοῦ πράγματος. Ἐκεῖνο ποὺ καλεῖ τὸ φιλόσοφο εἶναι ἡ πραγματικότητα. Ἡ πραγματικότητα εἶναι ἡ κλήση τοῦ φιλοσόφου. Ἐπάγγελμά του εἶναι νὰ λείει τὴν ἀλήθεια καὶ ἡ τέχνη του — ἡ μαστοριά του θάλεγα — νὰ ξέρει νὰ τὴ λείει. Ἐτσι ὁ Καθηγ. Ρ. ἀρνεῖται τὸ χωρισμὸ θεωρίας καὶ πράξης γιὰ τὴ φιλοσοφία. Ἡ πράξη ἀπαιτεῖ τὴ γνώση. Ὁ Φιλόσοφος ἀσκεῖ ἓνα λειτουργημὰ μετὰ ἀπὸ κλήση τῆς πραγματικότητας.

Ἡ λογικὴ τοῦ ρεαλισμοῦ βασίζεται περισσότερο σὲ μιὰ μεταρρύθμιση τῆς διάνοιας ἀπ' ὅ,τι σὲ μιὰ μεταρρύθμιση τῆς ἐκπαίδευσης, κι ἐπιχειρεῖ μιὰ ἀνανέωση τῆς πνευματικῆς ζωῆς μὲ τὴν ὑποταγὴ στὸ πραγματικὸ ποὺ εἶναι ἀντικείμενό της. Ὅχι ὁ ἐφησυχασμὸς τῆς ἐπιστημονικῆς βεβαιό-

7. Ἡ σημείωση γιὰ τὸν Descartes (0513 κμ) ὡς «aventurier de l'esprit» εἶναι ἐνδειγματικὴ. Ὁ D. δὲν εἶναι τυπικὸς λογοκράτης, ἐπιμένει στὴν προετοιμασία. Ὅπου ὑπάρχει μέθοδος — ὅπως ἡ καρabelle στὸ ἐγχείρημα τοῦ Κολόμβου — δὲν ἔχει θέση ἡ οὐτοπία, ὅπως καὶ παραγκωνίζεται ἡ αἰθεντία, ὡς γνώμη ποὺ διατόπωσαν ἄλλοι, γιὰ χάρη μιᾶς νέας, προσωπικῆς ἐρευνητικῆς ἐπιχείρησης τῆς μεθοδικῆς σκέψης.

8. «L'oeuvre serait signifiante, mais vous n'obtiendrez le signifié que par le détour dusignifiant» 1120.

τητας άλλ' ή άβεβαιότητα τής πίστης συνιστά τήν τόλμη τής λογικής του ρεαλισμού. Τό να πιστεύω είναι, λέει ο Καθηγ. Ρ. «μια σωτήρια τόλμη».

Ή γνώση του άτομικού δέν είναι συνταγολόγιο, αλλά μαθητεία μιας τεχνικής στην ύπηρεσία τής εδτυχίας του άνθρώπου, μάθηση άνανεωμένη των αίωνων πραγματικοτήτων που κάνουν τον άνθρωπο να ύπάρχει. Τό «εϋ ζήν» των Έλλήνων — θα επιμείνουμε έμεις — και ή άριστοτελική εϋδαιμονία δέν είναι ή σύγχρονη με τά έπιστημονικά μέσα εδτυχία τής καλοζωίας. Στην ίδια προοπτική έντάσσεται ή άποψη ότι οι μέλλουσες έπιστήμες θα είναι όχι «Sciences Exactes» αλλά Disciplines.

Για τον Καθηγ. Ρ. ή γνώση του άτομικού είναι μια θεραπευτική. Ό Πλάτων, όπως γνωρίζουμε, έβλεπε στην παιδεία ως ψυχαγωγία τή θεραπευτική τής εποχής του. Ό Καθηγ. Ρ. προτείνει μια θεραπευτική με μέσα τήν άξιακή ύπεροχή του άτομικού πράγματος κι άντλεί από τή γνώση του άτομικού, γιατί βρίσκει και δείχνει καθαρά ότι οι άντινομίες τής σύγχρονης οικονομικής και κοινωνικής ζωής προέρχονται από τή σύγχρονη όνοματοκρατία (ένα εϋγλωτο παράδειγμα άμφισημίας στην οικονομική ζωή: μετρούμενος με τήν πραγματικότητα των πραγμάτων των όποιών επιτρέπει τήν άγορά ο μισθός είναι πραγματικός, άντίθετα όνομαστικός)¹⁰.

Ή γνώση του άτομικού είναι θεραπευτική· κι αυτό σημαίνει ότι όποιος γνωρίζει μια άξία πρέπει να κάνει τον άλλο να τήν άναγνωρίσει. Οι σημερινές άρρώστιες, βαρβαρότητα, σκλαβιά, φόβος δέν άνήκουν στη λογική — αυτή είναι και ή διαφορά από τό πλατωνικοαριστοτελικό ιδανικό — τό ρόλο τής σωτηρίας (για να δώσω ένα παράδειγμα: «οί πεπρωμένοι προς άρετήν» δέν είναι διανοητικά έλλειψείς). Ή λογική γίνεται σήμερα βαρβαρότητα (όχι ή μηχανή ή ή τεχνική αλλά ή έπιστημονική λογικότητα). Τό ένωτικό μάθημα είναι μέσο θεραπείας: ο Καθηγ. Ρ. ψέγει τή μεταστροφή τής διδασκαλίας, όπου ένδιαφέρουν τά μέσα και παινεύει εκείνη τή σχέση που

9. Βλ. και *Α. Κελεσίδου. Ή Πλατωνική ψυχαγωγία στη σύγχρονη σκέψη, *Φιλοσοφία* 4 (1974) 387 ήμ. και τήν Άνακοίνωση στο Β' Διεθνές Συνέδριο Πελοποννησιακών Σπουδών: Ό Πλάτων και ή Σπάρτη.

10. Οι οικονομολόγοι άλλοτε κρίνουν τή θετικιστική θεώρηση των πραγμάτων με τήν καταφυγή στις άξίες, άλλοτε θεωρούν προνομιακή τήν ποιοτική ένόραση και μόνο για επιβεβαίωση καταφεύγουν στα αισθητικά δεδομένα. Άλλοτε έχουν τά κυβερνητικά τους πρότυπα. Στις νομικές έπιστήμες φαίνεται να ξεπερνιέται τό όνοματοκρατικό πρότυπο. Στις κοινωνικές τό αναλυτικό (καταγωγής όνοματοκρατικής) άναμινύεται με τό διαλεκτικό πρότυπο (Lévi Strauss). (Ό Καθηγ. Ρ. ύποστηρίζει ότι στο μέτρο που οι κοινωνικοοικονομικές έπιστήμες θα έθεται τον κριτικό έλεγχο των όρων που τις καθιστούν δυνατές και έτσι των όρων που θεμελιώνουν τή γνώση του άτομικού θα κατέληγαν σ' ένα νέο λιμπεραλισμό, άλλο από τον παραδοσιακό και τον προοδευτικό σοσιαλισμό των ήμερών μας).

ὑπάρχει ὄχι ἀνάμεσα στὸ δάσκαλο καὶ στὸ μαθητὴ ἀλλὰ ἀνάμεσα στοὺς δυὸ καὶ στὴν ἀξία αὐτοῦ ποὺ ὁ ἕνας διδάσκει καὶ ὁ ἄλλος μαθαίνει.

II

Οἱ συγγένειες, ποὺ μπορεῖ κανεὶς νὰ βρεῖ σ' ἓνα τόσο μεγάλο ἔργο ὅπως τὸ βιβλίον τοῦ Καθηγ. Ρ. εἶναι ποικίλες, σημασία ὅμως δὲν ἔχει ὁ ἀριθμὸς τους, ποὺ ἄλλωστε γιὰ τὸ συγγραφέα μετρᾷ μόνο ὡς πνευματικὴ πολυδύναμη ἐπαγρύπνηση ὄχι ὡς στοιχειακὸ ὕλικὸ καὶ γιὰ τὸ μελετητὴ εἶναι ἀνάλογος μὲ τίς γνώσεις καὶ τὰ φιλοσοφικά του πιστεύω, γι' αὐτὸ καὶ πάντα ὑπάρχει ὁ κίνδυνος τῆς προβολικῆς ἐρμηνείας. Ὁ συγγραφέας ὁ ἴδιος λέει σ' ἓνα σημεῖο πὸς χρωστᾷ πολλὰ στοὺς δασκάλους του — ὁ καθένας ψάχνει στοὺς δασκάλους του τροφή γιὰ τὸ πνεῦμα του, — ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνοι ποὺ τοῦ ἔμαθαν περισσότερο εἶναι «ἀναντίρρητα οἱ μουσικοὶ» (1495).

Ἀπὸ τὴν πλευρά μου, περισσότερο γιὰ νὰ ἐπαληθεύσω τὴν ἐστιακὴ θέση τοῦ ἔργου, τὴν προτεραιότητα τοῦ πράγματος, τῆς ἀξίας τοῦ ἀτομικοῦ στὴ δόμηση τῆς γνῶσης τοῦ πραγματικοῦ, θὰ ἀναφέρω τὴ συγγένεια μὲ τὸν Πλάτωνα, ποὺ δὲν τὴ βρῆκα νὰ λέγεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ συγγραφέα τοῦ βιβλίου κι' ὅμως νὰ ὑπάρχει.

Κάποτε μοῦ ἔγραψε ὁ Καθηγ. ὅτι δὲν ὑπάρχει αἰσθητικὴ δίχως τὸν πλατωνισμό καὶ ὅτι ἡ «στατικὴ» εἰκόνα τοῦ πλατωνισμοῦ εἶναι δημιούργημα τοῦ ἱστορικισμοῦ καὶ τῶν ἐγγελιανῶν. Ὅτι ἂν ὁ Πλάτων εἶναι ὁ φιλόσοφος τῆς «θεωρίας» δὲν ὑπάρχει αἰσθητικὴ δίχως θεωροῦς, δίχως θεωρία. Καὶ πρόσθετε πὸς ὡς τόσο μόνο εἶναι «πλατωνικός». Θέλω λοιπὸν νὰ παρατηρήσω ὅτι δὲν εἶναι ὡς πρὸς αὐτὰ μόνο, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς ἐκεῖνα ἀκριβῶς ποὺ ὁ ἴδιος ὑποστηρίζει ὅτι κάνουν τὸν ἄνθρωπο νὰ ὑπάρχει.

Ἡ θέση τοῦ Καθηγ. Ρ. γιὰ τὴ φιλοσοφία ὡς «περιπέτεια» τοῦ πνεύματος, ὡς αὐτὸ ποὺ ζεῖ μὲ τὸν ἔρωτα τῆς ἀλήθειας καὶ ποὺ γεννᾷ τὸν ἐνθουσιασμό, ὁ λόγος του ὅτι ἡ σοφία τῆς Φιλοσοφίας εἶναι ἡ ἐλπίδα (1497), γενικὰ ἡ θεώρηση τῆς Φιλοσοφίας ὡς ὀδευσης στὴν ἀλήθεια κι ὄχι κατοχῆς τῆς ἀλήθειας¹¹, εἶναι πλατωνικά:

— τῆς ἀληθείας φιλοθεάμονα, (Πολιτεία 475e)

— ἡ ἐλπίς μεγάλη (Φαίδων 144c).

Ὁ ρεαλισμὸς βέβαια τοῦ Πλάτωνος δὲν εἶναι αὐτὸς ποὺ ὑποστηρίζει

11. Στὴ θεραπεία, ποὺ προτείνεται ἀπὸ τὸν Καθηγ. Ρ., ὑπάρχει τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν πλατωνικὴ ἠθικὴ ποιότητα: Ἡ δύναμη διαχωρισμοῦ τῶν ἀξιῶν ἀπὸ τίς μὴ ἀξίες, τοῦ ἀληθινοῦ ἀπὸ τὸ ψεύτικο, γιὰ τὸ οἱ ἀξίες, index sui ἐπιβάλλουν τὸ χρέος μιᾶς παγκόσμιας ἀναγνώρισης (9204). Πλατωνικά εἶναι — γιὰ τὴν ἐποχὴ μας ἡ ἴδια εἶναι σὲ κρίση ὅπως ἡ πλατωνικὴ — ὅσα λέγονται γιὰ τὴ σχέση παιδιῶν, γονιῶν κλπ.: Οἱ γονεῖς φοβοῦνται τὰ παιδιά τους κι οἱ καθηγητὲς τοὺς σπουδαστὲς τους (9130).

και ο Καθηγ. Ρ.¹². Ἡ σχέση δμως ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴν ἱκανότητα αἰσθαντικότητας καὶ στὴ σύζευξη καλλιτεχνικῆς ἰδιοσυγκρασίας καὶ κριτικοῦ-ἐλεγκτικοῦ στοχασμοῦ.

ΑΡΕΤΕΣ ΓΡΑΦΗΣ

Ἡ σαφήνεια, ἡ ἀπλόττητα, ἡ συντομία, ἡ ἔλλειψη ὑποσημειώσεων, ἡ πρωτότυπη¹³ παραγραφοποίηση-ἀρίθμηση ἀντὶ σελιδοποίησης εἶναι χαρακτηριστικὰ τῆς γραφῆς τοῦ Καθηγ. Ρ. Ὁ ἀναγνώστης τοῦ βιβλίου του παρακολουθεῖ μιὰ ζωντανὴ ἀληθομυθία μὲ ἀπόψεις, βιώματα, προσωπικὰ ἢ μὲ ἱστορικὰ γεγονότα. Συχνὰ ὑπάρχει ἓνας τριπλὸς βηματισμὸς τῆς σκέψης, μιὰ διαλεκτικὴ κίνηση ἢ μιὰ μουσικὴ ἰσορροπιὴ ἔκφραση¹⁴. Ἄλλοτε μιὰ βαθμιαία ἐπίταση τῶν προτάσεων, πχ. στὴν κατάδειξη τοῦ παράλογου τῆς λογοκρατίας καὶ ἐπιστημονοκρατίας. Κι ἄλλοτε ἡ σεμνὴ πειστικότητα μιᾶς φιλικῆς κλήσης: «Κάθε βράδυ ἄς ξανασυλλέγουμε τὸ λίγο ἐνθουσιασμὸ πού μᾶς ἔμεινε ἀπὸ τὴ νιότη μας» (0530).

ΑΡΕΤΕΣ ΓΡΑΜΜΗΣ

1) Ἀπόρριψη τῶν ἄκρων

2) Ὁ ὀρισμὸς τῆς Φιλοσοφίας ὡς ἔρωτα τῆς ἀλήθειας. Ἡ ἀλήθεια δὲν ὑπάρχει στὶς ἰδέες ἢ σὲ μιὰ ἰδέα ἀλλὰ εἶναι ἔρωτας τοῦ ὄντος.

3) Ἡ προσωπικὴ ἐμμονὴ στὴν ἐπιταγὴ τοῦ «ζητεῖτε καὶ θὰ βρεῖτε». Ὁ Καθηγ. Riguet εἰρωνεύεται τὴν κατάληξη στὴν «κλήση στὶς ἀξίες» ἢ στοὺς ἐκλογικοὺς λόγους. Ἐπιμένει στὴν ἀνάγκη νὰ ζ η τ η ε ἰ φάρμακο καὶ στὴν ἄρνηση τῶν τσαρλατανισμῶν τοῦ εἶδους «ὑπάρχουν φάρμακα». Ἡ ζήτησις ἐπιτελεῖται ὅταν οἱ διδάσκοντες, δηλαδὴ οἱ παιδεύοντες, ἀναγκάζουν τοὺς ἄλλους νὰ ζητήσουν φάρμακο. Σὲ κάποιον σημεῖο ἀναφέρει πὼς ρώτησε τὸν Hans Bart τί εἶναι Φιλοσοφία καὶ ἐκεῖνος εἶπε: «Μία Aufklärung». Ὁ ἴδιος τονίζει: «Ἡ φιλοσοφία ὀφείλει νὰ μᾶς μάθει νὰ ἔχουμε τὰ μάτια ἀνοιχτά» (9100). Ἐδῶ ἐντάσσεται ἡ σύλληψη τοῦ διαλόγου ὡς διάλογος

12. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι γιὰ τὸ συγγραφέα μας ὁ Πλάτων εἶναι ὁ στοχαστὴς πού, ὅπως ὁ Descartes, ὁ Kant, ὁ Leibniz, ὁ Hegel, σκέπτονται μεθοδικά, πηγαινῶν ἀπὸ τὴ γνώση στὸ εἶναι, ὅπου τὸ ὄντολογικὸ εἶναι ἡ ὑπόσχεσις πού δίνεται «σὲ μιὰ ἐπιχείρησις ἐπιστημολογικὴ πού διεξάγεται μεθοδικά» (1453³). Ὁ Καθηγ. Ρ. ἐπιχειρεῖ ἀντίστροφη πορεία ἀπὸ τὸ εἶναι στὴ γνώση.

13. Στὸ βιβλιογραφικὸ πῖνακα δίνονται, δίπλα στὰ ὀνόματα οἱ ἀριθμοὶ ὅπου τὰ ἔργα ἢ οἱ συγγραφεῖς ἐμπνέουν τὸ συγγραφέα.

14. Πχ. 9100: Δυὸ στάσεις εἶναι λανθασμένες μπροστὰ στὴν ἀρρώστια: Νὰ περιμένει κανεὶς νὰ γίνῃ καλά δίχως γι' αὐτὸ νὰ φροντίσει.

Νὰ καμώνεται πὼς δὲν εἶναι ἀρρωστος.

Μιὰ ἢ ὀρθή: ἡ θεραπεία.

μὲ τρεῖς, ἡ ἀξία τῆς σύζευξης μὲ τὴν ἀθηντία τοῦ λεγόμενου-διδασκόμενου ὡς πράγματος ὄχι τοῦ ὁποῖου λέγοντος. «Ὁ Σωκράτης, γιὰ τὸν ὁποῖο μιλῶ, θεμελιώνει ὅ,τι γι' αὐτὸν μπορῶ νὰ πῶ στοὺς σπουδαστὲς μου». Κι αὐτοί, μὲ τὸ διάλογό τους μαζί μου, ὀφείλουν ν' ἀναφερθοῦν στὸ Σωκράτη καὶ τὸ κύρος του, ὄχι στὸ δικό μου. Ὁ Σωκράτης μᾶς δημοκρατοποιεῖ, αὐτοὺς καὶ μένα (9210: C'est Socrate qui nous démocratise eux et moi)¹⁸.

Η ΧΕΙΡΟΥΡΓΙΚΗ ΕΙΣ ΤΟΝ ΟΜΗΡΟΝ *

Εἰς τὸν Ὅμηρον εὐρίσκομεν στοιχεῖα διὰ τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν Ἱατρικὴν πέντε-ἕξαι αἰῶνας πρὸ τοῦ Ἱπποκράτους. Ἰδιαίτερα τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἀφοροῦν εἰς τὴν Παθολογίαν, τὴν Φαρμακολογίαν, τὴν πρῶτον Ἀνατομίαν, ἀλλὰ φυσικὰ καὶ ἰδίως εἰς τὴν Χειρουργικὴν ἀφοῦ ὅπως χαρακτηριστικὰ τονίζει ὁ Γάλλος σοφὸς Ἱατροῖστορικὸς Charles Daremberg «θὰ ἦταν πραγματικὰ γελοῖο ἂν οἱ ἥρωες τόσο σκληροῦ πολέμου πέθαιναν ἀπὸ κολικούς».

Ἀπὸ τὰς ἀνατομικὰς γνώσεις ποὺ περιλαμβάνονται εἰς τὰ Ὅμηρικὰ Ἔπη σημειώνουμε τὴν ὕπαρξιν ἑκατὸν πενήντα ἀνατομικῶν ὄρων, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνουμε τοὺς πῖο κάτω : Χρῶς (=δέρμα), δημὸς (=λίπος), σάρκες (=μῦες) νεῦρα (=τένοντες, μεγάλοι νευρικοὶ κλώνες), ἔγκατα (σπλάχνα), κάρη (κεφαλὴ), γλήνη (=ὀφθαλμικὴ χώρα), ὄσσε (=ὀφθαλμοί), γνάθος (=σιαγών), ἀσφάραγος (=τραχεῖα), στόμαχος (=φάρυγξ), ἄκνηστis (=σπονδυλικὴ στήλη), ἦτορ (=καρδία), ἰξὺς (=δσφύς), κνίσση (=νεφροί), μήδεα (=αἰδοῖα), δέρτον (=ἐπίπλουν), θέναρ (=καρπός), ἀγοστός (=χεῖρ), φλέβες (=ἀγγεῖα), κληῖς (=κλείς), σπονδύλια (=σπόνδυλοι) κλπ.

Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα Παθολογίας σημειώνουμε πῶς αἱ ἐσωτερικαὶ νόσοι προκαλοῦνται ἀπὸ θεϊκὴν ὄργην ἢ διὰ λόγους θείας τιμωρίας, τὸ ἴδιον καὶ αἱ ἐπιδημῖαι στέλλονται μὲ βέλη τοῦ Θεοῦ Ἀπόλωνος, τῆς Ἀρτέμιδος κλπ.

Περιγράφονται ἐπίσης ψυχικαὶ νόσοι : μελαγχολία, μανία, δαιμονικαὶ ἐπήρειαι, ἐπιδράσεις ἀστρῶν. Ἐπίσης δῆγματα ὄψεων, μέθη, λιποθυμῖαι κλπ.

Τὴν Φαρμακολογίαν εὐρίσκομεν εἰς τὸν οἶνον χορηγούμενον ὡς τονωτικὸν τῶν τραυματιῶν, εἰς τὸ χλιαρὸν ὕδωρ πρὸς πλῆσιν τῶν τραυμάτων, εἰς τὰ «ὀδυνήφατα» φάρμακα, δηλαδὴ τὰ χορηγούμενα πρὸς καταπολέμησιν τῶν πόνων, τὰ στυπτικὰ φάρμακα κατὰ τῶν αἱμορραγιῶν, τὸ θεῖον ὡς ἀπολυμαντικὸν («κακῶν ἄκος»). (Ὀδύσσεια, x 481). Τὰ φάρμακα φαίνεται ἰδιαίτερα ὅτι ἐγνώριζεν εἰς μεγάλην ἔκτασιν ἢ κόρη τοῦ Αὐγείου Ἀγαμήδη,

* Ἀνακοίνωσις εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἑταιρείαν τῆς Ἱστορίας τῆς Ἱατρικῆς. Συνεδρία 25ης Ὀκτωβρίου 1976.

σύζυγος τοῦ Μουλίου, ἡ «πολυφάρμακος» ποῦ ἤξερε ὄσα φάρμακα-βότανα φύτρωναν στὴ γῆ:

*πρῆσβοτάτην δὲ θύγατρ' εἶχεν ξανθὴν Ἀγαμήδην,
ἣ τόσα φάρμακα ἤδη ὄσα τρέφει εὐρεῖα χθών.*

(Ἰλιάς Α 740-1)

δηλαδή :

*τὴν πρώτη κόρη τὴν ξανθὴ ποῦ λέγονταν Ἀγαμήδη
καὶ ἐγνώριζεν ὄσα βότανα τῆς γῆς τὸ πλάτος τρέφει*

(Μτφρ. Ἰ. Πολυλά)

Στοιχεῖον Μαιευτικῆς εἰς τὸν Ὅμηρον εὐρίσκομεν εἰς τὸν τοκετὸν τῆς γυναίκος τοῦ Σθενέλου τοῦ Περσηϊάδου κατὰ τὸν 7ον μῆνα τῆς ἐγκυμοσύνης τῆς. Τὸ παιδίον ἐξῆσε καὶ ἴσως ἀπὸ τότε θεμελιώθηκε ἡ ἀρχὴ τῆς γνώμης ὅτι τὰ ἔμβρυα εἶναι βιώσιμα ἀπὸ τὸν μῆνα αὐτόν. Τὸ παιδίον αὐτὸ ὀνομασθὲν Εὐρυσθεὺς κατέστη ἀργότερον βασιλεὺς τῶν Ἀργείων (Ἰλιάς Τ, 122).

Ἀπὸ τοὺς ἰατροὺς τοῦ Ὀμήρου σημειώνουμε τοὺς υἱοὺς τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τὸν χειρουργὸν Μαχάονα καὶ τὸν παθολόγον Ποδαλείριον¹. Ὅτι ὅμως ὑπῆρχαν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Τροίαν πολλοὶ ἄλλοι ἰατροὶ τὸ συμπεραίνουμε ἀπὸ τοὺς στίχους τῆς Ἰλιάδος Π 28 καὶ Ν 213. Θὰ τονίσουμε ὅμως ὅτι ἐκτὸς τῶν καθ' αὐτὸ ἰατρῶν καὶ πολλοὶ ἥρωες προσέφερον ἰατρικὰς βοηθείας εἰς τοὺς τραυματίας, ὅπως ὁ Νέστωρ πρὸς αὐτὸν τὸν ἴδιον ἰατρὸν Μαχάονα τραυματισθέντα (Ἰλιάς Α 514). (Τότε ὁ Ἰδομενεὺς εἶπε τὸ ἀθάνατον ἐκεῖνο «Ἰητρὸς γὰρ ἀνὴρ πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων»), ὁ Ἀχιλλεὺς μαθητὴς τοῦ Κενταύρου Χείρωνος πρὸς τὸν τραυματισθέντα Πάτροκλον, ὁ ὁποῖος πάλιν περιποιήθηκε τὸν Εὐρύπυλον καὶ ὁ Αὐτόλυκος τὸν Ὀδυσσεά, ὁ Σθένελος κ.ἄ. Ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει ἀκόμη καὶ τὸν θνητὸν ἰατρὸν Παιήονα, ὁ ὁποῖος προσέφερεν ἰατρικὰς ὑπηρεσίας εἰς θεοὺς καὶ ἀνθρώπους.

Ἀλλὰ καὶ γυναῖκες μὲ γνώσεις ἰατρικὰς ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος πλὴν τῆς Ἀγαμήδης, τὴν Ἐκαμήδην, κόρην τοῦ Ἀρσινόου καὶ θεραπαινίδα ἀπὸ αἰχμαλωσίαν τοῦ Νέστορος, τὴν Κίρκην, τὴν Ἑλένην καὶ τὴν Πολυδάμναν τὴν Αἰγυπτίαν, ποῦ τὴν δίδαξε φαρμακολογίαν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Εὐστάθιος εἰς τὰ Σχόλια εἰς Ὅμηρον, Ἰλιάδα, σημειώνει παίρνοντας ἀπὸ τὸν Αἴλιον Διονύσιον ὅτι κάθε πόλις εἶχεν τοὺς ἰατροὺς τῆς ἀλλὰ καὶ γυναῖκες ποῦ ἀσκοῦσαν ἰατρικὰ ἔργα².

1. Τὴν εἰδικότητα τῶν υἱῶν τοῦ Ἀσκληπιοῦ εὐρίσκομεν εἰς τὸν Ἀρκτίνον.
2. Corlieu, A.: Étude médicale sur la retraite des Dix Mille. Paris, 1879.

Πολύ και ποικίλον τὸ χειρουργικὸν ὕλικὸν ποὺ εὐρίσκεται εἰς τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη, ποὺ ὁ Lecéne³ θεωρεῖ σὰν ἀποδεικτικὸν στοιχείον ὅτι ἡ χειρουργικὴ ἐξ ὄλων τῶν κλάδων τῆς Ἰατρικῆς ἀνεπτύχθη πρώτη.

Τὸ χειρουργικὸν ὕλικὸν τοῦ Τρωικοῦ πολέμου, τραύματα προκαλούμενα ἀπὸ μεγάλην ποικιλίαν ὄπλων, ὁ τρόπος τῆς πρώτης βοηθείας καὶ ἐν συνεχείᾳ τῆς ἀντιμετώπισεως τῶν τραυμάτων, ὁ τρόπος μεταφορᾶς ἀπὸ τὸ πεδίον τῆς μάχης εἰς τὰς σκηνάς καὶ τὰ παραπήγματα τῶν Ἑλλήνων, ἡ γνῶσις καὶ χρησιμοποίησις κατασταλτικῶν τῶν πόνων ἀλλὰ καὶ ἀπολυμαντικῶν καὶ ἀντισηπτικῶν φαρμάκων καὶ μέσων κατὰ τῆς αἱμορραγίας, ἡ καλὴ γνῶσις καὶ ἐφαρμογὴ ἐπιδέσεως τῶν τραυματιῶν ὑπῆρξαν στοιχεῖα ποὺ προήγαγαν ἀπὸ τότε τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν πολεμικῶν τραυμάτων καὶ τὴν χειρουργικὴν τοῦ πολέμου γενικῶς.

Εἰδικώτερα διὰ τὸ τελευταῖον στοιχείον τῆς ἐπιδέσεως παραθέτομε στίχους τοῦ Ὀμήρου σχετικὸς μὲ τὸν ἐπίδεσμον ποὺ ἀποκαλοῦσε «σφενδόνην». Μετὰ τὸς αἰῶνες καὶ ὁ Ἱπποκράτης χρησιμοποιεῖ ἐπίδεσμον - σφενδόνην πρὸς ἐπίδεσιν τραύματος ἀγκῶνος (Ἱπποκράτης, περὶ ἄρθρων 16).

Ἴδου οἱ στίχοι τοῦ Ὀμήρου:

*«Αὐτὴν δὲ ξυνέδησεν ἐνστρόφω οἶδς ἀώτῳ
σφενδόνῃ, ἦν ἄρα ὁ θεράπων ἔχε ποιμένι λαῶν.*

(Ὀμηρος Ἰλιάς Ν 599)

δηλαδή:

*Αὐτὸ τὸ χέρι μὲ μάλλινη καλόστριφτη τοῦ ἐφάσκισσε
σφενδόνῃ ποὺ ὁ πολέμαρχος ἔλαβεν ἀπ' τὸν ἀκόλουθόν του.*

(Μτφρ. Ἰακ. Πολυλά)

Τὰ ἐλαφρότερα τραύματα ἐπέδεναν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης. Οἱ βαρεῖα τραυματιζόμενοι μετεφέροντο εἰς τὰς σκηνάς, εἰς τὰ παραπήγματα ἢ εἰς τὰ πλοῖα. Ἡ μεταφορὰ ἐγένετο μὲ τὰ χέρια ἢ ἐπάνω στὴ ράχη ἄλλου πολεμιστοῦ ἢ στοὺς ὤμους δύο πολεμιστῶν, ἢ μὲ φορεῖον ἢ ἐπάνω σὲ ἄρμα, ἢ μὲ δίφρο κλπ. Σχετικὲς παραστάσεις ὑπάρχουν ἐπάνω σὲ ζωγραφισμένα ἀγγεῖα. Πολλὲς φορὲς οἱ τραυματῆαι αὐτοπεριεθάλλοντο.

Οἱ ἱατροὶ ἀποκτοῦσαν μεγάλην πείραν σχετικὰ μὲ τὴν χειρουργικὴν τοῦ πολέμου συμμετέχοντες εἰς αὐτόν, ὡς ὁ Ἱπποκράτης γράφει παραστατικῶτατα :

3. Lecéne, Paul: L'Évolution de la chirurgie (Paris 1923).

«Ἐχόμενον δὲ τούτων ἐστὶ καὶ κατὰ στρατιῆν γινόμενων τραυμάτων χειρουργίη περὶ τὴν ἐξαίρεσιν τῶν βελῶν. Ἐν τῆσι κατὰ πόλιν διατριβῆσι βραχεῖά τις ἐστὶ τουτέων ἢ χρῆσις· ὀλιγάκις γὰρ ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ γίνονται πολιτικαὶ στρατιαὶ καὶ πολεμικαί· ξυμβαίνει δὲ τὰ τοιαῦτα πλείστακις καὶ ξυνεχέστατα περὶ τὰς ξηνικὰς στρατίας γίνεσθαι. Τὸν μὲν οὖν μέλλοντα χειρουργεῖν στρατεύεσθαι δεῖ καὶ παρηκολουθηκέναι στρατεύμασι ξηνικοῖς· οὕτω γὰρ ἂν εἴη γεγυμνασμένος πρὸς ταύτην τὴν χρεῖαν. Ὁ δὲ εἶναι δοκεῖ περὶ ταῦτα τεχνικώτερον εἰρήσεται· τῶν γὰρ ὄπλων ἐνότων καὶ σημεῖα πεπορίσθαι τέχνης ἐστὶ πλείστον μέρος καὶ τῆς πρὸς ταῦτα χειρουργίης... μόνος δ' ἂν ὁ τῶν σημείων ἔμπειρος εἰκότως ἐπιχειροῖη...»⁴.

δηλαδή:

«Σχετικὰ μὲ αὐτὰ εἶναι ἡ χειρουργικὴ ποὺ ἀναφέρεται στὰ τραύματα ἀπὸ πολεμικὰ ὄπλα καὶ ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἐξαγωγή βελῶν. Ὅταν μένει κανεὶς σὲ πόλεις πολὺ λίγες ἐνκαιρίες τοῦ δίνονται γιὰ νὰ ἐξασκηθῆ μὲ αὐτά· γιατί σπάνια γίνονται μέσα σὲ πόλεις μεταξὺ τῶν πολιτῶν καὶ ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ, ἐνῶ τὰ περιστατικὰ αὐτὰ εἶναι πολὺ συχνὰ καὶ σχεδὸν καθημερινὰ σὲ ξένα μισθοφορικὰ στρατεύματα. Ἐτσι ὁποῖος θέλει νὰ γίνῃ χειρουργὸς πρέπει νὰ καταταχθῆ σὲ ξένα στρατεύματα καὶ νὰ τὰ ἀκολουθήσῃ γιὰ νὰ ἀσκηθῆ. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ἐξασκηθῆ στὸν τομέα αὐτόν. Ὅτι σὲ αὐτὴν τὴν περιοχὴν φαίνεται πὼς συνδέεται ἰδιαίτερα μὲ τὴν ἐπαγγελματικὴ δεξιότητιὰ θὰ ἀποκαλυφθῆ... καὶ μόνο ἐκεῖνος ποὺ γνωρίζει καλὰ αὐτὰ τὰ σημεῖα θὰ χειρουργῆ μὲ σωστὸ τρόπον»⁵.

Τὰ πολεμικὰ τραύματα τὰ περιγραφόμενα ἀπὸ τὸν Ὅμηρον ἀριθμοῦν οἱ Ἱατροϊστορικοὶ εἰς 147⁵. Ἀπὸ αὐτὰ ἄλλα εἶναι ἐπιπόλαια, ἄλλα τέμνοντα ἢ διαμπερῆ (ἀπὸ ξίφος, ἔγχος, διστόν κλπ.). Οὕτω εὐρίσκομεν 106 ἀπὸ ἔγχος, 17 ἀπὸ ξίφος, 12 ἀπὸ βέλη ἢ λίθους καὶ 12 ἀπὸ ἄλλες αἰτίες.

Τὰ τραύματα αὐτὰ ἀναλόγως χώρας τραυματισμοῦ ἀφοροῦν σέ :

α. Τραύματα κεφαλῆς	31
β. Τραύματα τραχήλου	16
γ. Τραύματα κορμοῦ	79
δ. Τραύματα ἄνω ἄκρων	10
ε. Τραύματα κάτω ἄκρων	11
Σύνολον	147

4. Ἱπποκράτους, Περὶ Ἱητροῦ 14. L. 9, 218.

* Ἱπποκράτους Ἔπαντα τὰ Ἔργα, Ἐπιμελείη Γ. Κ. Πουρναροπούλου, τόμ. 6, σελ. 20-21.

5. Ἀρ. Π. Κοῦζη, Ἱστορία τῆς Ἱατρικῆς. Ἀθήναι 1929, σελ. 50.

Τὰ τραύματα συναδεύοντο ἀπὸ πόνους καὶ αἱμορραγίαν, ποὺ ἀντιμετωπίζοντο καταλλήλως.

Περисσότερον σοβαρὰ ἐθεωροῦντο τὰ τραύματα κρανίου, θώρακος, κοιλίας, ἥπατος καὶ καρδίας. Τὰ τῶν ἄκρων ἐθεωροῦντο ἀγαθοτέρας προγνώσεως. Τὰ τραύματα κοιλίας πολλακίς ἐνεφάνιζαν πρόπτωσιν τῶν σπλάγγων.

Ἡ περιποίησης τῶν τραυματιῶν ἐγένετο πρῶτον διὰ χλιαροῦ ὕδατος, κατόπιν τὰ βέλη τὰ ἐξαιροῦσαν μὲ τρεῖς τρόπους : δι' «ἐξολκῆς», διὰ «διωσμοῦ» ἢ μὲ διεύρυνσιν «ἐκτομῆς». Χρησιμοποιοῦσαν δὲ καὶ ἀντισηπτικὰ στοιχειώδη μέσα, ὅπως τὸν μέλανα ἢ αἶθοπα οἶνον, τὸ δξος ἢ δξύκρατον καὶ τὴν ἀπομύζηση τοῦ τραύματος πρὸς ἀποκάθαρσιν. Χρησιμοποιοῦσαν φυσικὰ καὶ παυσίπονα φάρμακα, τὰ ὁποῖα ἔθετον ἢ ὡς ἐπιθέματα ἢ ὡς «ἐπίπασσι» (πουντράρισμα). Διὰ τὴν αἱμορραγίαν χρησιμοποιοῦσαν στυπτικὰ φάρμακα ἢ ἐνήργουν πιστικὸν ἐπίδεσμον (ἢ πίεσις κατὰ Esmarch χρονολογεῖται πρὸ 30 αἰῶνων. Ὡς πρὸς τὰ παυσίπονα, πρόβλημα ἀπετέλεσεν διὰ τοὺς Ἱατροῖστορικοὺς ἡ φύσις δύο φαρμάκων, ὅπως τὸ μῶλυ καὶ τὸ νηπενθές. Ἴσως ἐπρόκειτο διὰ τὸν μανδαργόρα καὶ τὸ ὄπιον ἀντιστοιχῶς.

Ποῖα ἦτο ἡ θνησιμότης τῶν τραυματιῶν ἐκείνων : Κατὰ τὸν Φραΐλιχ ἀνήρχετο εἰς 77,6 %, πρᾶγμα ὄχι περιέργον, ἀφοῦ περιγράφονται τὰ βαρύτερα κυρίως τραύματα⁶.

Ἴδου μερικοὶ ὁμηρικοὶ στίχοι μεταφορᾶς τραυματιῶν:

A. Μ ἐ ἄ ρ μ α

«..... τὸν δ' ἄρ' ἐταῖροι
χερσὶν ἀείραντες φέρον ἐκ πόνου, ὄφρ' ἔκθ' ἔππουσ
ὠκέας, οἳ οἳ ὄπισθε μάχης ἠδὲ πτολέμοιο
ἔστασαν ἠρίοχόν τε καὶ ἄρματα ποικίλ' ἔχοντες
οἳ τὸν γε προτὶ ἄστν φέρον βαρέα στενάχοντα...»

(Ὅμηρος, Ἰλιάς Ξ 429)

δηλαδή:

«αὐτὸν οἱ συμπολεμιστὰὶ στὰ χέρια τοὺς τὸν πῆραν
στοὺς γοργοὺς ἔππουσ πώστεκαν
μακρὰν ἀπὸ τὴν μάχην εἰς τὴν ὠραίαν ἄμαξαν σιμὰ στὸν κυβερνήτην
αὐτοὶ στὴν πόλιν ἔφεραν τὸν ἥρωα ποὺ βογγοῦσε...»

(Μτφρ. Ἰακ. Πολυλά)

6. Frohlich, H. Die Militarmedizin Homers. Stuttgart, 1879.

Β. Μὲ τραυματιοφορέα

«ἢ καὶ ἀπὸ στέρνοιο λαβὼν ἄγε ποιμένα λαῶν
εἰς κλισίην»

(Ὅμηρος, Ἰλιάς Λ 842)

δηλαδή:

«καὶ μέσα στὴν σπηρὴν ἀγκαλιαστὰ τὸν πῆρε . . .»
(Μτφρ. Ἰακ. Πολυλά)

Γ. Μὲ συμπολεμιστὴ κ.λ.π.

« τὸν δὲ Πολίτης
αὐτοκασίγνητος, περὶ μέσσω χεῖρε τιήνας
ἔξιγεν πολέμοιο δυσηχέος, ὄφρ' ἴκεθ' Ἴππους
ὠκέας, οἱ οἱ ὀπισθεν μάχης ἠδὲ πτολέμοιο
ἔστασαν ἠρίοχόν τε καὶ ἄροματα ποικίλ' ἔχοντες'
οἱ τὸν γε προτὶ ἄστν φέρον βαρέα στενάχοντα
τειρόμενον κατὰ δ' αἶμα νεουτάτου ἔρεεν χειρός.»

(Ὅμηρος, Ἰλιάς Ν 532)

δηλαδή:

« καὶ ἐκείνον ὁ Πολίτης
αὐταδελφός του ἀγκαλιαστὰ τὸν πῆρε τοῦ πολέμου
ἀπὸ τὴν ἄχαρην βοήν στὸ μέρος ὅπου ἔμεναν
πίσω ἀπ' τὴν μάχην τὰ γοργὰ πουλάρια του ζεμένα
στὴν τεχνικὴν τῶν ἄμαξαν καὶ τάχε ὁ κυβερνήτης
κεῖνα στὴν μάχην ἔφεραν τὸν ἄνδρα ποὺ βογγοῦσε
ἀπ' τὴν αἱματοστάλακτὴν πληγὴν βασανισμένος . . .»

(Μτφρ. Ἰακ. Πολυλά)

Δ. Μὲ ἄρμα

«Αὐτίκα δ' ὦν ὀχέων ἐπεβήσεται, παρ' δὲ Μαχάων
βαῖν', Ἀσκληπιοῦ υἱὸς ἀμόμονος ἰητήρος
μάστιξεν δ' Ἴππους, τῶ δ' οὐκ ἀέκοντε πετέσθη
νῆας ἐπι γλαφυράς· τῇ γὰρ φίλον ἔπλετο θυμῶν.»

(Ὅμηρος, Ἰλιάς Λ 517)

δηλαδή:

«Στὴν ἄμαξά του ἀνέβη εὐθὺς σιμά του καὶ ὁ Μαχάων
ποὺ γέννησ' ὁ Ἀσκληπιὸς ἰατρὸς ἐξακουσμένος

τούς ἵππους ράβδισεν εὐθὺς κι αὐτοὶ μὲ προθυμίαν
πρὸς τὰ καράβια πέταξαν, στ' ἀγαπημένα μέρη».

(Μτφρ. Ἰακ. Πολυλά)

Ε. Μ ἐ δίφρον

«τὸν μὲν Παφλαγόνες μαγαλήτορες ἀμπεπένοντο
ἐς δίφρον δ' ἀνέβασαν ἄγον προτὶ Ἴλιον ἰσθήν».

(Ὅμηρος, Ἰλιάς Ν 656)

δηλαδή:

«Οἱ Παφλαγόνες μαχηταὶ τὸν ἐπεριποιούντο
στ' ἀμάξι τὸν ἀνέβασαν καὶ στήν ἀγίαν Ἴλιον τὸν φέραν»

(Μτφρ. Ἰακ. Πολυλά)

Ἄκριβῶς δπως στοὺς ἐπομένους στίχους

«...ὁ δ' ὀπισθε καθεζόμενος βέλος ὤκῳ
ἐκ ποδός ἐλκ', ὀδύνη δὲ διὰ χροός ἦλθ' ἀλεγυινή
ἐς δίφρον δ' ἀνόρουσε καὶ ἠνιόχῳ ἐπέτελλεν
νησὶν ἐπι γλαφυρῆσιν ἐλαννέμεν' ἤχθετο γὰρ κῆρ».

(Ὅμηρος, Ἰλιάς Α 397)

δηλαδή:

«καὶ ὀπίσω αὐτὸς καθήμενος τραβοῦσε ἀπὸ τὸ πόδι
τὸ πικρὸ βέλος καὶ δριμύς τὸν ἔσφαζεν ὁ πόνος.
Καὶ ὤρημηνεν εὐθὺς στήν ἄμαξαν κι εἶπε στὸν κυβερνήτην
νὰ στρέψῃ πρὸς τὰ πλοῖα τους ὅτ' ἡ καρδιά του ἐπιάσθη».

(Μτφρ. Ἰακ. Πολυλά)

Ἡ λαμπρὰ περιγραφή τῶν τραυμάτων ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου καὶ ἡ μνεΐα τόσων ἀνατομικῶν ὄρων (τουλάχιστον 150), ἔκαμεν ὥστε πολλοὶ νὰ θεωρήσουν αὐτὸν στρατιωτικὸν ἰατρὸν ἢ τουλάχιστον μέλος οἰκογενείας Ἀσκληπιδῶν (Φραϊλιχ, Κούζης, Πουρναρόπουλος)⁷.

Καὶ τώρα ἄς ἴδωμεν μερικὰς περιπτώσεις τραυμάτων κατὰ τὸν ἀνωτέρω πίνακα ἐντοπίσεων.

7. Πουρναρόπουλος Γ., Εἰσαγωγή εἰς τὸν Ἱπποκράτη Α', 1967, σελ. 50.
Πουρναρόπουλος Γ.-Πουρναρόπουλος Κ., Ἡ χειρουργικὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Τιμητικὸς τόμος Καθηγητοῦ Κ. Ν. Ἀλιβιζάτου 1975.

Α' Τραύματα κεφαλῆς.

1. «τόν ῥ' Ὀδυσσεὺς ἐτάροιο χολωσάμενος βάλε δουρὶ
κόρσην ἢ δ' ἐτέροιο διὰ κροτάφοιο πέρρησεν
αἰχμὴ χαλκείῃ· τὸν δὲ σκότος ὄσσε κάλυπεν».
(Ὅμηρος, Ἰλιάς Δ 501)

δηλαδή:

«Ἐκείνον γὰρ τὸν σύντροφον ὡς χόλωσ' ὁ Ὀδυσσεὺς
ἐκτύπησεν στὸν μῆλιγγα κι ἡ χάλκινη ἄκρη ἐβγήκε
στὸν ἄλλο μῆλιγγ' ἀντιμῶ· τὸ φῶς του χάνει ἐκεῖνος».
(Μτφρ. I. Πολυλά)

2. «βεβλήκει κεφαλῆς κατὰ ἰνίον ὀξεί δουρί·
ἀντικρὺς δ' ἂν' ὀδόντας ὑπὸ γλώσσαν τάμε χαλκὸς
ἤριπε δ' ἐν κονίῃ, ψυχρὸν δ' ἔλε χαλκὸν ὀδοῦσιν»
(Ὅμηρος, Ἰλιάς Ε 73)

δηλαδή:

«κτύπησε ζ' τ' ἀντικέφαλο μ' ἀκονισμένην λόγχην·
τὴν γλώσσαν ἔκοψ' ὁ χαλκὸς κατ' ὡς τὰ δόντια πέρα·
πέφτει, σφίγγουν τὰ δόντια του τὸ σίδηρο τὸ κρῶ».
(Μτφρ. Ἰ. Πολυλά)

3. «ὥς φάμενος προέηκε βέλος δ' ἴθυνεν Ἀθήνη
ῥῶνα παρ' ὀφθαλμόν, λευκοὺς δ' ἐπέρρησεν ὀδόντας.
τοῦ δ' ἀπὸ μὲν γλώσσαν προμνήν τάμε χαλκὸς ἀτειρής,
αἰχμὴ δ' ἐξεσύθη παρὰ νείατον ἀθηρεῶνα».
(Ὅμηρος, Ἰλιάς Ε 290)

δηλαδή:

«Ρίχνει τ' ἀκόντι κι ἡ Ἀθηναῖα τ' ὠδήγησε
στὴν μύτην, σιμὰ στὸ μάτι και ὁ σκληρὸς χαλκὸς τὰ λευκὰ δόντια
τοῦ πέρασε και τοῦ κόψε τὴν γλώσσαν εἰς τὴν ρίζαν,
κι ἡ χάλκινη ἄκρη κάτωθεν ἐφάνη ἀπ' τὸ πηγχοῦνι».
(Μτφρ. I. Πολυλά)

4. «Ἀντίλοχος δ' ἄρ' ἐπαίξας ξίφει ἤλασε κόρσην
αὐτὰρ ὃ γ' ἀσθμαίνων ἐνεργέος ἔκπεσε δίφρου
κόμβαχος ἐν κονίῃσιν ἐπὶ βρεχμόν τε και ὄμους».
(Ὅμηρος, Ἰλιάς Ε 584)

δηλαδή:

« κατόπιν τοῦ ἐχούθη ὁ Ἀντίλοχος
καὶ μὲ σπαθιά τὸν μήλιγγα τοῦ σχίζει
ἔπεσεν ἐπικέφαλα βογγώντας ἀπ' τ' ἁμάξι
κι ἐβύθισεν τὸ κόκκαλο στὸ χῶμα καὶ τοὺς ὄμους».

(Μτφρ. Ι. Πολυλά)

5. «Τὸν δ' ἰθὺς μεμαῶτα μετώπιον ὀξεί δουρὶ
νύξ, οὐδὲ στεφάνη δόρυ οἱ σχέθε χαλκοβάρεια
ἀλλὰ δι' αὐτῆς ἦλθε καὶ ὀστέου, ἐγκέφαλος δὲ
ἔνδον ἅπας πεπάλαντο· δάμασσε δέ μιν μεμαῶτα».

(Ὅμηρος, Ἰλιάς Λ 95)

δηλαδή:

« Στὸ μέτωπο τὸν κτύπησε μὲ ἀκορητὸ κοντάρι
τὴν λόγχην δὲν σταμάτησε τ' ὀλόχαλκο στεφάνι
ὥστ' ἤρε αὐτὴ τὸ κόκκαλο κ' ἐγέμισ' ὄλος αἶμα
ὁ ἐγκέφαλος· κι ἔπεσε αὐτὸς μ' ὄσσην ὀρημὴν κι ἂν εἶχε».

(Μτφρ. Ι. Πολυλά)

6. « Ἄμα δ' ἀλλήλων ἐφίκοντο
ἦ τοι ὁ μὲν κόρυθος φάλον ἤλασεν ἵπποδασείης
ἄκρον ὑπὸ λόφον αὐτόν, ὁ δὲ προσιόντα μέτωπον,
ῥινὸς ὑπερ πυματίης. λάκε δ' ὀστέα, τὰ δὲ οἱ ὄσσε
παρ ποσὶν αἱματόεντα χαμαὶ πέσον ἐν κονίησιν».

(Ὅμηρος, Ἰλιάς Ν 613)

δηλαδή:

« . . . καὶ ὁμοῦ νὰ κτυπηθοῦν ὠμοῦσαν
ς' τῆς κόρυθος τῆς φουντωτῆς τὸν κῶνον δίδει κτύπον
ὁ Πείσανδρος, κ' ἐπάνωθεν τῆς μύτης ὁ Ἀτρείδης
ς' τὸ μέτωπο κ' ἐκρότησαν τὰ κόκκαλα κ' ἐπέσαν
στὰ πόδια ἐμπρὸς τὰ μάτια του στὸ χῶμα ματωμένα».

(Μτφρ. Ι. Πολυλά)

7. «Τὸν ρ' ἔβαλεν κεφαλῆς τε καὶ ἀχένος ἐν συνεοχμῶ
νειάτον ἀστράγαλον, ἀπὸ δ' ἄμφω κέρσε τένοντε
τοῦ δὲ πολὺ πρότερον κεφαλῆ στόμα τε ρινές τε
οὐδὲι πληντ' ἢ περ κνήμαι καὶ γούνα πεσόντος».

(Ὅμηρος, Ἰλιάς Ξ 465)

δηλαδή:

Τὸν κτύπησε ὄπιον δένεται μὲ τὸ κεφάλι ὁ σβέρκος
 μεσ' στοῦ σφονδύλι κ' ἔκοψε καὶ τὰ δύο νεῦρα ἢ λόγχη
 καὶ ὡς ἔπεσ' εἰρηκαν τὴν γῆν καύκαλο, μύτη, στόμα
 πρῶτα πολὺ πρὶν σωριαστοῦν τὰ γόνατα καὶ ἡ κνήμιας».
 (Μτφρ. Ἰακ. Πολυλά)

8. «Τὸν τόθ' ὅπ' ὀφρύος ὄδα κατ' ὀφθαλμοῖο θέμεθλα,
 ἐκ δ' ὤσε γλήνην· δόρυ δ' ὀφθαλμοῖο διαπρὸ
 καὶ διὰ ἰνίου ἤλθεν, ὁ δ' ἔζετο χεῖρε πετάσσας
 ἄμφω. Πηλέεωσ δὲ ἐρυσσάμενος ξίφος ὄξυ
 ἀχένα μέσσον ἔλασεν, ἀπήραζεν δὲ χαμαῖζε
 αὐτῆ σὺν πῆληκι κάρη' ἔτι δ' ὄβριμον ἔγχος
 ἦεν ἐν ὀφθαλμῶ».
 (Ὅμηρος, Ἰλιάς Ξ 493)

δηλαδή:

«κεῖνον κτυπᾷ μεσ' τοῦ ὀφθαλμοῦ ταῖς ρίζαις καὶ τὸ δόρυ
 τὴν κόρην βγάζει, τοῦ τρυπᾷ τὸν ὀφθαλμὸν καὶ φθάνει
 στοῦ σνίχι κ' ἔπεσεν αὐτὸς μὲ πετακταῖς ἀγκάλαις
 εὐθύς σύρει ὁ Πηλέας τὸ ἀκονισμένον ξίφος,
 στήν μέση κόπτει τὸν λαιμὸν καὶ χάμω μεσ' στοῦ κρόνος
 κατακυκλᾷ τὴν κεφαλὴν κ' ἦταν στοῦ μάτι ἀκόμα ἢ λόγχη».
 (Μτφρ. I. Πολυλά)

9. «Ἴδομενεὺς δ' Ἐρύμαντα κατὰ στόμα νηλεῖ χαλκῶ
 νύξε τὸ δ' ἀντικρὺς δόρυ χάλκεον ἐξεπέρησεν
 νέρθεν ὑπ' ἐγκεφάλου, κέασσε δ' ἄρ' ὀστέα λευκά'
 ἐκ δ' ἔτιναχθεν ὀδόντες, ἐπέλησθεν δὲ οἱ ἄμφω
 αἵματος ὀφθαλμοί· τὸ δ' ἀνὰ στόμα καὶ κατὰ ρίνας
 προῆσε χανῶν θανάτου δὲ μέλαν νέφος ἀμπεκάλυπεν».
 (Ὅμηρος, Ἰλιάς Π 345)

δηλαδή:

Στὸ στόμα τὸν Ἐρύμαντα βαρεῖ μὲ τὸ κοντάρι
 ὁ Ἴδομενεὺς, κ' ἐπέρασεν ἢ λόγχη ὡς ἀπὸ κάτω
 τοῦ ἐγκεφάλου καὶ ἔσπασεν τὰ ἄσπρα κόκκαλά του
 αἷμα τὰ μάτια γέμμιαν, τὰ δόντια πεταχθῆκαν]
 καὶ αἷμα ἀπ' τὸ στόμα ὀλόνοιτο φουᾶ καὶ ἀπ' τὰ ρουθούνια
 καὶ αὐτοῦ τὸν ζῶντι σύννεφον ὀλόμαυρο θανάτου».
 (Μτφρ. I. Πολυλά)

Β. Τραύματα τραχήλου και λαιμοῦ

11. «φαίνεται δ' ἢ κληίδες ἀπ' ὤμων ἀχέν' ἔχουσι
λαυκανίην, ἵνα τε ψυχῆς ὤμιστος ὄλεθρος·
τῇ ρ' ἐπὶ οἱ μεμαῶτ' ἔλασ' ἔγχει δῖος Ἀχιλλεύς,
ἀντικρὺς δ' ἀπαλοῖο δι' ἀχένος ἦλυθ' ἀμοικῆ».
(Ὅμηρος, Ἰλιάς Χ, 326)

δηλαδή:

«Ἄλλ' ὄχι ὅπου ὁ τραχήλος χωρίζει ἀπὸ τὸν ὤμον
καὶ ὅπου ἀπίστευτην ροπὴν σβύν' ἢ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου,
ἐκεῖ τὸν λόγχισ' ὁ Ἀχιλλεὺς ἐπάνω του ὡς ὀρμῶσε
καὶ ἀπ' τὸν ἀπαλὸν τραχήλον ἀντικρὺ ἐβγῆκεν ἡ λόγχη».
(Μτφρ. Ι. Πολυλᾶ)

2. «...ὁ δ' ἀχένα μέσσον ἔλασσε
φασγάνω αἴξας, ἀπὸ δ' ἄμφω κέρσε τένοντε».
(Ὅμηρος, Ἰλιάς Κ, 456)

δηλαδή:

«...ὤρμησε μὲ τὴν μάχαιραν
τοῦ ἐχώρισεν τὸν λάρυγγα κ' ἐκόπησαν τὰ νεῦρα».
(Μτφρ. Ι. Πολυλᾶ)

Γ. Τραύματα κλειδὸς

«Καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς τραβώντας τὸ μυτερό του ξίφος,
τὸν χτύπησε στὴν κλεῖδα κοντὰ στὸ λαιμό...
(Μτφρ. Οἰκονομίδη⁸)

Δ. Τραύματα κορμοῦ

1. «...ὁ δ' ἐπέδραμεν, ὃς ἔβαλέν περ,
Πείρωσ, οὔτα δὲ δουρὶ παρ' ὀμφαλόν· ἐκ δ' ἄρα πᾶσαι
χόντο χαμαὶ χολάδες, τὸν δὲ σκότος ὄσσε κάλυψε».
(Ὅμηρος, Ἰλιάς Δ, 524)

δηλαδή:

Ἐτρεξεν ὁ Πείρωσ ποὺ τὸν εἶχε
κτυπήσει καὶ στὸν ὀμφαλόν, τὸν λόγχισε καὶ χάμον
τὰ ἔντερα του χόθησαν κι ἔχασε εὐθὺς τὸ φῶς του».
(Μτφρ. Ι. Πολυλᾶ)

8. Ὅμηρου Ἰλιάδα καὶ Ὀδύσσεια. Μετάφρασις Γιάννη Οἰκονομίδη. Ἀθή-
ναι 1960.

2. «Πρῶτω γὰρ στρεφθέντι μεταφρένω ἐν δόρῳ πῆξεν
ὤμων μεσσηγύς, διὰ δὲ στήθεσφιν ἔλασσαν».
(Ὅμηρος, Ἰλιάς E 40)

δηλαδή:

«Ὡς πρῶτος σιράφθη ἐμπήχθη τ' ἀκόντι
μεσ' στούς ὤμους του καὶ ἀπὸ τὰ στήθη ἐβγήκε».
(Μτφρ. I. Πολυλά)

3. «... ἡ δὲ διαπρὸ
ἀντικρὸς κατὰ κύστιν ὑπ' ὀστέον ἤλυθ' ἀκωκῆ».
(Ὅμηρος, Ἰλιάς E 66)

δηλαδή:

«καὶ τὸν κτυπᾶ στὸ δεξιὸ μερὶ καὶ ἀντικρὸ ἡ λόγχη
στὴ φούσκα βγαίνει ἀφοῦ περνᾷ σ' τὸ κόκκαλο ἀποκάτω».
(Μτφρ. I. Πολυλά)

4. «Ἴππων ἦνι' ἔχοντα βάλε στήθος παρὰ μαζόν.
ἦριπε δ' ἐξ ὀχέων...»
(Ὅμηρος, Ἰλιάς Θ 121)

δηλαδή:

«(Τὸ βέλος εἴρηκε) ε' τὰ στήθη ἐνώ τοὺς χαλινοὺς τῶν ἵππων ἐκρατοῦσε
κωλίσθη ἀπὸ τὴν ἄμαξαν...»
(Μτφρ. I. Πολυλά)

5. «Τῷ δὲ μεταστρεφθέντι μεταφρένω ἐν δόρῳ πῆξεν
ὤμων μεσσηγύς, διὰ δὲ στήθεσφιν ἔλασσαν.
ἦριπε δ' ἐξ ὀχέων, ἀράβησε δὲ τεύχ' ἐπ' αὐτῷ».
(Ὅμηρος, Ἰλιάς Θ 258)

δηλαδή:

«Ἐστρεφ' ἐκεῖνος νὰ σωθῆ τ' ἀκόντι μεσ' τοὺς ὤμους
τοῦ ἐμπήξε καὶ ἀπ' τὰ στήθη του ἡ λόγχη ἐβγήκε πέρα
ἔπεσ' αὐτός, καὶ ἐπάνω του βροντήσαν τ' ἄρματα του».
(Μτφρ. I. Πολυλά)

6. «ἰέμενον πολεμόνδε βάλε στήθος παρὰ μαζόν
ἦριπε δ' ἐξ ὀχέων ὑπερώησαν δὲ οἱ ἵπποι
ὠκύποδες· τοῦ δ' αὖθις λύθη ψυχὴ τε μένος τε».
(Ὅμηρος, Ἰλιάς Θ 314)

δηλαδή:

«Ἦδρε τὸ βέλος εἰς τὸ στήθος παρὰ τὸν μαστὸν
κι ἀπ' τ' ἀμάξι ἐβρόντησε. καὶ οἱ ταχεῖς ἵπποι ὀπίσω
ἐσύρθησαν κι ἡ δύναμις, ἐκόπη κι ἡ προή του».

(Μτφρ. Ι. Πολυλά)

7. «Τῷ δὲ μεταστρεφθέντι μεταφρένω ἐν δόρου πῆξεν
ὤμων μεσσηγύς, δι' δὲ στήθεσφιν ἔλασσει».

(Ὅμηρος, Ἰλιάς Λ 447)

δηλαδή:

Καὶ ὅπως ἐστρεφεν ὁ (Σῶκος) γιὰ νὰ φύγη
τοῦ ἐμπηξεν ὁ Ὀδυσσεὺς στή ράχη τὸ κοντάρι
κι ἡ ἄκρη ἀπ' τοὺς ὤμους του στὸ στήθος πέρα βγῆκε».

(Μτφρ. Ι. Πολυλά)

8. «Ἄλλ' ἔβαλ' ἐνθ' ἄρα τε φρένες ἔρχεται ἄμφ' ἀδινὸν κῆρ.
ἦριπε δ' ὡς δτε τις δρυὺς ἦριπεν ἢ ἀχερωῖς».

(Ὅμηρος, Ἰλιάς Π 481)

δηλαδή:

«Ὅπου τὸ διάφραγμα συνέχει τὴν καρδίαν
κ' ἔπεσεν ὅπως πέφτει δρυὺς ἢ λεῦκα».

(Μτφρ. Ι. Πολυλά)

Ε. Τραύματα ἄνω ἄκρων

1. «Τὸν μὲν ὑπὲρ μαζοῖο βαλὼν χαλκῆρεϊ δουρί,
τὸν δ' ἕτερον ξίφει μεγάλῳ κληῖδα παρ' ὤμον
πλήξ', ἀπὸ ἀγένοσ ὤμον ἐέργαθεν ἠδ' ἀπὸ νότου».

(Ὅμηρος, Ἰλιάς Ε 145)

δηλαδή:

«Κεῖνον ἐπάνω στὸν μαστὸν μὲ λογχοφόρι ἀκόντι
τὸν ἄλλον μὲ τρανὸ σπαθὶ μέσα στήν ὠμοπλάτη
κι ἀπ' τὸν ἀγένα ἐχώρησεν τὸν ὤμον κι ἀπ' τὰ νῶτα».

(Μτφρ. Ι. Πολυλά)

2. «Τὸν μὲν ἄρ' Ἀτρεΐδης δουρικλειτὸς Μενέλαος
ἔστεῶτ' ἔγχει νόξε, κατὰ κληῖδα τυχήσας»
Ἄντιλοχος δὲ Μύδωνα βαλ' ἠνίοχον θεράποντα,
ἐσθλὸν Ἀτουμιάδην, ὁ δ' ὑπέστρεφε μώνυχας ἵππους,

χερμαδίῳ ἀγκῶνα τυχῶν μέσον· ἐκ δ' ἄρα χειρῶν
ἤνία λεύκ' ἐλέφαντι χαμαὶ πέσον ἐν κονίησιν».

(Ὅμηρος, Ἰλιάς E 578)

δηλαδή:

«Τοῦτον ὀρθὸν στὴν ἄμαξαν ὁ ἀνδρείος Ἀτρεΐδης Μενέλαος
μέσα εἰς τὸ κλειδοκόκκαλον ἐκτύπησεν μ' ἀκόντι.

ὁ Ἀντίλοχος τὸν Μύδωνα τὸν ἄξιο κυβερνήτην
Ἀτυμνιάδην πῶστρεφε τοὺς ἵππους τὸν χτυπάει
μὲ πέτραν εἰς τὸν ἀγκῶνα· τοῦ πέσαν ἀπ' τὰ χέρια
τὰ ἐλεφαντόλαμπρα λουριὰ χάμω μέσα στὶς σκόνες».

(Μτφρ. I. Πολυλά)

ΣΤ. Τραύματα κάτω ἄκρων

1. «Βεβλήκει γλουτὸν κατὰ δεξιόν· ἢ δὲ διαπρὸ
ἀντικρὺς κατὰ κόστιν, ὑπ' ὀστέον ἤλυθ' ἀκωκὴ.

γνῦξ δ' ἔριπ' οἰμώξας, θάνατος δὲ ξιν ἀμφεκάλυψεν».

(Ὅμηρος, Ἰλιάς E 66)

δηλαδή:

«Καὶ τὸν κτυπᾷ εἰς τὸ δεξιὸ μερὶ καὶ ἀντικρὺ ἢ λόγχη
στὴ φουσκᾶν βγαίνει, ἀφοῦ περῶ εἰς τὸ κόκκαλο ἀποκάτω
βογγᾷ, πέφτει στὰ γόνατα καὶ ὁ θάνατος τὸν ζώνει».

(Μτφρ. I. Πολυλά)

2. Καὶ εἴ βεβαλε γλουτὸν κάτα δεξιόν· αὐτὰρ διστὸς
ἀντικρὺς κατὰ κόστιν ὑπ' ὀστέον ἐξεπέρησεν.

ἐξόμενος δὲ κατ' ἀσθί, φίλων ἐν χερσὶν ἐταίρων
θυμὸν ἀποπνεύων, ὥς τε σκώληξ ἐπὶ γαίῃ
κεῖτο ταθείς· ἐκ δ' αἷμα μέλαν ῥέει, δεῦε δὲ γαῖαν».

(Ὅμηρος, Ἰλιάς N 651)

δηλαδή:

«Τὸν πιτυχαίνει εἰς τὸ δεξιὸ μερὶ καὶ ἀντικρὺ ἢ λόγχη
στὴν φουσκᾶ βγαίνει, ἀφοῦ περῶ εἰς τὸ κόκκαλο ἀποκάτω
κάτω καθίζει εἰς τῶν γλυκῶν συντρόφων ταῖς ἀγκάλας
ψοχομαχώντας καὶ εἰς τὴν γῆν ξαπλώθη τεντωμένος
ὡσάν σκουλήκι, καὶ ἔπινεν ἢ γῆ τὸ μαῦρον αἷμα».

(Μτφρ. Ἰακ. Πολυλά)

Και κατά μετάφρασιν Γ. Οικονομίδη :

«Αλλά ὁ Μηριόνης καθὼς τὸν εἶδε ν' ἀποχωρῆ τοῦ τραβάει μιὰ χαλκο-
μότα σαῖτα καὶ τοῦ καρφώνει τὸν δεξιὸν γλουτό. Τὸ βέλος τὸν ἐπέρασε πέρα
γιὰ πέρα, τρυπώντας τὴν κύστη καὶ περνώντας ἀπὸ τὸ κόκκαλο βγήκε
ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά...»

Τὰ ἔπη τοῦ Ὀμήρου ἔχουν τὴν μεγίστην ἀξίαν, ὄχι μόνο γιὰ μᾶς τοὺς
Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ γιὰ ὁλόκληρη τὴν ἀνθρωπότητα.

Δείχνουν πὼς τρισχίλια καὶ πάνω χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ μας στὴ
γωνιὰ αὐτῆς τῆς γῆς ὄχι μόνο βρισκόταν λαὸς μετὸς ἐξελιγμένο πολιτι-
σμό, ἀλλὰ καὶ μετὸς πολλὰς ἠθικὰς καὶ πνευματικὰς ἀξίας. Ἰδιαίτερα γιὰ
μᾶς τοὺς ἰατροὺς ἡ ἀξία τους εἶναι ἀνυπέρβλητη, ἀφοῦ δείχνουν πὼς ἀπὸ
τότε ὑπῆρχε μιὰ ἀρκετὰ προηγμένη χειρουργικὴ καὶ δικαίωνουν τὸν πατέρα
τῆς ἐπιστημονικῆς ἰατρικῆς, τὸν Ἴπποκράτη, ποὺ διακήρυξε: «Ἱητρικῇ
πάντα πάλαι ὑπάρχει καὶ ἀρχὴ καὶ ὁδὸς εὐρημένη...».

ΕΥΘ. Θ. ΣΟΥΛΟΓΙΑΝΝΗ

διδάκτορας Πανεπ. Ρώμης

έπιστημονικού έρευνητή τής 'Ακαδημίας 'Αθηνών

Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΡΙΖΟΣ ΡΑΓΚΑΒΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ *

Ο 'Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής (1809-1892) νομίζουμε ότι δέν έχει μελετηθεί, τουλάχιστο όσο θά έπρεπε, σάν ιστοριογράφος.

Γεννημένος στό φαναριωτικό περιβάλλον τής Κωνσταντινούπολης και μεγαλωμένος σ' αυτό, συγχρόνως δέ εκπαιδευμένος στή Ρουμανία, στή Ρωσία και στό Μόναχο, ό Ραγκαβής έδωσε, παράλληλα μέ τό λογοτεχνικό, ένα αρκετά αξιόλογο έργο μέ ιστορικό περιεχόμενο¹.

Είναι γνωστό ότι τόν άνδρα σάν άτομο αλλά και σάν συγγραφέα, χαρακτήριζε ή πολυπραγμοσύνη και ό ρομαντισμός. 'Εξάλλου οί δύο μεγάλες ιδιότητές του, του διπλωμάτη και του επιστήμονα και λόγιου, συνετέλεσαν επίσης πολύ στή δομή και τήν μορφή που πήρε τελικά τό σχετικό ιστοριογραφικό έργο του, πολιτικό και πολιτιστικό.

Πρίν προχωρήσουμε σέ χαρακτηρισμούς και κρίσεις πάνω στό έργο αυτό, καλό είναι νά θυμηθούμε ποιά είναι τά μελετήματα ή άλλα συγγραφικά έργα του που αναφέρονται στήν ιστορία.

Τά διαιροϋμε στις έξης κατηγορίες:

1. 'Απομνημονεύματα.
2. Καθαρά ιστορικές μελέτες για παλαιότερα και για σύγχρονα γεγονότα.
3. Λόγοι μέ ιστορικό περιεχόμενο για σύγχρονα γεγονότα και για σύγχρονα πρόσωπα.

* Κείμενο ανακοίνωσης πρὸς τό 4ο διεθνές συνέδριο σπουδών Νοτιοανατολικής Εὐρώπης, 'Αγκυρα 13-18 Αὐγούστου 1979.

1. 'Ο γράφων συνέθεσε βιογραφία του Ραγκαβή μέ βάση αρχειακό υλικό και μέ τίτλο : 'Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής (1809-1892). 'Η ζωή και τό έργο του. 'Η βιογραφία αυτή πρόκειται νά δημοσιευτεί προσεχώς.

4. Ὑπομνήματα καὶ φυλλάδια μὲ ἱστορικό περιεχόμενο τῆς ἐποχῆς του.

Στὴν κατάταξη αὐτὴ δὲν συμπεριλάβαμε τὰ λογοτεχνικά ἔργα του ποὺ ἔχουν ἱστορικὴ βάση.

Στὴν πρώτη κατηγορία κατατάσσομε τὰ γνωστά Ἐπομνημονεύματα τοῦ Ραγκαβῆ² ποὺ ἐκδόθηκαν μετὰ τὸ θάνατό του σὲ 4 τόμους, καθὼς καὶ ἓνα ἀριθμὸ ἄλλων κειμένων του μὲ ἀναμνήσεις ἀπὸ περιηγήσεις του στὸν ἑλλαδικὸ καὶ στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο.

Τὰ Ἐπομνημονεύματα ποὺ καλύπτουν μιὰ ἐποχὴ ἀπὸ τὸ 1809 μέχρι τὸ 1891, εἶναι ἀναμφισβήτητα ἱστορικὴ πηγή. Γραμμένα μὲ καθαρὰ ρομαντικὴ διάθεση, χαρακτηριστικὸ τῆς ἐποχῆς, περιλαμβάνουν πληροφορίες γιὰ τὴν νεοελληνικὴ ἱστορία, δυστυχῶς ὄχι πάντα τεκμηριωμένες, μὲ πλατυασμοὺς πρὸς διάφορα θέματα, ποὺ ὅστόσο ἐνδιαφέρουν πολλοὺς ἀναγνώστες στὴν Ἑλλάδα καὶ ἄλλοῦ.

Ἡ κοινωνικότητα τοῦ Ραγκαβῆ καὶ οἱ φιλίες του μὲ σημαίνοντα πρόσωπα ποὺ συνάντησε ὅπου πῆγε, φαίνονται μέσα ἀπὸ τὶς ἀναμνήσεις του στὰ Ἐπομνημονεύματα καὶ σὲ ἄλλες συγγραφικὲς εὐκαιρίες, ὅπως «Ὀδοιπορικὲς ἀναμνήσεις: Ἀγγλίας»³, «Ὀδοιπορικὲς ἀναμνήσεις ἐξ Ἀγγλίας»⁴, Ἀδριατικῆς⁵, Αἰγύπτου⁶, «Ἐκδρομὴ εἰς Πόρον»⁷, «Ἐπιστόλαι ἐκ Βερολίνου»⁸,

2. Ἄ. Ρ. Ραγκαβῆ, Ἐπομνημονεύματα, (στὸ ἐξῆς Ἐπομνημονεύματα) τόμ. 1-4, Ἀθήναι 1894-1930.

3. Πανδώρα 1 (1850-51) 428-436, 446-456 καὶ «Διάφορα διηγήματα καὶ ποιήματα» 3(1859) 1-100.

4. Ἄπαντα, τόμ. 11, σσ. 247-306.

5. Ἄπαντα, τόμ. 11, σσ. 307-325, 325-348. πρβλ. Ἐπομνημονεύματα, τόμ. 1 σ. 210.

6. Ἄπαντα, τόμ. 11, σσ. 349-361.

7. Χρυσάλλις 1(1863) 140-148, 167-177, 202-206. Ἄπαντα, τόμ. 9, σσ. 381-443. Ὑπάρχει καὶ ἀδοτελὴς ἐκδοση, Σάμη 1880 (ΓΕΝ. ΒΙΒΛ. ΜGL 811) καὶ γαλλικὴ μετάφραση, Paris 1881 (ΓΕΝ. ΒΙΒΛ. ΜGL 822) πρβλ. Ἐπομνημονεύματα, τόμ. 3, σσ. 91, 369. τόμ. 4, σ. 25.

8. Ἄπαντα, τόμ. 11, σσ. 417-424: α' ἐπιστολή.

Ἄπαντα, τόμ. 11, σσ. 424-432: β' ἐπιστολή.

Ἄπαντα, τόμ. 11, σσ. 433-440: γ' ἐπιστολή.

Ἄπαντα, τόμ. 11, σσ. 440-448: δ' ἐπιστολή.

Ἄπαντα, τόμ. 11, σσ. 448-456: ε' ἐπιστολή.

Ἄπαντα, τόμ. 11, σσ. 457-465: στ' ἐπιστολή.

Ἄπαντα, τόμ. 11, σσ. 465-474: ζ' ἐπιστολή.

Ἄπαντα, τόμ. 11, σσ. 475-484: η' ἐπιστολή.

Ἄπαντα, τόμ. 11, σσ. 484-493: θ' ἐπιστολή.

Πρβλ. Ἐπομνημονεύματα, τόμ. 4, σ. 289.

ὄλα μὲ μορφὴ διηγήματος. Προσθέτομε ἐπίσης καὶ τὸ βιβλίον του «*So u-venirs d'une Excursion d'Athènes en Arcadie*»⁹.

Ἡ πληθωρικότητι τοῦ Ραγκαβῆ μέσα στὰ ἀπομνημονευματογραφικὰ ἔργα του ὑπάρχει ἄφθονη, γιὰτι ἐκεῖ ὁ ἴδιος ἀφήνει νὰ φανεῖ μὲ εἰλικρίνεια ἡ ζωὴ του καὶ ὁ χαρακτήρας του.

Ὁ ρομαντισμὸς στὸ ἀπομνημονευματογραφικὸ ἔργο του φαίνεται νὰ κυριαρχεῖ. Τὰ πολλὰ ταξίδια ποὺ ἔκανε αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ ἀέναη κινήτικότητι τοῦ μυαλοῦ του πείθουν γιὰ τὴ ρομαντικὴ του διάθεσι. Δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε ὅτι ζεῖ στὴν ἐποχὴ ποὺ ἀνοίγουν κάπως τὰ σύνορα τῆς ἐλεύθερης Ἑλλάδος ἢ ὅποια δὲν δέχεται μόνο περιηγητὲς, ἀλλὰ καὶ συνεχίζει νὰ στέλνει ἔξω τὰ τέκνα της. Ἦδη στὴν Αἴγυπτο π.χ. ἔχουν διαμορφωθεῖ στὰ χρόνια τοῦ Ραγκαβῆ οἱ ἑλληνικὲς παροικίες, καὶ συνεχίζον νὰ διαμορφώνονται. Στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν Ἑλληνες ὀργανωμένοι σὲ κοινότητες. Τὸ ἴδιο συμβαίνει στὴ Ρουμανία, στὴ Ρωσία καὶ στὴν Ἀσιατικὴ Τουρκία. Τέλος ἡ Ἀμερικὴ δέχεται τὰ πρῶτα δειλὰ ἀκόμη ταξίδια Ἑλλήνων, προδρόμων τοῦ μεγάλου μεταναστευτικοῦ ρεύματος τῶν ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰ.

Ἔτσι ὁ Ραγκαβῆς μὲ τις τόσο συχνὲς ἐπισκέψεις του στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Ἑλλάδος καὶ στὸ ἐξωτερικὸ κυρίως, ἔβρισκε πρόσφορο ἔδαφος γιὰ νὰ ἀναπτύσσει τις πολιτικὲς καὶ πνευματικὲς του ἀπόψεις, ἀφοῦ μάλιστα γιὰ πολλὰ χρόνια ἦταν πρέσβης τῆς χώρας του στὸ ἐξωτερικὸ, καὶ ἐμεῖς θὰ προσθέταμε καὶ πνευματικὸς πρέσβης.

Γνωριμίες, ἐπαφές, ἐπισκέψεις, ἐκδρομές, προσωπικὴ προβολή, προβολὴ τῶν ἐθνικῶν δικαίων, ὄλα ἀναπτύσσονται στὰ Ἀπομνημονεύματά του μὲ κάθε λεπτομέρεια, πολλὰς φορὲς φλόαρα, χωρὶς πολλὴ τάξι καὶ μέθοδο. Τὸ πρόβλημα γιὰ τὸν ἐρευνητὴ ἀρχίζει ἀπὸ τότε ποὺ θὰ χρειαστεῖ νὰ ταυτίσει ὅσα ὑπηρεσιακὰ τοῦ Ραγκαβῆ γεγονότα ποὺ περιγράφει ἐκεῖ περιήλθαν στὴν ἱστορία τοῦ ἔθνους, στίς γνωστὰς δημοσιευμένες καὶ μὴ πηγές. Στὰ γραφόμενα τοῦ Ραγκαβῆ ἐπικρατεῖ πολλὰς φορὲς μεγάλη ἀνακρίβεια καὶ χρειάζεται ἐξαντλητικὴ ἐρευνα γιὰ νὰ ταυτιστεῖ ἓνα γεγονὸς στίς λεπτομέρειές του μὲ ὅσα ἀναφέρει ὁ ἴδιος.

Στὴ δευτέρη κατηγορία κατατάσσομε τις ἐξῆς μελέτες κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ περιεχομένου:

1. Πολιτικαὶ Ἀρχαιότητες τῆς Ἑλλάδος, ἦτοι περιγραφή τῶν κυριωτέρων πολιτευμάτων τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος.
2. Περί Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Ἱστορίας.
3. Ἱστορία τοῦ Χριστιανισμοῦ.
4. Νεοελληνικὴ Ἱστορία :

9. Paris 1857.

5. Ἑλληνικὴ Ἱστορία τοῦ Goldsmith.

α. Σημειώσεις

β. G. Génnadios et les quêtes nationales de 1826.

γ. Περί τοῦ μνημείου τοῦ Πατριάρχου.

δ. Πραγματεία γιὰ τὸ Δήλεσι.

Ἄς τις ἐξετάσομε. Τὸ πῶς σημαντικὸ ἀπὸ τὰ πάρα πάνω εἶναι οἱ Πολιτικὲς Ἀρχαιότητες. Ἀποτελεῖ ἓνα συστηματικὸ ἐπιστημονικὸ σύγγραμμα τῆς ἐποχῆς του, στὰ κεφάλαια τοῦ ὁποίου ἐξετάζονται :

α. Πηγὲς σπουδῆς τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας.

β. Καταγωγή καὶ φυλετικὴ διαίρεση τῶν Ἑλλήνων.

γ. Κοινωνία καὶ θρησκεία τῶν ἡρωικῶν χρόνων.

δ. Πολίτευμα τῶν Ἀθηναίων. Τὰ μέχρι Σόλωνος. Σόλων. Πεισιστρατίδες. Τυραννία. Κλεισθένης. Πλήρης ἐγκατάσταση τῆς δημοκρατίας. Ἀστικὸ δίκαιο Ἀθηνῶν. Σχέσεις τοῦ ἀτόμου πρὸς τὴν πολιτεία. Σχέσεις τοῦ ἀτόμου πρὸς τὴν οἰκογένεια. Δημόσιο δίκαιο Ἀθηνῶν: Βουλευτικὴ ἐξουσία-Ἐκκλησία τοῦ Δήμου. Βουλὴ. Δικαστικὴ ἐξουσία-Ἄρειος Πάγος. Ἥλιαία. Ἐκτελεστικὴ ἐξουσία-Ἀρχαί. Οἰκονομικὴ Διοίκηση. Στρατιωτικὴ Διοίκηση. Μέχρι τῶν Πελοποννησιακῶν. Περικλῆς. Σικελικά. Οἱ Τριάκοντα. Χαιράνεα. Ρώμη.

ε. Δωρικὰ πολιτεύματα: Πολίτευμα Κρήτης. Πολίτευμα Σπάρτης. Ἄργος. Κόρινθος. Κυρήνη. Συμπολιτεῖες: Βοιωτικὴ, Ἀρκαδικὴ, Θεσσαλικὴ, Αἰτωλικὴ, Ἀχαϊκὴ.

Ὁ Ραγκαβῆς στὴν ἔρευνά του χρησιμοποίησε τὶς ἐξῆς πηγές¹⁰:

α. Ἀρχαίους συγγραφεῖς ποὺ ἔγραψαν πολιτικὴ ἱστορία, ὅπως: Ἑλλάνικο τὸν Λέσβιο, Ἴππία τὸν Ἡλεῖο, Διογένη τὸν Κυνικὸ, Διοσκορίδη, Χρῦσιππο, Ἴππόδαμο, Κριτία, Φαλέα τὸν Χαλκηδόνιο, Πρωταγόρα, Περικλῆ τὸν Μιλήσιο, Δικαίαρχο τὸν Μεσσήνιο, Καλλιμάχο, Ἐρατοσθένη καὶ Ἀπολλώνιο τοὺς Ἀλεξανδρινούς, Ἀριστοτέλη, Ἡρακλείδη τὸν Ποντικὸ.

β. Ἀρχαίους σχολιαστὲς καὶ λεξικογράφους, ὅπως: Ἰούλιο Πολυδέκη (ἀπὸ τῆ Ναύκρατη τῆς Αἰγύπτου τὸ 176 π.Χ.), Οὐαλέριο Ἄρποκρατίωνα, Ἀλεξανδρέα Ἡσύχιο, Φώτιο Πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως, Σούδα κ.ἄ.

γ. Συγγράμματα Εὐρωπαϊῶν κλασικῶν τοῦ περασμένου αἰῶνα, ὅπως: A. Boeckh, Corpus Inscriptionum Graecarum. A. Kirchhoff, Corpus Inscriptionum Atticarum. Meursii Opera. Gronovii, Thesaurus Antiquarum graec. κ.ἄ.

10. Ἄ. Ρ. Ραγκαβῆ, Πολιτικαὶ ἀρχαιότητες τῆς Ἑλλάδος, ἦτοι περιγραφὴ τῶν κυριωτέρων πολιτευμάτων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, τόμ. Α', Ἀθήνα 1888, σσ. 1-11.

Ὁ Ραγκαβῆς ἄρχισε νὰ γράφει τὸ ἔργο πρὶν φύγει γιὰ τὴν Ἀμερικὴ τὸ 1867, τὸ συμπλήρωσε ἐκεῖ, καὶ τὸ ἐξέδωκε μὲ δωρεὰ τοῦ Γρηγ. Ἀνανιάδη¹¹, στὸν ὁποῖο καὶ τὸ ἀφιέρωσε.

Γιὰ τὴν ἀρχαία ἱστορία μᾶς πληροφορεῖ ὁ ἴδιος στὰ Ἀπομνημονεύματά του¹² ὅτι τὸ 1887 ἀνέλαβε νὰ συντάξει ἐγχειρίδιο περὶ ἀρχαίας ἱστορίας τῆς Ἑλλάδας γιὰ τὰ σχολεῖα καὶ ὅτι τὸ διδακτικὸ αὐτὸ βιβλίον δὲν προκρίθηκε ποτέ. Καὶ κάτι ἄλλο σχετικόν. Τοῦ προτάθηκε ἐπίσης νὰ γράφει ἐπιτομὴ μὲ τὰ «πρώτιστα συμβάντα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας». Κι αὐτὴ δόθηκε στὸν ἐκδότη, ἀλλὰ ποτέ δὲν δημοσιεύθηκε¹³. Σήμερα βρίσκεται στὸ Κέντρο Ἑρεῦνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἕνα τμήμα ἀπὸ 17 φύλλα τοῦ ἔργου τοῦ Ραγκαβῆ γιὰ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ ἱστορία, καθὼς καὶ ἡ ἐπιτομὴ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας γιὰ τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ 97 φύλλα¹⁴, ἔργα ποὺ ἀναφέραμε πρὸ πάντων.

Στὴν κατηγορία αὐτὴ κατατάσσομε, τέλος, τὴ μελέτη του γιὰ τὰ ὄρυχεῖα τοῦ Λαυρίου σὲ συσχετισμὸ μὲ τὴν ἀρχαιότητα μὲ τίτλο «*D u L a u r i u m*»¹⁵.

Ἡ σχετικὴ ἐνασχόλησή του μὲ τὴν Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ ἱστορία φαίνεται μέσα στὴ γνωστὴ μετάφραση ποὺ ἔκανε τοῦ ἔργου τοῦ V. Duruy, Ἱστορία τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ θρησκευτικὴ πολιτικὴ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου (213-327)¹⁶, καθὼς καὶ οἱ σημειώσεις βυζαντινῆς ἱστορίας ποὺ ὑπάρχουν στὸ ἀρχεῖο Ραγκαβῆ στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν¹⁷.

Σχετικὰ μὲ τὴν συγγραφὴ νεοελληνικῆς ἱστορίας ἀπὸ τὸν Ραγκαβῆ, ἀναφέρομε τὰ ἑξῆς:

Ὁ Χίλλ καὶ ὁ στρατηγὸς Τζώρτζ τοῦ πρότειναν νὰ γράφει ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως μὲ βάση ἔγγραφα καὶ ἄλλο σχετικὸ ὕλικὸ ποὺ θὰ

11. Ἀπομνημονεύματα, τόμ. 4, σ. 484.

12. Ἀπομνημονεύματα, τόμ. 4, σσ. 506.

13. Ἀπομνημονεύματα, τόμ. 4, σσ. 506-507.

14. Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Κέντρο Ἑρεῦνης Ἱστορίας Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ (στὸ ἐξῆς ΕΙΝΕ), ἀρχεῖο Ἀ. Ρ. Ραγκαβῆ (1809-1892), Κατάλοιπα-Χειρόγραφα, φάκ. 14, Ἱστορία, ἀρχαία.

15. Paris 1874. GEN. BIBA. NH 437. 32· πρβλ. *Le Laurium* τοῦ ἴδιου, Paris 1872. GEN. BIBA. MGL 811 καὶ NH 437. 37, καὶ Ἀπομνημονεύματα, τόμ. 4, σσ. 6-7. Στὸ KEINE, ἀρχεῖο Ραγκαβῆ (1809-1892) Ἀποκόμματα, ὑπάρχει τό: *Affaire de Laurium, exposé au conseil des ministres de Grèce*, στὸ *Supplement au «Moniteur Universe»* 2 Oct. 1872.

16. *Παρουσῶς* 6(1882) 141-163.

17. Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, KEINE, ἀρχεῖο Ραγκαβῆ (1809-1892), Κατάλοιπα Χειρόγραφα, φάκ. 15, Ἱστορία, βυζαντινὴ, εὐρωπαϊκὴ, νεοελληνικὴ.

τοῦ ἔδινε ὁ στρατηγὸς ἐκείνη τὴν ἐποχὴ. Ὁ Ραγκαβῆς δὲν δέχτηκε¹⁸. Σήμερα στὸ ἀρχεῖο του στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν σώζονται σχετικὲς σημειώσεις, προφανῶς γιὰ μιὰ τέτοια ἐργασία¹⁹.

Σὲ θέματα νεοελληνικῆς ἱστορίας ἀναφέρονται, ὅπως εἶδαμε, ἐπίσης καὶ τὰ :

α. *Georges Génnadios et les quêtes nationales de 1826*. Ἔχομε ὑπόψη μας τὴν ἑλληνικὴ μετάφραση τοῦ κειμένου αὐτοῦ μὲ τίτλο: Ὁ Γεννάδιος καὶ οἱ ἔθνικοι ἔρανοι τοῦ 1826²⁰. Σ' αὐτὸ τὸ κείμενο ἀναφέρονται οἱ ἀγῶνες τοῦ Γ. Γενναδίου γιὰ τὴ συλλογὴ χρημάτων μὲ σκοπὸ τὴν ἐνίσχυση τοῦ ἀγωνιζόμενου ἔθνους, ὅταν τὸ Μεσολόγγι εἶχε πέσει καὶ ὁ Ἰμπραὴμ λεηλατοῦσε τὴν Πελοπόννησο. Συγκεκριμένα ὁ Γεννάδιος στὸ Ναύπλιο ἔδωσε τὸ καλὸ παράδειγμα σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις, προσφέροντας χρήματα, ἀλλὰ καὶ ὑπηρεσίες ἄλλες γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ ἀγῶνα. Τὸ παράδειγμά του μιμήθηκαν καὶ ἄλλοι πατριῶτες.

β. *Περὶ τοῦ μνημείου τοῦ Πατριάρχου*²¹. Πρόκειται γιὰ τὸ κείμενο ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν ἀνηψιὸ τοῦ Γρηγορίου Ε', Ἀγγελόπουλο, πού τὴν δημοσίευσε στὴν «Ἐφημερίδα» τοῦ Δ. Κορομηλά τὸ 1875, καὶ ὅπου συμβουλεύει νὰ χαραχτεῖ παράσταση πάνω στὴ λάρνακα τοῦ Πατριάρχου ἀπὸ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου του καὶ ὄχι ἀπὸ τὸν πλοῦ τοῦ νεκροῦ ἀπὸ τὴν Ὀδησσὸ στὸν Πειραιᾶ, ὅπως ὑπῆρχε φήμη ὅτι θὰ γινόταν, σὰν πρωτότυπη ἰδέα. Εἶναι δυνατό, κατὰ τὸ Ραγκαβῆ πάντα, νὰ παρασταθοῦν στὶς δύο μικρὲς πλευρὲς τῆς λάρνακας δύο πλοῖα, ἓνα γιὰ νὰ συμβολίζει τὴ διάσωση τοῦ νεκροῦ στὴν Ὀδησσὸ, καὶ ἓνα γιὰ νὰ συμβολίζει τὴ μετακομιδὴ του στὸν Πειραιᾶ. Τέλος στὴν τετάρτη (πίσω) πλευρὰ τῆς λάρνακας προτείνει ὁ Ραγκαβῆς νὰ χαραχτεῖ «ἐπιτάφιος» ἀπὸ ἥρωικούς στίχους ἀποτελούμενος, τοὺς ὁποίους νὰ παρακληθεῖ νὰ γράψει ὁ Φίλιππος Ἰωάννου.

γ. *Πραγματεία* στὰ γαλλικὰ γιὰ τὸ Δήλεσι²². Ἀφοῦ ἐπισημάνει τὸ γεγονός ὑπερβολικὰ σὰν τὴν πλέον μεγάλη συμφορὰ γιὰ τὴν Ἑλλάδα, παραθέτει τὰ ἱστορικὰ γεγονότα καὶ τὶς πολιτικὲς ἐπιπτώσεις πού ἔχει στὴν ἱστορία τῆς χώρας ἓνα τέτοιο γεγονός, τὴν ἐπέμβαση τῶν ξένων κ.ἄ.

18. Ἀπομνημονεύματα, τόμ. 3, σσ. 67-68.

19. Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ΚΕΙΝΕ, ἀρχεῖο Ραγκαβῆ (1809-1892), Κατάλοιπα-Χειρόγραφα, φάκ. 15, Ἱστορία, βυζαντινὴ, εὐρωπαϊκὴ, νεοελληνικὴ.

20. Περιοδικὸ Ἱστορία καὶ Ζωή, τόμ. 1956, σσ. 395-397: Ἀλ. Ρ. Ραγκαβῆ, Ὁ Γεννάδιος καὶ οἱ ἔθνικοι ἔρανοι τοῦ 1826.

21. Ἐφημερίς, Δ. Κορομηλά, ἔτος Β', 16 Αὐγ. 1875, σ. 3α-β.

22. Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ΚΕΙΝΕ, ἀρχεῖο Ραγκαβῆ (1809-1892), Κατάλοιπα-Χειρόγραφα, φάκ. 15, Ἱστορία, βυζαντινὴ, εὐρωπαϊκὴ, νεοελληνικὴ· πρβλ. Ἀπομνημονεύματα, τόμ. 3, σ. 479.

Στὴν τρίτη κατηγορία κατατάσσομε τοὺς ἑξῆς λόγους :

α. *Discours prononcé à l'Acropole par A. R. Rangabé, à l'occasion de la solennité sélébrée en mémoire du général Fabvier (1855)*²³. Ὁ Ραγκαβῆς ἀναφέρεται ἐδῶ στὸ γαλλικὸ φιλελληνισμὸ καὶ ἰδιαίτερα τοῦ Φαβιέρου, σημειώνοντας τὶς μεγάλες ὑπηρεσίας του στὴν ἑλληνικὴ ἐπανάσταση καὶ μάλιστα πρὸς τὴν ἀγωνιζόμενη πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, ὅταν ὡς γνωστὸ εἰσῆλθε στὴν Ἀκρόπολιν μὲ σῶμα τακτικοῦ στρατοῦ, κλείστηκε ἐκεῖ καὶ ἐπειστήκε νὰ παραμείνει, παρὰ τὰ ἀφάνταστα δεινὰ τῆς πολιορκίας (30 Νοεμ. 1826-24 Μαΐου 1827). Τὸ κείμενο τελειώνει μὲ ἓνα ψήφισμα τοῦ δήμου Ἀθηναίων μεταθανάτιο, τιμητικὸ γιὰ τὶς προσφερθεῖσες ὑπηρεσίες.

β. Λόγος ἐκφωνηθεὶς κατὰ τὴν ἐπέτειον τῆς τοῦ Ὁθωνείου Πανεπιστημίου καθιδρύσεως τῆ 20ῆ Μαΐου 1861²⁴. Στὸ λόγο αὐτὸ ποὺ ἐξεφώνησε, ὁ Ραγκαβῆς στρέφει τὴν προσοχὴ τῶν ἀκροατῶν του στὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, ἀναφέρεται στὶς ἀρχαῖες τοποθεσίες της, καὶ μὲ φαντασία φέρνει στὴ μνήμη τους τὴ ζωὴ στὴν ἀρχαία πόλιν. Γιὰ νὰ δώσει τὴν ὄψη τῆς ἀρχαίας πόλεως χρησιμοποιοεὶ ἀρχαίους συγγραφεῖς, ποὺ τοῦ εἶναι οἰκεῖοι, καὶ ἀναφωνεὶ μὲ ἓνα ρομαντικὸ ξέσπασμα : Ποῖοι χρόνοι καὶ ποῖα θαύματα. Συμπεραίνει μάλιστα (ἔτος 1861) ὅτι κοντεύουν νὰ χαθοῦν τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα...

γ. Πανηγυρικὸς λόγος εἰς Λόρδο Βύρωνα (1888)²⁵. Πρόκειται γιὰ κάποιον πανηγυρικὸν λόγον τοῦ Ραγκαβῆ ποὺ ἐκφώνησε σὲ ἐκδήλωση τοῦ συλλόγου «Βύρων», στὴν μεγάλη αἴθουσα τῆς Νομικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν τὸ 1888.

Στὴν τέταρτη κατηγορία κατατάσσομε :

α. Ὑπόμνημα 28ης Ἰουλίου 1856 πρὸς τὴν ἐν Λονδίνῳ Β. Πρεσβείαν περὶ τῆς πολιτικῆς τῆς Ἑλλάδος (1857)²⁶. Στὸ ὑπόμνημα αὐτὸ ὁ Ραγκαβῆς ἐξέθετε τὴν πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος, τὴ δικαιοσύνη, τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ τὴν ἐκπαίδευση, τὸ ναυτικόν, τὸ ἐμπόριον, τὰ στρατιωτικὰ, καὶ τὴ δημόσια

23. Ἀθήναι 1855, σελ. 15 καὶ στὰ γαλλικὰ *Discours...*, Athènes 1855. GEN. BIBA. IND. 956.

24. Ἀθήναι 1861. GEN. BIBA. A 1209.

25. *Ἐφημερίς*, Δ. Κορομηλά, ἔτος ΙΕ', 26 Ἰαν. 1888, σ., ὅπου ἡ εἶδηση ὅτι μίλησε ὁ Ραγκαβῆς, καὶ τὸ σχόλιον : Τί εἶπε ἠκούσθη μόνον ὑπὸ τῶν καθημένων εἰς τὰς πρώτας γραμμάς.

26. Ἀθήναι 1857. GEN. BIBA. KG 297, Φ 29(1). Γκίννη-Μέξια, ἀρ. 7332· πρβλ. *Discours de M. D. Christides, sénateur, sur le mémoire de 28 Juillet/9 août 1856 de Mr. R. Séanie de 12 Février*, Athènes 1857 καὶ Ρήγα Παλαμίδη, Ὁ ἑλληνικὸς ἀγὼν καὶ τὸ ὑπόμνημα τοῦ Ρ., Ἀθήναι 1857.

ἀσφάλεια. Τοῦτο εἶχε σταλεῖ ἀπὸ τὸν Ραγκαβῆ, ὅπως εἶναι φανερό, γιὰ ἐνημέρωση καὶ διαφώτιση τῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης πάνω στὰ ἑλληνικὰ θέματα. Παρόλο τὸν ἀπόρρητο χαρακτῆρα τοῦ τὸ κείμενο δημοσιεύτηκε στὰ γαλλικὰ στὴν ἐπιθεώρηση «Βελγικὴ Ἀνεξαρτησία». Τὸ εἶχε δώσει ὁ Phocion Roque²⁷. Τὸ κείμενο ἐπίσης δημοσιεύτηκε στὰ ἑλληνικὰ στὸ περιοδικὸ «Εὐνομία»²⁸.

β. *Un mot sur l'Orient à l'Occasion du futur Congrès*,²⁹. Ἀναφέρεται στὴν Τουρκία, ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ σωθεῖ ἀπὸ τὴν καταστροφὴ καὶ ποῦ δὲν πρέπει νὰ ἐπιταχυνθεῖ ἡ πτώση της, ἀλλὰ νὰ τεθεῖ κάτω ἀπὸ ὄργανωμένο ἔλεγχο. Ἀναφέρεται ἐπίσης ὅτι διάδοχο κατάσταση στὴν Ἀνατολὴ δὲν πρέπει νὰ ἀναζητήσῃ κανεὶς σὲ μικρὰ κράτη· ὅτι ἡ ἀδυναμία τῆς Τουρκίας προξένησε τὸ ἀνατολικὸ ζήτημα· ὅτι δὲν πρέπει νὰ δημιουργηθοῦν νέα κρατίδια πιὸ ἀδύνατα· ὅτι πρέπει νὰ ἰδρυθεῖ μιὰ χριστιανικὴ αὐτοκρατορία, ἓνα χριστιανικὸ κράτος· ὅτι εἶναι ἡ μόνη λύση γιὰ τὴν Εὐρώπη, χρήσιμη στὴν πολιτικὴ της καὶ πρακτικὴ, ποῦ θὰ κάνει ὥστε νὰ ἀποφευχθοῦν οἱ ἀντιρρήσεις τῶν Χριστιανῶν τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας καὶ ὅτι εἶναι δυνατό σ' αὐτὸ τὸ θέμα τὸ συνέδριο τῶν Παρισίων νὰ συντείνει τὰ μέγιστα.

γ. *La solution de la question d'Orient*³⁰. Τὰ ἴδια συμπεράσματα ἐξάγει ὁ Ραγκαβῆς καὶ προτείνει λύσεις, τὶς ἴδιες μὲ ἐκεῖνες ποῦ περιέχονται στὸ προηγούμενο φυλλάδιο. Προσθέτει δὲ ὅτι τὸ αἷμα τῆς Κρήτης καὶ ἡ ἐπανάσταση ὄλων τῶν ὑπόδουλων στὴν τουρκικὴ αὐτοκρατορία καλοῦν σὲ μιὰ λύση, τῆς δημιουργίας δηλαδὴ χριστιανικοῦ κράτους τῆς Ἀνατολῆς. Ἐνα νέο συνέδριο μετὰ ἐκεῖνο τῶν Παρισίων τοῦ 1856, κατὰ τὸν Ραγκαβῆ, ἦταν κατάλληλο νὰ ἐπιληφθεῖ τοῦ θέματος. Καὶ αὐτὸ, τονίζει ὁ Ραγκαβῆς, ἐπιγίγει ἀσφαλῶς.

δ. *La Turquie ou la Grèce*³¹. Ἐπισημαίνονται οἱ ἀρετὲς τῆς Ἑλλάδας σὰν ἔθνους στοὺς διάφορους τομεῖς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ τοῦ πνεύματος. Ἐπιτίθεται ὁ Ραγκαβῆς ἐναντίον τῆς Τουρκίας ποῦ δὲν ἔχει οὔτε ὄργανωση οὔτε γεωργία οὔτε πνευματικὴ ζωὴ, ἀλλὰ ποῦ ἔχει νόμους βάρβαρους. Ὑστερα ἀπὸ ὅσα ἐκθέτει, ἀναρωτιέται ποιὰ ἀπὸ τὶς δύο χῶρες θὰ διαδεχθεῖ τὴν ἄλλη. Πάντως δὲν εἶναι τὸ παράδειγμα τῆς Ἑλλάδας ποῦ

27. Ἀπομνημονεύματα, τόμ. 2, σ. 401.

28. Παράρτημα ἀρ. 8 (βλ. KEINE, ἀρχεῖο Ραγκαβῆ (1809-1892), Κατάλοιπα-Χειρόγραφα, φάκ. 15, Ἱστορία, βυζαντινὴ, εὐρωπαϊκὴ, νεοελληνικὴ).

29. Paris 1860. Ἀντίτυπο εἶδα στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ KEINE· πρβλ. Ἀπομνημονεύματα, τόμ. 3, σ. 173.

30. Paris 1867. GEN. BIBA. KG 181.

31. Paris 1867. GEN. BIBA. 181· πρβλ. Ἀπομνημονεύματα, τόμ. 3, σσ. 173. 190.

μπορεῖ νὰ χρησιμοποιήσῃ ἡ Εὐρώπη, γιὰ νὰ πεῖ ὅτι εἶναι ἀνίκανοι οἱ Χριστιανοὶ νὰ αὐτοδιοικηθοῦν.

ε. Greece, her progress and present position³². Κατὰ κάποιον τρόπο περιέχει ὅσα ἀναφέρονται στὸ φυλλάδιο «La Turquie ou la Grèce», στὰ ἀγγλικά.

Ὑστερα ἀπὸ μιὰ εἰσαγωγή τοῦ Tuckerman, ἐκτίθεται ἡ πολιτικὴ κατάσταση στὸ ἐσωτερικὸ καὶ στὸ ἐξωτερικὸ τῆς Ἑλλάδας. Ἀναπτύσσονται τὰ θέματα: Πληθυσμὸς, γεωργία, ὁδοποιία, τηλεγραφοί, ναυτιλία, ἐμπόριο, βιομηχανία, βιοτεχνία, οἰκονομία, δημόσια δάνεια, ἐξωτερικὲς σχέσεις, δικαιοσύνη, ἐσωτερικά, πολεμικά, ἐκπαίδευση, ἐκκλησία, ληστεία.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ ἀναφέρομε ὅτι ὁ Ραγκαβῆς συνέγραψε καὶ τὸ: Un mot sur la Grèce (τετρ. 1-10), μὲ ἀναφορὰ στὸν Pacifico³³. Ἡ σύζυγός του Καρολίνα μετέφρασε στὰ ἀγγλικά τὴν πραγματεία αὐτὴ μὲ τίτλο A last word on the affairs of Greece³⁴.

Μὲ ἱστορικὸ περιεχόμενον εἶναι καὶ ἀρκετὲς φιλολογικὲς ἐργασίες τοῦ Ραγκαβῆ, ποὺ ἄλλωστε γράφτηκαν μὲ βάση τὶς ἱστορικὲς γνώσεις του, στίς ὁποῖες ὁμως δὲν θὰ ἐπιμείνομε. Εἶναι:

α. Histoire Littéraire de la Grèce Moderne, 2 τόμοι³⁵.

β. Précis d'une Histoire de la Littérature Neohellénique, τόμοι 2³⁶.

γ. Περίληψη ἱστορίας τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας³⁷, καθὼς καί:

α. Ἀρχαιολογία. Ἱστορία τῆς ἀρχαίας καλλιτεχνίας, τόμ. Α'-Β'. Πίνακες γιὰ τὴν ἱστορία τῆς ἀρχαίας καλλιτεχνίας³⁸.

32. New York 1867. GEN. BIBA. 180· πρβλ. Ἀπομνημονεύματα, τόμ. 3, σσ. 247, 319.

33. Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, KEINE, ἀρχεῖο Ραγκαβῆ (1809-1892) Κατάλοιπα-Χειρόγραφα, φάκ. 15, Ἱστορία, βυζαντινὴ, εὐρωπαϊκὴ, νεοελληνικὴ.

34. Ἀπομνημονεύματα, τόμ. 2, σσ. 220, 241. Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, KEINE, ἀρχεῖο Ραγκαβῆ (1809-1892), Δημόσιος βίος, φάκ. 12(1821-55).

35. Paris 1877. GEN. BIBA. MGL 818· πρβλ. γερμανικὴ ἔκδοσις Leipzig 1884. GEN. BIBA. 817.1· πρβλ. Ἀπομνημονεύματα, τόμ. 4, σσ. 203, 210, 241, 277, 281, 301, 318, 411, 507. Γιὰ τὴ γερμανικὴ ἔκδοσις βλ. Ἀπομνημονεύματα, τόμ. 4, σσ. 368-369.

36. Χωρὶς χρόνον καὶ τόπον ἐκδόσεως. Ἴσως νὰ εἶναι αὐτὸ ποὺ βρίσκεται στὸ KEINE, ἀρχεῖο Ραγκαβῆ (1809-1892), Κατάλοιπα-Χειρόγραφα, φάκ. 13, Φιλολογία.

37. Ἀθῆναι χωρὶς χρονολογία. GEN. BIBA. MGL 817.

38. Ἀθῆναι 1865-1866. GEN. BIBA. A250. Τὸ ἔργο δημοσιεύθηκε καὶ στὰ Ἀπαντα, τόμ. 13, σσ. 376 (α' μέρος), τόμ. 14, σσ. 422 (β' μέρος)· πρβλ. Ἀπομνημονεύματα, τόμ. 3, σσ. 165-166, τόμ. 4, σ. 397.

β. Λεξικό τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας, τόμοι Α'-Β' (1888-1891)³⁹.

Συμπέρασμα

Ἀπὸ ὅσα ἐκτέθηκαν πρὸ πάνω μπορούμε νὰ συμπεράνομε τὰ ἑξῆς :

1. Τὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ Ἀλεξάνδρου Ρίζου Ραγκαβῆ (1809-1892), γραμμένο ἀπὸ μιὰ πολιτικὴ σκοπιὰ, ὄχι κομματικὴ, προορίζεται γιὰ πολιτιστικὸ σκοπὸ κυρίως. Ὅταν λέμε πολιτικὴ σκοπιὰ, ἐννοοῦμε ὅτι, φύσει συντηρητικὸς καὶ παραδοσιακὸς ὁ συγγραφέας μας, δὲν ξέφυγε ποτὲ ἀπὸ τὴ γραμμὴ τοῦ πνευματικοῦ κατεστημένου τῆς ἐποχῆς πού ἦταν ἀφενὸς ἡ γλώσσα καὶ ἀφετέρου ἡ μορφή στὸ γραπτὸ του λόγου. Ἀπὸ αὐτὴ τὴ σκοπιὰ ὁ Ραγκαβῆς ὀδηγήθηκε μὲ τὰ διάφορα ἐκφραστικά του μέσα στὸν ἐκπολιτισμὸ τῆς νεώτερης Ἑλλάδας. Στὸ β' μισὸ τοῦ περασμένου αἰῶνα πού ξετυλίγεται ἡ δραστηριότητά του, ὅλα ἦταν καινούργια γιὰ τὴν ἀναγεννώμενη Ἑλλάδα. Ἐπρεπε νὰ δραστηριοποιηθεῖ λοιπὸν ὁ Ραγκαβῆς ἔτσι, ὅπως ἀκριβῶς ἐδημιούργησε τόσα στὸν πνευματικὸ-πολιτιστικὸ τομέα. Νομίζω ὅτι κατόρθωσε πολλὰ μὲ πίστη στὸ ἔργο τῆς ἀνασυγκρότησης.

2. Ἡ ἱστορικὴ μνήμη του τὸν συνόδευε πάντοτε στὸ ἱστοριογραφικὸ του ἔργο. Καὶ ἐκεῖ εἶναι πού συναντήθηκαν ὁ ρομαντισμὸς καὶ ὁ κλασικισμὸς του. Ἡ ἀρχαιογνωσία του καὶ ἡ ἐνασχόλησή του μὲ τὴν ἐπιστήμη τῆς ἀρχαιολογίας τὸν ἔφεραν πρὸ κοντὰ στὴν ἀρχαιότητα καὶ λιγότερο στὸν μεσαιωνικὸ κόσμο τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσης. Ὅσο γιὰ τὴ νεώτερη ἑλληνικὴ ἱστορία δὲν πρέπει νὰ γίνῃ λόγος γιὰ ἱστορικὴ μνήμη. Ἐξῆσε, καὶ ἴσως μάλιστα ἐντονα, ὅσο λίγοι Νεοἑλληνες τὴν ἑλληνικὴ πραγματικότητα τῆς περιόδου 1830-1890.

3. Ἡ διπλωματικὴ του σταδιοδρομία τοῦ ἔδωσε πολλές εὐκαιρίες, καθὼς φαίνεται καθαρά, νὰ διαβάσει ἱστορία καὶ νὰ γράφει ὁ ἴδιος σημαντικὰ ὑπομνήματα καὶ φυλλάδια μὲ ἱστορικὸ περιεχόμενον πάνω σὲ θέματα, ὅπως ὁ Ραφίκο, ἡ σφαγὴ στὸ Δῆλεσι, τὸ ἀνατολικὸ ζήτημα καὶ ἡ Ἑλλάδα πρὶν τὸ συνέδριον τοῦ Βερολίνου κ.ἄ.

4. Σημαντικὰ γιὰ τὴν ἱστορία τῆς ἐποχῆς του εἶναι τὰ ἱστορικὰ μελετήματά του, μικρὰ πάντα σὲ ἕκταση καὶ εὐκαιριακά, γραμμένα τις πρὸ πολλῆς φορὸς μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ ἐθνικοῦ θέματος τῆς ἀπελευθέρωσης ἑλληνικῶν ἐδαφῶν.

39. Ἀθῆναι 1888-1891. GEN. BIBL. A 245· πρβλ. Ἀπομνημονεύματα, τόμ. 4, σσ. 508-509, 571· τὸ χειρόγραφο βρίσκεται στὸ KEINE, ἀρχεῖο Ραγκαβῆ (1809-1892), Κατάλοιπα-Χειρόγραφα, φακ. 5, Ἀρχαιολογία.

Ἡ ρομαντικὴ ἱστοριογραφία, στὴν ὁποία ἄλλωστε ἀφορᾷ ἡ ἀνακοίνωσή μας, ὁπωσδήποτε βρίσκει στὸν Ραγκαβῆ, συγγραφέα-διπλωμάτη-ἄνθρωπο τοῦ πνεύματος, τὴν οὐσιαστικὴ τῆς ὑλοποίηση. Καὶ ἀκριβῶς ὑποστηρίζομε, εἶχε διττὴ ἀποστολή, τὴν πολιτικὴ καὶ τὴν πολιτιστικὴ λειτουργία στὸ ὄλο οἰκοδόμημα ποὺ λέγεται ἑλληνισμός, στὰν αὐτὸς ἔδινε τὸ β' μισὸ τοῦ περασμένου αἰῶνα σκληροὺς ἀγῶνες γιὰ τὴν πολιτικὴ ἀκριβῶς καὶ τὴν πολιτιστικὴ του ἐπιβίωση.

Στὸ ἱστοριογραφικὸ ἔργο του λοιπὸν ὁ Ραγκαβῆς διπλωμάτης-πολιτικὸς συνομιλεῖ μὲ τὸν Ραγκαβῆ ἐπιστήμονα-ἄνθρωπο τοῦ πνεύματος. Ἡ διαφώτιση τῶν ἄλλων ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ πολιτιστικὴ ἀνοδος τῆς Ἑλλάδας ἦταν τὰ δύο μελήματα τοῦ Ραγκαβῆ στὸν τομέα αὐτό. Τὰ δημοσιεύματά του ἔδωσαν σαφεῖς εἰκόνα στὸ ἐξωτερικὸ τῆς ἑλληνικῆς πολιτικῆς. Οἱ λόγοι πάλι, τὰ ἀπομνημονεύματα, καθὼς καὶ τὸ λογοτεχνικὸ ἔργο του μὲ ἱστορικὸ περιεχόμενον, ἀπευθύνθησαν στὸν ἑλληνισμό. Τὸ ἑλληνικὸ κοινὸ διάβασε τὰ ἔργα τοῦ Ραγκαβῆ στὸ β' μισὸ τοῦ περασμένου αἰῶνα. Καὶ αὐτὸ νομίζομε ἔχει τὴ μεγαλύτερη σημασία. Ἡ πολιτιστικὴ ἰδέα τοῦ Ραγκαβῆ ὑλοποιήθηκε καὶ ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα, εἴτε συμφωνοῦμε εἴτε δὲν συμφωνοῦμε μὲ τὶς ἀπόψεις του, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ τοῦ ἀρνηθοῦμε τὴν ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὸ λαὸ τῆς.

ΚΑΙΤΗΣ ΤΕΙΧΑΗ — ΑΡΩΝΗ δ.Φ.

Ἐπιστ. Βοηθοῦ τῆς Π.Α.Σ.Π.Ε.

ΤΑ ΚΥΡΙΩΤΕΡΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΤΗΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 14ο ΚΑΙ 15ο ΑΙΩΝΑ ¹

Σὲ προηγούμενη μελέτη μου ἀνέπτυξα τὴ μεγάλη σημασία ποὺ εἶχε γιὰ τὴ Βενετία ἢ Κέρκυρα τόσο ἀπὸ στρατηγικὴ ὅσο καὶ ἀπὸ οικονομικὴ καὶ ἐμπορικὴ ἄποψη ². Ἡ Κέρκυρα ἀπὸ τὸ 1386 ποὺ περιήλθε στὴ δικαιοδοσία τῶν Βενετῶν, δὲν ἦταν γιὰ τὴ Βενετία μόνο μιὰ ἀπλὴ ἀποικία, διότι ἡ γεωγραφικὴ τῆς θέση στὴν εἴσοδο τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου τὴν ἔκανε ἓνα πραγματικὸ προμαχῶνα γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῆς ἴδιας τῆς Βενετίας. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι ὁ διοικητὴς τῆς ὀνομαζόταν «capitaneus culfii» (καπετάνιος, διοικητὴς τοῦ κόλπου)³. Ἐπίσης ἀποτελοῦσε ἓνα σημαντικὸ λιμάνι γιὰ τὸ διαμετακομιστικὸ ἐμπόριο μὲ τὴν ἀπέναντι Ἡπειρο, καθὼς καὶ μιὰ ἐνδιάμεση «σκάλα» γιὰ τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα στὸ μέσον περίπου τῆς ἀποστάσεως μεταξὺ τῆς Βενετίας καὶ τῶν κτήσεών τῆς στὴν Ἀνατολή.

Σὲ αὐτὴ τὴ μελέτη θὰ ἀσχοληθῶ εἰδικότερα μὲ τὰ σπουδαιότερα προϊόντα ποὺ παρήγε ἡ Κέρκυρα στὶς ἀρχές τῆς Ἑνετοκρατίας, δηλαδὴ κατὰ τὸ 14ο καὶ 15ο αἰῶνα.

1. AAV=S. Joseph Valentini, Acta Albaniae Veneta saeculorum XIV-XV, labore reperta et transcripta ac typis mandata. Pars I t. I-IV, Pars II t. V-XVIII, Pars III t. XIX-XX — Σάθας, = C. N. Sathas, Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au moyen âge, vol. I, II, III, V, Paris-Maison neuve 1880-1882 — Thiriet Regestes = Freddy Thiriet, Regestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Roumanie, I 1329-1399 Paris 1958; II 1400-1430 Paris 1959; III 1430-1463 Paris 1961 — Thiriet, La Roumanie = Freddy Thiriet, La Roumanie vénitienne au moyen âge, Paris 1959.

2. Κ. Τσίχλη-Ἀρώνη, Τὸ ἐμπόριο στὴν Κέρκυρα στὶς ἀρχές τῆς Ἑνετοκρατίας, «Παρνασσός» τόμ. Κ, ἀριθμ. 4, σ. 518.

3. AAV II n. 342 σ. 56, n. 385 σ. 94, n. 413 σ. 116, III n. 953 σ. 309, VII n. 1386 σ. 84, XI n. 2713 σ. 225, XX n. 5482 σ. 122 passim.

1. Τὰ βελανίδια.

Τὰ βελανίδια ἦταν πολύτιμα ἐπειδὴ χρησιμοποιοῦνταν στὰ βυρσοδεψεία. Ἐδῶ πρέπει νὰ ἀναφέρουμε ὅτι ἡ Κέρκυρα κατὰ τὶς ἀρχὲς τῆς Ἑνετικῆς κυριαρχίας ἦταν πολὺ φτωχὴ σὲ δάση. Βλέπουμε ὅτι στὰ 1402 οἱ Κερκυραῖοι εἰσήγαν ξυλεία γιὰ τὴν ὀχύρωση τοῦ νησιοῦ⁴. Τὰ μοναδικὰ δάση λοιπὸν ποὺ ὑπῆρχαν ἦταν ἀπὸ βελανιδιᾶς στὰ βόρεια καὶ βορειοανατολικά τοῦ ὄρους Παντοκράτωρ⁵. Αὐτὲς οἱ βελανιδιᾶς παρήγαν τὰ πολύτιμα βελανίδια ποὺ ὀνομάζονταν «vallania»⁶ ἢ «vallonia» καὶ χρησιμοποιοῦνταν εἴτε στὰ ντόπια ἐργαστήρια ἢ ἐξάγονταν στὴ Βενετία. Τὰ βελανίδια αὐτὰ ἀμέσως φορολογήθηκαν. Ἦδη ἀπὸ τὶς 22 Ἰουλίου 1387 εἰδικοὶ νόμοι καθόριζαν τὴν ἐξαγωγή τῶν βελανιδιῶν, τὰ ὅποια ἔπρεπε νὰ ἐξάγονται μόνο στὴ Βενετία καὶ μάλιστα μόνο μὲ πλοῖα Βενετῶν ἢ ὑπηκόων τους⁷. Ἀλλὰ βλέπουμε ὅτι λίγο ἀργότερα, στὶς 30 Αὐγούστου 1387, ἐγίνε μιά ἀναθεώρηση γιὰ τὰ βελανίδια ποὺ ἐξάγονταν ἀπ' τὴν Κέρκυρα καὶ τὸ Βουθρωτὸ καὶ ἡ προηγουμένη ἀπαγόρευση ἀνακλήθηκε γιὰτὶ δὲν ἦταν συμφέρουσα. Σύμφωνα μὲ τὴ νέα διάταξη μποροῦσαν νὰ ἐξάγουν βελανίδια τόσο Βενετοὶ καὶ ὑπήκοοί τους ὅσο καὶ ξένοι καὶ νὰ τὰ πηγαίνουν ὅπουδῆποτε. Ἴσχυε ἡ ἀπαγόρευση μόνο γι' αὐτοὺς ποὺ μετέφεραν βελανίδια «μέσῳ Δυρραχίου ἢ τοῦ ὄρους Ἁγίου Ἀγγέλου» πρὸς Βενετία. Ἄν αὐτοὶ δὲν ἐξῆγαν τὰ βελανίδια στὴ Βενετία ὀφείλαν νὰ πληρώνουν βαρῦτατο πρόστιμο⁸. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ πάντα κανονίζονταν σύμφωνα μὲ τὶς ἀνάγκες τῆς Κυριάρχου, ἀπαγορεύτηκε ξανά στίς 6 Νοεμβρίου 1421 ἡ ἐξαγωγή βελανιδιῶν σὲ ἄλλες περιοχὲς ἐκτὸς τῆς Βενετίας⁹. Ἐνῶ ἤδη ἀπὸ τὶς 3 Ἰανουαρίου 1414 γιὰ νὰ ἐμποδιστεῖ ἡ μεγάλη ἐξαγωγή βελανιδιῶν ἀπὸ τὴν Κέρκυρα πρὸς τὴν περιοχὴ Marche, «con gran danno delle entrate nostre», εἶχε θεσπιστεῖ ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς κανονικοὺς φόρους, ἡ πληρωμὴ ἑνὸς δουκάτου κατὰ μόδιο κερκυραϊκὸ (330 γρ. περίπου), φόρος ποὺ φυσικὰ δὲν πληρωνόταν, ἂν τὸ ἐμπόρευμα μεταφερόταν κατ' εὐθείαν στὴ Βενετία¹⁰.

Γιὰ τὴ συλλογὴ αὐτῶν τῶν βελανιδιῶν οἱ ἐπιστάτες τοῦ camerlengo

4. Σάθας II n. 302 σ. 81.

5. Thiriet La Romanie σ. 416. Ἐπίσης γιὰ δένδρα καὶ ἀμπέλια ποὺ ἀνήκαν στοὺς Κερκυραῖους γίνεται μνεία σὲ μιὰ ἀπάντηση τῆς Συγκλήτου πρὸς τὴν κοινότητα τῶν Κερκυραίων τῆς 11ης Σεπτεμβρίου 1413 (Thiriet Regestes II n. 1505 σ. 117).

6. Vallonia = βελανιδιά τῆς Ἑλλάδας καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας τῆς ὁποίας τὰ βελανίδια (vallania ἢ vallonia) χρησιμοποιοῦνταν στὴ βυρσοδεψία.

7. AAV II n. 339 σ. 53.

8. AAV II n. 340 σ. 54. — Thiriet In. 733 σ. 177.

9. Σάθας III n. 795 σ. 231. — Thiriet Regestes II n. 1826 σ. 191.

10. Σάθας III n. 638 σ. 90 — Thiriet Regestes II n. 1561 σ. 131.

(οικονομικού εφόρου) επιφόρτιζαν τους χωρικούς στους οποίους έδιναν τον τίτλο του «βάιλου». Με μιὰ πρσβεία στις 27 Νοεμβρίου 1414 οί Κέρκυραίοι παραπονιόνταν γιατί ή έκλογή γι' αυτή τήν έργασία γινόταν με κριτήρια μεροληπτικά και ζητούσαν να έκλέγονται αδιάκριτα όλοι οί χωρικοί και μετά να επικυρώνεται ή έκλογή τους από τό ρέκτορα¹¹.

2. Τά δημητριακά.

Ή Κέρκυρα παρήγε δημητριακά αλλά ή παραγωγή αυτή δέν έπαρκοϋσε για τις ανάγκες της. Τά σιτηρά π.χ. έφταναν να θρέψουν τον πληθυσμό για λίγους μόνο μήνες. Κατά τό πρώτο μισό του 15ου αιώνα τά δημητριακά ήταν τόσο λίγα ώστε μόλις έπαρκοϋσαν για μιὰ περίοδο τριών μηνών¹². Ένώ λίγο άργότερα άναφέρεται ότι έφταναν για τέσσερις μήνες¹³.

Ό πιό παλιός ιστορικός τής Κέρκυρας, ό Μάρμορας, μάς διηγείται ότι στα 1400 έπειδή γινόταν μεγάλη έξαγωγή σιτηρών πρός όφελος τών έμπόρων και ζημιά τών κατοίκων, πού κινδύνευαν να μείνουν χωρίς σιτάρι, άπαγορεύτηκε ή έξαγωγή σιτηρών. Έπίσης ό ίδιος ό Μάρμορας λέει ότι ύπήρχε μιὰ άπαγόρευση για τους έμπόρους από τις ήπειρωτικές κτήσεις τής Κέρκυρας σχετικά με τά σιτηρά, ότι δηλαδή δέν μπορούσαν να άγοράσουν σιτάρι να τό στείλουν στη Βενετία, χωρίς να πληρώσουν ένα φόρο 15%. Οί παραβάτες πλήρωναν πρόστιμο 100 δουκάτων¹⁴.

Πρέπει να άναφέρουμε ότι όρισμένες φορές ή Βενετία φρόντιζε με διάφορους τρόπους για τον έπισιτισμό τών Κερκυραίων. Στις 2 Ίουνίου 1405 οί προβλεπτες έπί τών σιτηρών έστειλαν στην Κέρκυρα ένα καλό φούρναρη για τήν κατασκευή παξιμαδιοϋ. Έπίσης σε αίτηση του βάιλου τής Κέρκυρας ή Σύγκλητος έδωσε έντολή να κατασκευαστούν συμπληρωματικοί φούρνοι και μιὰ σιταποθήκη και παραχώρησε δάνειο 100 δουκάτων¹⁵. Ένώ στις 10 Μαρτίου 1414 στάλθηκαν στην Κέρκυρα μεγάλα κιβώτια για τή διατήρηση άλευριοϋ και παξιμαδιοϋ πού χρειάζονταν για τον έπισιτισμό τής εκεί φρουράς¹⁶. Άκόμα για μιὰ μικρή περίοδο (11 Σεπτεμβρίου 1413-11 Νοεμβρίου 1413) ίσχυσε ή άπαγόρευση έξαγωγής σιταριοϋ από τό νησί, αλλά γρήγορα αυτό τό προνοητικό μέτρο καταργήθηκε¹⁷, διότι θεωρήθηκε ότι δέν ήταν σωστό να έμποδίζεται ή έξαγωγή πρός τή Βενετία εκείνων τών

11. Σάθας III n. 637 σ. 85.

12. AAV XVI n. 3915 σ. 91, Σάθας III n. 1048 σ. 466.

13. Σάθας V σ. 223.

14. Ά. Μάρμορα, Ίστορία τής νήσου Κέρκυρας, Κέρκυρα 1902, σ. 217.

15. Thiriet Regestes II n. 1186 σ. 53.

16. Thiriet Regestes II n. 1519 σ. 120.

17. Thiriet Regestes II n. 1505 σ. 117, n. 1511 σ. 119. — Σάθας III n. 576 σ. 36.

προϊόντων ποὺ εἶχε ἀνάγκη¹⁸ καὶ ἐπιπλέον ὀρίστηκε πρόστιμο ἐπὶ τῆς περιουσίας τῶν παραβατῶν ρεκτόρων¹⁹.

Ἡ ἴδια ἀνακολουθία στὶς ἀποφάσεις τῆς Συγκλήτου σχετικὰ μὲ τὰ σιτηρὰ βλέπουμε ὅτι συνεχίζεται. Σὲ ἓνα γράμμα τῆς 4ης Ἰουλίου 1416 ἡ Σύγκλητος διέταξε τοὺς προβλεπτῆς νὰ ἀπαγορεύουν ἐπὶ ποινῇ 500 δουκάτων κάθε ἐξαγωγή σιτηρῶν ἀπὸ τὴν Κέρκυρα, ἐκτὸς ἐὰν τὸ ἐμπόρευμα προοριζόταν γιὰ τὴ Βενετία καὶ τὶς κτήσεις τῆς²⁰. Ἐνῶ στὶς 26 Ἀπριλίου 1417 διατάσσεται πάλι ἡ ἐλεύθερη ἐξαγωγή σιταριοῦ πρὸς τὴ Βενετία μὲ διπλάσιο πρόστιμο (1000 δουκάτων) γιὰ τοὺς παραβάτες ρεκτορες²¹. Σχετικὰ μὲ τὸ πρόβλημα τῶν σιτηρῶν ἡ Βενετία ὄχι μόνον ἀπέκρουε τὶς αἰτήσεις τῶν Κερκυραίων γιὰ ἀπαγόρευση ἐξαγωγῆς (ἀπαγορεύοντας μόνον κατὰ μικρὰ χρονικὰ διαστήματα τὴν ἐξαγωγή σιτηρῶν), ἀλλὰ ἐπιπλέον τιμωροῦσε τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς ὅταν ὑπάκουαν στὰ αἰτήματα τῶν Κερκυραίων²². Σὲ ἓνα γράμμα τῆς 26ης Ὀκτωβρίου 1417 ἡ Σύγκλητος ἐπέπληττε τὸ Regimen (Διοίκηση) τῆς Κερκύρας γιατί εἶχε κατακρατήσει ἓνα μέρος σιτηρῶν ποὺ βρισκόταν ἐκεῖ γιὰ νὰ μεταφερθεῖ στὴ Βενετία. Δόθηκε διαταγὴ νὰ ἐπιστραφεῖ τὸ σιτᾶρι στοὺς ἐμπόρους καὶ ἀπαγορευόταν στὸ μέλλον ἡ λήψη παρόμοιας πρωτοβουλίας²³. Ἐνῶ σὲ ἓνα ἄλλο γράμμα τῆς 17ης Φεβρουαρίου 1418 ἡ Σύγκλητος, ἀφοῦ πρῶτα ἐξέφραζε τὴ δυσαρέσκειά της γιατί κατακρατήθηκε τὸ σιτᾶρι ἑνὸς ἐμπόρου ποὺ προοριζόταν γιὰ τὴ Βενετία, ἀναφερόταν στὴν ἔνδεια τοῦ νησιοῦ σὲ σιτηρὰ καὶ διέταξε τὸ Regimen νὰ προνοήσει γιὰ τὴν προμήθεια σιτηρῶν εἴτε ἀπὸ τὴν Ἠπειρο εἴτε ἀπὸ ἄλλα μέρη κατὰ τρόπο ὥστε οἱ Κερκυραῖοι νὰ μὴν ἔχουν ἔλλειψη²⁴. Ἐπίσης ἔδινε ὁδηγίες γιὰ νὰ πληρώνονται καλὰ οἱ ἔμποροι ποὺ προμήθευαν σιτηρὰ στὴν Κέρκυρα καὶ τόνιζε ὅτι αὐτοὶ δὲν θάπρεπε νὰ ζημιώνονται, ὅπως συνέβη στὴν περίπτωση τοῦ Ἀντρέα Γκαμπριελ, τοῦ ἐμπόρου ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω. Πάλι ὁμως σὲ ἓνα γράμμα τῆς 29ης Νοεμβρίου 1421 ἡ Σύγκλητος διέταξε

18. Σάθας III n. 635 σ. 81.

19. AAV VII n. 1914 σ. 158. — Thiriet Regestes II n. 1557 σ. 130.

20. AAV XVII n. 2027 ter σ. 42.

21. Thiriet Regestes II n. 1646 σ. 153. — Σάθας III n. 711 σ. 155.

22. Thiriet Regestes II n. 1646 σ. 153. — Σάθας III n. 711 σ. 155. Ἐδῶ πρέπει νὰ προσθέσουμε ὅτι ἡ Βενετία δὲν ὑπέθαψε ποτὲ τὴν ἐπέκταση τῆς καλλιέργειας τῶν σιτηρῶν, σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴν ἀξιόλογη ὑποστήριξη τῆς ἐλαιοκομίας, μὲ τὸν ἰδιοτελεῖ σκοπὸ νὰ μὴν εἶναι ἡ Κέρκυρα αὐτάρκης ἀλλὰ νὰ μὲναι ὑποτελεῖς στὸ ἐμπόριο τῆς Κυριάρχου. (Γ. Παπαβλασόπουλου, Ἡ νῆσος Κέρκυρα ἀπὸ γεωργικῆς ἀπόψεως ἄλλοτε καὶ σήμερον, Ἐν Πειραιεὶ 1921, σ. 80).

23. AAV VIII n. 2212 σ. 439.

24. AAV X n. 2226 σ. 9. — Σάθας III n. 725 σ. 170. — Thiriet Regestes n. 1685 II σ. 162.

τὸ Regimen τῆς Κέρκυρας, ἐπὶ ποινῇ προστίμου, νὰ μὴ ἀρνεῖται τὴν ἄδεια ἐξαγωγῆς τῶν σιτηρῶν ἀπὸ τὶς περιοχῆς του²⁵.

Θὰ θέλαμε καὶ πάλι νὰ τονίσουμε ὅτι ἡ Βενετία κατεύθυνε τὰ πάντα πρὸς ὄφελός της καὶ σύμφωνα μὲ τὶς ἀνάγκες της, γι' αὐτὸ καὶ ἔχουμε αὐτὲς τὶς ἀλλεπάλληλες διαταγῆς τῆς Σύγκλητος. Στις 18 Μαΐου 1424 ἐξαιτίας τῆς μεγάλης ἀφθονίας σιτηρῶν, ἡ Σύγκλητος ἀποφάσισε νὰ ἀφήσει ἐλεύθερη τὴν ἐξαγωγή τους μέχρι τὶς 29 Ἰουνίου 1425, ἐκτὸς βέβαια καὶ ἂν ἐπρόκειτο γιὰ περιοχὴ ἐχθρική· κατ' αὐτὸ λοιπὸν τὸ διάστημα δὲν ὑφίστατο ἡ ὑποχρέωση νὰ μεταφερθοῦν τὰ σιτηρὰ πρῶτα στὴ Βενετία²⁶.

Στις 19 Δεκεμβρίου 1423 ἡ Σύγκλητος ἔστειλε στὴν Κέρκυρα ἕναν ἀντιπρόσωπό της γιὰ νὰ φροντίσει νὰ προμηθεύσει στὴ Θεσσαλονικὴ σιτάρη²⁷. Ἔτσι γιὰ μερικὰ χρόνια τὸ Regimen τῆς Κέρκυρας ἀνέλαβε νὰ προμηθεύει σιτάρη στὴ Θεσσαλονικὴ²⁸. Στις 29 Δεκεμβρίου 1425 στάλθηκαν στὴ Θεσσαλονικὴ 14.000 στᾶρα σιτηρῶν ποὺ ἦταν ἀγορασμένα στὴ Βενετία, Ἀπουλία καὶ Κέρκυρα²⁹. Ἐπίσης στὶς 13 Αὐγούστου 1426 ὁ βάλιος τῆς Κέρκυρας ἐπιφορτίστηκε νὰ βρεῖ 1500 στᾶρα γιὰ τὴ Θεσσαλονικὴ³⁰.

Στις 17 Αὐγούστου 1424 οἱ προβλεπτῆς ἐπὶ τῶν σιτηρῶν ἔστειλαν στὴν Κέρκυρα 2.000 δουκάτα γιὰ ἀγορὰ σιτηρῶν³¹.

Πάλι στὶς 31 Μαΐου 1428 ἡ Σύγκλητος ἐξέφρασε τὴν ἀποδοκιμασία της καὶ διέταξε νὰ ἀφεθεῖ ἐλεύθερο τὸ σιτάρη ποὺ εἶχε μεταφερθεῖ στὴν Κέρκυρα ἀπὸ τοὺς ἐμπόρους τράνζιτο καὶ εἶχε κατακρατηθεῖ ἐκεῖ. Ἐπιπλέον ἀνακλήθηκε ὁ βάλιος ποὺ εἶχε ἐμποδίσει τὴν ἀγορὰ τοῦ σιταριοῦ³². Ἐνῶ στὶς 11 Ἰουλίου 1438 οἱ ρέκτορες τῆς Κέρκυρας, Νεγρεπόντε, Σκούταρι καὶ Κρήτης ἐπιφορτίστηκαν νὰ ἀγοράσουν σιτάρη καὶ κριθᾶρι, γιὰ νὰ τὰ στείλουν στὴ Βενετία, ὅπου ἔπρεπε νὰ ὑπάρχει μεγάλη ποσότητα ἀποθηκευμένη³³.

Ὅρισμένες βέβαια φορὲς λαμβανόταν ἰδιαίτερη μέριμνα γιὰ τὴν Κέρκυρα, ὅπως στὶς 28 Σεπτεμβρίου 1434, ὅταν παραχωρήθηκε στὴν κοινότητα

25. Σάθας III n. 796 σ. 232.

26. AAV XVII n. 2907 bis σ. 57.

27. Σάθας III n. 833 σ. 259.

28. Thiriet Regestes II n. 1957 σ. 221 — N. Jorga, Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades du XVe siècle, Paris 1899 I σ. 377.

29. Thiriet Regestes II n. 2012 σ. 233. Τὸ βενετικὸ staro-staio ἦταν μέτρο χωρητικότητας καὶ βάρους ἴσον μὲ 83 λίβρες.

30. Thiriet Regestes II n. 2035 σ. 239. — Σάθας III n. 899 σ. 315.

31. AAV XVII n. 2943 bis σ. 60.

32. Σάθας III n. 919 σ. 332. — Thiriet Regestes II n. 2088 σ. 249.

33. Thiriet Regestes III n. 2479 σ. 69.

34. AAV XVII n. 3646 bis σ. 138.

τοῦ νησιοῦ τὸ δικαίωμα νὰ παίρνει ἀπὸ τὰ μέρη τῆς Ἀλβανίας σιτηρὰ γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν κατοικῶν³⁴. Ἐπιπλέον στίς 30 Ἰουλίου 1439 στάλθηκαν στὸ βάλιο χρήματα γιὰ τὴν ἀγορὰ σιταριοῦ³⁵.

Μετὰ ἀπὸ συνεχῆ αἰτήματα τῶν Κερκυραίων, πού παραπονιόνταν γιὰ τὴ φτώχεια τοῦ ἐδάφους τους, ἀνανεώθηκε στίς 11 Μαΐου 1440 ἡ ἀπαγόρευση ἐξαγωγῆς σιταριοῦ ἀπὸ τὴν Κέρκυρα καθὼς καὶ ἀπὸ τὶς ἡπειρωτικὲς κτήσεις τῆς, ἀκόμα καὶ γιὰ τὴ Βενετία³⁶. Βλέπουμε ὅτι αὐτὴ ἡ ἀπαγόρευση ἴσχυε ἀκόμα στὰ 1444. Σ' ἓνα γράμμα τῆς Συγκλήτου στίς 20 Νοεμβρίου 1444 ἐπιτρεπόταν ἡ ἐξαγωγή σιταριοῦ ἀπὸ κάθε τόπο ἐκτὸς ἀπὸ τὰ μέρη τῆς Κέρκυρας³⁷. Ἐνῶ σὲ ἓνα προηγούμενο γράμμα ἀπὸ τὴ Βενετία στίς 7 Μαρτίου 1443 σὲ ἀπάντηση πρὸς τοὺς Κερκυραίους, πού ζητοῦσαν νὰ μὴν ἐπιτρέπεται στοὺς ἐμπόρους νὰ ἀγοράζουν σιτηρὰ ἀπὸ τὶς ἡπειρωτικὲς κτήσεις τῆς Κέρκυρας, δὲν παραχωρήθηκε αὐτὸ τὸ δικαίωμα μὲ τὴ δικαιολογία ὅτι δὲν ἦταν δυνατόν νὰ ἀπαγορευτεῖ στοὺς ἐμπόρους νὰ ἀγοράζουν σιτηρὰ ὅπου ἤθελαν, ἀλλὰ ἐπιβαλλόταν σ' αὐτοὺς πού ἀγόραζαν σιτηρὰ ἀπὸ αὐτὲς τὶς περιοχὲς νὰ δίνουν γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς Κέρκυρας 15 μόδια σὲ τιμὴ κόστους. Ἐπίσης στὸ ἴδιο γράμμα δὲν γινόταν δεκτὴ ἡ αἴτηση νὰ ἀπαγορευτεῖ στὰ ξένα πλοῖα νὰ φορτώνουν σιτηρὰ στὰ παράλια μεταξὺ Ἄρτας καὶ Δυρραχίου³⁸.

Στίς 15 Ὀκτωβρίου 1450 διατάχθηκε ξανά ὁ βάλιος τῆς Κέρκυρας νὰ μὴν ἐμποδίζει τὴν ἀποστολὴ σιταριοῦ πρὸς τὴ Βενετία³⁹. Ἐπειδὴ στίς 2 Νοεμβρίου 1450 ἡ Σύγκλητος ἀποφάσισε νὰ προμηθεύσει τὴ Βενετία μὲ τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ ποσότητα σιτηρῶν καὶ δημητριακῶν, διατάχθηκαν ἐπὶ χρηματικῆ ποινῆ καὶ φυλάκιση ὅλες οἱ ἐνετικὲς κτήσεις νὰ στείλουν στὴ Βενετία πολὺ μεγάλες ποσότητες δημητριακῶν⁴⁰. Ἐπίσης σ' ἓνα ἄλλο γράμμα τῆς 10ης Νοεμβρίου 1451 ἡ Σύγκλητος ἐπέπληττε τὸ βάλιο τῆς Κέρκυ-

35. AAV XVI n. 3897 σ. 80.

36. «Perchè questa vostra isola de Corfù da se medesima e molto infertile e sterile, in modo che la quarta parte de l'anno la non poria viver de so raccolto». (AAV XVI n. 3915 σ. 91. — Σάθας III n. 1048 σ. 466. — Thiriet Regestes III n. 2523 σ. 81.

37. AAV XVIII n. 5041 σ. 276.

38. AAV XVIII n. 4792 σ. 9. — Thiriet Regestes III n. 2600 σ. 99. — «Ἐπὶ ἤρχεν ὁμοῦς διάταξις καθ' ἣν πᾶν τὸ ἀλειυόμενον ἐν τοῖς ἡπειρωτικοῖς ἰχθυοτροφείοις ἔπρεπε νὰ μεταφέρεται εἰς Κέρκυραν καὶ νὰ πωλῆται ἐκεῖ ἀντὶ ὀρισμένης τιμῆς. Ἡ διάταξις αὕτη συνάδει πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς βενετικῆς δημοσίας οἰκονομίας, προσπαθοῦσης νὰ συνδύσῃ, ὅταν καθιερώνη μονοπωλίαν, τὰ συμφέροντα τοῦ ταμείου πρὸς τὰ τῶν ἰδιωτῶν». Α.Μ. Ἀνδρέαδου, Περὶ τῆς οἰκονομικῆς διοικήσεως τῆς Ἐπτανήσου ἐπὶ Βενετοκρατίας, τ. I, 2, Ἀθήναι 1914, I σ. 240.

39. AAV XX n. 5614 σ. 248.

40. AAV XX n. 5627 σ. 267. — Thiriet Regestes III n. 2842 σ. 162.

ρας, γιατί είχε απαγορεύσει σε κάποιο Φραγκίσκο Σοριάνο την εξαγωγή δημητριακών και τονιζόταν ότι ήταν ελεύθερη ή εξαγωγή δημητριακών εφόσον προοριζόταν για τη Βενετία⁴¹.

Πάντως γενικά και όταν ακόμα υπήρχε σιτάρι, το μεγαλύτερο μέρος το αγόραζαν οι φούρνοι για την κατασκευή παξιμαδιού που πουλούσαν στους ξένους. Η Κέρκυρα είχε πάντα ανάγκη από μεγάλη ποσότητα παξιμαδιού. Γι' αυτό ήδη από τις 10 Μαρτίου 1432 ή Σύγκλητος είχε στείλει μια μεγάλη ποσότητα, ώστε να ανταποκριθεί στις ανάγκες των πληρωμάτων του κόλλου που στάθμευαν εκεί⁴². Επίσης στις 24 Φεβρουαρίου 1453 αποφασίστηκε να σταλούν στην Κέρκυρα 2000 στάρα παξιμαδιού για τις τοπικές ανάγκες⁴³, και στις 16 Αδγούστου 1460 οι γαλέρες της Βηροτού, Κύπρου και Άλεξάνδρειας μετέφεραν εκεί 250 στάρα⁴⁴. Άρκετες λοιπόν φορές η Βενετία ενίσχυε το Regimen της Κέρκυρας για την προμήθεια των σιτηρών. Στις 23 Νοεμβρίου 1440 π.χ. στάλθηκαν στο βάλιο της Κέρκυρας 1000 δουκάτα για αγορά σιτηρών⁴⁵, ενώ στις 3 Φεβρουαρίου 1441 δόθηκαν εντολές πώς να πληρώνεται το σιτάρι που αγοράζόταν για τις ανάγκες της κοινότητας και ανήκε σε ιδιώτες⁴⁶. Άκόμα στις 26 Μαΐου 1463 αποφασίστηκε η αποστολή 2000 δουκάτων για αγορά δημητριακών⁴⁷ και στις 12 Σεπτεμβρίου 1463 στάλθηκαν 1000 δουκάτα για τον ίδιο σκοπό⁴⁸.

Η Κρήτη και κυρίως οι ήπειρωτικές κτήσεις που ανήκαν στη δικαιοδοσία της Κέρκυρας⁴⁹ αποτελούσαν τις σπουδαιότερες πηγές προμήθειας σιταριού για τον επισιτισμό της νήσου. Γι' αυτό και στα 1440, επειδή πολλοί έμποροι εξήγαγαν από την Ήπειρο σιτάρι και άλλα δημητριακά σε βάρος

41. Thiriet Regestes III n. 2878 σ. 173.

42. Thiriet Regestes III n. 2271 σ. 19.

43. Thiriet Regestes III n. 2910 σ. 181.

44. F. Thiriet, *Les Délibérations des Assemblées vénitiennes concernant la Romanie*, Paris 1971, II n. 1566 σ. 221.

45. AAV XVII n. 3939 ter σ. 163.

46. AAV XVII n. 3950 bis σ. 163.

47. Thiriet Regestes III n. 3181 σ. 249.

48. Thiriet Regestes III n. 3188 σ. 251.

49. Στη δικαιοδοσία της Κέρκυρας ανήκαν οι ήπειρωτικές της κτήσεις καθώς και οι Παζοί και Άντιπαζοί. Οι κτήσεις της Κέρκυρας στην Ήπειρο κατά τις αρχές του 15ου αιώνα ήταν οι ακόλουθες: Πάργα, Βουθρωτό, Σαγιάδα, Φανάρι, Στροβίλι και Σουβωτό (W. Miller, *The Latins in the Levant-A history of Frankish Greece (1204-1566)* London 1908, σ. 534). Για ένα σύντομο διάστημα ανήκε στη δικαιοδοσία της Κέρκυρας και η Ναύπακτος. Για την αγορά της Ναυπάκτου (Lepanto) από τους Βενετούς στα 1407 βλ. G. Schirò, *Cronaca dei Tocco di Cefalonia*, Roma 1975, σ. 52. — Σ ά θ α ς III n. 629 σ. 75. — AAV VII n. 1896 σ. 141 (για τη νέα υπαγωγή της Ναυπάκτου στο Regimen της Κέρκυρας στα 1414).

τῶν κατοίκων τῆς Κέρκυρας, ἡ Σύγκλητος ἀπαγόρευσε τὴν ἐξαγωγή σιτηρῶν ἀπὸ τὶς ἠπειρωτικὲς κτήσεις πρὸς ἄλλες κατευθύνσεις ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Κέρκυρα⁵⁰. Σὲ δύο ἄλλα πάλι ντοκουμέντα τῶν ἐτῶν 1489 καὶ 1494 ἐπαναλαμβάνονταν ὅτι χωρὶς τὶς ἠπειρωτικὲς κτήσεις τὸ νησί θὰ ἐρημωνόταν λόγῳ τῆς ἀνεπάρκειάς του σὲ τροφίμα καὶ ζητιόταν ἡ ἀπαγόρευση ἐξαγωγῆς σιτηρῶν ἀπὸ αὐτὲς τὶς περιοχὲς πρὸς ἄλλες κατευθύνσεις⁵¹. Ἡ ἔλλειψη σιτηρῶν ὁμοῦ συνεχιζόταν καὶ μάλιστα πολλὰς φορὲς χειρότερεν ἐξαιτίας τῶν δυσμενῶν καιρικῶν συνθηκῶν. Ἐπειδὴ ὁμοῦ ἡ ἀπαγόρευση ἐξαγωγῆς σιτηρῶν τὶς περισσότερες φορὲς παρέμενε ἀπλή ἐπιθυμία, οἱ Κερκυραῖοι ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ ὑπενθυμίζουσαν συνέχεια αὐτὴ τὴν ἔλλειψη καὶ νὰ ζητοῦσαν τὴν ἀπαγόρευση τῆς ἐξαγωγῆς σιτηρῶν. Αὐτὸ τὸ αἶτημα περιεῖχε καὶ ἡ πρεσβεία τοῦ ἔτους 1489⁵², ἡ ὁποία ἐπίσης ζητοῦσε καὶ τὴν ἰδρύση μιᾶς σιταποθήκης «fontego». Ἡ Σύγκλητος δέχτηκε νὰ παραχωρήσει αὐτὸ τὸ προνόμιο, κι ἔτσι ἡ 31η Ἰουλίου 1489 θεωρεῖται ἡ μέρα ἰδρύσεως τοῦ «fontego». Κατὰ τὸν Μάρμορα ἡ ἄδεια γιὰ τὴν ἀνέγερση τῆς σιταποθήκης χρονολογεῖται ἀπὸ τὸ 1443⁵³. Ἐπίσης ὁ Λούντζης, ὁ ὁποῖος ἀκολουθεῖ τὸν Μάρμορα, συμφωνεῖ ὅτι ἰδρῦθηκε τὸ 1443, γιὰτὶ ἐκεῖνο τὸ χρόνο ἀποφασίστηκε νὰ δοθεῖ στὴν κοινότητα ἕνας χῶρος ἀρκετὰ εὐρὺς γιὰ νὰ κτισθεῖ ἐκεῖ ἡ σιταποθήκη⁵⁴.

Αὐτὸς ὁ θεσμὸς τοῦ «fontego» δὲν ἀποτελοῦσε εἶδος μονοπωλίου καὶ δὲν ἐμπόδιζε τὴν ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου, γιὰτὶ σκοπὸς τῆς ἰδρύσεώς του δὲν ἦταν ἡ κερδοσκοπία ἀλλὰ ἡ προστασία τοῦ πληθυσμοῦ ἀπὸ τὶς σιτοδείες⁵⁵. Πάντως, ἐνῶ ἡ ἰδρύση τῆς σιταποθήκης φέρεται σ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, δὲν ὑπῆρχε ἕνα εἰδικὸ κτήριο. Τοῦτο χτίστηκε μετὰ ἀπὸ ἕνα αἶωνα, ὅταν ἦταν βάλλος ὁ Delfino Veniero. Ἐπίσης γιὰ τὴν ἀποφυγὴ κερδοσκοπίας τὸ σιτάρι πουλιόταν ἀπὸ τὴν κυβέρνηση καὶ ἦταν ἀπαραίτητη ἡ ἄδεια γιὰ τὴ λιανικὴ πώληση⁵⁶.

3. Τὸ λάδι.

Ἡ Κέρκυρα κατὰ τὸ 14ο αἶωνα δὲν ἦταν ἀκόμα πλούσια σὲ ἐλαιῶνες, ὅπως ἔγινε τὸ 16ο αἶωνα κατόπιν προτροπῆς τῆς Βενετίας. Ἡ νῆσος ὀφεί-

50. AAV XVI n. 3915 σ. 91. — Σάθας III n. 1048 σ. 466.

51. Σάθας V σ. 224, σ. 228.

52. Σάθας V σ. 224.

53. Μάρμορα, ὅπ. π., σ. 217.

54. Ε. Λούντζη, Περὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῆς Ἑπτανήσου ἐπὶ Ἑνετῶν, Ἀθήναι 1856, σ. 165. Πιὸ ἀκριβὴς εἶναι ἡ γνώμη τοῦ E. Bacchion, (Il dominio Veneto su Corfù, Venezia 1956) ὁ ὁποῖος στὴ σ. 61 διορθώνει τοὺς Μάρμορα καὶ Λούντζη καὶ θεωρεῖ σάν ἡμερομηνία ἰδρύσεως τῆς σιταποθήκης τὴν 31η Ἰουλίου 1489.

55. Λούντζη, ὅπ. π., σ. 162.

56. Ἀνδρεάδου, ὅπ. π., 2 σ. 57.

λει τή μεγάλη ανάπτυξη τής ελαιοπαραγωγής της στους Ένετούς.

Είναι γεγονός ότι στο γράμμα στο όποιο ο δόγης Αντώνιος Βενιέρης έθεσε τους όρους τής ένετικής κυριαρχίας δέ γινόταν λόγος για έλιές, ούτε σαν αντικείμενα φορολογίας ούτε ιδιοκτησίας, ενώ αναφερόταν τó κρασί και τὰ άμπέλια⁵⁷. Και πολλά χρόνια άργότερα καμμιά πρόδος δέν είχε σημειωθεί στόν τομέα τής ελαιοπαραγωγής. Έν τούτοις στις 27 Νοεμβρίου 1414 οί Κερκυραίοι ζητούσαν από τή Βενετία διευθέτηση μιās πολύ πιεστικής φορολογίας. Άλλά αυτός ο φόρος μās είναι πολύ λίγο γνωστός και άκόμα δέν φαίνεται καθαρά τó είδος του. Στην άρχή γινόταν λόγος για μιά χρηματική φορολογία, ενώ μετά φαινόταν ότι σε περίπτωση έλλείψεως λαδιού οί Κερκυραίοι ήταν υποχρεωμένοι νά αγοράζουν τó λάδι για νά πληρώσουν τó φόρο, πράγμα πού γίνεται μόνον όταν έχουμε φορολογία σε είδος⁵⁸. Αντίθετα ή φορολογία στο κρασί πάντα αναφερόταν και αυτή ή διαφορά ανάμεσα στα δύο αυτά προϊόντα συνεχιζόταν όλο τó 15ο αιώνα. Άκόμα στα 1510 ο προβλεπτής Contarini όπολόγισε ότι τó νησι έβγαζε 24000 βαρέλια κρασί και 2000 βαρέλια λάδι⁵⁹.

Η κατάσταση άρχισε ν' αλλάζει μετά τὰ μισά του 16ου αιώνα. Στις 28 Σεπτεμβρίου 1565 ή Βενετία, βλέποντας ότι είχε μεγάλο όφελος από τó λάδι τών κτήσεών της και όχι άπ' εκείνο πού εισήγαγε από τó έξωτερικό, διέταξε νά φυτευτούν με έλιές όλα τὰ άκαλλιέργητα χωράφια και νά μπολιαστούν οί άγριελιές. Στο τέλος του γράμματος όπηρε η άπαγόρευση νά εξάγεται τó λάδι σε κάθε άλλη περιοχή εκτός τής Βενετίας⁶⁰.

4. Τó κρασί.

Στα 1386 τó πιό βασικό προϊόν τής Κέρκυρας θά πρέπει νά ήταν τó κρασί. Είναι τó μοναδικό προϊόν πού αναφέρεται στο «Instrumentum juramenti fidelitatis» τών Κερκυραίων τής 9ης Ίανουαρίου 1387. Επίσης αναφέρονται τὰ άμπέλια και ο τρόπος με τόν όποιο τó κρασί τής νέας παραγωγής θά έπρεπε νά σφραγίζεται και νά πουλιέται για νά άποφεύγονται οί άπάτες⁶¹.

Ο πρώτος γνωστός νόμος φορολογίας είναι εκείνος τής 26ης Μαΐου

57. AAV II n. 321 σ. 40.

58. Σάθας III n. 637 σ. 85.

59. Marino Sanudo, Diarii X, Venezia 1883, σ. 169.

60. Σάθας V σ. 324, 325. — Μεγαλύτερο άκόμα άποτέλεσμα στη διάδοση τής ελαιοκαλλιέργειας έφερε τó διάταγμα τής 25ης Νοεμβρίου 1623, με τó όποιο ή καλλιέργεια τής έλιάς καθίστατο υποχρεωτική στην Ίστρία, Δαλματία, Άλβανία, Κέρκυρα, Ζάκυνθο, Κεφαλληνία, Θιάκι και Κρήτη. (Κ. Δ α φ η, 'Η διάδοση τής ελαιοκαλλιέργειας στην Κέρκυρα «Κερκυραϊκά Χρονικά» 8 (1960) σ. 176-180).

61. AAV II n 321 σ. 40.

1406, πού διέκρινε τὸ ντόπιο κρασί ἀπὸ τὸ εἰσαγόμενο· γιὰ τὸ πρῶτο πληρῶναν ἓνα δουκάτο γιὰ κάθε βαρέλι δέκα μέτρων, ἐνῶ γιὰ τὸ δεύτερο ἐνάμισυ δουκάτο γιὰ τὸ ἴδιο μέγεθος⁶². Στις 29 Μαΐου 1406 σταθεροποιήθηκε ἡ τιμὴ τοῦ κερκυραϊκοῦ κρασιοῦ καὶ καθορίστηκε νὰ πληρώνει ἓνα δουκάτο γιὰ τὴν ἐπόμενη πενταετία⁶³. Ὁ ἴδιος νόμος ἐπαναλήφθηκε στὶς 4 Ἀπριλίου 1413⁶⁴. Οἱ Κερκυραῖοι δυσανεκτοῦμενοι ζητοῦσαν νὰ ἐλαττωθεῖ αὐτὸς ὁ φόρος (11 Σεπτεμβρίου 1413), ἀλλὰ ἡ Βενετία ἀρνήθηκε γιὰτι θεωροῦσε ὅτι αὐτὴ ἡ φορολογία ἦταν χαμηλὴ⁶⁵.

Ὅπως ἀναφέραμε, ὁ φόρος γιὰ τὰ ξένα κρασιά εἶχε καθιερωθεῖ ἤδη ἀπὸ τὰ 1406 καὶ δὲν ὑπάρχει ἀργότερα ἄλλη εἶδηση πού νὰ δείχνει τὴν κατάργησή του. Εἶναι περιεργό τὸ γεγονὸς ὅτι σὲ μιὰ χώρα τόσο οἰνοπαραγωγὸ τὰ ξένα κρασιά ἦταν ἀντικείμενο μιᾶς εἰδικῆς φορολογίας, ἡ ὁποία ἀπέδιδε ἀρκετὰ λόγῳ τοῦ ὅτι τὸ κερκυραϊκὸ κρασί ἦταν κατώτερης ποιότητος. Αὐτὸ ὀφειλόταν τόσο στὰ σφάλματα τῶν Κερκυραίων, πού προτιμοῦσαν ἄλλες καλλιέργειες καὶ χρησιμοποιοῦσαν παλιᾶς μεθόδους στὴν παραγωγὴ κρασιοῦ, ὅσο καὶ στὴν ἀμέλεια τῶν Ἑνετῶν προβλεπτῶν πού, ἀντίθετα μὲ ἐκείνους τῆς Πελοποννήσου, δὲν σκέφτηκαν ποτὲ νὰ προστατέψουν ἢ νὰ ἐνθαρρύνουν τὴν παραγωγὴ κρασιοῦ στὴν Κέρκυρα. Γι' αὐτὸ τὸ κερκυραϊκὸ κρασί, ὄχι πολὺ εὐγευστο καὶ δύσπεπτο, πινόταν μόνο ἀπὸ τοὺς ντόπιους. Οἱ ξένοι καὶ οἱ στρατιῶτες κατανάλωναν ξένα κρασιά εἰσαγόμενα ἀπὸ τὴν Κεφαλονιά, Ζάκυνθο, Δαλματία, Αἰγαῖο, Πελοπόννησο καὶ Ἰσπανία. Ἡ εἰσαγωγὴ αὐτὴ ἦταν πολὺ μεγάλη λόγῳ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν ξένων. Ἡ εἰσπραξὴ τοῦ φόρου ἐπὶ τῶν ξένων κρασιῶν γινόταν σύμφωνα μὲ τὸ σύστημα τῆς ἐνοικιάσεως τῶν φόρων σὲ ἰδιώτη. Ὁ ἐνοικιαστής προκατέβαλλε στὸ δημόσιο τὸ ποσὸ πού εἶχε καθοριστεῖ κατὰ τὴν ἐκτίμησιν καὶ ἀναλάμβανε αὐτὸς νὰ εἰσπράξει τοὺς φόρους⁶⁶. Στὴν Κέρκυρα ὑπῆρχαν εἰδικὰ καταστήματα πού πουλοῦσαν κρασί λιανικῶς⁶⁷.

Ἐνῶ ἡ φορολογία ἐπὶ τῆς λιανικῆς πωλήσεως τοῦ λαδιοῦ συναντᾶται σπάνια, βρίσκουμε πολὺ συχνὰ τὴ φορολογία ἐπὶ τῆς λιανικῆς πωλήσεως τοῦ κρασιοῦ πού λέγεται «*spina del vin*»⁶⁸. Αὐτὴ ἡ διάκριση ἐξηγεῖται

62. Σάθας II n. 373 σ. 140.

63. Thiriet Regestes II n. 1217 σ. 58.

64. Σάθας III n. 551 σ. 3. — Thiriet Regestes II n. 1477 σ. III.

65. Thiriet Regestes II n. 1505 σ. 1*7. — Σάθας III n. 571 σ. 32.

66. Ἀνδρεάδου, ὁπ.κ., I, σ. 170-174, 226-281. — Σάθας III n. 882 σ. 297.

67. Σὲ ἓνα ἔγγραφο τῆς 3ης Αὐγούστου 1442 ἓνας Κερκυραῖος νοίκιασε ἓνα οἰκόπεδο τοῦ δήμου γιὰ νὰ κτίσει μαγαζί, ὅπου θὰ μπορούσε νὰ πουλᾷ «*vinum ad minutum*» (AAV XVII n. 4056 σ. 225).

68. *spina* = σπίνα λεγόταν ὁ μικρὸς σωλήνας μὲσω τοῦ ὁποίου ἔρρεε τὸ κρασί πού βρισκόταν στὰ βαρέλια. Αὐτὸ τὸ κρασί εἶχε ἤδη πληρώσει ἓνα φόρο κατὰ τὴν ἀποθήκευσήν

από το γεγονός ότι το λάδι, πολύ βαριά φορολογούμενο, ήταν αντικείμενο πρώτης ανάγκης, ενώ το κρασί, μη θεωρούμενο απολύτως απαραίτητο, είχε συνδεθεί με τους φόρους που είχαν τα προϊόντα πολυτελείας⁶⁹. Αυτή η φορολογία αναφέρεται συχνά στις πηγές και κυρίως στις περιπτώσεις που χρειαζόνταν χρήματα για σκοπούς στρατιωτικούς ή για δημόσια έργα⁷⁰. Π.χ. στις 3 Ιουνίου 1412 ο βαίλος διατάχθηκε να χρησιμοποιήσει τα χρήματα από τη λιανική πώληση του κρασιού για έργα του μώλου⁷¹, στις 10 Μαρτίου 1414 αποφασίστηκε να κατασκευαστεί μία περίφραξη γύρω από την πόλη της Κέρκυρας με τα χρήματα από τη «*srina del vino*»⁷², στις 26 Ιανουαρίου 1418 αποφασίστηκε να πληρωθεί ο μισθός 30 στρατιωτών από τη λιανική πώληση του κρασιού⁷³, από τα ίδια λεφτά αποφασίστηκε στις 26 Απριλίου 1419 να επισκευαστεί ο τοίχος του κάστρου⁷⁴, ενώ στις 2 Μαΐου 1419 μέρος του ποσού αυτού χρησιμοποιήθηκε για επισκευές των οχυρώσεων του παλιού κάστρου καθώς και του πύργου της Σαγιαδάς⁷⁵. Αλλά βλέπουμε ότι στις 13 Νοεμβρίου 1425 το έσοδο από τη «*srina*» του κρασιού δεν ήταν αρκετό για να τελειώσουν τα έργα οχυρώσεως και για να κτιστεί ένας πύργος, γι' αυτό ζητήθηκε να χρησιμοποιηθούν και τα χρήματα από το άλατι που πουλήθηκε στο Κάτταρο⁷⁶.

5. Το άλατι⁷⁷.

Κατά το Μεσαίωνα η ύπαρξη άλυκων αποτελούσε για ένα κράτος μονοπώλιο μεγάλης σπουδαιότητας, οικονομικής και πολιτικής. Τόσο μεγάλη σημασία είχε για τη Βενετία το μονοπώλιο του αλατιού ώστε η παραβίασή του θεωρείτο σαν «*casus belli*» και είχαν εγκαθιδρυθεί πολλοί τρόποι για την προστασία του⁷⁸. Στη Ρωμανία το μονοπώλιο του αλατιού άρχισε να

του και πλήρωνε ένα άλλο φόρο όταν πουλιόταν εκ νέου λιανικώς, δηλαδή όταν έρρεε από τη σπίνα.

69. Ανδρεάδου δ.π., I σ. 189.

70. Σάθας III n. 779 σ. 218 n. 804 σ. 239, n. 817 σ. 249, n. 1002 σ. 414.—Thiriet Regestes II n. 1511 σ.119, n. 1798 σ.186, n. 2009 σ.233, III n. 2284 σ.23, n. 2501 σ. 75.

71. Thiriet Regestes II n. 1455 σ. 107.

72. Thiriet Regestes II n. 1519 σ. 120.

73. Σάθας III n. 742 σ. 191.—Thiriet Regestes II n. 1727 σ. 173.

74. Σάθας III n. 752 σ. 199.

75. Thiriet Regestes II n. 1737 σ. 174.

76. AAV XII n. 3016 σ. 204.—Σάθας III n. 886 σ. 301.—Thiriet Regestes II n. 2009 σ. 233.

77. Βλ. J.C. Hocquet, La politique commerciale du sel de la République de Venise du XIe au XVIe siècle, «Le rôle du sel dans l'histoire. Travaux préparés sous la direction de Michel Mollat», Paris 1968, σ. 228-231.—J.C. Hocquet, Métrologie du sel et histoire comparée en Méditerranée, «Annales E.S.C.» 29 (1974), σ. 393-424.

78. Ανδρεάδου, δ.π., 2 σ. 296-298.

ἀποδίδει πολὺ μόνο μετὰ τὴν κατάληψη τῆς Κέρκυρας καὶ τῆ συστηματικῆ ἐκμετάλλευση τῶν ἀλυκῶν τῆς. Πολλὰ γράμματα τῆς Συγκλήτου τοῦ τέλους τοῦ 14ου αἰώνα ἀναφέρονται στὴν «camera salis» τῆς Κέρκυρας καὶ βλέπουμε τὶς προσπάθειες τῆς Βενετίας νὰ καταλάβει τὶς ἀλυκῆς τῶν Ἰονίων⁷⁹.

Ὅλες οἱ ἀλυκῆς ἀνήκαν στὸ κράτος καὶ τὸ ἀλάτι ἀποτελοῦσε μιὰ πρόσδο ποὺ νοικιαζόταν κατόπιν πλειοδοσίας. Οἱ μισθωτῆς ἔπρεπε νὰ στέλνουν τὸ ἀλάτι ποὺ περισσεύε ἀπὸ τὴν τοπικὴ κατανάλωση στὴ Βενετία, ἀπ' ὅπου αὐτὸ διαμοιραζόταν σὲ ὄλες τὶς κτήσεις τῆς στὴν Ἰταλία. Ἄν καὶ οἱ ἀλυκῆς νοικιαζόνταν σὲ χαμηλῆς τιμῆς ἀπέφεραν μεγάλη κέρδη στὴ Βενετία, στὴν ὁποία οἱ μισθωτῆς ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ πουλοῦν τὸ ἀλάτι σὲ χαμηλῆς τιμῆς. Αὐτὸ τὸ ἴδιο ἀλάτι ἡ Βενετία τὸ ξαναπουλοῦσε σὲ τιμῆς πολὺ πῖθ ψηλῆς ἀπ' αὐτῆς ποὺ εἶχε δώσει ἡ ἴδια καὶ ἔτσι κέρδιζε σημαντικὰ ποσά. Τὸ σύστημα ποὺ ἐφαρμοζόταν ἦταν τὸ καλύτερο γιὰ τὴν καλὴ ἐκμετάλλευση τῶν ἀλυκῶν, διότι οἱ μισθωτῆς, πεισμένοι νὰ πληρώνουν καὶ τὸ ἐνοίκιο καὶ τὸ μισθὸ τῶν ἐργατῶν, ἐνδιαφέρονταν νὰ παράγουν τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ ποσότητα γιὰ νὰ καλύψουν καὶ τὰ ἐξοδά τους καὶ νὰ κερδίσουν ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερο⁸⁰. Τὰ δικαιώματα τῶν ἐνοικιαστῶν προστατεύονταν πολὺ αὐστηρᾶ, ἡ δὲ λαθραία εἰσαγωγή ξένου ἀλατιοῦ τιμωρεῖτο μὲ ἐξορία⁸¹.

Οἱ ἀλυκῆς τῆς Κέρκυρας ἦταν τρεῖς: τῆς Λευκίμης, τοῦ Κάμπου καὶ τοῦ Ποταμοῦ⁸².

Τὸ ἀλάτι τῆς Κέρκυρας καὶ τῆς Ναυπάκτου, ποὺ ἀνῆκε στὴ δικαιοδοσία τῆς Κέρκυρας, ἀποτελοῦσε εἶδος μονοπωλίου καὶ θεωρεῖτο «una delle mazor intrade che habia questa terra»⁸³.

Οἱ ἀλυκῆς τῆς Κέρκυρας εἶχαν μεγάλη σπουδαιότητα ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχῆ. Στὶς ἀρχῆς τοῦ 15ου αἰώνα ἰσοβάθμιζαν τὴν ἀνεπάρκεια τῶν σιτηρῶν, γιὰ τὸ σιτάρι ποὺ εἰσαγόταν πληρωνόταν κατὰ ἓνα μέρος μὲ χρήματα καὶ κατὰ ἓνα ἄλλο μέρος μὲ ἀλάτι⁸⁴. Σὲ ἔγγραφο τῆς 19ης Δεκεμβρίου 1409

79. AAV II n. 334 σ. 50. Ἐνδιαφέροντα εἶναι ὅλα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν κατάληψη τῶν ἀλυκῶν καὶ τοῦ πύργου τῆς Σαγιάδας. (AAV II n. 543 σ. 243, III n. 764, σ. 125, n. 793 σ. 147, n. 815 σ. 174, n. 817 σ. 175 n. 883 σ. 241, n. 887 σ. 244, n. 910 σ. 263, XVII n. 987 bis σ. 9. — Thiriet Regestes I n. 850 σ. 201, II n. 975 σ. 9. — Π. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, Ἀθήναι 1856/7, 2 σ. 145).

80. J. P. Bellaire, Précis des opérations générales de la division française du Levant 1797-1799, Paris 1805, σ. 120, 121.

81. H. W. Jervis, History of the island of Corfù, London 1852, σ. 125.

82. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, Ἀθήναι 1974, I σ. 227. — Bacchion, ὁ.π., σ. 105.

83. Σάθας II n. 483 σ. 230. — Thiriet Regestes II n. 1361 σ. 88.

84. Σάθας II n. 330 σ. 115. — AAV III n. 1058 σ. 412 (Corfiati cambiant et dant Albanensibus measuras tres salis pro duabus frumenti).

ἀναφέρεται ὅτι οἱ ἀλυκῆς ἀπέφεραν κάθε χρόνο 10000-11000 ὑπέρπυρα (βυζαντινὰ νομίσματα), ποσὸ πού ἀποτελοῦσε τὸ καλύτερο ἔσοδο τοῦ νησιοῦ καὶ ἐπέτρεπε τὴν ἀγορὰ τοῦ ἀπαραίτητου σιταριοῦ γιὰ τὸν ἐπισιτισμὸ τῶν κατοίκων⁸⁵.

Πολλὰ ἔγγραφα αὐτῆς τῆς ἐποχῆς ἀναφέρονται στὶς ἀποστολές τοῦ ἀλατιοῦ τῆς Κέρκυρας πρὸς ἄλλες περιοχές. Πάντως οἱ ρέκτορες τῆς Κέρκυρας, Δυρραχίου καὶ Ἀνατολῆς γενικὰ εἶχαν λάβει στὶς 2 Μαΐου 1411 αὐστηρὴ διαταγή, νὰ ἀπαγορεύουν ἐπὶ χρηματικῇ ποινῇ, στὰ ξένα πλοῖα νὰ μεταφέρουν ἀλάτι ἀπὸ τὶς περιοχές τους πρὸς ἄλλα μέρη ἀκόμα καὶ πρὸς τὰ λιμάνια τῆς Ἀδριατικῆς⁸⁶. Στὰ ἀρχεῖα τῆς Ραγούσας διαβάζουμε ὅτι αὐτὸ τὸ ἀλάτι μεταφερόταν ἄλλες φορές στὴ Ραγούσα καὶ ἄλλες στὶς ἐκβολές τοῦ Νερέτβα, ὅπου φυσικὰ τὰ ναῦλα ἦταν πῶς μεγάλα⁸⁷. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἐκβολές τοῦ Νερέτβα μεταφερόταν ἐπίσης στὸ Σπαλάτο⁸⁸ ἢ στὴ Μέδουα⁸⁹ «*Medua portus fluminis de Lesso*» ἢ πουλιόταν στὴ βασίλισσα τῆς Βοσνίας⁹⁰.

Κυρίως τὸ ἀλάτι τῆς Κέρκυρας στελνόταν στοὺς ρέκτορες τοῦ Δυρραχίου, Ἀλέσσιου, Σκούταρι, Δουλτσίνο καὶ Κάτταρο στὴν τιμὴ τῶν 20 ὑπερπύρων τورνεσίου κατὰ κερκυραϊκὸ μῶδιο⁹¹. Ἐχομε πάρα πολλὰ ντοκουμέντα αὐτῶν τῶν ἀποστολῶν. Π.χ. στὶς 27 Ἰανουαρίου 1393 ἡ Σύγκλητος διέταξε τὸ βάλιο τῆς Κέρκυρας νὰ στέλνει ἀλάτι στὸ Δυρράχιο σὲ κάθε ζήτηση⁹². Σὲ ἓνα ἄλλο γράμμα ἀναφέρεται ὅτι, ἂν ὁ ρέκτορας τοῦ Σκούταρι καὶ οἱ ἄλλοι ρέκτορες αὐτῆς τῆς περιοχῆς δὲν μπορούσαν νὰ προμηθευτοῦν ἀλάτι ἀπὸ τὸ Δυρράχιο, ἔπρεπε νὰ ἀποταθοῦν στὸ *Regimen* τῆς Κέρκυρας γιὰ νὰ πάρουν⁹³. Ἡ μεταφορὰ τοῦ ἀλατιοῦ τῆς Κέρκυρας στὴν περιοχὴ τῆς Αἰθῶνας ἔγινε δύσκολη μετὰ τὴν κατάληψη αὐτῆς τῆς πόλης ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Γι' αὐτὸ στὶς 22 Ἰουνίου 1419 διατάχτηκε ὁ βάλιος τῆς Κέρκυρας νὰ στείλει στὸ Ἀλέσσιο καὶ Σκούταρι 40 μῶδια ἀλατιοῦ σύμφωνα μὲ τὸ μέτρο τῆς Βενετίας πού ἦταν «12 στάρια κατὰ μῶδιο»⁹⁴. Στὶς 22 Ὀκτωβρίου 1422 ἀναφέρεται ὅτι ἡ παραγωγὴ ἀλατιοῦ στὸ Δυρράχιο ἦταν πολὺ κακῆ

85. Thiriet Regestes II n. 1361 σ. 88. — Σάθας II n. 480-487 σ. 229-232.

86. AAV VI n. 1653 σ. 135. — Thiriet Regestes II n. 1417 σ. 99.

87. B. Krecic, Dubrovnik (Raguse) et le Levant au moyen âge Paris-Mouton-La Haye 1961) Regestes n. 423-425 σ. 233, n. 441 σ. 236.

88. Krecic, Raguse ὅπ.π., Regestes n. 437 σ. 235.

89. Krecic, Raguse ὅπ.π., Regestes n. 442 σ. 236.

90. Krecic, Raguse ὅπ.π., Regestes n. 465 σ. 240.

91. Σάθας III n. 944 σ. 35. — AAV III n. 724 σ. 96.

92. AAV II n. 471 σ. 180.

93. AAV VII n. 1906 σ. 150.

94. AAV X n. 2346 σ. 141. — Σάθας III n. 754 σ. 200. — Thiriet Regestes II n. 1743 σ. 175.

λόγω τῆς πανούκλας ποὺ ἐνέσκηψε καὶ τῶν δυνατῶν καλοκαιρινῶν βροχῶν, γι' αὐτὸ διατάχθηκε τὸ Regimen τῆς Κέρκυρας νὰ στείλει στὸ Δυρράχιο τὶς ποσότητες ποὺ ζητήθηκαν⁹⁵. Στις 21 Σεπτεμβρίου 1423 ἡ Βενετία πληροφοροῦσε τοὺς ρέκτορες τοῦ Σκούταρι ὅτι, ἂν δὲν μπορούσαν νὰ προμηθευτοῦν ἄλατι ἀπὸ τὸ Δυρράχιο, μπορούσαν νὰ ἀποταθοῦν στὸ Regimen τῆς Κέρκυρας⁹⁶. Στις 6 Μαΐου 1426 διατάχθηκε ὁ βάιλος τῆς Κέρκυρας νὰ συνεχίσει τὶς ἀποστολὰς ἁλατιοῦ στὸ Κάτταρο, ἀκόμα καὶ ἂν ὁ κόμης τοῦ Κάτταρο δὲν εἶχε χρήματα νὰ πληρώσει⁹⁷. Πάμπολλα ἔγγραφα μᾶς μιλοῦν γιὰ τὶς ἀποστολὰς ἁλατιοῦ στὸ Δυρράχιο⁹⁸. Τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1430 ἐπιφορτίστηκε τὸ Regimen τῆς Κέρκυρας νὰ στέλνει ἄλατι στὸ Δυρράχιο, Ἄλέσσιο, Σκούταρι καὶ Δουλτσίνο σὲ κάθε ζήτησι, ἀλλὰ οἱ ρέκτορες τῆς Ἄλβανίας ἔπρεπε νὰ ἀναλάβουν τὴν ὑποχρέωσι νὰ πληρώνουν τὰ ναῦλα γιὰ τὸ ἄλατι ποὺ λάβαιναν καθὼς καὶ κάθε ἄλλο ἐξοδο σχετικὸ μὲ τὴ μεταφορὰ του καὶ μετὰ νὰ στέλνουν στὴν Κέρκυρα ὄλα τὰ χρήματα ποὺ ἔπαιρναν ἀπὸ τὴν πώλησι αὐτοῦ τοῦ ἁλατιοῦ, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ εἶναι περίπου «perpera viginty, tornechioyum centenarium modiorum corfoi»⁹⁹. Στις 3 Φεβρουαρίου 1431 ζητήθηκε ἀπὸ τὸ βάιλο νὰ στείλει στὴν Ἄλβανία ὅλη τὴ ζητηθεῖσα ποσότητα ἁλατιοῦ, σὲ περίπτωσι δὲ ἀρνήσεως θὰ ἐπιβαλλόταν χρηματικὴ ποινὴ ἐπὶ τῆς παρουσίας του¹⁰⁰. Ἐπίσης στις 23 Μαΐου 1431 τὸ Regimen τῆς Κέρκυρας ἐπιφορτίστηκε νὰ στείλει ἄλατι στὸ Δουλτσίνο χωρὶς πληρωμὴ¹⁰¹, ἐνῶ στις 22 Ἰουνίου 1431 κάποιος Νικόλαος Μπούμπια ζήτησε ἀπὸ τὸ ρέκτορα τῆς Κέρκυρας, κατόπιν ἐντολῆς τοῦ ρέκτορα τοῦ Σκούταρι, ἄλατι. Ὁ ρέκτορας ὅμως τῆς Κέρκυρας ἀρνήθηκε νὰ τοῦ δώσει χωρὶς πληρωμὴ, γι' αὐτὸ ἐπέστρεψε στὸ Σκούταρι ἄπρακτος. Στὴ συνέχεια διατάχθηκαν οἱ ἀρχεὲς τοῦ Σκούταρι νὰ πληρώσουν τὰ ναῦλα τοῦ ταξιδιοῦ του ἀπὸ τὰ χρήματα τῆς κοινότητος, ἐπειδὴ ἐκτέλεσε τὸ καθῆκον του¹⁰². Στις 27 Ἰουνίου 1432 παραχωρήθηκε στὸ ρέκτορα τοῦ Δουλτσίνο τὸ δικαίωμα νὰ μὴ στείλει στὴν Κέρκυρα τὰ χρήματα ἀπὸ τὴν ἀγορὰ ἁλατιοῦ, ἀλλὰ νὰ τὰ χρησιμοποιήσῃ γιὰ πληρωμὴ μισθῶν καὶ ἄλλων ἐξόδων¹⁰³. Ἐπίσης ἓνα ἄλλο ἔγγραφο τῆς 8ης Μαΐου 1433 μᾶς ἀναφέρει πάλι γιὰ νέα ἀποστολὴ ἁλατιοῦ στὸ Δουλτσί-

95. AAV XI n. 2638 σ. 151 — Thiriet Regestes II n. 1860 σ. 198.

96. AAV XI n. 2820 σ. 340.

97. AAV XII n. 3040, 3041 σ. 242. — Thiriet Regestes II n. 2019 σ. 235.

98. AAV XIV n. 3339 σ. 55, 3418 σ. 114, — Σάθας III n. 962 σ. 373.

99. AAV XIV n. 3418 σ. 114.

100. AAV XIV n. 3438 σ. 129.

101. AAV XIV n. 3458 σ. 143.

102. AAV XIV n. 3463 σ. 148, n. 3463 bis σ. 150.

103. AAV XIV n. 3518 σ. 199.

νο¹⁰⁴. Στις 4 Δεκεμβρίου 1434 έγινε μιὰ προσπάθεια γιὰ νὰ ἀδξηθεῖ ἡ τιμὴ πωλήσεως τοῦ ἀλατιοῦ¹⁰⁵. Στις 30 Ἰουνίου 1435 ὁ βαίλος τῆς Κέρκυρας ἐπιφορτίσθηκε νὰ στείλει ἀλάτι στοῦ Σκούταρι χωρὶς πληρωμὴ, γιὰ νὰ ἐπισκευάσει ὁ κόμης τοῦ Σκούταρι τὰ τείχη τῆς πόλεως¹⁰⁶ καὶ τὸ ἴδιο ἐπαναλήφθηκε στὰ 1437 γιὰ τὸ Δουλτσίνο¹⁰⁷. Λόγω τῶν ἐξόδων τῶν ρεκτόρων τοῦ Δουλτσίνο καὶ Ἀλέσσιο ὁ βαίλος τῆς Κέρκυρας ἔπρεπε νὰ τοὺς δίνει ἀλάτι χωρὶς πληρωμὴ¹⁰⁸. Στις 24 Φεβρουαρίου τοῦ 1444 ὁ κόμης τοῦ Δουλτσίνο ἔλαβε κερκυραϊκὸ ἀλάτι ἀντὶ γιὰ τὸν πρῶτο μισθὸ του¹⁰⁹. Στις 22 Ἀπριλίου 1444 οἱ κάτοικοι τῆς Βούδας παραπονιόνταν ὅτι τοὺς ἔλειπε ἀλάτι, γι' αὐτὸ ἡ Σύγκλητος διέταξε τὸ Regimen τῆς Κέρκυρας νὰ στέλνει κάθε χρόνο ἀλάτι στὴ Βούδα καὶ μάλιστα τὸ πρῶτο φορτίο ἔπρεπε νὰ σταλεῖ χωρὶς πληρωμὴ¹¹⁰. Στις 23 Ἀπριλίου 1444 ἀνέλαβε τὸ Regimen τῆς Κέρκυρας νὰ στείλει στὴν Ἀντίβαρι 1500 σακκιά, ἀπ' τὰ ὁποῖα τὰ μισὰ χωρὶς πληρωμὴ¹¹¹. Ἐπίσης στὶς 28 Μαρτίου 1446 τὸ Regimen τῆς Κέρκυρας ἔστειλε ἀλάτι στὶς περιοχὲς τῆς Δαλματίας: 2 φορτία στοῦ Δουλτσίνο χωρὶς πληρωμὴ γιὰ νὰ ἐπισκευάσουν οἱ κάτοικοι τὰ τείχη τους, 6.000 σακκιά στὴ Βούδα χωρὶς πληρωμὴ καὶ ἓνα φορτίο στὴν Ἀντίβαρι, γιὰ νὰ πληρωθοῦν οἱ μισθοὶ καὶ διάφορα ἄλλα ἐξοδα¹¹². Πάλι στὶς 30 Ἰανουαρίου 1448 στάλθηκαν ἀπὸ τὴν Κέρκυρα στὴ Βούδα 6.000 σακκιά καὶ τὰ χρήματα ἀπὸ τὴν πώληση τοῦ ἀλατιοῦ μποροῦσαν νὰ τὰ χρησιμοποιήσουν γιὰ τὴν πληρωμὴ τῶν ἐκεῖ μισθῶν¹¹³. Καὶ στὶς 18 Ἰουνίου 1448 πάλι διατάχθηκε τὸ Regimen τῆς Κέρκυρας νὰ στείλει στοῦ Δουλτσίνο δύο φορτία ἀλατιοῦ χωρὶς πληρωμὴ γιὰ τὶς ἀνάγκες ἐκείνου τοῦ τόπου, ὅπως γινόταν καὶ τὶς προηγούμενες φορές¹¹⁴. Στὰ 1449 τὸ Σκούταρι βρισκόταν σὲ δύσκολη θέση λόγῳ μιᾶς πυρκαγιᾶς· γι' αὐτὸ στάλθηκε ἐκεῖ ἀλάτι ἀπὸ τὴν Κέρκυρα χωρὶς πληρωμὴ¹¹⁵. Στὰ 1449 καὶ 1450 ἐπαναλήφθηκε ἡ ἀποστολὴ ἀλατιοῦ στὴν Ἀντίβαρι¹¹⁶ καὶ στὶς 22 Αὐγούστου 1450 στάλθηκαν στὴ Βούδα 6.000 σακκιά, ἀπὸ τὴν πώ-

104. AAV XV n. 3557 σ. 16.

105. Thiriet Regestes III n. 2374 σ. 44.

106. AAV XV n. 3666 σ. 128.

107. AAV XV n. 3804 σ. 276, XVI .. 3902 σ. 82.

108. AAV XVIII n. 4802 σ. 18.

109. AAV XVIII n. 4920 σ. 117.

110. AAV XVIII n. 4945 σ. 155.

111. AAV XVIII n. 4946 σ. 156.

112. AAV XIX n. 5206, 5207 σ. 162, n. 5208 σ. 163. — Thiriet Regestes III n. 2711 σ. 130.

113. AAV XX n. 4345 σ. 4.

114. AAV XX n. 5371 σ. 29.

115. AAV XX n. 5433 σ. 80.

116. AAV XX n. 5514 σ. 156, n. 5600 σ. 239.

ληση δὲ αὐτοῦ τοῦ ἀλατιοῦ πληρώθηκε καὶ ὁ μισθὸς τοῦ νέου ρέκτορα¹¹⁷. Στις 24 Ἰουλίου 1460 τὸ Regimen τῆς Κέρκυρας ἔστειλε ἓνα φορτίο στὸν προνοητὴ τοῦ Dagno τῆς Δαλματίας γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς περιοχῆς του¹¹⁸ καὶ ὑποσχέθηκε μιὰ ἀποστολὴ ἀλατιοῦ στὴ Λεντινάρα καὶ τὸ Ροβίγκο, δταν στὰ 1482 αὐτὲς οἱ πόλεις ἔδωσαν ὄρκο πίστεως στὴ Βενετία¹¹⁹.

Ὁ φρούραρχος τῆς πόλεως (*capitano del borgo*) καὶ ἄλλοι δημόσιοι ὑπάλληλοι ἔπαιρναν ἐπιδόματα (*regalie*) ἐπὶ τοῦ ἄσπρου ἀλατιοῦ ποῦ καταργήθηκαν στὶς 5 Αὐγούστου 1456. Ἡ συνθήχεια ἦταν νὰ δίνεται τὸ μισὸ τοῦ κέρδους ἀπὸ τὴν πώληση τοῦ ἀλατιοῦ στὸν φρούραρχο καὶ τὸ ἄλλο μισὸ στοὺς «*salinari*».

Ἀπὸ τὸ 1456 ὄλο τὸ ἀλάτι ποῦ παρήγετο πουλιόταν μόνο πρὸς ὄφελος τῆς Βενετίας καὶ οἱ προνοητὲς ἐπὶ τοῦ ἀλατιοῦ ἔδιναν στὸ φρούραρχο μόνο ἓνα βραβεῖο 80 χρυσῶν δουκάτων κάθε χρόνο. Αὐτὸ τὸ μέτρο ἐγινε γιὰ τὴν λαμβανόμενὴ μεγαλύτερη φροντίδα γιὰ τὴν κατασκευὴ ἄσπρου ἀλατιοῦ παρὰ μαύρου, μὲ τὸ νὰ φροντίζουν πιὸ πολὺ γιὰ τὸ ἰδιωτικὸ συμφέρον παρὰ γιὰ τὸ δημόσιο¹²⁰. Στις 26 Ἰουνίου 1459, πρὶν προχωρήσουν στὴν ἐκλογή τοῦ φρούραρχου τῆς Κέρκυρας, ἀποφάσισαν νὰ κρατήσῃ ὁ φρούραρχος τὴ διοίκηση τοῦ *ufficio del sale*, ἀλλὰ χωρὶς νὰ μπορεῖ πλέον νὰ ρυθμίζει τὶς συνθήκες πωλήσεώς του¹²¹.

Σὲ αὐτὴ τὴ μελέτη ἐξέθεσα λεπτομερῶς τὰ κυριότερα προϊόντα παραγωγῆς τῆς Κέρκυρας στὶς ἀρχὲς τῆς Ἑνετοκρατίας. Ὅπως ἔχει ἐπανεπιλημμένα τονιστεῖ τὰ πάντα γίνονταν γιὰ τὸ συμφέρον τῆς Βενετίας. Ἀσκεῖτο συνεχῆς ἔλεγχος καὶ κατακρατοῦνταν τὰ ἀπαραίτητα ἢ καλύτερα εἶδη πρὶν διατεθοῦν στὰ ἄλλα μέρη τῆς ἐπικράτειας ἢ στὸ ἐξωτερικόν. Ἐξαιτίας δὲ αὐτῆς τῆς συγκεντρωτικῆς καὶ μονοπωλιακῆς πολιτικῆς τῆς Βενετίας τὸ τοπικὸ ἐμπόριο καθὼς καὶ τὸ διαμετακομιστικὸ ἔρχονταν συνήθως ἀντιμέτωπα στὰ συμφέροντά της. Πάντως αὐτοὶ οἱ αὐστηροὶ νόμοι ποῦ καθόριζαν τὸν τρόπο διαγωγῆς τοῦ ἐμπορίου καθὼς καὶ ἡ νομοθεσία ποῦ ἡ Βενετικὴ Δημοκρατία εἶχε θεσπίσει γιὰ τὴν εὐρυθμὴ λειτουργία τῆς οἰκονομίας της, εἶναι οἱ βασικοὶ παράγοντες ποῦ συνετέλεσαν νὰ δημιουργηθεῖ πρῶτα καὶ νὰ διατηρηθεῖ στὴ συνέχεια ἀκμαία ἢ ἐμπορικὴ ζωὴ στὴν ἐνετικὴ ἐπικράτεια.

117. AAV XX n. 5589 σ. 231.

118. Thiriet Regestes III n. 3117 σ. 233.

119. Bacchion, ὅπ.π., σ. 62.

120. Thiriet Regestes III n. 3023 σ. 213.

121. Thiriet Regestes III n. 3086 σ. 226.

ΝΙΚ. Γ. ΣΤΑΘΑΤΟΥ

Δικηγόρου παρ' Ἀρείῳ Πάγῳ

Ο ΤΙΤΛΟΣ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Η ΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ

Ὁ νόμος δὲν προστατεύει μόνο τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα. Προστατεύει καὶ τὸ «ὄνομα» τοῦ ἔργου τοῦ συγγραφέα. Καὶ ὄνομα τοῦ ἔργου τοῦ συγγραφέα εἶναι ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου του. Εἶναι φανερό, ὅτι ἡ δευτέρα προστασία ἀποτελεῖ συμπλήρωμα τῆς πρώτης. Χωρὶς τὴν προστασία αὐτή, ἡ προστασία τοῦ ὀνόματος, πραγματικοῦ ἢ ψευδωνύμου, τοῦ συγγραφέα θὰ ἔχανε τὴ μεγάλη σημασία καὶ ἀξία της. Γιατὶ εὐκόλα μποροῦμε νὰ φαντασθοῦμε τι θὰ συνέβαινε, ἂν ἡ ἔννομη προστασία σταματοῦσε στὸ ὄνομα καὶ δὲν προχωροῦσε στὴν προστασία καὶ τοῦ τίτλου τοῦ ἔργου τοῦ συγγραφέα. Οἷσοσδήποτε τρίτος χωρὶς νὰ θίξει καθόλου τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα θὰ ἔπαιρνε τὸν τίτλο ἀπὸ τὸ καλύτερο ἔργο του καὶ μ' αὐτὸν θὰ κυκλοφοροῦσε τὶς δικές του ἐμπνεύσεις. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν τίτλο, προστατεύεται καὶ ὁ ὑπότιτλος τοῦ πνευματικοῦ ἔργου.

*

1. Πρὶν προχωρήσουμε πρέπει νὰ γίνῃ μιὰ διευκρίνηση. Ὅσα γράφουμε, ἀναφέρονται στὸν τίτλο τοῦ βιβλίου, ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει περισσότερο. Τὰ ἴδια ὅμως ἰσχύουν γιὰ τὸν τίτλο κάθε ἔργου λόγου ἢ τέχνης, λογοτεχνικοῦ, καλλιτεχνικοῦ, μουσικοῦ.

Ὁ τίτλος γενικὰ εἶναι «τὸ διακριτικὸ γνῶρισμα» μὲ τὸ ὁποῖο κυκλοφορεῖ τὸ βιβλίον. Ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα ἢ περισσότερα σημεῖα, σχήματα, παραστάσεις ἢ εἰκόνες· ἀπὸ ἓνα ἢ περισσότερα γράμματα· ἀπὸ μιὰ ἢ περισσότερες λέξεις· ἀπὸ ὀλόκληρη φράση ἢ σχηματίζεται μὲ τὸ συνδυασμὸ διαφόρων στοιχείων ἀπ' ὅλα αὐτά. Ἡ σύνθεσις τοῦ τίτλου ἔχει μεγάλη σημασία, γιατί, καθὼς θ' ἀναπτυχθεῖ, ἀπ' αὐτὴ ἐξαρτᾶται ἡ νομικὴ προστασία του.

Ἡ διεθνὴς θεωρία καὶ πράξις δέχεται τὴν προστασία τοῦ τίτλου. Ὅλοι οἱ θεωρητικοὶ τοῦ δικαίου καὶ ὅλα τὰ δικαστήρια, στὴ χώρα μας καὶ στὰ

ἄλλα κράτη, δέχονται, ὅτι ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου πρέπει νὰ προστατευθεῖ. Στὸ σημεῖο αὐτὸ δὲν ὑπάρχει καμμιά διαφωνία. Διαφωνία ὑπάρχει, καὶ μάλιστα μεγάλη, σὲ ποιά διάταξη θὰ στηριχθεῖ ἡ προστασία τοῦ τίτλου.

II. Ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου δὲν εἶναι σῆμα. Σύμφωνα μὲ τὴν εἰδικὴ διάταξη τοῦ ἀρθροῦ 1, παρ. 2 τοῦ Α.Ν. 1998/1939 «Περὶ σημάτων» θεωρεῖται σῆμα μόνο «ὁ τίτλος ἐφημερίδος ἢ περιοδικοῦ». Συμβαίνει πολλές φορές αὐτοὶ ποὺ καταθέτουν ἓνα σῆμα νὰ γράφουν στὴ σχετικὴ δήλωσή τους, ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα καὶ τὸ περιοδικὸ τὸ σῆμα τους θὰ διακρίνει καὶ βιβλία. Τὸ Πρωτοβάθμιο Δικαστήριον Σημάτων δὲν δέχεται τὴ δήλωση γιὰ τὰ βιβλία καὶ ἐγκρίνει τὸ σῆμα «δι' ἅπαντα τὰ ἐν τῇ δηλώσει ἀναφερόμενα προϊόντα πλὴν βιβλίων». Τὸ ζήτημα δὲν ἀλλάζει καθόλου ἐκ τοῦ ὅτι τὸ ἐκτελεστικὸ διάταγμα τῆς 26.9/6. 10. 1955, ποὺ γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ Α.Ν. 1998 κατατάσσει τὰ ἐμπορεύματα ἢ προϊόντα σὲ 34 κλάσεις, ἀναφέρει στὴ 16ῃ κλάση μαζὶ μὲ ἄλλα εἶδη τὰ «ἐντυπα, ἐφημερίδες, περιοδικὰ, βιβλία». Πολὺ ὀρθὰ παρατηρεῖ ὁ καθηγητὴς Γ. Κουμάντος ὅτι κατάθεση τοῦ τίτλου τοῦ βιβλίου δὲν προβλέπεται ἀπὸ τὸ νόμο καὶ ἡ μνεία τῶν βιβλίων στὴ διάταξη αὐτὴ «δέον μᾶλλον νὰ νοηθῆ ὡς ἀφορῶσα σῆμα ἐκδοτικῆς ἐπιχειρήσεως ἢ σειρᾶς βιβλίων» («Πνευματικὴ Ἰδιοκτησία», 1977, σελ. 111, σημ. 278α). Τοῦτο δέχεται καὶ ἡ ὑπ' ἀριθ. 13115/1973 ἀπόφαση τοῦ Μον. Πρωτοδικείου Ἀθηνῶν («Νομικὸν Βῆμα», ΝΟΒ, 1974, σελ. 1207). Κατὰ συνέπεια ἀφοῦ ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου δὲν εἶναι σῆμα, οὔτε τὸ σχετικὸ δικαίωμα οὔτε ἡ προστασία τοῦ τίτλου ρυθμίζεται ἀπὸ τίς διατάξεις τῆς νομοθεσίας γιὰ τὰ σήματα.

III. Στὸ βασικὸ νόμο 2387 τοῦ 1920, ποὺ ἀργότερα τροποποιήθηκε μὲ τὸ Ν. 4301 τοῦ 1929 καὶ σήμερα προστατεύει τὴν πνευματικὴ ἰδιοκτησία, δὲν ὑπάρχει διάταξη γιὰ τὸν τίτλο. Ὁ πρῶτος νόμος ΓΥΠΓ τοῦ 1909 «Περὶ συγγραφικῶν δικαιωμάτων τῶν θεατρικῶν ἔργων» ἔχει μιὰ εἰδικὴ διάταξη, ἀλλὰ μόνο γιὰ τοὺς τίτλους τῶν θεατρικῶν ἔργων. Συγκεκριμένα τὸ ἀρθρο 9 τοῦ νόμου τούτου ὀρίζει, ὅτι «σφετερισμὸς τῆς πνευματικῆς ἰδιοκτησίας» εἶναι «ἡ παράστασις θεατρικοῦ ἔργου δι' οἰκιοποιήσεως ἢ παραλλαγῆς τοῦ τίτλου ἢ τοῦ κειμένου αὐτοῦ». Παρὰ ταῦτα, ἂν καὶ δὲν ὑπάρχει δηλ. εἰδικὴ διάταξη, ὁ τίτλος ὑπάγεται στὴ γενικὴ διάταξη τοῦ ἀρθροῦ 1 τοῦ Ν. 2387 γιὰ τὴν προστασία κάθε πνευματικοῦ ἔργου.

Ἀξίζει νὰ σημειωθῆ, ὅτι οὔτε ἡ Διεθνὴς σύμβαση τῆς Βέρνης τοῦ 1886 γιὰ τὴν προστασία τῶν λογοτεχνικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν ἔργων (τελευταία ἀναθεώρηση, Παρίσι 24.7.1971, Ν. 100/1975) οὔτε ἡ Παγκόσμιος Σύμβαση γιὰ τὴν πνευματικὴ ἰδιοκτησία (Ν.Δ. 4254/1962) ἀναφέρουν τὸν τίτλο τοῦ βιβλίου. Ἀντίθετα ἔχει εἰδικὴ διάταξη (ἀρθρο XIY) ἡ Παναμερικανικὴ Σύμβαση τῆς Οὐάσιγκτων, ποὺ θὰ ἀναφέρουμε πιὸ κάτω (Ἑλένη Παπακωνσταντίνου: «Ὁ τίτλος πνευματικοῦ ἔργου», ΝΟΒ. 1965, σελ. 147).

IV. Τὸ βιβλίον εἶναι δημιούργημα τοῦ πνεύματος καὶ προστατεύεται ἀπὸ τὴ νομοθεσία γιὰ τὴν πνευματικὴ ἰδιοκτησία. Ὁ τίτλος εἶναι μέρος τοῦ βιβλίου καὶ συνεπῶς μέρος τοῦ πνευματικοῦ ἔργου. Γι' αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ πει κανεὶς, ὅτι καὶ ὁ τίτλος πρέπει νὰ ἔχει τὴν ἴδια προστασία. Τὸ ζήτημα ὅμως δὲν ἔχει ἔτσι γιὰ τὸν ἀκόλουθο λόγο: ἐκ τοῦ ὅτι ἓνα βιβλίον εἶναι, ὀλόκληρο, πνευματικὸ ἔργο καὶ προστατεύεται δὲν ἔπεται ὅτι καὶ κάθε τμήμα του εἶναι κι' αὐτὸ πνευματικὸ ἔργο κι' ἔχει τὴν ἴδια προστασία. «Ὁ τίτλος, γράφει ὁ Καθηγητὴς Γ. Κουμάντος (ἀνωτ. σελ. 109) δὲν ἤμπορεῖ ἀκόμη νὰ προστατευθῆ ὡς τμήμα τοῦ ἔργου. Δεδομένου ὅμως ὅτι τὸ ἔργον δὲν προϋποθέτει ὀρισμένον ἐλάχιστον ὄριον μεγέθους, ἐνδέχεται νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ἀναγνώρισις αὐτοῦ τούτου τοῦ τίτλου ὡς ἔργου.» Καὶ ὁ καθηγητὴς Κωνστ. Ἀπρογέρακας-Γρίβας γράφει ἐπίσης: «Τὰ τμήματα τοῦ ἔργου δὲν προστατεύονται ἄνευ ἐτέρου, ἀλλὰ μόνον ἐφ' ὅσον συγκεντροῦν τὰς προϋποθέσεις τῆς προστασίας, ἤτοι ἐμφανίζουν, καθ' ἑαυτὰ, ἀρκοῦσαν ἀτομικότητα, προσδοθεῖσαν αὐτοῖς διὰ τῆς δημιουργικῆς ἐργασίας τοῦ συγγραφέως τῶν» (Θέματα Πνευματικῆς Ἰδιοκτησίας κ.λπ. 1970, σελ. 30).

Μὲ βάση τις ὀρθές αὐτὲς σκέψεις, ὅταν ὁ τίτλος ἀθύπαρκτος καὶ αὐτοτελής, χωρὶς κανένα συσχετισμὸ καὶ καμμιὰ ἐξάρτησι ἀπὸ τὸ βιβλίον ἀποτελεῖ («πνευματικὴ δημιουργία»), τότε προστατεύεται ἀπὸ τὴ νομοθεσία γιὰ τὴν πνευματικὴ ἰδιοκτησία. Γενικὰ ἄλλωστε στὴ χώρα μας ἔχει ἐπικρατήσῃ ἡ εὐρεῖα ἐρμηνεία τῶν σχετικῶν διατάξεων καί, καθὼς γράφει ὁ καθηγητὴς Γ. Μιχαηλίδης-Νουάρως, «Πᾶν ἔργον ἐμφανίζον στοιχεῖα πνευματικῆς δημιουργίας ἀπολαύει τῆς προστασίας τῶν περὶ πνευματικῆς ἰδιοκτησίας νόμων». Ἄν λάβουμε ὑπ' ὄψη μας ὅσα γράψαμε γιὰ τὸ σχηματισμὸ τοῦ τίτλου, ποὺ μπορεῖ ν' ἀποτελεῖται καὶ ἀπὸ ἓνα σημεῖον μόνον, ἓνα γράμμα ἢ μιὰ λέξη, βγαίνει εὐκόλα τὸ συμπέρασμα, ὅτι πολὺ σπάνια ὁ τίτλος μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ «πνευματικὴ δημιουργία» καὶ πολὺ σπάνια θὰ μπορέσει νὰ προστατευθῆ ὡς πνευματικὴ ἰδιοκτησία. Παρὰ ταῦτα ἡ προστασία τοῦ τίτλου μὲ τις διατάξεις γιὰ τὴν πνευματικὴ ἰδιοκτησία δὲ μπορεῖ, καὶ δὲν πρέπει, ν' ἀποκλεισθῆ.

Τὸ σοβαρὸ ζήτημα ἀπασχόλησε πολλὰ φορὲς τὰ δικαστήρια, ξένα καὶ δικὰ μας. Ὁ καθηγητὴς Κ. Ἀπρογέρακας-Γρίβας (ἀνωτ. σελ. 30 σημ. 70) γράφει ὅτι τὸ ἐφετεῖο τοῦ Βερολίνου προπολεμικὰ ἐπροστάτευσε τοὺς τίτλους «Παράδεισος τῶν γυναικῶν» καὶ «Βιέννη, ἐσὺ πόλις τῶν ὀνείρων μου» μὲ τὴ νομοθεσία γιὰ τὴν πνευματικὴ ἰδιοκτησία. Ὁ Ἄρειος Πάγος τῆς Γερμανίας δὲν ἀπέκρουσε τὴν ἄποψη αὐτὴ «ἐὰν ὁ τίτλος συνιστᾷ καθ' ἑαυτὸν ἓν ἔργον τοῦ λόγου ἢ ἀποδίδεται δι' αὐτοῦ ὑπὸ μορφὴν παρουσιάζουσαν τὴν δέουσαν ἀτομικότητα ἓν σοβαρὸν τμήμα τοῦ πνευματικοῦ περιεχομένου τοῦ ἔργου». Παράλληλα ὅμως ἐδέχθηκε ὅτι οἱ τίτλοι «Γέφυρα πρὸς τὸ ὑπερ-

πέραν», «Πυρκαϊά εἰς τὴν ὄπεραν» καὶ «Ἐλαφρὸν ἵπικόν» δὲν συγκεντρώνουν αὐτὲς τὶς προϋποθέσεις καὶ δὲν τοὺς ἐπροστάτευσε. Μεταπολεμικὰ ἐπροστάτευσαν μὲ τὴ νομοθεσίαν τῆς πνευματικῆς ἰδιοκτησίας τὸ ἐφετεῖο Μονάχου τὸν τίτλο «Ἔως οὗ τοῦ θάνατος μᾶς χωρίση» καὶ τὸ ἐφετεῖο Κολωνίας τὸν τίτλο «Ὁ ἄνθρωπος δὲν ζῆ μόνον ἀπὸ τὸν μισθὸν του». Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ γερμανικὴ θεωρία κατέκρινε καὶ τὶς δυὸ αὐτὲς ἀποφάσεις.

Μὲ τὸ σοβαρὸ ζήτημα ἀσχολήθησαν καὶ τὰ δικά μας δικαστήρια. Πρώτη ἡ ὑπ' ἀριθ. 44/1933 γνωμοδότηση τοῦ Εἰσαγγελέα τοῦ Ἀρείου Πάγου ἐδέχθηκε τὴν προστασίαν τοῦ τίτλου μὲ τὴ νομοθεσίαν τῆς πνευματικῆς ἰδιοκτησίας. Ἀργότερα ἡ ὑπ' ἀριθ. 16/1951 ἀπόφασις τοῦ Εἰσαγγελέα Πρωτοδικῶν Ἀθηνῶν ἐπροστάτευσε μὲ τὴν ἴδιαν ἐπιχειρηματολογία τὸν τίτλο «Ὁ δραπετὴς τῆς φτώχειας». Ἡ ὑπ' ἀριθ. 3402/1968 ἀπόφασις τοῦ προέδρου πρωτοδικῶν Ἀθηνῶν, ποὺ ἀναφέραμε, ἔκρινε ὅτι ὁ τίτλος «Ἐνα κορίτσι ἀλλοιώτικο ἀπ' τ' ἄλλα» ἀποτελεῖ «πνευματικὸν δημιούργημα, ἀντικείμενον πνευματικῆς ἰδιοκτησίας ὑπαγόμενον εἰς τὰς περὶ προστασίας τῆς πνευματικῆς ἰδιοκτησίας διατάξεις». Πολὺ ὀρθὰ ὅμως ἡ ἀπόφασις κατακρίθηκε μὲ τὸ σχόλιον ὅτι «ἡ φράσις αὕτη εἶναι κοινοτάτη, οὐδὲν στοιχεῖον πνευματικῆς δημιουργίας ἐμφανίζουσα καὶ μὴ δυναμένη ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ἔργον ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῶν νόμων περὶ πνευματικῆς ἰδιοκτησίας» (NOB, 1969, σελ. 576).

V. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ τίτλος σπανιώτατα εἶναι πνευματικὴ δημιουργία καὶ συνεπῶς σπανιώτατα προστατεύεται μὲ τὴ νομοθεσίαν γιὰ τὴν πνευματικὴ ἰδιοκτησίαν, δὲν ἔπεται ὅτι μένει χωρὶς προστασία. Προστατεύεται, καὶ μάλιστα ἀποτελεσματικὰ, μὲ τὶς διατάξεις τοῦ Ν. 146 τοῦ 1914 «Περὶ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ».

Ἡ πρώτη περίπτωση προστασίας καθορίζεται ἀπὸ τὸ ἄρθρον 13 τοῦ νόμου τούτου, ποὺ ὀρίζει: «Ὅστις κατὰ τὰς συναλλαγὰς ποιεῖται χρῆσιν... ἰδιαιτέρου διακριτικοῦ γνωρίσματος... ἐντύπου τινὸς κατὰ τρόπον δυνάμενον νὰ προκαλέσῃ σύγχυσιν μὲ... τὸ ἰδιαιτέρον διακριτικὸν γνώρισμα, (τὸ ὁποῖον) ἕτερος νομίμως μεταχειρίζεται, δύναται νὰ ὑποχρεωθῆ ὑπὸ τοῦ τελευταίου εἰς παράλειψιν χρήσεως». Τὴν ἴδιαν ἀκριβῶς διάταξιν ἔχει καὶ τὸ ἐπόμενον ἄρθρον 14 γιὰ νὰ προσθέσῃ στὶς ἀστικὰς κυρώσεις καὶ ποινικὴν κύρωσιν, φυλάκισιν ὡς 6 μῆνες καὶ χρηματικὴν ποινὴν. Γιὰ νὰ προστατευθεῖ ὅμως ὁ τίτλος μὲ τὰ δυὸ αὐτὰ ἄρθρα τοῦ Ν. 146 πρέπει νὰ συντρέχουν οἱ ἐξῆς τρεῖς προϋποθέσεις.

A. Πρέπει ὁ τίτλος νὰ ἔχει «διακριτικὴ δύναμη» (Unterscheidungskraft), Πρέπει δηλ. ὁ τίτλος νὰ ἔχει τὴ διακριτικὴν ἰκανότητα νὰ ἐξατομικεῖ, νὰ καθορίζει στὴν ἀκρίβειαν τὸ ἔργον ποὺ ἀφορᾷ. Τέτοια «διακριτικὴ δύναμη» δὲν ἔχει κάθε τίτλος, ποὺ εἶναι διακριτικὸν γνώρισμα, ἀλλὰ μόνον ὁ τίτλος,

πού είναι «ιδιαιτέρο διακριτικό γνώρισμα». Για να άντιληφθοϋμε καλύτερα τήν προϋπόθεση αυτή, πρέπει να λάβουμε ύπ' όψη μας τούς τίτλους, πού δέν έχουν «διακριτική δύναμη». Τέτοιοι τίτλοι είναι τά όνόματα, κοινά και ιστορικών προσώπων (Μέγας Άλέξανδρος, Ίουστινιανός κ.λπ.), τά ιστορικά γεγονότα (ή μάχη τών Θερμοπυλών, ή Γαλλική Έπανάσταση, ή 28η Όκτωβρίου κ.λπ.) και όσοι χαρακτηρίζουν κατηγορίες έργων (Ίστορία τής Έλλάδος, Είσαγωγή στη φιλοσοφία, Χειρουργική, Σύστημα άστικού δικαίου κ.λπ.) Όλοι αύτοι οι τίτλοι δέν έχουν «διακριτική δύναμη» και γι' αυτό δέν προστατεύονται άπό τά άρθρα 13 και 14 τού Ν. 146.

Β. Δεύτερη προϋπόθεση είναι ή χρησιμοποίηση τού τίτλου. Αυτό σημαίνει, ότι τó βιβλίο έχει εκδοθεί και κυκλοφορεί, γιατί τότε μόνο χρησιμοποιείται ó τίτλος. Ύπάρχει όμως περίπτωση, πού ó τίτλος προστατεύεται και στο άνέκδοτο έργο. Αυτό θά συμβεί, άν πριν εκδοθεί τó βιβλίο έγινε μεγάλη διαφήμιση, ώστε ó τίτλος να γίνει γνωστός πριν κυκλοφορήσει τó βιβλίο. Στην περίπτωση αυτή ή άναγγελία τού τίτλου στο κοινό ίσοδυναμεί με χρησιμοποίηση και γι' αυτό πρέπει να προστατευθεί.

Γ. Μετά τή διακριτική δύναμη και τή χρησιμοποίηση τού τίτλου έρχεται ή τρίτη προϋπόθεση: Ό κίνδυνος να γίνει σύγχυση. Ό κίνδυνος αυτός ύπάρχει, όταν ó τίτλος πού χρησιμοποιείται για τó δεύτερο έργο έχει ένα ή περισσότερα άπό τά χαρακτηριστικά στοιχεία τού τίτλου τού πρώτου έργου. Ή νομολογία όχι μόνο τών έλληνικών αλλά και τών ξένων δικαστηρίων δέχεται, ότι ή σύγχυση αυτή δέν άποτρέπεται επειδή στο δεύτερο τίτλο ύπάρχουν μερικές νέες λέξεις, πού δέν ύπάρχουν στον τίτλο τού πρώτου έργου, ή επειδή τó δεύτερο έργο άνήκει σε άλλη κατηγορία πνευματικών έργων, π.χ. τó πρώτο έργο είναι μυθιστόρημα και τó δεύτερο θεατρικό έργο. Ή νομολογία ιδίως τών γερμανικών δικαστηρίων στο σημείο αυτό είναι έντελώς σταθερή (Κ. Άσπρογέρας-Γρίβας, άνωτ. σελ. 29 και σημ. 67). Στην χώρα μας δυό άποφάσεις τού Προέδρου Πρωτοδικών Άθηνών δείχνουν πολύ καλά πώς μπορεί να γίνει μιá τέτοια σύγχυση. Ή ύπ' άριθ. 20239/1963 άπόφαση θεωρεί ότι ó δεύτερος τίτλος «Ό δρόμος με τά Κόκκινα Φώτα» μπορεί να προκαλέσει σύγχυση με τόν πρώτο τίτλο «Τά Κόκκινα Φανάρια». «Ή ύφισταμένη παραλλαγή, γράφει ή άπόφαση, ως εκ τής προσθήκης τής λέξεως ó «δρόμος» και τής αντικαταστάσεως τής λέξεως «φανάρια» διά τής λέξεως «φώτα» δέν άποκλείει κατά τήν κρίσιν μας τόν κίνδυνον συγχύσεως περι τήν ταυτότητα τών έργων, δεδομένου ότι τó κύριον και προέχον μέρος τού τίτλου τού κινηματογραφικού έργου τής καθ' ής άποτελεί ή φράσις «Κόκκινα Φώτα». Ήπίσης ή ύπ' άριθ. 22814/1963 άπόφαση κρίνει ότι ó τίτλος «Ή Πρώτη Έγκυκλοπαιδεία τών παιδιών» μπορεί να προκαλέσει σύγχυση με τόν τίτλο «Ή Νέα Έγκυκλοπαιδεία τού Παιδιού» («Έπιθεώρησις Πνευματικής και Βιομηχανικής Ίδιοκτησίας», Ε.Π.Β.Ι. 1963, σελ. 73 και 75).

Στὴ χώρα μας ὅλες σχεδὸν οἱ περιπτώσεις προστασίας τοῦ τίτλου στηρίζονται στὰ ἄρθρα 13 καὶ 14 τοῦ Ν. 146 γιὰ τὸν ἀθέμιτο ἀνταγωνισμό. Συμβαίνει μάλιστα καὶ τὸ ἐξῆς νομικὸ παράδοξο: Καὶ στὴ σπανιότατη ἀκόμη περίπτωση ποὺ ἀναγνωρίζεται, ὅτι ὁ τίτλος ἀποτελεῖ ἔργο τοῦ πνεύματος καὶ δημιουργεῖ δικαίωμα πνευματικῆς ιδιοκτησίας, τὰ δικαστήριά μας προστατεύουν τὸν τίτλο μὲ βάση ὄχι τὸ Ν. 2387 γιὰ τὴν πνευματικὴ ιδιοκτησία, ἀλλὰ τὸ Ν. 146 γιὰ τὸν ἀθέμιτο ἀνταγωνισμό. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἀποτελεῖ ὁ τίτλος «Ἐνα κορίτσι ἀλλοιώτικο ἀπ' τ' ἄλλα», ποὺ ἀναφέραμε. Ἐνῶ ἡ δικαστικὴ ἀπόφαση ἀναγνώρισε τὴν πνευματικὴ ἰδιομορφία τοῦ τίτλου, ὥστε νὰ δημιουργεῖ δικαίωμα πνευματικῆς ιδιοκτησίας, ἐπροστάτευσε τὸν τίτλο μὲ βάση τὰ ἄρθρα 13 καὶ 14 τοῦ Ν. 146.

Πρέπει νὰ ὁμολογηθεῖ, ὅτι ἡ περίεργη αὐτὴ προτίμηση δὲν εἶναι μόνον φαινόμενο ἐλληνικόν. Καὶ στὶς ἄλλες χώρες, καὶ κεῖ ἀκόμη ποὺ ἡ νομοθεσία τῆς πνευματικῆς ιδιοκτησίας προστατεύει τοὺς τίτλους μὲ εἰδικές διατάξεις, ἐπικρατεῖ ἡ προστασία τῶν τίτλων μὲ τὶς ἀρχές τοῦ ἀθέμιτου ἀνταγωνισμοῦ (Ἀγγλία, Γαλλία, Γερμανία, Αὐστρία, Δανία, Νορβηγία, Σουηδία, Γιουγκοσλαβία, Η.Π.Α.: Ἐλ. Παπανωνσταντίνου, ἀνωτ. σελ. 151). Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι καὶ τὸ «Διεθνὲς Γραφεῖον», ποὺ προβλέπει ἡ Σύμβαση τῆς Βέρνης, ὅποστηρίζει «τὴν προστασίαν τῶν τίτλων οὐχὶ ὡς ἔργων τοῦ πνεύματος ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχῶν τοῦ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ». (Γ. Ἰωάννου Κ. Λυκιαρδοπούλου: «Ἡ Πνευματικὴ Ἰδιοκτησία», 1962, σελ. 111, σημ. 23).

Αὐτὴ εἶναι ἡ κυριώτερη καὶ σοβαρώτερη περίπτωση προστασίας τοῦ τίτλου μὲ τὸ νόμο γιὰ τὸν ἀθέμιτο ἀνταγωνισμό. Ὑπάρχει ὁμως καὶ δευτέρη περίπτωση. Στηρίζεται στὴ γενικὴ ρήτρα τοῦ ἄρθρου 1 τοῦ Ν. 146, ποὺ ὀρίζει ὅτι κατὰ τὶς ἐμπορικὲς συναλλαγὰς ἀπαγορεύεται κάθε πράξη, ποὺ γίνεται «πρὸς τὸν σκοπὸν ἀνταγωνισμοῦ» καὶ «ἀντίκειται εἰς τὰ χρηστὰ ἥθη». Μὲ τὴ διάταξη αὐτὴ παρέχεται προστασία στὸν τίτλο, ποὺ δὲν ἀποτελεῖ πνευματικὴ δημιουργία ἢ δὲν ἔχει τὴ διακριτικὴ δύναμη μὲ κίνδυνον νὰ γίνῃ σύγχυση. Οἱ προϋποθέσεις γιὰ νὰ προστατευθεῖ ὁ τίτλος εἶναι δύο ἐντελῶς διαφορετικὲς: Πρῶτο, ὁ τίτλος νὰ σχηματίσθηκε μὲ σκοπὸ ἀνταγωνιστικόν καὶ δευτέρο ἡ σύνθεσις καὶ χρησιμοποίησίς του νὰ ἀντίκειται στὰ χρηστὰ ἥθη, δηλ. «εἰς τὸ αἶσθημα παντὸς ὀρθῶς καὶ δικαίως σκεπτομένου ἀνθρώπου, ἐντὸς τοῦ συναλλακτικοῦ κύκλου εἰς τὸν ὁποῖον τελεῖται». Ἡ περίπτωση αὐτὴ ἐφαρμόζεται, ὅταν ὁ τίτλος δὲν μπορεῖ νὰ προστατευθεῖ μὲ καμμιά ἀπὸ ὅλες τὶς ἄλλες διατάξεις.

VI. Ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου δὲν προστατεύεται μόνον στὸ πρωτότυπο. Προστατεύεται καὶ ἡ μετάφρασίς του. Καθὼς ὁμως παρατηρεῖ ὀρθότατα ἡ Ἐλένη Παπακωνσταντίνου (ἀνωτ. σελ. 147) «ἡ χορηγούμενη προστασία ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει προϋποθέτει μίαν ἐμπνευσιν δημιουργικὴν καὶ πρωτότυπον καὶ οὐχὶ ἀπλῆν μετάφρασιν κατὰ λέξιν τοῦ πρωτοτύπου τοῦ τίτλου.

Μετάφρασις στερουμένη πρωτοτυπίας δὲν προστατεύεται». Τυπικὸ παράδειγμα ἀποτελεῖ ὁ τίτλος «Les hauts de hurlevent», ποῦ εἶναι μετάφραση τοῦ ἀγγλικοῦ τίτλου «Wuthering height» («Ἀνεμοδαρμένα Ὑψη»). Τὸ Ἐμποροδικεῖο τοῦ Σηκουάνα ἔκρινε, ὅτι ὁ γαλλικὸς τίτλος (δηλ. ἡ μετάφραση) ἀποτελεῖ πρωτότυπη πνευματικὴ δημιουργία καὶ ὁ μεταφραστὴς ἔχει δικαίωμα πνευματικῆς ἰδιοκτησίας. Τὸ ἴδιο δέχθηκε καὶ τὸ πρωτοδικεῖο τῆς Βουδαπέστης (12. 12. 1960) μετὰ βᾶσιν τὸν οὐγγρικὸ νόμο γιὰ τὴν πνευματικὴ ἰδιοκτησία. Ἡ ἀπόφασις ἀναφέρει ὅτι ἡ μετάφραση τοῦ τίτλου δὲν προστατεύεται «ὅταν ὁ τίτλος τῆς μεταφράσεως ἀποδίδῃ πιστῶς τὸ ἀναλλοίωτον κείμενον τοῦ ξενογλώσσου τίτλου» (Ε.Π.Β.Ι., 1963, σελ. 117).

Τὸ ἴδιο ἐδέχθησαν καὶ τὰ δικὰ μας δικαστήρια. Τὸ γνωστὸ ἔργο τοῦ Irving Stone (μυθιστορηματικὴ βιογραφία τοῦ Βᾶν Γκόγκ) ἐκυκλοφόρησε γιὰ πρώτη φορὰ στὴ γλῶσσα μας μετὰ τὸν τίτλο «Ἡ ζωὴ ἐνὸς ἀνθρώπου». Ἀργότερα ἔγινε ἄλλη μετάφραση καὶ ὁ ἐκδότης θέλησε νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸν ἴδιο τίτλο. Ἡ ὑπ' ἀριθ. 9052/1957 ἀπόφασις τοῦ Προέδρου Πρωτοδικείου Ἀθηνῶν ἀπαγόρευσε ἡ δεύτη, διαφορητικὴ, μετάφραση τοῦ ἔργου νὰ ἐκδοθεῖ καὶ νὰ κυκλοφορήσῃ μετὰ τὸν τίτλο, ποῦ εἶχε ἡ πρώτη μετάφραση.

*

Τὸ συμπέρασμα εἶναι, ὅτι στὴ χώρα μας προστατεύεται ὁ τίτλος, ἀλλὰ μετὰ τρόπον ἄρκετὰ ἀνορθόδοξο καὶ ἄρκετὰ μπερδεμένο. Ἡ μεγάλη αὐτὴ ἀνωμαλία ὀφείλεται ὄχι στὸ νόμο, ἀλλὰ στὴν ἑρμηνεία καὶ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου. Τὸ σοβαρὸ ζήτημα πρέπει νὰ ἀντιμετωπισθεῖ καὶ τώρα δίνεται ἡ καλὴ εὐκαιρία μετὰ τὸ νέο νόμο, ποῦ ἐτοιμάζεται γιὰ τὴν πνευματικὴ ἰδιοκτησία. Τὸ σχετικὸ Προσχέδιο ἀναφέρει στὸ ἄρθρο 3 καὶ τὴν προστασίαν τοῦ τίτλου. Ἡ διάταξις μετὰ τὴ μεγάλη γενικότητά της δὲν προσθέτει τίποτε. Οὔτε εἶναι δυνατόν, ἀλλὰ οὔτε καὶ πρέπει νὰ προστατεύεται κάθε τίτλος. Γιὰ τὴν ὀρθὴ ρύθμισιν τοῦ θέματος μπορεῖ νὰ ληφθεῖ ὑπ' ὄψιν ὁ νέος γαλλικὸς νόμος τῆς 11. 3. 1957. Στὸ ἄρθρο 5 ἔχει δύο πολὺ ἐνδιαφέρουσες διατάξεις: «I. Ὁ τίτλος τοῦ ἔργου τοῦ πνεύματος, ἐφ' ὅσον ἔχει πρωτοτυπίαν προστατεύεται ὅπως καὶ τὸ ἔργον αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ» καὶ «II. Οὐδεὶς δύναται νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸν αὐτὸν τίτλον διὰ νὰ χαρακτηρίσῃ ἐν ἔργον τοῦ ἰδίου εἴδους ὑπὸ συνθήκας δυναμένας νὰ δημιουργήσουν σύγχυσιν». Κατὰ τὴν ὀρθὴν ἑρμηνείαν ποῦ ἔδωσε ὁ καθηγητὴς H. Desbois, ἡ δεύτη παράγραφος τοῦ ἄρθρου ἀφορᾷ κάθε τίτλο καὶ ὄχι μόνον τὸν τίτλο ποῦ «ἔχει πρωτοτυπίαν» κατὰ τὴν πρώτην παράγραφον. Ἐπίσης ἡ «Παναμερικανικὴ Σύμβασις τῆς Οὐάσιγκτων», καθὼς ἀναφέραμε, προβλέπει τὴν προστασίαν τοῦ τίτλου καὶ στὸ ἄρθρον XIV ἔχει τὴν ἀκόλουθον ἐνδιαφέρουσα διάταξιν: «Ὁ τίτλος προστατευομένου ἔργου, ὅστις χάρις εἰς τὴν διεθνή του ἀπήχησιν ἀπέκτησεν τοιαύ-

την δύναμιν διακρίσεως ὥστε νὰ προσδιορίζῃ τὸ συγκεκριμένον ἔργον, δὲν δύναται ἄνευ συγκαταθέσεως τοῦ δημιουργοῦ, νὰ χρησιμοποιηθῇ συνδεόμενος μὲ ἔργον διάφορον». Τέλος πρέπει νὰ σημειωθῆί, ὅτι καὶ τὸ «Διεθνὲς Γραφεῖον», ποὺ προβλέπει ἡ Διεθνὴς Σύμβασις τῆς Βέρνης, ἂν καὶ ὑποστηρίζει, καθὼς ἀναφέραμε, τὴν προστασίαν τοῦ τίτλου μὲ τὶς ἀρχὰς γιὰ τὸν ἀθέμιτο ἀνταγωνισμό, προτείνει νὰ περιληφθῆί ἡ προστασία τοῦ τίτλου στὴ σχετικὴ διεθνῆ σύμβασις γιὰ τὴν προστασία τῶν φιλολογικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν ἔργων.

**ΜΙΑ ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΔΙΑΚΗΡΥΞΙΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ
ΑΛΗΘΕΙΩΝ ΥΠΟ ΤΟΥ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ**

Δημοσιεύομεν, εἰθὺς ἀμέσως, ἓν σημαντικὸν κείμενον διακηρύξεως χριστιανικῶν ἀληθειῶν εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον. Διότι ἐγένετο παμνηφεὶ δεκτὸν εἰς τὸ «Μπαγκαλὸρ» τῆς Ἰνδίας κατὰ τὴν ἀνά Ζετίαν, συνερχομένην Ἐπιτροπὴν Πίστεως καὶ Τάξεως Π.Σ.Ε. Ὑπογράφω¹ τὸ παρὸν σημεῖωμα, ἐκπρόσωπος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὰ δύο ἀνώτατα σώματα τοῦ Π.Σ.Ε. (Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ καὶ Ἐπιτροπὴ Πίστεως καὶ Τάξεως), καὶ ἐψήφισα διορθώσεις εἰς διατυπωθῆν κείμενον, διότι ἔχει βάσεις χριστιανικάς, δυναμένας νὰ γίνουιν δεκταὶ καὶ ὑπὸ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἣ ὁποία χαρακτηρίζεται ὡς ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀναστάσεως. Ἐνῶ δὲ ἄλλα δογματικὰ κείμενα τοῦ Π.Σ.Ε. δὲν γίνονται δεκτὰ ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων ἢ ὑφίστανται ὀξεῖαν κριτικὴν, τὸ δημοσιεύομενον κείμενον ἀποτελεῖ ὄντως ἐξαιρέσιν, δι' ὃ καὶ ἐψηφίσθη καὶ ὑπὸ τοῦ ὑπογράφοντος.

Εἰς μίαν ἐποχὴν κρίσεως τοῦ πολιτισμοῦ καὶ δὴ καὶ εἰς τὴν ζωὴν τῶν χριστιανικῶν λαῶν, εἶναι παρήγορον τὸ γεγονός, ὅτι ἡ χριστιανικὴ ἐλπίς ὄλων τῶν δογματικῶν ἀποχρώσεων τῶν Ἐκκλησιῶν συνέπεσε εἰς αὐτὸ τὸ κείμενον, τὸ ὁποῖον δημοσιεύεται διὰ πρώτην φοράν εἰς Ἑλληνικὸν περιοδικόν.

**ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΗΣ «ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ ΤΑΞΕΩΣ»
ΤΟΥ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ
BANGALORE: ΙΝΔΙΑ, 15-30 Αὐγούστου 1978**

ΕΝΑΣ ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΛΠΙΔΟΣ

I. Εὐχαριστία

Εὐλογητὸς ὁ Θεός! Ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα. Ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ ἐλπίδα μας: ἡ δύναμις τῆς ἀγάπης, ποὺ εἶναι πιὸ δυνατὴ ἀπ' τὸν κόσμον.

Ὁ Χριστὸς ἐξῆσε πάνω στὴ γῆ: τὸ «Ναί» τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸν κόσμον.

1. Ἴδε σελ. 306.

Σταυρώθηκε και αναστήθηκε: ὁ πρῶτος καρπὸς τῆς νέας ἀνθρωπότητος. Εἶναι παρὼν στὴν Ἐκκλησία Του· εἶναι παρὼν ἀνάμεσα στοὺς φτωχοὺς.

— Εἶναι μαζί μας.

Θὰ ἐμφανισθῆ ἄλι ἐν δόξῃ: κρίση μας κι ἐλπίδα μας.

— Ἀποκαλύπτοντας τὸ «Ναὶ» αὐτὸ γιὰ ὅλους.

Ἔχουμε τὸ δῶρο αὐτὸ ἀπ' τὸν ζῶντα Θεό.

— Τὸ Πνεῦμα Του ξεχύθηκε μὲς τὶς καρδιές μας.

Ἄς τὸν εὐχαριστήσουμε μὲ χαρά!

II. Φωνὲς ἐλπίδος

Σὲ πολλὰ μέρη, παντοῦ στὸν κόσμο, οἱ ἄνθρωποι συμμετέχουν σ' αὐτὸ τὸ «Ναὶ». Ἀκόμα και μέσα στὶς κραυγὲς τῆς ἀπελπισίας, μπορέσαμε ν' ἀκούσουμε φωνὲς ἐλπίδος.

Ἐνα Λατινοαμερικάνικο τραγούδι:

*Ἀπὸ τότε ποὺ ἦρθε μὲς τὸν κόσμο και τὴν ἱστορία,
σύντριψε τὴ σιωπὴ και τὸν πόνο.*

Γέμισε τὸν κόσμο μὲ τὴ δόξα του

κι' ἦταν τὸ φῶς μέσα στὴν παγωνιά τῆς νύχτας μας.

Γεννήθηκε σ' ἓνα σκοτεινὸ παχνὶ

και στὴ ζωὴ του ἔσπειρε ἀγάπη και φῶς.

Ἔκαμε κομμάτια τὶς σκληρομένες καρδιές

τὶς καταφρονημένες ὅμως ψυχές, τὶς ὕψωσε.

Κι ἔτσι σήμερα μποροῦμε νὰ ἐλπίζουμε.

Σήμερα συνεχίζουμε καρτερικὰ τὸν ἀγῶνα μας.

Σήμερα κοιτάζουμε τὸ μέλλον μας μ' ἐμπιστοσύνη

σὲ τούτη τὴ γῆ πάνω, τὴ δική μας.

Τραγούδια ἐλπίδος και λαχτάρων τραγουδιῶνται παντοῦ. Μπορέσαμε ν' ἀκούσουμε πολλὰ ἀπ' αὐτὰ στοὺς ἀπολογισμοὺς ἐλπίδος ποὺ μελετήσαμε μιὰ ποικιλία ποὺ ζηλίζει: Ἀπὸ ἐκείνους ποὺ πεινᾶνε γιὰ ψωμί, δικαιοσύνη και εἰρήνη· ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ποθοῦν νὰ ἐλευθερωθοῦν ἀπὸ τὸν θρησκευτικὸ ἢ πολιτικὸ διωγμὸ· ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἐλπίζουν ν' ἀπαλλαγθοῦν ἀπὸ τὶς ἀδυναμίες τοῦ σώματος και τοῦ νοῦ· ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ζητοῦν μιὰ νέα κοινότητα γυναικῶν και ἀνδρῶν· ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ψάχνουν γιὰ πολιτιστικὴ αὐθεντικότητα· ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἐλπίζουν σὲ μιὰ ὑπεύθυνη χρῆση τῆς ἐπιστήμης και τῆς τεχνολογίας· ἀπὸ ἐκείνους ποὺ εὐαγγελίζονται και ἐργάζονται γιὰ τὴν διάδοση τοῦ εὐαγγελίου· ἀπὸ ἐκείνους ποὺ μοχθοῦν γιὰ τὴν ὄρατὴ ἐνότητα τῶν ἐκκλησιῶν. Κι' ἀκόμα, στ' αὐτιά μας ἔφτασαν κάποιες ὑποψίες

ἐλπίδος ἀπὸ ἐκείνους ποὺ σωπαίνουν. Μέσα στὴν ἴδια τους τὴν σιωπή, ὑπάρχει κάποιος λόγος, γιὰ κείνους ποὺ μποροῦν νὰ τὸν ἀκούσουν.

III. Οἱ ἐλπίδες συναντοῦν τὶς ἐλπίδες

Ἀκούσαμε τὶς φωνές αὐτές, γιὰτὶ οἱ ἴδιοι ἔχουμε κληθῆ νὰ δώσουμε ἕναν ἀπολογισμὸ τῆς ἐλπίδος μας (Α΄ Πέτρ. 3,15). Εἴμαστε μιὰ ομάδα ἀπὸ 160 χριστιανοὺς ποὺ μαζεύτηκαν στὴν Ἰνδία ἀπὸ πολλὲς ἐκκλησίες καὶ ἀπ' ὄλες τὶς Ἡπείρους, ὡς ἡ Ἐπιτροπὴ Πίστεως καὶ Τάξεως τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν. Ἡ ἐντολὴ ποὺ ἔχουμε πάρει ἀπὸ τὶς Ἐκκλησίες, εἶναι νὰ προωθήσουμε τὸ ἔργο γιὰ τὴν ὄρατὴ ἐνότητα τῶν Ἐκκλησιῶν. Στὸ ἔργο αὐτό, κεντρικὸ ρόλο παίζει ἡ αὐξηση μιᾶς ἰκανότητος, μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν, νὰ δίνουν κοινὴ μαρτυρία γιὰ τὴν πίστη τους.

Σὰν ἕνα προκαταρκτικὸ στάδιο, ἡ Ἐπιτροπὴ ἐργάσθηκε ἀπὸ τὸ 1971 γιὰ νὰ συντάξῃ ἕνα κοινὸ ἀπολογισμὸ ἐλπίδος. Σήμερα, θὰ θέλαμε νὰ μιλήσουμε γιὰ τὸ κοινὸ μας μέλλον στὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας, παντοῦ στὸν κόσμον καὶ σ' ὅσους ἄλλους θάθελαν ν' ἀκούσουν. Τὰ προβλήματα ὑπῆρξαν φοβερὰ: ὁμολογιακὸς καὶ πολιτιστικὸς διαφορισμὸς, βαθεῖα διηρημένες πολιτικὲς καὶ κοινωνικὲς καταστάσεις, ἡ ἀπειλὴ νὰ πάψῃ ἡ πίστη νὰ ἔχῃ κάποια σημασία σ' ἕνα ταχύτατα μεταλασσόμενο κόσμον, ἡ ἀνάγκη νὰ ἀκουσθοῦν νέες φωνές, ποὺ εἶχαν μείνει μέχρι τώρα στὸ περιθώριον τῶν θεολογικῶν συζητήσεων. Ὡστόσο, τὸ κοινὸ ἐγχείρημα καθεαυτὸ, ἀπέβη πηγὴ ἐλπίδος. Ἀνακαλύψαμε ἐκ νέου τὴν δύναμη τοῦ Εὐαγγελίου νὰ ἐμπνέῃ κοινὴ μαρτυρία. Ἦρθαμε κοντύτερα ὁ ἕνας στὸν ἄλλον καὶ νέοι τρόποι ἐπικοινωνίας βρέθηκαν μεταξὺ ἐκείνων ποὺ ἐλπίζουν.

Ὁ κοινὸς ἀπολογισμὸς βασίζεται στὴν συνάντηση ποικίλων ἀπολογισμῶν ἐλπίδος. Ἡ συνάντηση αὐτὴ ἀποδείχθηκε σημαντικὴ. Μᾶς βοήθησε νὰ διακρίνουμε μεταξὺ ἐνὸς ἐπιπέδου ὅπου συγκεκριμένα πράγματα ἐλπίζονται — π.χ. νὰ ἔχουμε ἐπάρκεια τροφῆς — καὶ ἐνὸς ἄλλου ἐπιπέδου ὅπου ἐγείρεται τὸ ἐρώτημα: «οὐ γὰρ βλέπει τις τί καὶ ἐλπίζει;» (Ρωμ. 8,25).

Ἡ συνάντηση ὑπῆρξε ταπεινωτικὴ, λόγῳ τῆς προκλήσεως νὰ γίνουμε περισσότερο κριτικοὶ ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ μας. Εἶναι ἀναγκαῖο νὰ διακρίνουμε τὶς ἐλπίδες, ἀπὸ τοὺς πόθους ἢ τὶς ἐπιθυμίες. Ὡρισμένες ἀπὸ τὶς προσδοκίαις μας δὲν εἶναι παρὰ μονάχα λίγο περισσότερο ἀπὸ ἀνεξέταστοι πόθοι καὶ ἐπιθυμίες ἢ ἐκφράσεις φόβου καὶ ἀγωνίας. Συχνά, κι' αὐτὲς ἀκόμα ἀλληλοσυγκρούονται. Ἡ ἐπιθυμία γιὰ ἐπέκταση τῆς οἰκονομίας σὲ μιὰ χώρα, μπορεῖ νὰ φέρῃ τὴν φτώχεια σὲ μιὰ ἄλλη. Ὁ ἀναγκαῖος ἀγῶνας γιὰ δύναμη σὲ μιὰ χώρα, μπορεῖ νὰ φανῇ ὅτι ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ὑπεύθνη χρῆση τῆς δυνάμεως σὲ μιὰν ἄλλη. Μερικοὶ φτάνουν νὰ ποῦν «Οἱ ἐλπίδες τοῦ ἐνός, γίνονται ἢ ἀπελπισία τοῦ ἄλλου».

Ὡστόσο, ἀρνούμαστε νὰ πιστέψουμε ὅτι οἱ ἐλπίδες τῆς ἀνθρωπότητος, σὲ ἔσχατη ἀνάλυση, ἀλληλοσυγκρούονται. Οἱ ἐλπίδες ποὺ ἔχουν δοθῆ ἀπὸ τὸν Θεὸ εἶναι πολὺπλευρες καὶ ἀλληλοσυμπληρώνονται. Οἱ ἀνθρώπινες καρδιὲς ὅμως εἶναι ἁμαρτωλές καὶ οἱ πόθοι τους μπορεῖ νὰ εἶναι πλανημένοι. χρειάζονται κρίση καὶ κάθαρση. Ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ κριτὴς τῶν ἀνθρώπινων ἐλπίδων. Αὐτὸς ζυγίζει τοὺς πόθους μας.

Ἡ συνάντηση τῶν ἀνθρώπινων ἐλπίδων εἶναι ἐπίσης ἐν θ α ρ υ ν τ ι κ ῆ, γιατί μέσα σ' αὐτὴ λαμβάνουμε ἐπίγνωση τῆς δυνάμεως καὶ τῆς καθοδηγήσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Μέσῳ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ οἱ ἐλπίδες τῶν ἄλλων μιλοῦν σὲ μᾶς, συχνὰ δίχως οἱ ἴδιοι νὰ τὸ σκοπεύουν, καμμιά φορά ἀπροσδόκητα. Ἡ συνάντηση τῶν ἐλπίδων δείχνει πρὸς μιά εὐρύτερη κοινότητα ἐλπίδος μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ. Δείχνει ἀκόμα πρὸς μιά εὐρύτερη κοινότητα μεταξὺ ἐκείνων ποὺ πιστεύουν στὸ Χριστὸ καὶ ἐκείνων ποὺ δὲν πιστεύουν. «Ἡ ἐλπίδα τοῦ ἑνὸς γίνεται ἐλπίδα καὶ τοῦ ἄλλου».

IV. Ἡ ἐλπίδα μας στὸ Θεό.

Ἡ Ἐκκλησία εἶναι μιά ἀδελφότητα ἐκείνων ποὺ ἐλπίζουν στὸ Θεὸ καὶ ἐπομένως μιά πραγματικὴ συνάντηση μεταξὺ τῶν ἐλπίδων μας εἶναι δυνατὴ.

Δὲν εἴμαστε οἱ πρῶτοι ποὺ ἐκφράζουν μιά τέτοια πίστη καὶ ἐλπίδα. Πολλοὶ προέτρεξαν. Ἐνα νέφος μαρτύρων μᾶς περιβάλλει, ποὺ ἔδωσαν τὴν μαρτυρία τους μὲ τίμημα ἀκόμα καὶ τὴν ἴδια τους τὴν ζωὴ. Ὁ πιστὸς μάρτυρας τῆς ἀνθρώπινης ἐλπίδος στὸ Θεὸ εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός. Καὶ κάθε φορά ποὺ γιορτάζουμε τὴν ἀνάμνησίν Του, παίρνουμε χάρη καὶ δύναμη γιὰ νὰ δώσουμε κι' ἐμεῖς τὴν μαρτυρία μας.

Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι ἡ ἐλπίδα μας. Ἡ ζωὴ του ἦταν μιά πλήρης ὑπακοὴ στὸ Θεό. Ταῦτισε τὸν ἑαυτό του μὲ τοὺς περιφρονημένους τῆς κοινωνίας. Κήρυξε τὸ μήνυμα τῆς ἐρχόμενης βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ποὺ μᾶς στηρίζει μὲ τὸ ὄραμα ἑνὸς αὔριο ποὺ δὲν μποροῦμε ν' ἀρνηθοῦμε. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς συνελήφθη, βασανίσθηκε καὶ θανατώθηκε. Στὸ σταυρὸ καὶ τὴν ἀνάστασίν Του, ὁ Θεὸς ἐκθρόνισε τίς δυνάμεις τῆς ἁμαρτίας, τῆς ἐνοχίας, τοῦ θανάτου καὶ τοῦ κακοῦ. Ὁ Θεὸς συμφιλίωσε τὸν κόσμον μὲ τὸν ἑαυτό Του. Προστάτευσε τὴν εἰκόνα Του μέσα σ' ὅλους — παιδιὰ, γυναῖκες καὶ ἄνδρες — καὶ ἐγκαινίασε γι' αὐτοὺς μιά καινούργια ἀξιοπρέπεια, σὰν παιδιὰ τοῦ Θεοῦ. Κι' αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ ἐλπίζουμε ὅτι κάθε τι ποὺ ἀπειλεῖ τὴν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια, περιλαμβάνοντας καὶ τὸν ἴδιο τὸν θάνατο, τελικὰ θὰ καταστραφῆ: τελικὰ, γιατί σὲ τοῦτο τὸν κόσμον, οἱ ἀπειλητικὲς αὐτὲς δυνάμεις ἂν καὶ νικῆθηκαν δὲν ἔχουν ἀκόμα καταστραφῆ· ἡ ἐλπίδα ποὺ

τώρα έχουμε, στηρίζεται στη δράση του Θεού στην ιστορία και στην αιώνια ζωή που πρόκειται ναρθή. Γνωρίζουμε όμως ότι ο Θεός μας δέχεται σαν συγχωρημένους αμαρτωλούς και συνεπώς είμαστε βέβαιοι ότι μπορούμε να είμαστε συνεργάτες του Θεού εδώ και τώρα, φανερώνοντας την εξουσία. Στο Χριστό, σαν σε καθρέφτη, διακρίνουμε το θέλημα του Θεού. 'Ο Χριστός θα έλθη ως η αποκάλυψη της αλήθειας και της δικαιοσύνης. 'Η έσχατη κρίση του κόσμου του ανήκει κι' αυτό αποτελεί και την βεβαιότητά μας ότι στο τέλος δεν θα θριαμβεύσει ο φονηάς πάνω στο θύμα του. 'Η έσχατη αυτή έλπίδα στην κυριότητα του Χριστού και στην ερχόμενη βασιλεία του Θεού είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένη, η και ταυτίζεται, με τις ιστορικές μας έλπίδες για έλευθερία, δικαιοσύνη, ισότητα και ειρήνη. Οί αγώνες μας για την καλύτερευση της ανθρώπινης ζωής, κρίνονται και μεταμορφώνονται σε μιὰ ζωή εν Θεώ, που χαρακτηρίζεται απ' τὰ χαρίσματα της συγγνώμης, της νέας ζωής και της σωτηρίας.

Προσδοκώντας, τολμούμε να έλπίζουμε ότι οί άνθρωποι πόθοι και αγώνες δικαιώνονται και ότι η τελική τους έκβαση βρίσκεται στα χέρια του Θεού.

Δίνοντας τόν Υιό Του, όχι για να καταδικάσει τόν κόσμο, αλλά για να μπορέσει ο κόσμος να σωθῆ δι' Αυτόν (Ίω. 3,17), ο Θεός Πατήρ βεβαίωσε τόν κόσμο σά δημιουργία Του και φανέρωσε την πιστότητά Του σ' αυτόν. Θα δείξουμε κι' έμεις την ίδια πιστότητα. Αὐτός αγάπησε τὸ έργο τῶν χειρῶν Του και τὸ ὄνόμασε καλό. 'Επομένως έλπίζουμε κι' έμεις σε μιὰ κοινωνία που δεν θα παραβιάζει την καλωσύνη της φύσεως. Πιστεύοντας ότι ὁ ἴδιος προίκισε τὸν ἄνθρωπο με κάποιες δημιουργικές δυνάμεις, έλπίζουμε ότι ἡ ἀνθρώπινη λογική μπορεί να χρησιμοποιηθῆ ὑπεύθυνα για την διαμόρφωση τοῦ μέλλοντος. 'Ο Δημιουργός είναι δίκαιος· ὁ νόμος Του και ἡ δικαιοσύνη Του θα ἀποκαταστήσουν τὸ δίκαιο αὐτῶν που καταπιέζονται. 'Ετσι, έλπίζουμε στὸν ἀγώνα μας για δικαιοσύνη και για τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα. Αὐτός ὁ κόσμος είναι γεμάτος πόνος και ἀδικία, ἀλλ' ἐφόσον είναι ὁ κόσμος τοῦ Θεοῦ, είναι ὁ τόπος της ὑπακοῆς μας που πηγάζει ἀπὸ την πίστη μας ότι Αὐτός δεν θα τὸν ἀφήσει να ἐκπέσει ἀπ' τὰ χέρια Του. *Όταν, ἀκολουθώντας τὸν Χριστό, μαχώμαστε ἐναντία στο κακό, τὸ κάνουμε αὐτὸ όχι μόνο ἀπὸ έλπίδα για περισσότερη ἀνθρώπινη εὐτυχία, ἀλλ' ἔπισης με την έλπίδα ότι οί καταπιεστές θα μετανοήσουν και δεν θα είναι πλέον καταπιεστές και ότι ὅλοι θα στραφοῦν πρὸς τὸν Θεὸ με πίστη και θα πάρουν μαζί την εὐλογία που θέλει να τοὺς δώσει.

'Ο ζῶν Θεός, γίνεται προσιτός σε μᾶς μέσω τοῦ 'Α γ ί ο υ Π ν ε υ μ α τ ο ς, που βεβαιώνει την παρουσία τοῦ Θεοῦ στις ζωές μας και μᾶς κάνει μέλη τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, της 'Εκκλησίας. Μέσω τοῦ 'Αγίου Πνεύματος έχουμε την έλπίδα ότι ἤδη οί ζωές μας μποροῦν να δείξουν σημεῖα

τῆς νέας κτίσεως. Μέσω τοῦ Πνεύματος ὁ Θεὸς μᾶς δίνει τὴν δύναμή Του καὶ τὴν καθοδήγησή Του. Τὸ Πνεῦμα μᾶς ἀπελευθερώνει ἀπὸ τὶς δυνάμεις τοῦ σκότους, παρακινεῖ τὸ πνεῦμα τῆς, φλογίζει τὶς ἐνέργειές μας, μᾶς δίνει ὁράματα καὶ ὄνειρα, μᾶς ὠθεῖ νὰ ἐργασθοῦμε γιὰ πραγματικὴ κοινωνία ξεπερνώντας τὰ ἐμπόδια ποῦ ἔχει ὑψώσει ἡ ἁμαρτία. Μέσω τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ξεχύθηκε μὲς τὶς καρδιές μας. Δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχη πραγματικὴ ἐλπίδα χωρὶς ἀγάπη. Ἡ ὁράση ποῦ γίνεται μὲ ἐλπίδα εἶναι δυνατὴ γιὰ ὅλους· γιὰ ἐκείνους ποῦ μποροῦν νὰ ἐργασθοῦν ἀνοιχτὰ καὶ φανερά, ἀλλ' ἐπίσης καὶ γιὰ ἐκείνους τῶν ὁποίων ἡ ἀγάπη καὶ τὸ ἔργο ἐφράζονται μὲ τὸν πόνο καὶ τὴν προσευχή. Ἀφοῦ οἱ ἐπαγγελίες τοῦ Θεοῦ ἀφοροῦν ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα, ἐλπίζουμε καὶ προσευχόμαστε νὰ μᾶς δώσῃ δύναμη τὸ Ἅγιο Πνεῦμα νὰ κηρύξουμε τὸ χαρμόσυνο νέο τῆς σωτηρίας καὶ ν' ἀγωνισθοῦμε γιὰ τὴν πραγματοποίησή τῆς στὴν ζωὴ. Αὐτὴ εἶναι ἡ μόνη ἀποστολὴ τοῦ κάθε προσώπου καὶ τῆς Ἐκκλησίας ὡς τοιαύτης.

V. Ἡ Ἐκκλησία: Μιὰ κοινότητα ἐλπίδος.

«Χριστὸς Ἄνεστη!». Ὁ Κύριος εἶναι παρὼν καὶ ἰσχυρὸς ἀνάμεσα στὸν λαὸ Του, κἀνοντάς τους μέλη τὸν ἕνα τοῦ ἄλλου καὶ μέλη τοῦ Σώματός του, τῆς Ἐκκλησίας· Αὐτὸς εἶναι ὁ Κύριος· αὐτοὶ εἶναι οἱ μαθητές· Αὐτὸς εἶναι ἡ ἀμπελος· αὐτοὶ εἶναι τὰ κλήματα. Σ' αὐτοὺς ποῦ τὸν πιστεύουν δίνει μιὰ κοινωνία ἐλπίδος καὶ τοὺς ἀποστέλλει σὰν σημεῖα ἐλπίδος γιὰ ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα.

Μετέχουν στὴν ἴδια Του τὴν θεία ζωὴ, στὴν κοινωνία τοῦ Πατρός, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἑνὸς Θεοῦ ποῦ ἡ ἴδια Του ἡ ὑπαρξὴ καθρεφτίζεται σ' ὅλη τὴν δημιουργικὴ ἀγάπη. Στὴν χριστιανικὴ κοινότητα πίστεως, μετέχοντας στὴν ὁμολογία τῶν Ἀποστόλων, συγκεντρωνόμενοι γύρω ἀπὸ τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ καὶ κοινωνώντας τὰ μυστήρια, παίρνουμε τὴν δύναμη νὰ μετέχουμε ὁ ἕνας μαζὶ μὲ τὸν ἄλλο. Μποροῦμε νὰ χαροῦμε μ' αὐτοὺς ποῦ χαίρονται καὶ νὰ κλάψουμε μ' αὐτοὺς ποῦ κλαῖνε. Μποροῦμε νὰ βαστάξουμε ἀλλήλων τὰ βάρη. Εἶναι σ' αὐτὴ τὴν κοινωνία ποῦ μαθαίνουμε ἐπίσης νὰ μοιραζόμαστε τὶς ἐλπίδες ὁ ἕνας τοῦ ἄλλου. Ἡ ἴδια αὐτὴ ἡ συνάντησις τῶν ἐλπίδων ἔχει γίνεϊ ἀπὸ τὸν Θεὸ γιὰ νὰ ὑπάρχη σὰν σημεῖο σὲ κάθε κατάστασις καὶ σὲ κάθε τόπο : Χριστὸς ἡ ἐλπίδα μας : ἡ δύναμη τῆς ἀγάπης.

Ἐπειδὴ αὐτὴ εἶναι ἡ πνευματικὴ πραγματικότητα τῆς Ἐκκλησίας, ντρεπόμαστε γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο παρουσιαζόμαστε στὶς ἐκκλησίες μας, στὴν πραγματικότητα. Ἡ κοινωνία τῆς ἐλπίδος εἶναι τόσο ἀμαυρωμένη ποῦ ἔχει καταντήσει ἀγνώριστη. Ἡ κοινὴ μαρτυρία, πληγωμένη ἀπ' τὶς διαιρέσεις. Πολὺ συχνὰ καὶ πολὺ διάφανα, οἱ ἐκκλησίες μας ἀντικατοπτρί-

ζουν τις άμαρτίες τής κοινωνίας και παίρνουν τὸ μέρος τῶν προνομιούχων και τῶν ἰσχυρῶν. Οἱ γυναίκες, πολλές φορές, συναντοῦν τὴν ἄρνηση στὴν δίκαια κατάληψη ἐκ μέρους των τῆς θέσεως τοῦ ὁδηγοῦ στὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ. Μέλη και ἱερεῖς δὲν ἀναγνωρίζουν πλήρως ὁ ἓνας τὸν ἄλλο. Κι' ἀκόμα πιὸ σκανδαλώδες εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Ἐκκλησίες μας δὲν λατρεύουν ἀκόμα τὸν Θεὸ μαζί, γύρω ἀπ' τὸ Κοινὸ Τραπέζι. Πολλοὶ ἀπ' τοὺς συνανθρώπους μας τὸ θεωροῦν παρωδία νὰ ὀνομάσουν τὸν λαὸ αὐτὸ σημεῖο ἐλπίδος. Ἡ ἐλπίδα γιὰ τὴν ἀνανέωση και τὴν ἐνότητα τῶν Ἐκκλησιῶν μας συνιστᾷ συχνὰ τὸ πιὸ δύσκολο πνευματικὸ καθήκον μας.

Ὡστόσο, ἐλπίζουμε ὅτι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ θὰ φανερωθῆ περισσότερο μέσα στις ἐκκλησίες μας. Ἐλπίζουμε ὅτι οἱ τελευταῖες θὰ θεραπευθοῦν και ἡ ἀποστολὴ τους θὰ καρποφορήσῃ. Ἡ κοινωνία, ἂν και ἀμαυρωμένη, δὲν ἔχει χαθῆ: εἶναι θεμελιωμένη ὄχι στὰ μέλη της, ἀλλὰ στὸ Θεὸ. Ὁ Λόγος ἔχει δοθῆ σ' αὐτὴν και ὁ Λόγος διαρκεῖ. Τὸ Πνεῦμα ποῦ ἔδρασε μέσα στοὺς αἰῶνες, εἶναι παρὸν και στὸν καιρὸ μας, γιὰ νὰ ἐπανεγκαταστήσῃ μιὰ ἀξιόπιστη κοινωνία. Θεμελιωμένη σὲ τέτοιες βάσεις, ἡ κοινότητα αὐτὴ θὰ γίνῃ μιὰ κοινότητα μετανοίας.

Εἴμαστε μάρτυρες αὐτῆς τῆς δυνάμεως ἀνάμεσα στις Ἐκκλησίες. Καὶ ἐλπίζουμε γιὰ τὴν κοινωνία αὐτὴ. Καὶ πιστεύουμε ὅτι αὐτὴ ἡ κοινωνία, ἔστω και λειψὴ ποῦ εἶναι, μπορεῖ νὰ γίνῃ ἓνα σημεῖο ἐλπίδος γιὰ τοὺς ἄλλους. Ἡ κοινωνία ἐν Χριστῷ παρέχει τὴν δυνατότητα συναντήσεως πέρα ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπινους φραγμούς. Ἐπανεγκαθιστᾷ τις σχέσεις ἐν ἀνμοιβαίῳ σεβασμῷ δίχως νὰ θυσιάσῃ τις πεποιθήσεις. Μπορεῖ νὰ γίνῃ ἓνα δοκιμαστήριο τῆς μαρτυρίας τὴν ὁποία φέρει κάθε Ἐκκλησία. Χωρὶς νὰ πιέζονται γιὰ νὰ γίνουν ὁμοιόμορφες, οἱ Ἐκκλησίες, μποροῦν νὰ δίνουν τὸν ἀπολογισμό τους μεταξύ τους. Εἶναι ἐπίσης πηγὴ ἐλπίδος, γιατί, καθὼς ζοῦν ἀπ' τὴν συγγνώμη τοῦ Θεοῦ, μποροῦν νὰ ἐπσκοτείνουν τὴν συγγνώμη και πρὸς ἄλλες Ἐκκλησίες και νὰ βροῦν στὴν μαρτυρία και τὸ ἔργο τῶν ἄλλων κάτι ποῦ θὰ ἐμπλουτίσῃ τις ἴδιες. Τέλος, ἡ κοινωνία ἐν Χριστῷ εἶναι πηγὴ ἐλπίδος ὅταν προσδοκᾷ τὴν βασιλεία τοῦ Θεοῦ και δὲν συγκατατίθεται μὲ τὴν παρούσα κατάσταση τῶν πραγμάτων.

Ἔτσι ἡ Ἐκκλησία εὐχαριστεῖ τὸν Θεὸ γιὰ τὴν πρόγευση ποῦ ἔχει, ἐδῶ και πέρα, αὐτοῦ γιὰ τὸ ὅποιο ἐλπίζει. Ἀπὸ καιρὸ, ἔχει ἐκφράσει τὴν ἐλπίδα της στὴν προσευχὴ της: Ἐλθέτω ἡ βασιλεία Σου. Γεννηθῆτω τὸ θέλημά Σου ὡς ἐν οὐρανῷ και ἐπὶ τῆς γῆς. Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον. Συγχώρησε τις ἁμαρτίες μας. Ἀπάλλαξέ μας ἀπ' τὸ κακὸ.

VI. Κοινὲς ἐλπίδες μπροστὰ στὸ κοινὸ μέλλον

Ὁ Χριστὸς ἀναστήθηκε. Τί σημαίνει τὸ νὰ ἔχουμε μιὰ κοινὴ ἐλπίδα

μέσα σ' ένα κόσμο όπου αντιμετωπίζουμε κοινές απειλές; Υπάρχουν πράγματα που πρέπει να κάμουν οί χριστιανοί και τὰ ὅποια εἶναι κοινά. Ἀπό κοινού συντονισμένη δράση εἶναι δυνατή, ἂν και τὰ σημεῖα στά ὅποια θὰ δίνεται προτεραιότης διαφέρουν ἀπό τόπο σέ τόπο.

Ἡ κοινή μας ἐλπίδα ἀπειλεῖται ἀπό τήν αὐξανόμενη καί ἡδη ὑπερβολική συγκέντρωση δυνάμεων πού ἀπειλοῦν μέ ἐκμετάλλευση καί φτώχεια. Αὐτὲς εἶναι ὑπεύθυνες γιά τὸ ὄλο καί πιό μεγάλο χάσμα μεταξύ πλουσίων καί φτωχῶν, ὄχι μόνον μεταξύ τῶν διαφόρων Ἐθνῶν ἀλλά καί μέσα στά ἴδια τὰ Ἐθνη. Πολιτικὴ ἐκμετάλλευση καί ἐξάρτηση, πείνα καί κακὴ διατροφή εἶναι τὸ τίμημα πού πληρώνουν οἱ φτωχοὶ γιά τὴν ὑπεραφθονία ἀγαθῶν καί δυνάμεως πού ἀπολαμβάνουν οἱ πλούσιοι. Ἡ συγκέντρωση τῶν δυνάμεων, ὀδηγεῖ ἀκόμα στὴν διατήρηση τῶν ὑπαρχουσῶν καί στὴ διαμόρφωση νέων ταξικῶν διακρίσεων. Ὡστόσο, μοιραζόμαστε τὴν κοινὴ ἐλπίδα: πιστεύουμε ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει πάρει τὸ μέρος τῶν ἀδυνάτων σ' αὐτὸ τὸν ἀγῶνα (Ψαλμ. 103,6).

Τὸ κοινὸ μας μέλλον κυριαρχεῖται ἀπὸ τὴν αὐξανόμενη ἱκανότητά μας νὰ διαπλάσουμε τὸν φυσικὸ κόσμο. Ἡ ἐπιστὴμη καί ἡ τεχνολογία ἔχουν καλυτερεύσει τὴν ἀνθρώπινη μοῖρα. Ἄν χρησιμοποιηθοῦν μέ σύνεση, μποροῦν νὰ θρέψουν τοὺς πεινασμένους, νὰ θεραπεύσουν τοὺς ἀρρώστους, ν' ἀναπτύξουν τὴν ἐπικοινωνία, νὰ δυνάμωσουν τὴν κοινωνία. Ἡ ἄρνηση νὰ χρησιμοποιηθοῦν οἱ δυνάμεις αὐτὲς ὑπεύθυνα, πρὸς ὄφελος ὄλων τῶν ἀνθρώπων στὸν κόσμο, καί ἰδιαίτερα ἡ ἱκανότητα τῶν πλουσίων νὰ δρέπουν τὰ ὄφελῃ αὐτὰ γιά τοὺς ἑαυτοὺς των, μᾶς ἀπειλεῖ μέ τὴν καταστροφή τοῦ περιβάλλοντος, βιολογικὸ ἐκφυλισμὸ καί πυρηνικὸ ὄλεθρο. Ὡστόσο, ἐλπίζουμε στὴν συνεχιζόμενη δράση τοῦ Δημιουργοῦ Πνεύματος πού δὲν θὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ δημιουργήματά Του καί πού μπορεῖ νὰ μᾶς παρακινήσῃ νὰ ἐργασθοῦμε ὑπεύθυνα σάν ὑπηρετὲς τῆς δημιουργίας.

Ἡ πιὸ ἀνησυχητικὴ συγκέντρωση δυνάμεως τοῦ καιροῦ μας, εἶναι ἡ φαινομενικὰ ἀνεξέλεγκτὴ αὕξηση τῶν ἐξοπλισμῶν. Ἦδη τὸ πυρηνικὸ ὄπλοστάσιο τῶν ὑπερδυνάμεων, μετρᾷ 10.000 καί πάνω πυρηνικὲς κεφαλές — περισσότερο ἀπὸ ἓνα ἑκατομμῦριο φορές ἢ ἐκμηδενιστικὴ δύναμη πού ἔκανε στάχτη τὴ Χιροσίμα. Ἀκόμα καί ὁ λεγόμενος Τρίτος Κόσμος, ἔχει ἀυξήσει τίς δαπάνες γιά ἐξοπλισμοὺς ἀπὸ ὀκτῶ δισεκατομμῦρια δολλάρια τὸ 1957 σὲ σαράντα δισεκατομμῦρια τὸ 1977. Εἶναι σημαντικὸ νὰ μὴν πολυδιαδελώνουμε τίς ἐλπίδες μας — τὸ Πνεῦμα ὁμως τοῦ Θεοῦ ἀνοίγει πόρτες πέρα ἀπὸ τίς ἀνθρώπινες προσδοκίες. Τὸ κακὸ δὲν εἶναι ἀναγκαῖο. Τὸ Πνεῦμα μπορεῖ νὰ φυτέψῃ τὴ μαγιά τῆς εἰρήνης σὲ ἀπρόσμενα περιβάλλοντα καί νὰ δημιουργήσῃ ἐλπίδα κατὰ τέτοιο τρόπο, ὥστε

νά είναι δυνατόν ν' αποδοθῆ δικαιοσύνη χωρίς νά χρειασθῆ νά καταφύγουμε στὸν πόλεμο. *

Ἐπάρχουν παντοῦ πιέσεις καὶ δυνάμεις ποὺ ἀπειλοῦν νά διαλύσουν τὴν ἀνθρώπινη κοινότητα. Φυλές, τάξεις, φύλα, ἀκόμα καὶ θρησκείες ἔχουν τοποθετηθῆ ἢ μιὰ ἐναντίον τῆς ἄλλης. Σ' ὅλο τὸν κόσμο, οἱ παραδεδομένες μορφές κοινωνίας διαλύονται καὶ τὸ αἶσθημα ὅτι κάπου ἀνήκει κανεὶς, ποὺ ἡ κοινότητα παρέχει, ἀδυνατίζει. Ταυτόχρονα νέες μορφές κοινοτήτων ἀναδύονται, οἱ ὁποῖες καινούργιες καθὼς εἶναι, δημιουργοῦν ἀνησυχίες. Ὡστόσο, τὸ Πνεῦμα ἐργάζεται μὲ μιὰ ἐκπληκτικὴ ἐλευθερία ποὺ διατηρεῖ ἐκεῖνο ποὺ στηρίζει τὴ ζωὴ καὶ γεννᾷ κατὰ γνήσια καινούργιο. Ἐπομένως, μποροῦμε νά ἔχουμε τὸ θάρρος νά πειραματισθοῦμε μὲ νέες μορφές συνδέσεως, νέες δομές καὶ δεσμούς, νέες μορφές ἀνθρωπίνων σχέσεων.

Ἡ κοινὴ μας ἐλπίδα ἀπειλεῖται μὲ ἐπιθέσεις ἐναντίον τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας. Στατιστικὲς γιὰ προγράμματα, στερεότυπα σχήματα γιὰ τὶς διακρίσεις, θύματα τῆς δουλείας ἢ ἀπλῶς ξεχασμένοι — τὰ ἀνθρώπινα πρόσωπα καὶ οἱ ἀνθρώπινες δυνατότητες παντοῦ ἀπειλοῦνται σήμερα. Τὰ ἀτομικὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα παραβιάζονται μὲ αὐθαίρετες συλλήψεις καὶ «ἐξαφανίσεις». Μένουμε ἐκπληκτοὶ μπροστὰ στὸν ἀξανατόμο ἀριθμὸ τῶν «φυλακισμένων συνειδήσεως» καὶ μπροστὰ στὴν ὅλο καὶ μεγαλύτερη συστηματικὴ χρῆση τῶν βασανιστηρίων σὰν μιὰ συνηθισμένη μέθοδο γιὰ τὴν ἐξάσκηση δυνάμεως. Ἀλλὰ καὶ τὰ κοινωνικὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα παραβιάζονται τὸ ἴδιο, μὲ τὴ στέρηση τῆς τροφῆς, τῆς κατοικίας, τῆς δουλειᾶς, τῆς παιδείας, καὶ τῆς περιθάλψεως, συνδυασμένης μὲ τὸν ρατσισμό καὶ τὴν διάκριση τῶν φύλων. Δὲν ὑπάρχει μέρος τοῦ κόσμου ποὺ νά μὴν εἶναι παροῦσες κάποιες ἀπ' αὐτὲς τὶς παραβιάσεις. Ὅμως αὐτοὶ ποὺ ἀφαιροῦν τὴν ἀνθρωπότητα τῶν ἄλλων μ' αὐτοὺς τοὺς τρόπους, μὲ τὶς ἴδιες τὸς τὶς πράξεις ἀπανθρωπίζουν τὸν ἑαυτό τους. Ἐλπίζουμε ὡστόσο, γιὰ τὸ Θεὸς ἐπιβεβαιώνει τὴν ἀξιοπρέπεια τῶν «μικρῶν τούτων».

Ἡ πίστη στὸ κοινὸ μέλλον καὶ τὴν ζωὴ, ἔχει διαβρωθῆ ἀπὸ τὴν ἀποουσία νοήματος καὶ τὸ παράλογο. Σὲ περιπτώσεις ἀφθονίας καὶ πλοῦτου αὐτὸ μπορεῖ νά προέρχεται ἀπὸ τὴν «τήρηση τῶν κανόνων τοῦ παιχνιδιοῦ» σὲ μιὰ κοινωνία ὅπου τὰ πάντα εἶναι προσανατολισμένα πρὸς τὴν ἐπιτυχία. Σὲ καταστάσεις γρήγορης πολιτιστικῆς ἢ κοινωνικῆς ἀλλαγῆς, μπορεῖ νά προκληθῆ, ἀπὸ τὴν σύγχυση ποὺ δημιουργεῖται ὅταν κάποιος καλεῖται νά παίξῃ ἓνα ρόλο ποὺ δὲν εἶναι γνωστὸς ἐκ τῶν προτέρων. Σὲ καταστάσεις ἐκμεταλλεύσεως, ἐξαρτήσεως καὶ «περιθωριοποιήσεως» μπορεῖ νά προέλθῃ ἀπὸ τὴν αἴσθησι ἀνικανότητος καὶ ματαιώσεως ποὺ γεννιέται ἀπὸ τὴν ἀδυναμία δράσεως γιὰ τὸν ἑαυτό σου ἢ τὴν τάξη σου. Μοιραζόμαστε ὡστόσο μιὰ κοινὴ ἐλπίδα, γιὰ τὸ ἴδιος ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἄντεξε

τὴν ἀπειλή τῆς ἀπουσίας νοήματος καὶ τοῦ παραλόγου. Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ποῦ θὰ θεραπεύσῃ τὴν κατάστασιν αὐτὴ θάρθη μὲ διάφορα πρόσωπα: γιὰ τοὺς πλούσιους θάνατος ἢ πρόκλησις νὰ ἐγκαταλείψουν τοὺς ψεύτικους θεοὺς· σ' αὐτοὺς ποῦ ἔχουν πάθει σύγχυσις προσφέρει τὸ φῶς τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ, ποῦ ρίχνει φῶς στὴν παραζάλη. Στους ἀποστερημένους, ἔρχεται σὰν πρόκλησις καὶ ἐνδυνάμωσις ν' ἀναλάβουν τὸν ἀγῶνα. Σ' ὅλους ἐπαγγέλλεται ὅτι ἡ ζωὴ ἔχει ἓνα νόημα.

Τὰ προβλήματα μοιάζουν νὰ ξεχειλίζουν. Βαθεῖα μέσα στὸν καθένα μας ὑπάρχει μιὰ κραυγὴ γιὰ ρεαλισμὸ ποῦ ἐκφράζει ἓνα εἶδος ἐσχατῆς ἐπερωτήσεως, γιὰ τὴν χριστιανικὴ ἐλπίδα. Πιστεύουμε ὅμως ὅτι κάθε δίκαιη δράσις ὑπολογίζεται, γιὰτὶ ὁ Θεὸς τὴν εὐλογεῖ. Μὲ τοὺς πέντε ἄρτους καὶ τὰ δύο ψάρια ποῦ τοῦ ἔφερε ὁ νέος ἐκεῖνος, ὁ Ἰησοῦς ἔθρεψε τὰ πλήθη. Ἡ ἐλπίδα ζῆ μὲ ἰδιαίτερη δύναμις στὶς μικρὰς πράξεις.

Πάνω ἀπ' ὅλα, τολμᾶμε νὰ ἐλπίζουμε μπροστὰ στὸ θάνατο, τὴν ἐσχατὴ ἀπειλή τῶν φιλοδοξιῶν καὶ τῆς δράσεώς μας. Σὰν ἁμαρτωλοὶ ποῦ βρίσκονται κάτω ἀπὸ τὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ, εἴμαστε προωρισμένοι νὰ πεθάνουμε. Συνεπῶς, ὁ θάνατος εἶναι ὁ «ἐσχατος» ἐχθρὸς τῶν ἐλπίδων μας. Διαπερνᾷ τὴν ζωὴ μὲ μιὰ δύναμις ποῦ παραλύει, ἰδιαίτερα στὶς περιπτώσεις ποῦ παίρνει τοὺς ἀνθρώπους πρὶν ἀκόμα τοὺς δοθῆ ἢ εὐκαιρίᾳ νὰ ζήσουν. Ὅσοτόσο, ἡ ἐλπίδα στὸν Χριστὸ ἔχει σὰν κέντρο τῆς ἀκριβῶς αὐτὸ τὸν ἐχθρό. Ὁ θρίαμβος τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ Ἀνάστασις — ἡ νίκη τοῦ Χριστοῦ πάνω στὸν θάνατο καὶ τὴν ἁμαρτία κι' ὅλους τοὺς συμμάχους.

Κατὰ τὸν Ἀπόστολο «εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἠλπικότες ἐσμέν ἐν Χριστῷ μόνον, ἐλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν». (Α' Κορ. 15,19). Χαιρόμαστε γιὰ τὴν μὴ ἐπιδεχόμενὴ ἀμφισβήτησις ἀπάντησις στὸ κρίσιμο «ἐάν». του: ὁ χι μ ο ν ο σ' αὐτὴ τὴν ζωὴ. Εἶναι αὐτὸ τὸ ὄχι «μόνο» ποῦ δίνει στὴ ζωὴ τὸν ἐλπιδοφόρο τῆς ὀρίζοντα. Ἡ μοῖρα σπάει. Ὑπάρχει ἓνα αὔριο γιὰ μᾶς σήμερα — καὶ στὴν μέρα τοῦ θανάτου μας.

Ἡ χριστιανικὴ ἐλπίδα εἶναι ἓνα κίνημα ἐναντίον τῆς μοιρολατρίας.

VII. Ἡ ἐλπίδα σὰν πρόσκλησις νὰ διακινδυνεύσουμε

«Χριστὸς ἀνέστη!» Ἄλλὰ ὁ ἀναστημένος εἶναι αὐτὸς ποῦ σταυρώθηκε. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ ἐν ἐλπίδι ζωὴ μας δὲν εἶναι μιὰ ἐγγύησις ἀσφαλείας, ἀλλὰ μιὰ πρόσκλησις νὰ διακινδυνεύσουμε. Τὸ νὰ ζοῦμε μὲ ἐλπίδα δὲν σημαίνει ποτὲ ὅτι φτάσαμε τὸν σκοπὸ μας, ἀλλ' ὅτι βρισκόμαστε συνεχῶς σ' ἓνα ταξίδι φορτωμένο μὲ κινδύνους.

Τὸ νὰ ζοῦμε μὲ ἐλπίδα, σημαίνει νὰ διακινδυνεύσουμε τὴν πάλῃ. Μᾶς ἔχουν ἀποστερήσει τὸ προνόμιον νὰ εἴμαστε «εἴτε ζεστοὶ εἴτε κρύοι» μὲ τὴν υἰοθέτησις μᾶς ψευδο-ουδετερότητος ποῦ μὲ τὴν σειρὰ τῆς ὑποστηρίζει

τοὺς δυνατοὺς. Νὰ παλεύουμε, σημαίνει νὰ παίρνουμε ἀνοιχτὰ τὸ μέρος μιᾶς παρατάξεως, λέγοντας «ναὶ» σὲ κάποιους, σὲ βάρος ἑνὸς «ὄχι» σὲ κάποιους ἄλλους. Ἐάν ὑπομονετικῆ ἀναμονὴ εἶναι τὸ μόνο ποὺ μπορούμε νὰ κάνουμε, κι' αὐτὸ ἐπίσης μπορεῖ νὰ εἶναι μιὰ μορφή διαμαρτυρίας. Μπορούμε νὰ διακινδυνεύσουμε τὸ νὰ κάνουμε λάθος, ἐφόσον ὁ Θεὸς μπορεῖ νὰ χρησιμοποίησιν τὶς ἀποτυχίες μας γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τῶν σκοπῶν Του. Ἡ ἐλπίδα ἀγκαλιάζει τὸν κίνδυνο τῆς πάλης.

Τὸ νὰ ζοῦμε με ἐλπίδα, σημαίνει νὰ διακινδυνεύσουμε τὴν χ ρ ῆ σ η δ υ ν ά μ ε ω ς. Ὀρισμένοι ἔχουν πάρα πολλή δύναμη γιὰ νὰ μπορῆ νὰ τοὺς ἐμπιστευθῆ κανεὶς. Οἱ περισσότεροὶ ἔχουν πολὺ λίγη γιὰ νὰ εἶναι ἀποτελεσματικῆ. Δὲν εἶναι δίκαιο οἱ λίγοὶ νὰ ἐπιβάλλουν τὶς ἀποφάσεις τοὺς πάνω στοὺς πολλοὺς. Πρέπει νὰ ταυτισθοῦμε με τοὺς ἀδύνατους καὶ νὰ τοὺς βοηθήσουμε νὰ ξεφύγουν ἀπὸ μιὰ ζωὴ ἐξαρτήσεως ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Πρέπει ὁμως ἐπίσης νὰ μιλήσουμε στοὺς δυνατοὺς καὶ νὰ τοὺς ζητήσουμε νὰ ἀκούσουν «τοὺς δυστυχημένους τῆς γῆς», νὰ χρησιμοποίησουν τὴν δύναμη δίκαια καὶ νὰ τὴν μοιραστοῦν μ' αὐτοὺς ποὺ στέκονται ἀπέξω. Ἡ ἐλπίδα ἀγκαλιάζει τὸν κίνδυνο τῆς ὑπευθύνου χρήσεως τῆς δυνάμεως.

Τὸ νὰ ζοῦμε με ἐλπίδα, σημαίνει νὰ διακινδυνεύσουμε τὴν ἐπιβεβαίωση τοῦ καινούργιου καὶ τὴν ἐπανεπιβεβαίωση τοῦ παλαιοῦ. Ἐπιβεβαίωση τοῦ καινούργιου, σημαίνει ἀναγνώριση τοῦ ὅτι ὁ Χριστὸς πάει μπροστὰ ἀπὸ μᾶς. Ἐπανεπιβεβαίωση τοῦ παλαιοῦ σημαίνει ἀναγνώριση τοῦ ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν ἦρθε νὰ καταστρέψῃ ἀλλὰ νὰ συμπληρώσῃ, γιὰτι εἶναι ὁ ἴδιος χθὲς, σήμερα καὶ γιὰ πάντα. Ἡ ἐλπίδα μᾶς στέλνει σὲ δρόμους ἀπάτητους καὶ μᾶς καλεῖ ν' ἀνακαλέσουμε τὸ καινούργιο, εἴτε αὐτὸ ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ τὴν πρόκληση νέων πολιτιστικῶν συναφειῶν, ἀπὸ τὴν κλήση σὲ νέες μορφές ζωῆς ἢ κραυγὲς γι' ἀπελευθέρωση ποὺ δὲν τὶς ἀκούγαμε πρὶν. Ὄταν κλειδώνουμε τὸν ἑαυτὸ μας στὸ παλῆο μπορεῖ νὰ γίνουμε κρυφοὶ στὸ βογγητὰ καὶ τὶς ἰκεσίες τοῦ Πνεύματος. Ὅμως τὸ Πνεῦμα πάντοτε θὰ ἐπανεπιβεβαιώσῃ τὴν ἀλήθεια τοῦ Χριστοῦ. Συνεπῶς, ἡ ἐλπίδα ἀγκαλιάζει τὸν κίνδυνο καὶ τῶν νέων ἐγχειρημάτων καὶ τῆς πιστότητος στὸ παρελθόν, ἐναντίον τοῦ πειρασμοῦ τῶν συρμῶν ποὺ ἔχουν πιά περάσει.

Τὸ νὰ ζοῦμε με ἐλπίδα σημαίνει νὰ διακινδυνεύσουμε τὴν αὐτοκριτική, σὰν τὸ δρόμο πρὸς τὴν ἀνανέωση. Μέσα στὸν πολιτισμὸ καὶ μέσα στὴν Ἐκκλησίαν, ἡ ἀνανέωση ἔρχεται μέσῳ τῆς προκλήσεως πρὸς ὅ,τι εἶναι καθιδρυμένο, ὥστε αὐτὸ ἢ νὰ ἀναγεννηθῆ ἢ νὰ ἀπορριφθῆ. Ὅμως, ἡ ἀνανέωση με τὴν ἀληθινὴ σημασία τῆς λέξεως, βρίσκεται πέρα ἀπὸ τὰ ὄρια τῶν δυνατοτήτων μας. Ἐμφανίζεται μέσα στὴν διαδικασίαν τῆς κρίσεώς μας ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ, καθὼς Αὐτὸς μᾶς ὁδηγεῖ πρὸς τὴν μετάνοιαν καὶ πρὸς μιὰ καρποφορία ἄξια τῆς μετανοίας. Αὐτὸ πάντως, μπορεῖ νὰ

περικλείη μιὰ κάποια εδθυμία, μιὰ προθυμία νὰ μὴν παίρνομε τοὺς ἑαυτοὺς μας πολὺ στὰ σοβαρά. Μόνο αὐτοὶ ποὺ μποροῦν νὰ χαμογελάσουν μὲ τοὺς ἑαυτοὺς τους μποροῦν νὰ εἶναι ἔσχατα σοβαροὶ μὲ τοὺς ἑαυτοὺς τῶν ἄλλων. Ἡ ἐλπίδα ἀγκαλιάζει τὸν κίνδυνο τῆς αὐτοκριτικῆς σὰν τὸν δρόμο πρὸς τὴν ἀνανέωση.

Τὸ νὰ ζοῦμε μὲ ἐλπίδα, σημαίνει νὰ διακινδυνεύσουμε τὸν δ ι ἄ λ ο γ ο. Ἡ γνήσια συνάντηση μὲ τοὺς ἄλλους, μπορεῖ νὰ μᾶς προκαλέσῃ νὰ ἐγκαταλείψουμε θέσεις προνομιακῆς καὶ νὰ θεωρήσουμε τοὺς ἑαυτοὺς μας τρωτοὺς. Τὸ ν' ἀνοίξουμε διάλογο μὲ ἀνθρώπους διαφορετικῶν πίστειων καὶ ἰδεολογιῶν, σημαίνει νὰ διακινδυνεύσουμε τὸν κλονισμό τῆς δικῆς μας πίστεως νὰ διακινδυνεύσουμε τὴν ἀνακάλυψη ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι τρόποι νὰ ἐκφράσῃ κανεὶς τὴν ἀλήθεια, ἀπ' αὐτοὺς ποὺ οἱ ἴδιοι μέχρι τώρα γνωρίζαμε. Ὁ διάλογος μὲ τοὺς Ἰουδαίους περικλείει κάποιες ἰδιαίτερες ὑποσχέσεις ἀλλὰ καὶ δυσκολίες: ὑποσχέσεις ἐμπλουτισμοῦ, γιατί οἱ κοινές μας ρίζες πᾶνε τόσο βαθειά, ὅσο μὲ κανένα ἄλλο λαὸ· δυσκολίες, γιατί τὰ θεολογικὰ καὶ πολιτικὰ ζητήματα ποὺ ἀναδύονται, μᾶς ἐπειλοῦν μὲ διαίρεση μεταξὺ μας ὅπως ἐπίσης καὶ μὲ ἀπομάκρυνση ἀπ' αὐτοὺς. Ἐπειδὴ μέσα στὸν διάλογο μποροῦμε νὰ βροῦμε μιὰ πληρέστερη ἀντίληψη γιὰ τὴν ἴδια μας τὴν πίστη, μιὰ βαθύτερη κατανόηση τοῦ συνανθρώπου μας, ἡ ἐλπίδα δὲν φοβᾶται τὸν διάλογο.

Τὸ νὰ ζοῦμε μὲ ἐλπίδα σημαίνει νὰ διακινδυνεύσουμε τὴν συνεργασία μὲ ἐκείνους ἀπὸ τοὺς ὁποίους διαφέρουμε. Ὄταν ἐργαζώμαστε μαζί μὲ ἄλλους γιὰ ἄμεσους ἀνθρώπινους σκοποὺς, διακινδυνεύουμε νὰ χρησιμοποιηθοῦμε καὶ νὰ ἀπορροφηθοῦμε. Ἀλλὰ ὅταν βρίσκουμε ἐκείνους ποὺ, χωρὶς ν' ἀναγνωρίζουν τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, ὑπηρετοῦν τὴν ἀνθρωπότητα, μποροῦμε νὰ πάρουμε τὸ μέρος τους, γιὰ χάρη ὅλων τῶν παιδιῶν τοῦ Θεοῦ κι' ἀκόμα, ἂν δοθῇ εὐκαιρία, γιὰ ν' ἀπολογηθοῦμε γιὰ τὴν ἐλπίδα μας. Ἡ ἐλπίδα εἶναι πρόθυμη νὰ διακινδυνεύσῃ τὴν συνεργασία μ' ἐκείνους ποὺ εἶναι διαφορετικοί.

Τὸ νὰ ζοῦμε μὲ ἐλπίδα σημαίνει νὰ διακινδυνεύσουμε νέες μορφές κοινότητος μεταξὺ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. Τοῦτο ἀπαιτεῖ μιὰ χάρη καὶ μιὰ κατανόηση ποὺ μποροῦν νὰ πάρουν τίς παλῆς δομές, τὰ στερεότυπα καλοῦπια καὶ τίς μνησικακίες καὶ νὰ τὰ μεταμορφώσῃ σὲ δρόμους συμβιώσεως, μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία.

Προκαλούμεθα ν' ἀνακαλύψουμε πάνω στὴ βάση τῆς Γραφῆς καὶ τῆς Παραδόσεως σύγχρονους τρόπους γιὰ νὰ ἐκφράσουμε τὴν ἀμοιβαιότητα καὶ τὴν ἰσότητα καὶ ἰδιαίτερα γιὰ νὰ κατανοήσουμε ἐκ νέου τί σημαίνει νὰ εἶμαστε δημιουργημένοι κατ' εἰκόνα Θεοῦ.

Τὸ νὰ ζοῦμε μὲ ἐλπίδα σημαίνει νὰ διακινδυνεύουμε τὴν περιφρόνηση. Στους περισσότερους ἀπὸ τοὺς συγχρόνους μας ἡ ἐλπίδα μας φαί-

νεται μάταια. Στὴν καλύτερη περίπτωση δὲν ἔχει σχέση μετὰ τὴν πραγματικότητα καὶ στὴν χειρότερη εἶναι κακόβουλη. Παρ' ὅλα αὐτά, τὸ νὰ ζοῦμε μετ' ἐλπίδα σημαίνει νὰ συνεχίζουμε τὴν μαρτυρία τῆς λυτρωτικῆς δυνάμεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἴτε ἀγνοοῦμεθα εἴτε γινόμαστε στόχος ἐπιθέσεων. Διότι ἡ διάδοσις τοῦ Εὐαγγελίου δὲν εἶναι μόνο ἡ ἀποστολή μας, ἀλλ' ἐπίσης τὸ προνόμιο καὶ ἡ χαρὰ μας, μποροῦμε νὰ διακινδυνεύσουμε τὴν γελοιοποίηση.

Τὸ νὰ ζοῦμε μετ' ἐλπίδα σημαίνει νὰ διακινδυνεύσουμε τὸν θάνατον γιὰ χάρι αὐτῆς τῆς ἐλπίδος. Κανένας χριστιανὸς δὲν ἐπιτρέπεται ν' ἀποφασίσῃ ὅτι κάποιος ἄλλος θάπρεπε νὰ εἶναι μάρτυρας. Καθένας ἀπὸ μᾶς ἀντιμετωπίζει τὴν πιθανότητα ὅτι ἡ πιστὴ μαρτυρία μπορεῖ νὰ εἶναι ἀκριβὴ μαρτυρία. Ἡ χριστιανικὴ ἐλπίδα δὲν εἶναι ὅτι ὁ θάνατος μπορεῖ ν' ἀποφευχθῆ, ἀλλὰ ὅτι ὁ θάνατος μπορεῖ νὰ ξεπερασθῆ. Αὐτοὶ ποὺ πραγματικὰ ζοῦν ἐν ἐλπίδι ἔχουν ἀντιμετωπίσει τὸν θάνατον καὶ μποροῦν νὰ διακινδυνεύσουν τὸ νὰ πεθάνουν μετὰ τὸν Χριστό. Γιὰ μερικοὺς, αὐτὸ εἶναι ἕνα ρητορικὸ σχῆμα, ἀλλὰ γιὰ ἄλλους εἶναι ἡ ἀμετακίνητη βεβαιότητα ἀπὸ τὴν ὁποία προσβλέπουν στὴν κάθε καινούργια μέρα. Τὸ νὰ ζοῦμε μετ' ἐλπίδα, σημαίνει νὰ ἀγκαλιάζουμε τὸν κίνδυνον τοῦ θανάτου γιὰ χάρι αὐτῆς τῆς ἐλπίδος.

Αὐτὸ ποὺ λένε εἶν' ἀλήθεια :

*«ἂν ἔχομε πεθάνει μαζί Του, θὰ ζήσουμε μαζί Του
 ἂν ὑπομείνουμε, θὰ βασιλεύσουμε μαζί Του·
 ἂν τὸν ἀρνηθοῦμε, θὰ μᾶς ἀρνηθῆ κι' Αὐτός·
 ἂν ἔμεῖς εἴμαστε ἄπιστοι, αὐτὸς μένει πιστός—
 γιατί δὲν μπορεῖ ν' ἀρνηθῆ τὸν ἑαυτό Του».*

Μεταφράσθη ἐν Γενεύῃ
 εἰς τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον Ἐκκλησιῶν

Καθηγητῆς Γερ. I. Κονιδάρης

Χ ρ ο ν ι κ ά

ΑΠΡΙΛΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 1980

I. ΝΕΑ ΜΕΛΗ

Την 16ην Ἀπριλίου ἔγινε ἡ ὑποδοχὴ εἴκοσι νέων μελῶν τοῦ Σολλόγου. Τὰ νέα μέλη καλωσῶρισε ὁ Πρόεδρος κ. Γ. Κονιδάρης ἐδῆθηθεις ὅπως ἐργασθοῦν διὰ τὴν εὐδῶσαιν τοῦ ἔργου τοῦ Παρνασσοῦ.

Ἀπήντησε καταλλήλως ἐκ μέρους ὄλων ὁ καθηγητῆς κ. Μελανίτης.

Τὰ νέα μέλη εἶναι :

1. Ἀλεξίου Σπυρίδων τοῦ Νικολάου, δημοσιογράφος.
2. Βερεκέτης Κωνσταντῖνος τοῦ Κίμωνος, βιομήχανος.
3. Γεωργανᾶς Κωνσταντῖνος τοῦ Γεωργίου, δικηγόρος.
4. Κανελλόπουλος Γεώργιος τοῦ Λάμπρου, ἐπίτ. ἀρεοπαγίτης.
5. Κόκκινος - Φιλίππαιος Ἀθανάσιος τοῦ Δημητρίου, μουσουργός-συγγραφεὺς.
6. Κωνσταντῖνης Ἀλέξανδρος τοῦ Μίνωος, ἐπιχειρηματίας.
7. Λογοθέτης Λεωνίδα τοῦ Ἀντωνίου, πολιτικός μηχανικός.
8. Μαρούδης Δημοσθένης τοῦ Βασιλείου, δικηγόρος.
9. Μασούρας Χάρης τοῦ Γεωργίου, μαιευτῆρ γυναικολόγος.
10. Μελανίτης Νικόλαος τοῦ Γεωργίου, ὁμότιμος καθηγητῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
11. Μοδινός Πόλυς τοῦ Πολυβίου, πρέσβυς Κύπρου εἰς Ἀγίαν Ἐδραν.
12. Μπαντοῦνας Θεόδωρος τοῦ Παναγιώτου, εἰσαγγελεὺς ἐφετῶν.
13. Παπαϊωάννου Ἀγγελος τοῦ Ἀντωνίου, ἀρχαιολόγος.
14. Περικιάκης Ἰωάννης τοῦ Μιχαήλ, δικηγόρος-δημοσιογράφος.
15. Ποντίφηξ Γρηγόριος τοῦ Κωνσταντῖνου, καθηγητῆς Πανεπιστημίου.
16. Ράγκας Σόλων τοῦ Δημητρίου, ἐπίτ. εἰσαγγελεὺς Ἀρείου Πάγου.
17. Ρήγας Ἀναστάσιος τοῦ Γεωργίου, τ. Νομάρχης.
18. Τζαννετάκης Παναγιώτης τοῦ Πέτρου, ὑποδιοικητῆς Ἐθν. Τραπεζῆς.
19. Τσιμπούκης Γεώργιος τοῦ Δημητρίου, βιομήχανος.
20. Χρυσοσπάθης Παναγιώτης τοῦ Ἰωάννου, καθηγητῆς Πανεπιστημίου.

Τὴν 7ην Μαΐου ὁ Σόλλογος ὑπεδέχθη δέκα εἰσέτι νέα μέλη του. Κατὰ τὴν τελετὴν ὁμίλησε δι' ὀλίγων ὁ Πρόεδρος κ. Γ. Κονιδάρης, καὶ ἀπήντησεν ἐκ μέρους τῶν νεοεγγραφέντων ὁ καθηγητῆς κ. Παναγιώτου ἐκφράσας τὴν χαρὰν ὄλων διὰ τὴν ἐγγραφὴν καὶ ἔποσχεθεις συνεργασίαν καὶ βοήθειαν. Τὰ νέα μέλη εἶναι :

1. Βουτιεριδης Περικλῆς-Δημήτριος τοῦ Ἠλίας, δικηγόρος.
2. Γεωργουσόπουλος Κωνσταντῖνος τοῦ Χρήστου, φιλόλογος-κριτικός θεάτρου.
3. Γιάκας Ἀλέξανδρος τοῦ Γεωργίου, βιομήχανος.
4. Δελλῆς Κωνσταντῖνος τοῦ Γεωργίου, ὕφηγητῆς Πανεπ. Ἀθηνῶν-οἰκονομολόγος.
5. Θεοδωρόπουλος Χρήστος τοῦ Παναγιώτου, δημοσιογράφος.
6. Μουστάκας Δημήτριος τοῦ Γεωργίου, ὑποδιοικητῆς ΟΤΕ.
7. Παναγιώτου Πάνος τοῦ Πέτρου, καθηγητῆς Πανεπ. Ἀθηνῶν.
8. Παπαθωμόπουλος Ἐμμανουήλ τοῦ Ἀνδρέου, καθηγητῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπ. Ἰωαννίνων.

9. Σαρηγιαννίδης Χρύσων τοῦ Θεοδώρου, ναυπηγός-μηχανικός.
10. Σέκερης Ἀθανάσιος τοῦ Εὐαγγέλου, ἀρχιπλοίαρχος-διοικητῆς ΟΤΕ

Τὴν 28 Μαΐου ὁ Σύλλογος ὑπεδέχθη δέκα τρία νέα μέλη, τὰ ἑξῆς:

1. Ἀρμακόλας Δημήτριος τοῦ Κωνσταντίνου, γλύπτης.
2. Βαλαβάνης Ἰωάννης τοῦ Χρήστου, διευθυντῆς Τραπεζῆς Ἑλλάδος.
3. Βρεττάκος Δημήτριος τοῦ Λεωνίδου, δικηγόρος.
4. Θεοδοσιάδης Μάνος.
5. Ἰσιδωρίδης Πέτρος τοῦ Ἡρακλέους, ἔμπορος.
6. Καραγκούνης Δημήτριος—Περικλῆς τοῦ Κωνσταντίνου, δικηγόρος.
7. Κουγιουμτζέλης Πλάτων τοῦ Γεωργίου, μηχανικός-ἐργολήπτης.
8. Μασούλας Γεώργιος τοῦ Βασιλείου, ὀδοντίατρος.
9. Παπαϊωάννου Γεώργιος τοῦ Λουκά, δικηγόρος.
10. Παπατρέχας-Στουρνάρας Γεώργιος τοῦ Παναγιώτου, ἐμπειρογνώμων ξενοδοχείων καὶ Τουρισμοῦ.
11. Τσιούμας Ἀθανάσιος τοῦ Εὐαγγέλου, δικηγόρος.
12. Φικιάρης Μελέτιος τοῦ Βασιλείου, πολιτικός μηχανικός.
13. Χατζηγιάνης Παναγιώτης τοῦ Χρήστου, δικηγόρος.

2. ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ «ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ»

Πρὸς τὴν Ἐφορείαν
τοῦ Φ.Σ. «Παρνασσός»

Ἐν τὰ ὄθθα

Ἀγαπητοὶ φίλοι καὶ συνεργάται

Οἱ μεγάλοι σκοποὶ τοῦ Φ. Σ. «Παρνασσός», ὡς καθορίζονται ὑπὸ τοῦ Καταστατικοῦ καὶ ὡς ἡρμηνεύθησαν αὐθεντικῶς εἰς τὴν μακρὰν καὶ πλουσίαν καὶ ἐπὶ 115 ἔτη συνεχιζομένην ἱστορίαν τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ Ἰδρύματος, καθιστοῦν ἀναγκαίαν τὴν ἀνάληψιν πρωτοβουλιῶν, διὰ τὴν ἀνταποκριθῆμεν ὡς νέα διοικήσις εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τῶν καιρῶν μας.

Δὲν δύναται νὰ ἐπάρῃ ἀμφιβολία, ὅτι αἱ συνθήκαι ὑπὸ τὰς ὁποίας εὐρίσκεται καὶ ζῆ ἢ Ἑλλάς τῆς σήμερον θέτουν πρὸ τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων εὐθέως καὶ δέξως πολλὰ καὶ μεγάλα καὶ ζῶτικά προβλήματα. Ταῦτα δύναται νὰ συνοψισθοῦν εἰς ἓνα πολὺπλευρον πρόβλημα τιθέμενον καὶ ὡς ἐρώτημα. Ποῖαι εἶναι αἱ προϋποθέσεις τῆς ἐπιβίωσης καὶ τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἀκμῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ σήμερον.

1. Ἡ ἀνάγκη πολυπλεύρου καὶ βαθείας μελέτης τῶν σχετικῶν, ἐντὸς τοῦ ἀνωτέρου πλαισίου διαγραφομένων προβλημάτων, ἢ ἀπόκτησις σαφηνείας καὶ βαθείας συνειδήσεως περὶ τῶν λύσεων, αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ δοθοῦν, εἶναι εὐλογον νὰ ἀπασχολοῦν τὴν νέαν Ἐφορείαν τοῦ Ἱστορικοῦ Ἐθνικοῦ μας Ἰδρύματος. Τοῦτο πρέπει ὁποσδήποτε νὰ συμβῆλη εἰς τὴν γνῶσιν καὶ διαφώτισιν τοῦ λαοῦ περὶ τῶν συγκεκριμένων ὄχι ἀπλῶς ὄρων ἐπιβίωσης, ἀλλὰ ἀκμῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ.

2. Ἡ εὐτυχῆς εἰσόδος εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Κοινότητα, ὡς στήριγμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, εὐτυχῶς συμπίπτει πρὸς τὸ εὐτυχές γεγονός τῆς διεθνoῦς εὐμενοῦς ἀπηχῆσεως τῆς προτάσεως τοῦ κ. Πρωθυπουργοῦ, περὶ ἐπαναπατρισμοῦ τῶν ἀνὰ τετραετίαν Ὀλυμπιακῶν Ἀγῶνων εἰς τὴν ἀρχαίαν κοιτίδα τῶν.

Τὰ γεγονότα ταῦτα ἐπιβάλλουν τὴν ἄμεσον ἀντιμετώπισιν τῶν ζωτικῶν προβλημάτων τῆς Ἑλλάδος, καὶ δὴ καὶ τῶν οἰκονομικῶν καὶ πολιτιστικῶν συνδεομένων μετὰ τὴν διατήρησιν τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς φυσιογνωμίας τοῦ Ἔθνους μας.

3. Δι' ἡμᾶς ἡ Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωσις πρέπει νὰ εἶναι Ἐνωσις τῶν Πατρίδων, διότι ἡ Ἑλλάς εἶναι ἡ κοιτίς τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος. Εἰς τὰ πρωταρχικὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ θεμέλια τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Οἰκουμενικοῦ Πνεύματος προσετέθησαν τὰ Λατινικά, ἅτινα ἐκαλλιεργήθησαν ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίρροην τοῦ Οἰκουμενικοῦ Ἑλληνισμοῦ τῶν μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον χρόνων. Ἀλλὰ ἡ Ἑλληνικὴ Κληρονομία μετὰ τὸν Οἰκουμενικόν, ἀληθῶς πανανθρώπινον χαρακτήρᾳ τῆς, ἠνώθη καὶ ἐσφυρηλατήθη μετὰ τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὴν ἀρχαίαν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Ὁρθοδοξίαν τῆς. Οὕτω Οἰκουμενικός Ἑλληνισμός, ὡς θεμέλιον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Βυζαντίου καὶ τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, ἔδωκε τὸν εἰδικὸν χαρακτήρα ἐνότητος καὶ τὴν ἰδιομορφίαν τῆς χώρας μας, ἡ ὁποία πρέπει νὰ διατηρηθῆ διὰ τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς πηγῶν ἐμπνεύσεως καὶ ζωῆς. Καμμία ἄλλη χώρα δὲν ἔχει τὸ προνόμιον νὰ εἶναι ταυτοχρόνως Πατρίς ἐνὸς λαοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Πατρίς τῆς Χριστιανικῆς καὶ Πολιτισμένης Οἰκουμένης. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἀντιμετωπίσωμεν τὸ πολὺπλοκον πρόβλημα: Περὶ τῶν ὄρων ἐπιβιώσεως καὶ πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἀκμῆς ἐντὸς τῆς Εὐρωπαϊκῆς Κοινότητος, ὑπὸ διττὴν ἄκωσιν: ὑπὸ πατριωτικὴν καὶ Οἰκουμενικὴν, ἐμβαθύνοντες εἰς τὰς ρίζας μας καὶ συνειδητοποιοῦντες τὴν ἀνανέωσιν τῆς ἀποστολῆς μας, διότι εἴμεθα οἱ Ἕλληνες ταυτοχρόνως κατ' ἐξοχὴν Εὐρωπαῖοι, διασώζοντες τὸ γνήσιον Οἰκουμ. δημοκρατικὸν πνεῦμα καὶ τὴν γνησίαν Οἰκουμ. Ὁρθοδοξίαν.

Οἱ συνεργάται τοῦ «Παρνασσοῦ» ὅλων τῶν κλάδων ἔχουν πρὸ αὐτῶν στάδιον μελέτης λαμπρόν, ἡ ὁποία πρέπει νὰ εἶναι χρήσιμος εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος, ὡς φορέα ὑπεύθυνον τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἔχοντα τὴν πρώτην εὐθύνην διὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον τοῦ Ἑλληνισμοῦ μαζί μετὰ τὸν λαόν.

Ἡ προσφορά τοῦ «Παρνασσοῦ» πρέπει νὰ εἶναι οὐσιώδης καὶ θετικὴ πρὸς τὸ Ἔθος, τὸ Κράτος καὶ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν.

Εἰσηγούμενος ταῦτα οὐδαμῶς ἀμφιβάλλω ὅτι θὰ ἔχω τὴν συμπαράστασιν Ὑμῶν διὰ τὴν πραγμάτωσιν τῆς ἐρεῦνης καὶ μελέτης τοῦ συνόλου τῶν θεμάτων, ἅτινα περιλαμβάνονται ὡς μέγα θέμα πλαισίου, τὸ ὁποῖον θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ κατὰ τὸν χειμῶνα 1980-81, ὅτε ἡ Ἑλλάς εἰσέρχεται εἰς τὴν Κοινὴν Εὐρωπαϊκὴν Κοινότητα.

Μετὰ τιμῆς καὶ συναδελφικῶν χαιρετισμῶν

Ὁ Πρόεδρος

Καθηγητῆς ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ

3. ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

Ἡ Ἐφορεία τοῦ «Παρνασσοῦ» ὀργάνωσε εἰς τὴν ἔδραν τοῦ Συλλόγου φιλικὴν συγκέντρωσιν τὴν ἑσπέραν τοῦ Μ. Σαββάτου 5 Ἀπριλίου. Μετὰ τὴν παρακολούθησιν τῆς Ἀναστάσεως εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον Καρύτση, διενεμήθησαν πασχαλινὰ αὐγά καὶ τσουρέκια.

4. ΑΝΑΚΗΡΥΞΙΣ ΕΙΣ ΕΠΙΤΙΜΟΝ ΠΡΟΕΔΡΟΝ «ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ» ΤΟΥ ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ κ. Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, ΠΡΩΗΝ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Τὴν Παρασκευὴν 9 Μαΐου καὶ ὥραν 7.00 μ.μ. ὁ Σύλλογος ὠργάνωσεν ἐκδήλωσιν πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ-Καθηγητοῦ κ. Ἰω. Ν. Θεοδωρακοπούλου, ἐπὶ δεκαετίαν Προέδρου τοῦ «Παρνασσού» (1969-1979).

Τὸν τιμώμενον προσεφώνησε κατ' ἀρχάς ὁ Πρόεδρος τοῦ «Παρνασσού» κ. Γ. Κονιδάρης καὶ τοῦ ἐπέδωσε τιμητικὸν ψήφισμα πλέξας τὸ ἐγκώμιον τοῦ φιλοσόφου καθηγητοῦ, ὡς πανεπιστημιακοῦ διδασκάλου, ἐπιστήμονος διεθνoῦς κύρους καὶ πνευματικοῦ ἡγέτου τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ καθηγητὴς κ. Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλος συγκεκριμένως ἠχαραρίσθη διὰ τὴν τιμὴν καὶ μὲ καταλλήλους λόγους ἀνεφέρθη εἰς τοὺς σκοποὺς τοῦ «Παρνασσού» καὶ εἰς τὴν τόσον παλαιὰν ἱστορίαν τοῦ Συλλόγου.

Ὁ Πρόεδρος κ. Γ. Κονιδάρης ἐδευτερολόγησεν ἐνθουμηθεὶς, ὅπως ὁ τιμώμενος, τοὺς δεσμοὺς πού τὸν συνδέουν μὲ τὸν καθηγητὴν κ. Θεοδωρακόπουλον. Αἱ ὀμιλίαι Θεοδωρακοπούλου καὶ Κονιδάρη δημοσιεύονται εἰς τὸ παρὸν τεύχος τοῦ περιοδικοῦ. (σ.σ. 161-167).

5. ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ-ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ «ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ»

Τὴν 15ην Ἀπριλίου ὁμίλησεν ὁ διδάκτωρ ἰατρὸς κ. Κων. Γ. Πουρναρόπουλος μὲ θέμα: Τὰ Ἰατρικὰ Θαύματα τοῦ Μεγάλου Ἰατροῦ. Κατὰ τὴν ἐκδήλωσιν ἡ Κυρία Ἄννη Πολυτίμου-Παπακωνσταντίνου, ραψωδός, ἐδιάβασε κείμενα ἀπὸ διάφορα θαύματα τῆς Παναγίας στὸ Ἱερό τῆς Λουρδῆς, ἀπὸ τὸ βιβλίον τῆς Κυρίας Γιούλιας Μαρκάκη.

Τὴν 18ην Ἀπριλίου ὁμίλησεν ὁ οἰκονομολόγος, μέλος τοῦ «Παρνασσού», κ. Γ. Α. Χατζηναστασίου μὲ θέμα: Τὰ ὄρια τῆς συγχρόνου ἀκτινοβολίας τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων.

Εἰς τὰ πλαίσια τῶν καλλιτεχνικῶν ἐκδηλώσεων τοῦ Συλλόγου ἐδόθη τὴν 25ην Ἀπριλίου συναυλία μὲ ἔργα Βασίλη Δέλιου. Ἐλαβαν μέρος καθηγηταί, ἀπόφοιτοι καὶ τελειόφοιτοι τοῦ Ἀπολλωνείου Ὀδείου. Τὸ πρόγραμμα περιελάμβανε ἔργα διὰ σόλο πιάνο, τραγούδια, χορωδίαν καὶ ὀρχήστραν.

Ἐπίσης τὴν 29ην Ἀπριλίου ὠργανώθη ὑπὸ τοῦ Συλλόγου ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Συνδέσμου Ἑλλήνων Συνθετῶν συναυλία μὲ ἔργα Τάκη Γεωργίου, Βίκτωρα Καρουσάτου, Νότη Σαντοριναίου καὶ Χαρ. Χαλκιᾶ. Τὰ ἔργα ἐρμήνευσαν οἱ Φιλίτσα Κωνσταντίνου (μεσόφωνος), Παῦλος Κολιούσης (βαρύτονος), Γιολάντα Σεβέρι (πιάνο) καὶ Γιάννης Ζαραλῆς (βιολί). Διὰ τὸ ἔργον τῶν συνθετῶν ὁμίλησεν ὁ Πρόεδρος τοῦ Συνδέσμου Ἑλλήνων Συνθετῶν κ. Α. Κόκκινος.

Τὴν 16ην Μαΐου ὁ «Παρνασσός» ἐν συνεργασίᾳ μὲ τὴν «Μουσικὴν Ἑταιρείαν Ἐπιστημόνων» ὠργάνωσε συναυλίαν τῆς Ὀρχήστρας τῆς ὡς ἄνω Ἑταιρείας ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ μαέστρου κ. Στ. Καφαντάρη. Σολίστ ἦσαν ἡ Κυρία Μ. Δρόσου, καὶ οἱ κ.κ. Κ. Σοφιανός, Τ. Προβελέγγιος καὶ Β. Χαραλαμπίδης. Τὸ πρόγραμμα περιελάμβανε ἔργα G. Fr. Haendel, W. A. Mozart, H. Genzmer καὶ Κ. Σφήκα.

Τὴν 23ην Μαΐου ὠργανώθη ὑπὸ τοῦ Συλλόγου μουσικὴ βραδυὰ μὲ ἔργα J. S. Bach

καί Chopin. Έλαβον μέρος οί Δίτη Πάνου (πίانو), Έλία Βουτσαρά (πίانو) καί Νίκος Καρανασόπουλος (τσέλλο).

Τήν 27ην Μαΐου επίσης ώργανώθη έν συνεργασία μετά του Συνδέσμου Έλλήνων Συνθετών συναυλία μέ έργα Α. Κόκκινου καί Χ. Άλεξοπούλου. Τά έργα έρμήνευσαν οί σολίστ Βάσω Φραγκουδάκη (μεσόφωνος) καί Κώστας Ηλιόπουλος (βαρύτονος), Γιολάντα Σεβέρι καί Έλλη Γλύτσου (πίانو), Γιάννης καί Άνθούλα Παπαδοπούλου (πίانو γιά 4 χέρια), Νίκος Άλεξόπουλος (κλαρινέτο). Έπίσης μετέσχε ή Θάλεια Καλλιγιά (άπαγγελία).

Τήν 30ην Μαΐου ώργανώθη μουσική βραδυά μέ άριες καί σύνολα άπό άπερες. Έλαβαν μέρος οί Βάγγα Δούκα (σοπράνο), Γιώτα Πρεβελάκη (Mezzo), Giuseppe Ventrella (βαρύτονος). Στο πιάνο συνόδευσε ή Έλένη Άσημακοπούλου. Η καλλιτεχνική έπιμέλεια καί διδασκαλία ήταν τής Ναυσικάς Βουτυρά-Κυριακοπούλου.

Τήν 6ην Ιουνίου ώργανώθη, τέλος, συναυλία τής «Καλλιτεχνικής Έταιρείας Έπιστημόνων» υπό του «Παρνασσού». Συμμετέσxon ή Καίτη Τρούλη (πίانو) καί ό Δημήτριος Βράσκος (βιολί). Διευθυντής Όρχήστρας ήταν ό Άλέκος Άθανασιάδης.

6. ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΦΥΣΙΟΓΝΩΣΤΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ «ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ»

Τήν 28ην Άπριλίου εις τά πλαίσια τής τακτικής κατά μήνα κοινής συνεδρίας του «Παρνασσού» καί τής «Έλληνικής Έταιρείας Ιστορίας τής Ιατρικής» έγένητο πρός τους παρευρεθέντας υπό τών κ.κ. Β. Ρόζου καί Ν. Δεγλερή άνακοίνωσις μέ θέμα: Ύγεια, Ιατρική Έκπαίδευσις καί Κοινωνική Πρόνοια στην Έκτάνησο κατά τά μέσα του 19ου αι. Τεκμήρια άπό τόν τόπο τής έποχής.

Τήν 26ην Μαΐου εις τά πλαίσια τής ίδιας κοινής συνεδρίας τών ως άνω ώργανωτών έγιναν δύο άνακοίνωσις, του διδάκτορος Κων. Γ. Πουρναροπούλου μέ θέμα: Η Ιστορία τής Ανατομικής του Δημητρίου Άλεξάνδρου Μαυροκορδάτου (1811-1839), καί του κ. Χρ. Β. Οικονομοπούλου : Λαογραφική Ιατρική.

7. ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΕΚΔΗΛΩΣΙΣ ΕΞ ΑΦΟΡΜΗΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΙΩΒΗΛΑΙΩΝ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΟΥ «ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ» κ. ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΚΟΝΙΔΑΡΗ

Τήν Δευτέραν 19ην Μαΐου ό Σύλλογος ώργάνωσε τιμητικήν εκδήλωσιν έξ άφορμής τών επιστημονικών καί εκκλησιαστικών Ιωβηλαίων του Προέδρου του Καθηγητού κ. Γ. Κονιδάρη.

Τήν εκδήλωσιν έπρολόγισεν ό Γεν. Γραμματέας του Συλλόγου ύφηγητής κ. Γ. Πουρναρόπουλος.

Άκολούθως ώμίλησε δι' ολίγων ό παρευρεθείς Μακαριώτατος Άρχιεπίσκοπος Άθηνών καί πάσης Έλλάδος κ. Σεραφείμ, πρόεδρος τής Έπιτροπής Ιωβηλαίων.

Κύριος όμιλητής ήτο ό κ. Σήφης Κόλλιας, Δήμαρχος Κορίνθου, ό όποιος μέ έπαινετικατάτους λόγους ανέφέρθη εις τό άξιόλογον έργον του τιμωμένου Προέδρου του «Παρνασσού», ως επιστήμονος καί διδασκάλου, ως συγγραφέας καί ως άνθρωπου.

Πλήν του Μακαριωτάτου κ. Σεραφείμ, τήν εκδήλωσιν έτίμησε διά τής παρουσίας του ό Πρόεδρος τής Βουλής τών Έλλήνων κ. Δ. Παπασπύρου.

Τὰ κείμενα τῶν ὁμιλιῶν δημοσιεύονται εἰς τὸ παρὸν τεύχος τοῦ περιοδικοῦ (σελ. 169-189).

8. ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΗΜΕΡΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Μὲ τὴν ἐδκαιρίαν τοῦ εορτασμοῦ τῆς Ἡμέρας τοῦ Περιβάλλοντος ὑπὸ τοῦ Ὁργανισμοῦ Ἠνωμένων Ἐθνῶν, ὁ Σύλλογος καὶ ὁ «Ἑλληνικὸς Σύνδεσμος Ἠνωμένων Ἐθνῶν» ὀργάνωσαν εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τὴν 17ην Ἰουνίου σχετικὴν ἐκδήλωσιν. Μετὰ συντόμους εἰσηγήσεις τῶν Προέδρων τῶν δύο σωματείων ὁμίλησεν ὁ Χημικὸς καὶ Ὡκεανογράφος διδάκτωρ κ. Μιχαήλ Σκοῦλλος μὲ θέμα: Ρύπανσις καὶ προστασία τοῦ περιβάλλοντος στὸν διεθνή καὶ ἑλληνικὸν χῶρον.

9. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ 59ου ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΕΙΟΥ ΘΕΑΤΡΙΚΟΥ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ

Τὴν Κυριακὴν 29ην Ἰουνίου καὶ ὥραν 1.30 π.μ. ἔγινε στὴν Μεγάλην Αἴθουσαν ἐκδήλωση τοῦ Συλλόγου κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Κριτικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ 59ου Καλοκαιρινεῖου Θεατρικοῦ Διαγωνισμοῦ τοῦ ἔτους 1979 ἀνεκοίνωσε τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ. Ὡς γνωστὸν τὴν ἐπιτροπὴν ἀπέτέλεσαν ὁ κ. Δημήτρης Μ. Μυράτ (Πρόεδρος), ἡ Κα Τατιάνα Σταύρου καὶ ὁ κ. Ν. Σημηριώτης (μέλη).

Ἐκ μέρους τῆς Ἐπιτροπῆς ὁμίλησεν ὁ κ. Δημήτρης Μ. Μυράτ, ὁ ὁποῖος ἀνεφέρθη εἰς τὸ ἱστορικὸν τοῦ Καλοκαιρινεῖου Θεατρικοῦ Διαγωνισμοῦ καὶ εἰς τὸν ἕτερον ἐπίσης δραματικὸν διαγωνισμὸν, τὸν Λασσάνειον.

Ἀκολούθως ἀνεκοίνωσεν ὅτι ἡ Ἐπιτροπὴ ἀπένευμεν βραβεῖον εἰς τὸ θεατρικὸν ἔργον «Τὸ σπαθὶ τοῦ Θεοῦ», τὸ ὁποῖον ὑπεβλήθη μὲ τὸ ψευδώνυμον «Συμεών», καὶ ἔπαινον εἰς τὸ θεατρικὸν ἔργον «Ἰουδήθ» τὸ ὁποῖον ὑπεβλήθη μὲ τὸ ψευδώνυμον «Ἰωάννης Γεωργίου». Συγγραφεὺς καὶ τῶν δύο ἀπεκαλύφθη ὅτι εἶναι ὁ κ. Γ. Μιχαλόπουλος.

Ὁ βραβευθεὶς λαμβάνει 25.000 δρχ. διὰ τὸ βραβεῖον.

10. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΑ ΛΗΦΘΕΝΤΑ ΕΙΣ ΤΟΝ «ΠΑΡΝΑΣΣΟΝ»

Περιοδικά:

- Ἀκτίνες, ἔτος 43ον, ἀρ. 410 (Ἀπρίλιος 1980), 411 (Μάιος 1980).
- Ἐπίσκεψις, Δεκαπενθήμερον δελτίον εἰδήσεων, ἔτος 10ον, ἀρ. 228/1 Ἀπρ. 1980. ἀρ. 229/15 Ἀπρ. 1980.
- Ἐποπτεία, ἀρ. 44, Μάρτιος-Ἀπρίλιος 1980, ἀρ. 45, Μάιος 1980.
- Ἰλισός, τεύχος 137, Μάρτ.-Ἀπρ. 1980.
- Yugoslavia Life, monthly publication vol. XXV, Νος 3-4 March-April 1980.
- Revue des Deux Mondes, Avril 1980.

ΒΙΒΛΙΑ

- Δευτεραίου Ἀγγέλου Ν., Ὁ ἄρτος κατὰ τὴν γέννησιν καὶ τὴν τελευταίην. Ἡ συμβολικὴ καὶ ἡ μαγικὴ χρῆσις τοῦ ὑπὸ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων. Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ, Ἀθήναι 1978, σελ. 254.
- Κανελλόπουλου Χρήστου. Ἰδιόμορφος πειθαρχικὴ δίωξις μηχανικῶν εἰς τὸ Τεχνικὸν Ἐπιμελητήριον τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 1980, σελ. 20.
- Κυράτσου Διονυσίου Κ., Μητροπολίτου Δράμας, Ἡ ἀποστολὴ τῶν κατηχητικῶν Σχολείων ἐντὸς τῆς συγχρόνου κοινωνίας, Δράμα 1979, σελ. 17.
- Τοῦ αὐτοῦ, Τὸ ἀληθὲς νόημα τῆς ὑπάρξεώς μας, Δράμα 1979, σελ. 44.
- Παπαθωμόπουλου Μανόλη, Μαξίμου Πλανοῦδη μετάφρασις τῶν Ὀβιδίου ἐπιστολῶν, Ἰωάννινα 1973, σελ. 171.
- Τοῦ αὐτοῦ, Ἀνωνόμου παράφρασις εἰς τὰ Ὀππιανοῦ Ἀλιευτικά, Ἰωάννινα 1973, σελ. 87.
- Πετρικάκη Γιάννη Μ., Κύπρος. Φῶς στὰ παρασκήνια, ἀγνωστα συγκλονιστικὰ ντοκουμέντα, Ἀθήναι 1978, σελ. 77.
- Σκανδάμη Ἀνδρέα Σπ., Πίνδαρος, ὁ κορυφαῖος λυρικός τῆς ἀρχαιότητος, Ἀθήναι 1979, σελ. 43.
- Φτέρη Γεωργίου, Ἑλληνικὲς μορφές, Δίφρος, Ἀθήναι 1979, σελ. 236.
- Rechenschaft über die hoffnung, Dokumente zur Diskussion an der Sitzung der Kommission für Glauben und Kirchenverfassung, Bangalore, Indien, 16-30 August.
- καὶ
- Ἀκαδημία Ἀθηνῶν
- «Μνημεῖα Ἑλληνικῆς Ἱστορίας» Ἐπιτομαὶ Ἐγγράφων τοῦ Βρετανικοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν. Γενικὴ Ἀλληλογραφία. Ἑλλάς (FO 32), τόμος Β': FO 32, φάκ. 35-56/1833-1835, ἐπιμ. ἐκδ. Φίλιππος Γλύτσης, Χρήστος Λοῦκος, Ἑλένη Μπελιᾶ, ἔτος ἐκδ. 1979, σσ. ιθ' + 823.

11. ΔΩΡΕΑΙ (1979-1980)

Ί. Αίλιανός	1.000	Γ. Βογιατζάκης	3.000
Κ. Αίλιανός	1.000	Νικ. Φωτιάς	1.000
Ήλ. Δεσποτόπουλος	1.000	Ί. Αίλιανός	1.000
Γ. Βογιατζάκης	4.000	Α. Δημητράκης	1.000
Γ. Σακελλαρόπουλος	1.000	Legiše εις μνήμην Κ. Περτίνη	3.530
Π. Οικονόμου	2.000	ΔΣ. Ίσραηλ. Κοιν. εις μνήμη Δ.	
Κων/νος Καραγκούνης	1.000	Βρανοπούλου	10.000
Κων/νος Καραγκούνης	1.000	Γ. Βογιατζάκης	2.000
Κων/νος Πλαπούτας	2.000	Μ. Βλυσίδου	1.000
Σάββας Λοϊζίδης	1.000	Κος και Κα Ρήγα	2.000
Γ. Βογιατζάκης	1.000	Γ. Σακελλαρόπουλος	2.000
Μαρ. Μίνδλερ	2.000	Σ. Λοϊζίδης	1.000
Σπ. Παπασπύρου	18.000	Γεωργ. Καλούτσης	1.000
Συμβούλιον Συλλόγου Ἀθηνῶν	50.000	Σπυρ. Παπασπύρου	5.000
Κα Ἑλβίρα Μιχαηλίδη	2.000	Ν. Γ. Φωτιάς	1.000
Ήλ. Γλυκοφρύδης	1.000	Ί. Αίλιανός	1.000
Χ. Δημακόπουλος	1.000	Κ. Ξανθοπούλου	1.000
Θ. Ἀγγελόπουλος	2.000	Χαρ. Διαπούλης	2.000
Ίωάν. Αίλιανός	1.000	Γεωρ. Μαθιούδης	1.000
Ἑλένη Καζαμία	5.000	Ίωάννης Μουζάκης	1.000
Θεοφ. Ἀγγελόπουλος	2.000	Κων. Ζαφείρης	3.000
Δημ. Ξηρουχάκης	2.500	Λίνα Σπανίδη	2.000
Ἀνδρ. Βεργατῆς	4.000	Παν. Παλαιολόγος	2.000
Αἰκατ. Μούγιου	2.000	Γεωργ. Δροσόπουλος	1.000

Η ΡΙΖΑΡΕΙΟΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΚΑΙ Η ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Δημοσιεύομεν κατωτέρω Ἀπόφασιν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ὑπερασπίζουσαν ὀρθότατα τὴν περιουσίαν, τὴν ὁποίαν ἀφῆκαν οἱ ἀδελφοὶ Ριζάρη, διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ μεγάλου σκοποῦ τῆς μορφώσεως τῶν ὑποψηφίων κληρικῶν τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ Ριζάρειος Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ ἦτο ἄριστον Σχολεῖον Ἑλληνικῆς καὶ Χριστιανικῆς μορφώσεως, ἀπέδωσε δὲ εἰς τὸν Ἑλληνισμόν τῆς ἡμεδαπῆς καὶ τῆς ἀλλοδαπῆς μέγαν ἀριθμὸν Ἐπισκόπων, λοιπῶν κληρικῶν καὶ καθηγητῶν τῶν Πανεπιστημίων, ἐν οἷς πολλοὶ ἐγένοντο Πρόεδροι τῆς Ἀκαδημίας καὶ καθηγηταὶ τῶν λοιπῶν Ἀνωτάτων Ἐκπαιδευτικῶν Ἰδρυμάτων κ.τ.λ. Εἶναι πολὺ λυπηρὸν, ὅτι ἐγένετο ἡ περιουσία τῆς Σχολῆς ἀντικείμενον ἐριδος, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι τάχα δὲν ἐξεπλήρωσεν ἡ Σχολὴ τὸν σκοπὸν τῆς, ἐνῶ τὸ ἀληθές εἶναι ὅτι τὰ στατιστικὰ δεδομένα μαρτυροῦν τὴν ὀρθότητα τῶν ἀπόψεων τῆς Ἀκαδημίας..

Ἐπειδὴ ὁ μέχρι πρό τινος Πρόεδρος τοῦ «Παρνασσοῦ» Καθηγητῆς καὶ Ἀκαδημαϊκὸς κ. Ι. Θεοδοωρακόπουλος καὶ ὁ νῦν Πρόεδρος ἐσπούδασαν εἰς αὐτὴν τὴν Σχολήν, ἡ ὁποία ἐθεράπευσεν ἐξαιρετικῶς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, δύναται δὲ διὰ καταλλήλων ρυθμίσεων νὰ ἐκπληρῶνῃ πλήρως τὸν προορισμὸν τῆς, διατὶ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 1 πρόβλημα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, εἶναι τὸ τῆς μορφώσεως τοῦ κλήρου, διὰ τοῦτο δημοσιεύομεν κατωτέρω τὰ δύο σημαντικὰ κείμενα.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ο ΓΕΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

Ἀθῆναι, 15 Νοεμβρίου 1979

Ἡ Σύγκλητος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν μετὰ πληξίν καὶ λύπην ἐπληροφόρηθη ὅτι ὠρισμένα Σωματεῖα, τῶν ὁποίων ἡ ἔδρα εἶναι εἰς τὴν Ἠπειρον, ὠδήγησαν τὴν Ριζάρειον Ἐκκλησιαστικὴν Σχολήν εἰς τὰ δικαστήρια μετὰ σκοπὸν νὰ ἀνατρέψουν τὸ πνεῦμα καὶ τὸ γράμμα τῶν ἱδρυτῶν αὐτῆς, τῶν Ἐθνικῶν Εὐεργετῶν Μάνθου καὶ Γεωργίου Ριζάρη.

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἀπένευμε πρὸ ἐτῶν τὸ Χρυσοῦν ἩΜετάλλιον εἰς τὴν γεραρὰν Ριζάρειον Ἐκκλησιαστικὴν Σχολήν διὰ τὸν μακρὸν αὐτῆς βίον καὶ τὸ λαμπρὸν ἔργον τῆς, ἔργον ἔθνικῆς Παιδείας. Δὲν εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ σκοπός, τὸν ὁποῖον ἔθεσαν οἱ ἀοίδιμοὶ Ριζάραι διὰ τῆς διαθήκης δὲν ἐκπληροῦνται ἀπὸ τὸ Ἰδρυμα, τὸ ὁποῖον τόσον ἔχει συμβάλει ἐπὶ ἕνα καὶ ἡμῖσι σχεδὸν αἰῶνα εἰς τὴν ἀνάδειξιν πνευματικῶν ἡγετῶν τοῦ Ἔθνους. Ἐπίσκοποι, ἱερεῖς, καθηγηταὶ Πανεπιστημίου, πολιτικοὶ ἄνδρες, καθηγηταὶ Γυμνασίων καὶ διδάσκαλοι ὑπῆρξαν μαθηταὶ τῆς Σχολῆς αὐτῆς, ἡ ὁποία δὲν παρέδιδε μόνον εἰς αὐτοὺς τὰ γράμματα, ἀλλὰ καὶ τὸ ἦθος. Δὲν χρειάζεται νὰ ἀναφέρωμεν ἐδῶ ὀνόματα διότι εἶναι τόσον πολλὰ καὶ τόσον γνωστά, ὥστε νὰ θεωρῆται τοῦτο περιττόν.

Ἡ Σύγκλητος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν εἶναι βεβαία ὅτι ἡ ἑλληνικὴ δικαιοσύνη θὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ μέγα ἔργον τῆς Ριζαρείου Σχολῆς καὶ θὰ προστατεύσῃ μετὰ τὴν δικαίαν αὐτῆς ἐπιτηγόριαν τόσον τὸ πνεῦμα, ὅσον καὶ τὸ γράμμα τῆς διαθήκης τῶν Ριζαρῶν. Ἐὰν αὐτὰ διασαλευθοῦν εἰς τὴν ἐποχὴν μας, ἐνῶ ἐπὶ ἕνα καὶ ἡμῖσι αἰῶνα ἦσαν σεβαστά, τότε θὰ εἶναι δύσκολον εἰς τὸ μέλλον νὰ ὑπάρξουν Ἐθνικοὶ Εὐεργεταί, ὅταν θὰ γνωρίζουν ὅτι ἡ βούλησίς τῶν δὲν θὰ εἶναι σεβαστὴ ἀπὸ τοὺς ἐπιγιγνομένους. Μετὰ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἡ Σύγκλητος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἔρχεται νὰ συμπαρασταθῇ εἰς τὸν ἀγῶνα, τὸν ὁποῖον διεξάγει σήμερον ἡ Ριζάρειος Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ καὶ νὰ εὐχηθῇ ὅπως ἡ βούλησις τῶν ἱδρυτῶν αὐτῆς παραμείνῃ ἀθικτος.

Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΡΙΖΑΡΕΙΟΥ ΣΧΟΛΗΣ

Μικρόν άρθρον ἀποσταλὲν εἰς τὴν ἐφημερίδα «Καθημερινή»,

1) Ὁ φίλος καὶ ἱκανὸς ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἀρθρογράφος τῆς ἐγκρίτου ἐφημερίδος σας κ. Σπυρ. Ἀλεξίου, ἐδημοσίευσεν πρὸ ἡμερῶν ἀρθρον περὶ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, (ιδρυθείσης τὸ 1844), ἐξ ἀφορμῆς ἀνακοινώσεως τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τῆς ὁποίας ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς ὑπῆρξε διαπρεπῆς Ριζαρεΐτης, εὐγνώμων, ὡς καὶ ὁ γράφων, πρὸς τὴν γεραρὰν Σχολήν. Ἦτο ἐξοχὸν σχολεῖον ἑλληνικῆς καὶ χριστιανικῆς μορφώσεως.

Νομίζω, ὅτι ἡ παρέμβασις τῆς Ἀκαδημίας εἰς τὴν διένεξιν τὴν ὁποίαν προεκάλεσαν, κακῶς, τὰ Ἠπειρωτικὰ Σωματεία, ἐρχομένη ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀμυναν τὴν ὁποίαν ἀντέταξεν ἡ πλειοψηφία τῶν ἐκτελεστῶν τῆς Διαθήκης, ἡ Ἱερὰ Σύνοδος, ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ εἶναι ὀρθὴ καὶ δύναται ν' ἀποβῆ ὠφέλιμος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ εἰς τὸ Ἔθνος, διότι εἶναι ἐθνικὴ ἀνάγκη νὰ μὴ θιγοῦν οἱ σκοποὶ καὶ ἡ Ριζαρεῖος περιουσία.

Δὲν θὰ ἐπαναλάβω ὅσα ἔγραψαν ἡ ἐκκλησία καὶ τὰ ἱδρύματα διὰ τὴν τεραστίαν προσφορὰν τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, εἰς τὸν κλῆρον τῆς Ἑλλάδος, τὸν ἀπόδημον ἑλληνισμόν καὶ τὴν παιδείαν καθ' ὅλου, διότι εἶναι γνωστὰ καὶ περιέχονται μὲ στατιστικὰ δεδομένα εἰς τὸ πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον ὑπόμνημα τοῦ ἐκ τῶν ἐκτελεστῶν τῆς Διαθήκης Ριζάρη συναδέλφου κ. Ἀ. Φυτράκη. Ἡ προσφορά τῆς Ριζαρείου, ἄμεσος εἰς τὸν κλῆρον καὶ ἕμεσος εἰς τὴν παιδείαν καὶ δὴ καὶ εἰς τὴν θρησκευτικὴν, ὑπῆρξεν καὶ εἶναι μεγάλη. Μεταξὺ δὲ τῶν ἱδρυμάτων ποῦ πρέπει νὰ εἶναι εὐγνώμονα πρὸς τὴν Ριζαρεῖον εἶναι καὶ ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἐν μέρει τῆς Θεσσαλονικῆς, ἦτοι τὰ ἱδρύματα, τὰ ὁποῖα μορφώνουν τὴν ἱεραρχίαν τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας (π.χ. 53 Μητροπολίται), ὡς καὶ μέγαν ἀριθμὸν κληρικῶν. Εἰς τὸν ἀρκετὰ μέγαν ἀριθμὸν τῶν ἱεραρχῶν ποῦ προήλθον ἀπὸ τὴν Ριζαρεῖον πρέπει νὰ προστεθῆ ὄχι μόνον ὁ ἀριθμὸς πολλῶν καθηγητῶν, διαπρεπῶν, τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων εἰς τὴν Μέσσην Ἐκπαίδευσιν.

2. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν γράφοντα ἐρευνητὴν τῆς ἱστορίας καὶ τῶν προβλημάτων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος δὲν εἶναι ἀπλῶς γεγονὸς αἱ μεγάλαι προσφοραὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, εἰς τὴν Θεολογίαν καὶ εἰς τὸ Ἔθνος, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα: ἔάν ὁ σκοπὸς τοῦ διαθέτου ἦτο ὀρθὸς καὶ ἔάν ἐπιτρέπεται ἡ ἀλλοίωσις, ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἔθνους μάλιστα σήμερον. Μήπως εἶναι ὀρθότερον νὰ τεθῆ τὸ ἐρώτημα: Πῶς δύναται νὰ ἐκπληρωθῆ εἰς τὸ ἀκέραιον ἡ θέλησις τοῦ διαθέτου, ποῦ ἦτο καὶ θέλησις τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους, ἱδρῶσαντος πολλὰς ὁμοίας ἱερατικῆς Σχολᾶς;

Ἡ ἀπάντησις εἰς τὰ δύο ἐρωτήματα εἶναι θετικὴ.

α. Οἱ Ριζάραι ἠθέλησαν ἵνα εἰς τὴν Σχολήν των ἀποκλειστικῶς «διδάσκονται ὅσοι σκοπεύουσι νὰ ἐνδυθῶσιν ἱερωσύνης ἐνδυμα καὶ νὰ μὴ εἶναι δεκτοὶ πρὸς ἱερωσύνην, εἰμὴ ὅσοι ἔχουν τακτικὰ ἀποδεικτικὰ περὶ τῆς ἐν αὐτῇ σπουδῆς των (ἀρθρον τῆς διαθήκης τοῦ Γεωργίου Ριζάρη ἀριθμ. 78). Ὅταν τὰ ἔγραφε αὐτὰ εἶχε ἱδρυθῆ ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν (1837) καὶ φυσικὰ δὲν ἀπέκλειε τὴν συμπλήρωσιν σπουδῶν τῶν ὑποψηφίων κληρικῶν εἰς αὐτήν. Τὸ θέμα ποῦ τίθεται εἶναι: ποῖαι παιδαγωγικαὶ καὶ πρακτικαὶ μέθοδοι δεόν νὰ ἐφαρμοσθοῦν διὰ νὰ ἐκπληρωθοῦν ὅσα ὀρθῶς ἐζήτησεν ὁ Ριζάρης.

β. Δύναται νὰ εὐρεθῆ τοιαύτη μέθοδος. Ἡ ἀπάντησίς μου, ὡς ἱστορικοῦ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς καὶ πρακτικοῦ ἀνδρός, εἶναι θετικὴ. Εἶναι

θέμα καταλλήλου ἢ ἀρμοδίων προσώπων. Ἐρωτᾶται ποῖος ὑπεύθυνος μετὰ τοὺς ἀειμνήστους Χρυσόστομον Παπαδόπουλον καὶ Ἀμίλιαν Ἀλιβιζᾶτον ἢ ἐκείνους ποῦ διηύθυναν τὰ ἐκκλησιαστικά τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας ἠσχολήθη ἐν σχέσει πρὸς τὸ θέμα τοῦτο, τοῦτέστιν τὸ μέγιστο πρόβλημα τῆς μορφώσεως τοῦ κλήρου τῆς Ἑλλάδος; Ἡ ἀπάντησις εἶναι, πολλοί. Οὗτοι ἔδωκαν λύσεις, θά ἐτόλμων νὰ εἶπω, προσωρινὰς διὰ τῆς ἰδρύσεως πολλῶν ὁμοίων ἱερατικῶν Σχολῶν καὶ Φροντιστηρίων, διετούς φοιτήσεως.

Οἱ Ὑπουργοὶ Παιδείας δὲν ἐγνώριζον τὸ ζήτημα: τοῦτέστιν τὸ παμμέγιστο πρόβλημα τῆς μορφώσεως τοῦ κλήρου τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰδικῶν στελεχῶν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ καθόλου, μάλιστα ὑπὸ τὰς νέας συνθήκας τῆς εἰσόδου τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Κοινότητα.

3. Πιστεύω ἀκραδάντως, ὅτι εἰς μίαν ὀριστικὴν λύσιν τοῦ ἀνωτέρω ζητήματος τὰ ἐτήσια εἰσοδήματα τῆς Ριζαρείου περιουσίας εἶναι ζήτημα κατὰ πόσον θὰ ἐπαρκέσουν διὰ τὴν κάλυψιν τοῦ ἡμίσεος (1/2) τῶν ἀπαιτουμένων δαπανῶν.

4) Δεδομένου, λοιπόν, ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς Ριζαρείου Σχολῆς εἶναι ὀρθὸς καὶ αἱ ἀνάγκαι τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας μεγάλαι, ἐρωτᾶται: εἶναι ἠθικῶς καὶ ἔθνικῶς ἐπιτετραμμένον νὰ ζητηθῆται ἡ τροποποίησις τῆς ἀληθῆς Ἱερᾶς, καὶ διὰ τὸν ἑλληνισμόν, διαθήκης τῶν Ριζαρῶν; Β ε β α ἰ ω ς δ χ ι.

5) Πέρα τούτου φρονῶ καὶ ὡς καθηγητῆς ποῦ ἐδίδαξα Κανονικὸν Δίκαιον εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, ὅτι δὲν νομιμοποιοῦνται τὰ Ἑπειρωτικὰ Σωματεῖα νὰ ζητοῦν τὴν τροποποίησιν τῆς διαθήκης Ριζάρη. Εἶναι δὲ λυπηρὸν, ὅτι ἀπουσιάζουν ἀπὸ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς Ἱερᾶς Διαθήκης τὰ Ὑπουργεῖα Παιδείας καὶ Οἰκονομικῶν. Ἀπορῶ δὲ ἐπίσης ὅτι εὐρίσκονται ἐκτελεσταὶ τῆς διαθήκης Ριζάρη, — εὐτυχῶς εἶναι οἱ ὀλιγώτεροι — οἱ ὅποιοι θέλουν «νὰ ἐκτελέσουν» (!) τὸν ἱερὸν σκοπὸν τοῦ Ριζάρη. Ἦτο ὀρθότερον νὰ παραιτηθοῦν καὶ ἔπειτα νὰ συνεργασθοῦν μὲ τὰ Ἑπειρωτικὰ Σωματεῖα.

Ἡ ἱερότης τοῦ μεγάλου σκοποῦ τῶν ριζαρῶν καὶ αἱ μεγάλαι ἀνάγκαι τῶν ἑλληνικῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ Ἔθνους σ ἡ μ ε ρ ο ν, θέλω νὰ πιστεύω, ὅτι θὰ πρυτανεύσουν εἰς τὴν σκέψιν τῶν Ἑλλήνων πατριωτῶν δικαστῶν, ὥστε νὰ μὴ συμβῆ τὸ ἀπευκτέον, ποῦ θὰ ἀπετέλει βλάβην ἀνεπανόρθωτον διὰ τὴν ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν.

Ἐν Ἀθήναις τῆ 18/12/1979

Καθηγητῆς ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Ι. ΚΟΝΙΑΡΗΣ, Ὁμ. τῆς Γεν. Ἐκκλ. Ἱστορίας καὶ τῆς Ἐκκλ. Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τέως τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου εἰς τὸ Παν/μιον τῶν Ἀθηνῶν.

ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Ἐκ τῆς Νομαρχίας Χανίων (Γραφεῖον Τύπου), ἐλάβομεν τὸ κάτωθι ἔγγραφον περὶ προκηρύξεως διαγωνισμοῦ συγγραφῆς μελέτης.

Ἐνεκα τῆς σπουδαιότητος τοῦ θέματος, ὁ «Παρνασσὸς» θεωρεῖ σκόπιμον ὅπως δημοσιεύσῃ τὸ πλῆρες κείμενον τοῦ ἔγγραφου πρὸς ἐνημέρωσιν τῶν μελῶν του.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΧΑΝΙΩΝ

Χανιά, 3 Ἰουνίου 1980

Θέμα: Προκήρυξις διαγωνισμοῦ συγγραφῆς μελέτης.

Σὰς γνωρίζομε ὅτι, ἡ κ. Μαρία Ἀναστασοπούλου, ἰατρὸς -μικροβιολόγος, κόρη τοῦ ἀγωνιστῆ ἀπὸ τοὺς Λάκκους Κυδωνίας Ἐμμανουὴλ Ν. Ξηρᾶ, μὲ ἐπιστολὴ τῆς μᾶς γνωστοποίησε ὅτι ἀθλοθετεῖ, στὴ μνήμη τοῦ πατέρα τῆς, χρηματικὸ βραβεῖο πενήντα χιλιάδων (50.000) δραχμῶν, γιὰ τὴν συγγραφὴ μελέτης ποῦ θὰ ἀναφέρεται στὸ ἱστορικὸ γεγονός τῆς 22 Σεπτεμβρίου 1908, ὅτε ὁ Ἐθνάρχης Ἐλευθέριος Βενιζέλος μὲ ἰδιόγραφη ἐπιστολὴ του, ποῦ συνοπέγραφαν οἱ Ἐμμανουὴλ Ν. Ξηρᾶς, Χαρ. Θ. Πλουμισάκης καὶ Σ. Παπαγιαννάκης, καλοῦσε τοὺς Κρήτες σὲ συγκέντρωση γιὰ νὰ κηρύξουν τὴν Ἐνωσὴ τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος.

Τὸ σχετικὸ κείμενο τῆς προκηρύξεως ἔχει ὡς ἑξῆς :

«Τρίτη μεσονύκτιον 22 Σεπτεμβρίου 1908

Ἀγαπητοὶ συμπατριῶται. Τῆς Βουλγαρίας ἀνακηρυχθείσης εἰς Βασίλειον ἀνάγκη ἀμέσως αὖριον νὰ κηρύξωμεν καὶ ἡμεῖς τὴν ἔνωσιν. Παραλάβετε ὅσον περισσοτέρους δύνασθε ἀόπλους καὶ ἔλθετε αὖριον εἰς Χανιά ἕως τὶς 2 μ.μ. Ζήτω τὸ Ἔθνος, ζήτω ἡ Ἐνωσις».

Ἐξ ἄλλου ἡ κ. Ἀναστασοπούλου, ἐκτὸς τοῦ ἀνωτέρω χρηματικοῦ βραβεῖου ποῦ θὰ δοθεῖ στὴν καλλίτερη μελέτη ἀναλαμβάνει καὶ τὴ δαπάνη ἐκτυπώσεώς τῆς. Τὸ κείμενο τῆς μελέτης δὲν πρέπει νὰ εἶναι μικρότερο τῶν πέντε δεκαεξασελίδων τυπογραφικῶν φύλλων, σχήματος 70 X 100 ἢ 58 X 86.

Οἱ μελέτες πρέπει νὰ ἀποσταλοῦν σὲ δύο ἀντίγραφα στὸ Γραφεῖο Τύπου καὶ Δημοσ. Σχέσεων τῆς Νομαρχίας μέχρι 20-12-1980, τὸ ὁποῖο καὶ θὰ τὶς προωθήσῃ στὴν κ. Μ. Ἀναστασοπούλου γιὰ νὰ κριθοῦν ἀπὸ ἐπιτροπὴ ποῦ θὰ συσταθεῖ ἀργότερα. Ἐπὶ τῆς μελέτης θὰ ἀναγράφεται τὸ ψευδώνυμο τοῦ συγγραφέα (ποῦ θὰ πρέπει νὰ μὴν εἶναι γνωστὸ ἀπὸ

άλλες μελέτες ή δημοσιεύματα) και σε ιδιαίτερο, σφραγισμένο φάκελλο, θά βρίσκονται τὰ πλήρη στοιχεία αὐτοῦ.

Σᾶς παρακαλοῦμε νὰ ἐνημερώσετε σχετικά τοὺς καθηγητὲς καὶ διδασκάλους τοῦ Νομοῦ. Τὸ ΓΤΔΣ νὰ ἐκδώσει σχετικὴ ἀνακοίνωση, ἡ ὁποία θὰ δημοσιευθεῖ στὸν τοπικὸ Τύπο.

Ὁ Νομάρχης

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΣ

Ἄκριβες Ἀντίγραφο

NEON AKPΩΣ ENΔIAΦEPON BIBΛION

Ὁ ἐκδοτικὸς οἶκος Χ. Συνοδικός, Λέκκα 7, ἀναγγέλλει τὴν ἐκδοσιν ἑνὸς σημαντικοῦ ἔργου, ἐνδιαφέροντος τοὺς ἀνθρώπους τῆς Ἐκκλησίας καὶ Θεολόγους καὶ προπάντων τοὺς Κληρικούς, ἀκόμη καὶ ὅλους τοὺς δημοκρατικοὺς πολίτας, ποὺ ἐνδιαφέρονται διὰ τὴν Ἐκκλησίαν εἰδικῶς τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὰ χρόνια τῆς Δικτατορίας καὶ σήμερον.

ΓΕΡΑΣ. Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗ

Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Τὸ Ἐκκλησιαστικόν, αὐτὸ τὸ ἄγνωστον
πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἄκαρπον συζήτησιν
εἰς τὴν Ε' Ἀναθεωρητικὴν Βουλὴν τῶν Ἑλλήνων

μὲ ἀνέκδοτα ἔγγραφα καὶ κείμενα τῆς ἐπταετίας. Τιμὴ Δρχ. 300

Πωλεῖται εἰς ὅλα τὰ βιβλιοπωλεῖα. Καὶ εἰς τὴν αὐτὴν τιμὴν ἀποστέλλεται ταχυδρομικῶς ἐπὶ ἀντικαταβολῇ. Γράψατε Ἐκδοτικὸν Οἶκον Χ. Συνοδικός - Λέκκα - Ἀθήναι.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ «ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ»

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Α'. «ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ»

Φιλολογικόν περιοδικόν κατὰ τρίμηνα ἐκδιδόμενον
Ἐκαστος τόμος σελ. 650 — Ἐτησία συνδρομή: δρχ. 500.

Β'. ΣΕΙΡΑ ΔΙΑΛΕΞΕΩΝ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΩΝ

Ἐξεδόθησαν:

1. Κωστή Παλαμά, Ἀνδρέας Κάλβος, Ἀθήναι 1969.
2. Κωστή Παλαμά, Ἰούλιος Τυπάλδος, Ἀθήναι 1970.
3. Γ. Τσκοκοπούλου, Οἱ ἀδελφοὶ Σούτσοι καὶ ἡ πολιτικὴ ποίησις ἐπὶ Ὀθωνος, Ἀθήναι 1970.
4. Θ. Βελλιανίτου, Πολυλάς, Μαρκοράς καὶ ἡ Σχολὴ τῆς Κερκύρας, Ἀθήναι 1970.
5. Ἰωάννου Ζερβου, Ἀνδρέας Λασκαρίτος, Ἀθήναι 1970.
6. Διονυσίου Στεφάνου, Γεώργιος Ταρτσέτις, Ἀθήναι 1971.
7. Ἀριστοτέλους Κουρτίδου, Ἡ ἐξέλιξις τοῦ διηγήματος καὶ μυθιστορηματος μέχρι τῆς ἐπιναστώσεως καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβῆς ὡς διηγηματογράφος, Ἀθήναι 1972.
8. Ἀρίστου Καμπάνη, Καλλιγὸς καὶ Ζαμπέλιος, Ἀθήναι 1972.
9. Κ. Παλαμά, Βιζυητὸς καὶ Κρουσάλλης, Ἀθήναι 1973.
10. Α. Μάτση, Ὁ Σολωμὸς καὶ ἡ Ζάκυνθος, Ἀθήναι 1976

Ἐκαστον τεύχος δρχ. 20.

Γ'. ΣΕΙΡΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΔΙΑΤΡΙΒΩΝ

1. Μ. Μαντουβάλου, Τὰ ἐν Ἑλλάδι πολιτικὰ γεγονότα τοῦ 1862 καὶ τὰ ἐν τῇ «Παρνασσῷ» κατάλοιπα τοῦ Δ. Βούλγαρη, Ἀθήναι 1971, σελ. 196. Δρχ. 100.
2. Ἀρ. Στέργιλλη, Τὰ δημοσιεύματα τῶν Ἑλλήνων σκουδαστῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πάδοβας τὸν 17ον καὶ 18ον αἰῶνα, Ἀθήναι 1970, σελ. 266. Δρχ. 100.
3. Ἐπαμ. Βρανοπούλου, Ἑλληνιστικὴ Χαλκίς. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων τῆς Χαλκίδος, Ἀθήναι 1972, σελ. 80. Δρχ. 100.
4. Εδγ. Δαλλεζίου, Καραμανλίδικα, Ἀγαθολογικὴ βιβλιογραφία τουρκοφάνων ἔργων τυπωθέντων μετὰ ἑλληνικὰ στοιχεῖα, Γ', 1866-1900. Ἔργον βραβευθὲν ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἀθήναι 1973, σελ. 350. Δρχ. 200.
5. Ἐπαμ. Βρανοπούλου, Ἡ κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἐκστρατεία τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Γ' εἰς τὴν Ἑλλάδα, Ἀθήναι 1974, σελ. 110. Δρχ. 100.
6. Χρίστου Θεοδωράτου, Βιογραφία Ἡλία Ζερβου Ἰακωβάτου συνταξία κατὰ αὐτοῦ τοῦ ἴδιου, Ἀθήναι 1974 σελ. κς + 154. Δρχ. 150.
7. Δεσμὸς, Ἀφιέρωμα στὸν Ἰ.Ν. Θεοδορακόπουλο, Ἀθήναι 1975, σελ. 554. Δρχ. 350.
8. Γραμματικὴς Ἀλατζίου-Θέμελη, Πάντων χρημάτων μέτρον ἀνθρώπου. Ἡ κλασσικὴ καὶ ἡ ἀριστοτελικὴ μαρτυρία, Ἀθήναι 1976, σελ. 102. Δρχ. 100.